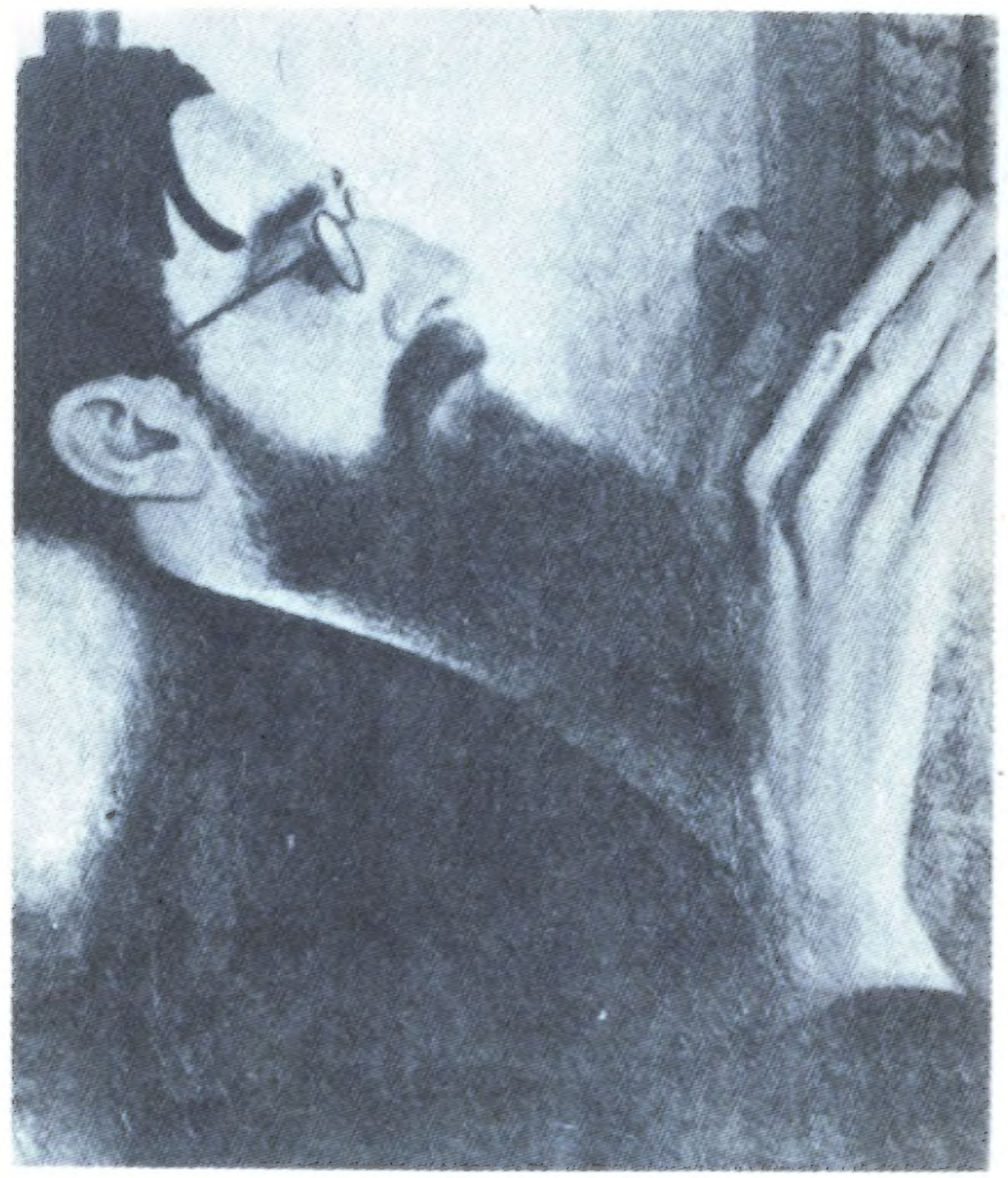
lytton strachey

«Biograf conștiincios, fără să cadă însă în pedanderia acumulării faptice, Strachey a cercetat totalitatea textelor referitoare la epoca elisabetană. Nici o apreciere, conversație sau trăsătură portretistică nu e gratuită sau imaginară în carte, ci dimpotrivă, întemeiată pe riguroase referințe. Firește, credincios crezului său estetic, Strachey triază, decantează și reține cu aceeași scrupuloasă atenție din enormul material documentar pe care l-a avut la dispoziție, ceea ce i s-a părut mai caracteristic, punînd accentul pe anumite aspecte ale peripețiilor sau personajelor.»

MIRCEA PĂDURELEANU

Lei 5

editura minerva

1085

lytton strachey

biblioteca pentru toți bpt

fondată în 1895 bpt serie nouă

lytton strachey

elisabeta și essex

Ilustrația copertei : *Done Stan*

lytton strachey

elisabeta și essex

TRADUCERE DE GEORGETA PĂDURELEANU
PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE
DE MIRCEA PĂDURELEANU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1981
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

LYTTON STRACHEY
Elisabeth and Essex
A tragic History
Harcourt, Brace & World, Inc., New York

PREFAȚĂ
(LYTTON STRACHEY ȘI ARTA BIOGRAFIEI)

Creator al biografiei moderne cu caracter analitic și introspectiv, critic subtil și perspicace al epocii elisabetane, al culturii franceze sau al înfăptuirilor civilizației din veacul al XVIII-lea european — perioadă pe care o îndrăgise pînă la pasiune — prozator englez, poate cel mai valoros din secolul actual pe făgașul deschis odinioară de Walter Pater, iată tot atîtea atribute menite să îndrepte atenția amatorului de literatură asupra numelui lui Lytton Strachey.

În dorința de a schița profilul acestui scriitor și a ne face o idee mai cuprinzătoare despre activitatea sa creatoare, ar fi necesar să scoatem mai întîi la iveală umanistul din el, luînd acest termen în accepția renascentistă, adică o figură reprezentativă înzestrată cu multiple însușiri de poet, istoric, biograf, eseist, critic și erudit, dar nu mai puțin de animator al cenaclurilor literare din vremea studenției și tinereții sale. Căci personalitatea lui Strachey, în afara îndeletnicirii scrisului, s-a făcut permanent simțită sub modalitatea unui îndrumător de conștiințe, concomitent cu aceea de interlocutor subtil, atît în perioada studiilor universitare la Trinity College din Cambridge — în primii ani ai secolului nostru — cît și în etapa următoare cînd frecventa cercul scriitoarei Virginia Woolf din cartierul londonez Bloomsbury, sau chiar și mai tîrziu, în cadrul somptuos de la conacul Garsington, de lîngă Oxford, ca invitat al mecenatului Philip Morrell, unde un număr de literați, artiști sau filozofi își confruntau opiniile.

Şi totuşi, pentru posteritate numele autorului *Elisabetei şi Essex* rămîne legat de genul biografic, adică de o formă de expresie literară, deosebit de plastică, oscilînd în decursul vremurilor între document şi acumulare faptică, între compilaţie şi beletristică, între convenţionalismul tradiţional şi adevărul vieţii. Dar Strachey, stabilind o punte de legătură între istorie şi artă, îşi zugrăveşte protagoniştii ca şi personajele secundare de pe poziţiile unei estetici proprii, unde originalitatea viziunii se împleteşte cu tehnica execuţiei, iar dozarea luminilor cu ştiinţa detaliilor, în aşa fel, încît însufleţeşte fizionomia istovită a biografiei tradiţionale chemînd-o la o nouă viaţă. De aceea, poate, prof. H. Cross de la Universitatea din Yale, atunci cînd trece în revistă diversele aspecte ale genului biografic, din antichitate pînă în zilele noastre, îşi intitulează studiul — în mod semnificativ — *De la Plutarh la Strachey*, voind să sublinieze astfel că cele două verigi de la capetele lanţului au o valoare de referinţă.

Există ceva paradoxal în destinul acestui scriitor. În pofida blazonului său genealogic, cu rădăcini adînc înfipte în trecutul istoric al Angliei, Lytton Strachey, departe de a cunoaşte rigoarea puritană sau morala rigidă, specifice epocii victoriene, s-a bucurat în copilărie ca şi în adolescenţă, aidoma surorilor şi fraţilor săi, de o educaţie relativ emancipată pentru vremea respectivă, care îngăduia diversitatea lecturilor, discuţia în contradictoriu şi chiar ironia uneori, rod al apropierii părinteşti faţă de concepţiile liberale. Mai mult chiar, datorită influenţei mamei sale, în cadrul familial a predominat gustul pentru cultura franceză, în vădită contradicţie cu mentalitatea dominantă a epocii, înclinată mai degrabă către spiritul şi ordinea teutonă.

Tendinţa spre germanism îşi făcuse loc treptat în Anglia, iar curentul se impusese mai ales în a doua jumătate a secolului trecut. Explicaţia trebuie căutată nu numai în obîrşia familiei domnitoare britanice sau în acţiunea exercitată de cercurile din preajma coroanei, dar şi în manifestările unor personalităţi de seamă din

viaţa publică şi culturală a ţării. Cei mai mulţi considerau lumea germană de atunci ca un exemplu de stabilitate şi forţă, poate chiar un model de societate ideală din punct de vedere al concepţiilor tradiţionale, întemeiate pe disciplină, ordine ierarhică şi progres material, justificate de succesul categoric al valorilor tehnice, ştiinţifice şi spirituale. Nici cînd Anglia victoriană şi Germania bismarckiană nu cunoscuseră, o mai vădită convergenţă a sferelor de activitate decît în ultimul pătrar de veac, adică în anii copilăriei şi adolescenţei lui Strachey. Pînă şi în delicatul domeniu al politicii internaţionale interesele celor două ţări păreau complimentare — ca şi cînd ar fi fost reglate de un acord secret şi tacit — Marea Britanie continuînd să deţină supremaţia colonială şi maritimă, iar Germania pe aceea continental-europeană, care nu încetase să se afirme după capitularea Franţei la Sedan în 1870.

În privinţa schimburilor culturale, deosebit de intense, rolul preponderent îl deţinea sectorul universitar. Devenise o modă curentă în insulele britanice ca studenţi, titraţi, cadre ştiinţifice din diverse domenii de activitate, sau chiar simpli cărturari să dea o raită pe malurile Rinului spre a audia conferenţiari, ori să facă stagii mai scurte sau mai îndelungi în universităţile germane cu tradiţie, îndeosebi la Heidelberg, Tübingen, Freiburg sau Göttingen, dar şi în alte centre. Căci societatea britanică, în pofida izbitoarelor contraste sociale, se înavuţise considerabil, acumulînd imense resurse financiare pe seama imperiului colonial, fiind pe cale să se transforme — după o formulă consacrată — dintr-un „atelier al întregii lumi" într-un „stat de rentieri". Într-adevăr, cercurile bancare engleze începuseră să folosească pe scară largă marele surplus de capitaluri de care dispunea atunci Marea Britanie, datorită situaţiei ei privilegiate, spre a investi sume importante, în primul rînd în colonii unde ofereau maximum de rentabilitate, dar şi în alte state ale lumii, inclusiv în Germania.

O astfel de orientare era sprijinită de curentul pro-german din Anglia care îşi găsise în istoricul Thomas Carlyle exponentul său de vază. Discipolii şi admiratorii săi vedeau în el întruchiparea cea mai deplină a năzuinţelor lor idealiste şi iraţionale, în contrast

cu logica şi raţiunea carteziană. Zelul său profetic pus în slujba exaltării marilor personalităţi ale istoriei şi exprimat cu patos prin cultul „eroului" — amestec de geniu romantic şi de divinizare a puterii — îşi găsise neîndoios suprema expresie în biografiile sale despre *Luther* şi *Frederic cel Mare*, primul personificînd morala austeră, iar al doilea figura despotului luminat.

Era cu neputinţă ca un asemenea climat, tipic victorian, să nu-şi lase amprenta asupra fragedei vîrste a lui Strachey, iar apoi, să nu influenţeze concepţiile scriitorului ajuns la maturitate. Chiar în 1922, pe cînd evoca într-o retrospectivă autobiografică vechea şi încăpătoarea casă părintească din Lancaster Gate, la nord de Kensington Gardens, rămîne încă fascinat de acel fabulos microcosm familial care dăinuia undeva în memoria afectivă a scriitorului, împiedicîndu-l parcă să reacţioneze, aşa cum ar fi dorit, faţă de un trecut pe care-l detesta, într-atît era de impregnat de atmosfera socială şi culturală a epocii trăite: „Influenţa caselor asupra locatarilor ar trebui să constituie temă unui studiu ştiinţific. Acele ciudate născociri de piatră sau cărămidă, cu toate adăugirile de ornamentaţie şi mobilier ce le erau sortite, cu formele lor rigide şi caracteristice, ca şi cu ambianţa aceea zeloasă şi copleşitoare de care vieţile noastre erau tot atît de strîns legate ca sufletul de trup — oare ce forţă exercitau faţă de noi, ce înrîuriri subtile şi pătrunzătoare puteau să îndeplinească în legătură cu întregul conţinut al existenţei noastre?"...

În devenirea literară a scriitorului, farmecul şi uimirea primei vîrste s-a modificat treptat într-o atitudine de împotrivire, de refuz, ba chiar de ostilitate împotriva autorului lui *Frederic cel Mare* şi odată cu el faţă de spiritul întregii epoci victoriene. Aşa de pildă, în eseul intitulat *Carlyle*, referindu-se la această perioadă din istoria Angliei, adoptă o poziţie fermă, subliniată de aprecieri severe denumind-o „epocă frustă şi totuşi plină de îngîmfare, de eleganţă dar şi de vulgaritate, de automulţumire, ca şi de disperare, în care se descoperise totul şi nu se ştia nimic; o etapă avînd o fizionomie ieşită din comun, dar şi detalii sordide"... Sub aparenta soliditate a epocii victoriene, Strachey recunoscuse

fragilitatea structurilor, faptul că măreţia de faţadă nu izbutea să ascundă eroziunea lentă, iar opulenţa să acopere lipsurile reale. Era agonia unei epoci, un imens paradox al istoriei, constată scriitorul, ţesut din contradicţii, absurdităţi şi false aparenţe.

De fapt, ceea ce s-a numit cu o formulă generală, poate insuficient de nuanţată, „antivictorianismul" stracheyan, trebuie interpretat, mai degrabă, ca un efort de demascare a misticii predicatoare şi a orientării germaniste, reprezentate în cultura engleză de către Carlyle, şi abia în al doilea rînd ca un proces intentat victorianismului propriu zis. „În prezent — scria Strachey la sfîrşitul studiilor universitare spre a preciza poziţia propriei sale generaţii faţă de epoca victoriană — revenim încă o dată la elementele latine ale culturii engleze, smulgîndu-ne aşadar din influenţele germaniste care obsedau pe bunicii noştri; ne exprimăm ataşamentul, înainte de orice, faţă de tot ce este limpede, fără echivoc, iar în domeniul moral lipsit de idealizare".

Autorul *Elisabetei şi Essex*, devenise astfel purtătorul de cuvînt şi poate emblema generaţiei postvictoriene, răzvrătită împotriva predecesorilor săi, al căror crez de viaţă se bizuise pe valori care sub loviturile de ciocan ale timpului căzuseră în desuetudine.

Anii de ucenicie ai lui Lytton Strachey, asemănători cu aceia ai oricărui tînăr intelectual englez din vremea sa, au fost anii fertili ai studenţiei, petrecuţi la Cambridge, în atmosfera stimulativă, plină de voioşie şi efervescenţă a mediului universitar, la începutul secolului nostru. Pe atunci, universul său mental se definea prin două coordonate: istorică şi estetică.

Domeniul istoriei îl fascina pe tînărul Strachey prin caracterul ritmic al desfăşurării evenimentelor, cînd epoci constructive, avîntate spre măreţie cedau locul altora tumultoase, supuse dezordinii şi distrugerii, ca şi cum acţiunile antrenate de vîrtelniţa vremii ar fi ascultat de o lege lăuntrică şi ascunsă, necunoscută lui. Năzuise, ca dincolo de materialul faptic, să găsească mai întîi o metodă de lucru care să-i îngăduie accesul spre o concepţie cît mai generală a istoriei. Lecturile lui variate şi ambiţioase îşi aveau preferinţe, îndreptîndu-se tot mai stăruitor asupra operelor

unor autori ca Tucidide, Tacit sau Gibbon, pe care-i considera maeştrii săi, fără să neglijeze pe marii memorialişti — Boswell, Retz sau Saint-Simon — cu nesecatele lor resurse pentru intelectul oricărui istoriograf. Ceea ce îl atrăgea pe Strachey în toate aceste opere era interesul faţă de fiinţele umane, aprinsa convingere că o identificare a curentelor de opinie punea la îndemîna cercetătorului cheia personalităţilor de seamă dintr-o epocă dată, că lămurirea celui mai simplu caracter însemna o îndeletnicire deosebit de dificilă, făptura omenească complexă, enigmatică, multiformă.

O consecinţă a lecturilor şi a meditaţiei sale aplicate şi îndelungi, a fost elaborarea treptată în decursul anilor a unei metode personale de investigare istorică. Strachey pune din ce în ce mai mult accentul pe criterii ca veridicitatea, selecţia judicioasă şi existenţa unui punct de vedere în cadrul demersului istoric, fără de care nici o operă nu e viabilă. Formulările sale sînt uneori categorice, dacă nu chiar sentenţioase : „Spre a făuri un istoric trei lucruri sînt indispensabile — facultatea de a absorbi faptele, capacitatea de a le expune şi un punct de vedere". Pentru Strachey era de la sine înţeles că trebuie să existe o „perspectivă" a evenimentelor, aşa cum există pentru pictor o perspectivă a peisajului şi un unghi al portretului, pentru că „istoria nu constituie o acumulare de fapte, ci scoaterea în evidenţă a relaţiilor dintre ele".

Ca urmare a reflecţiilor sale asupra metodologiei istoriei, Strachey va avea în curînd prilejul să aprofundeze tehnica documentaţiei sub forma cercetării surselor primare, adică adnotările, jurnalele intime, corespondenţa personală, mărturiile familiarilor sau ale unor contemporani, presa vremii şi altele. Pretextul i se oferă odată cu elaborarea tezei sale de agregaţie la care lucrează fără întrerupere între 1903—1905, constituind un fel de şcoală de verificare a principiilor referitoare la trierea şi confruntarea documentelor. Tema tezei a constituit-o personalitatea istorică atît de controversată a lui Warren Hastings, fost guvernator general al Indiei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Învinuit de fraude administrative grave, care ulterior s-au dovedit neîntemeiate, Hastings a obţinut un verdict de achitare în urma unui răsunător proces, după ce însă ispăşise o parte din pedeapsă sub formă de detenţiune. A fost Hastings victima unei maşinaţii ? Spre a se dovedi însă nevinovăţia sa, care continua să fie pusă la îndoială de unii istorici şi cercetători ai vremii, era nevoie nu numai de o riguroasă investigaţie a documentelor existente, dar şi de descoperirea altor probe inedite care să aducă dovada peremtorie asupra cazului său, ceea ce Strachey a reuşit să facă.

Lucrarea de aproape patru sute de pagini consacrată lui Warren Hastings, i-a îngăduit lui Strachey să verifice şi o altă faţetă a metodei sale de cercetare şi anume „punctul de vedere". Nu odată i s-a reproşat lui Strachey — mai ales în anii maturităţii sale creatoare — că expresia aceasta ar avea o semnificaţie ambiguă sau că ar fi incompatibilă cu detaşarea necesară, indispensabilă unui istoric, silit altminteri să examineze faptele prin prisma unor idei preconcepute în care şi-ar face loc şi afectivitatea autorului, sub forma simpatiei sau antipatiei. „Alegerea unui punct de vedere, argumentează Strachey, nu implică cîtuşi de puţin sentimentul de simpatie, adică de afinitate faţă de o anumită temă. S-ar spune chiar, că o astfel de alegere presupune tocmai contrariul. Fapt destul de ciudat, în multe cazuri, istorici importanţi s-au aflat într-un fel de antagonism cu propriul lor subiect." Într-adevăr, exemplul faimosului istoric englez din secolul al XVIII-lea, Edward Gibbon, unul din maeştrii lui Strachey, este cît se poate de concludent. Opera sa, *Istoria declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman*, se ocupă în bună parte de moravurile primitive şi cruzimea triburilor barbare, în pofida rafinamentului şi înclinaţiilor contrare ale autorului cărţii. La rîndul său, istoricul francez Jules Michelet, avînd pronunţate afinităţi republicane şi romantice, n-a dovedit nicicînd o mai mare capacitate de sinteză şi expunere decît atunci cînd s-a ocupat de secolul lui Ludovic al XIV-lea. Strachey însuşi, a reuşit să confere trăsături inimitabile unor portrete proiectate pe fundalul epocii victoriene, tocmai datorită faptului că resimţea o profundă anti-

patie față de filistinismul și mărginirea societății engleze din acea perioadă istorică.

Probabil că tocmai disputa creată în jurul unor astfel de probleme a determinat conducerea colegiului Trinity din Cambridge să nu acorde lui Strachey titlul de agregat, deși teza sa despre Warren Hastings se bucurase de justificate aprecieri. Nevoit să renunțe la cariera universitară, Strachey se retrage la reședința familială, consacrîndu-se în anii următori activității scriitoricești. Deși publicase pînă atunci un număr de poeme elogiate și chiar premiate, el își dă seama că adevărata lui vocație tindea spre domeniul criticii, al cărei joc de idei și judecăți de valoare îl atrăseseră de timpuriu. Ca și procesul creator, marea critică beneficiază la rîndul ei de surprizele imaginației sau de subtilitatea gustului estetic, de o ordine și o ierarhie conceptuală. Căci un bun critic, socotea Strachey în deplină unitate de vederi cu Coleridge, trebuie să dispună în primul rînd de acel atașament și perspicacitate fără de care orice luare de poziție rămîne un lucru steril, lipsit de conținut. Un critic bun, ca și un mare biograf, trebuie să-și însușească arta dificilă de a „revela un autor, de a înțelege care-i sînt forțele, punctele tari, trăsăturile durabile, și de a-l face să se prezinte sub forma sa cea mai valoroasă".

Scrie în acești ani numeroase articole, studii și eseuri critice, publicînd unele din materialele elaborate în revistele : *Spectator, Speaker, Independent Review, New Quarterly*. Preocupările sale s-au axat, îndeosebi, pe trei direcții mai însemnate : poezia shakespeariană și teatrul elisabetan ; secolul al XVIII-lea ; literatura franceză.

Misterul sonetelor, textele apocrife sau căsătoria lui Shakespeare, creația dramatică — mai ales din perioada finală — ca și aprecierile lui Samuel Johnson despre marele Will, au constituit tot atîtea teme pe care Strachey le-a analizat cu acuitate și competență. Fapt demn de remarcat, ca o mărturie a admirației și a preocupărilor sale față de primul poet și dramaturg al Angliei între manuscrisele rămase după moartea lui Strachey, s-a găsit și un studiu neterminat despre *Othello*, la care scriitorul lucrase pînă în ultimele zile ale vieții.

Cu aceeași fervoare admira și secolul luminilor despre care afirma cu nedisimulată emfază : „Din apele tulburi ale istoriei, două epoci par să se detașeze asemenea unor încîntătoare insule de refugiu : epoca Antoninilor, în antichitatea romană și secolul al XVIII-lea". Se simțea aproape de Thackeray, ale cărui gusturi înclinau, ca și ale sale, spre cumpănirea rațională și rafinamentele epocii iluminismului. Strachey era convins că nici o perioadă din istoria Angliei, ca și a Europei, nu avusese un mai mare respect pentru literatură decît secolul al XVIII-lea. Swift, Voltaire și Pope găseau în el un credit nelimitat, ultimul fiind considerat superior lui Boileau, iar primul dînd dovadă de „aceeași claritate și sobrietate, aceeași precizie fără greș în afirmații, aceeași preocupare pentru concret și real" ca și cele mai de seamă personalități din veacul său.

Literatura franceză a constituit întotdeauna terenul de predilecție al lui Strachey, scriitorul devenind cu timpul o autoritate în materie. Dintre numeroasele studii elaborate în această perioadă, ar putea fi citate în primul rînd paginile consacrate lui Racine, fără să trecem cu vederea nici pe cele referitoare la *Molière și poezia franceză, Epoca lui Ludovic al XIV-lea, Cazul Rousseau* și chiar articolele despre scritorii săi preferați, Rabelais și Voltaire, în privința cărora prietenii afirmau că era întotdeauna în căutare de ediții rare prin anticariatele din capitala Franței. Intenția lui Strachey era să consacre autorului lui *Candide* o amplă monografie critică, căci aprecia în Voltaire duhul său iconoclast, anticlericalismul, sarcasmul necruțător, socotindu-l cel mai însemnat animator spiritual din Europa secolului al XVIII-lea.

În eseul despre Racine, scriitor care n-a găsit niciodată un ecou favorabil în Anglia, Strachey evidențiază rafinamentul poeziei sale, siguranța psihologiei personajelor teatrului său, intensitatea și forța pasiunii lor. Dacă autorul *Fedrei* și-a găsit mereu pe malurile Senei exegeți entuziaști și fideli, de la Sainte-Beuve la Valéry sau de la Stendhal la Giraudoux, Mauriac sau Thierry Maulnier, spre a cita unele nume cunoscute, dincolo de Canalul Mînecii, nimeni poate n-a pledat în favoarea calităților sale literare cu atîta convingere și patos cum a făcut-o Strachey. După

ce motivează prin originile şi structura limbajului tendinţele contrare care au acţionat asupra poeziei engleze şi franceze, în care geniul naţional al fiecărei ţări şi-a lăsat amprenta specificităţii, Strachey conchide : „Frumuseţile măsurii, clarităţii, fineţii şi preciziei, trecem pe lîngă ele fără să le luăm în seamă... Dar să fim prudenţi şi să privim mai îndeaproape :

Ariane, ma soeur, de quel amour blessée,
Vous mourûtes au bord où vous fûtes laissée ? [1]

...Nu e oare aici o îmbinare captivantă de sunete a căror frumuseţe ne încîntă urechea, făcîndu-şi un plăcut lăcaş în memorie ? Triumful lui Racine constă în faptul că izbuteşte cu mijloacele cele mai simple să obţină efecte pe care ceilalţi poeţi nu sînt în stare să le atingă decît încordîndu-şi toate fibrele trupului lor. Restrîngerea vocabularului nu e decît o dovadă a magiei artei sale". Iar în alt loc adăuga : „Nu încape îndoială că Racine reprezintă tot ce e mai frumos în poezia ţării sale, după cum Shakespeare întruchipează tot ce e mai tipic englezesc în poezia anglo-saxonă. Racine, mai mult decît oricare alt poet francez are nevoie de un tălmăcitor deosebit de talentat." Omul care definea cu atîta sagacitate originalitatea lirismului unui poet străin, subliniind puterea incantatorie a limbajului, ca un secret al artei sale, nu putea să fie decît un mare critic.

Strachey era conştient de erudiţia, pătrunderea critică şi competenţa sa în privinţa literaturii franceze şi de aceea rămînea surprins şi mîhnit cît de puţin fusese înţeleasă în esenţa ei această literatură, chiar de către cercurile intelectuale din Anglia. Aşa a încolţit ideea cărţii la care va lucra cu asiduitate în decursul anilor 1910—1911 şi va vedea lumina tiparului un an mai tîrziu, sub titlul modest dar sugestiv *Landmarks on French Literature (Puncte de reper în literatura franceză).* Lucrarea urmăreşte ana-

[1] Tu, soră Ariana, de care dor rănită,
Te-ai stins pe ţărmuri unde fuseseşi părăsită ?
Fedra, de Jean Racine, actul I, scena III, trad. Tudor Măinescu, E.S.P.L.A., 1959.

lizarea de pe poziţii critice şi nu apologetice a întregului filon al creaţiei literare din ţara vecină, dar nu în sensul prezentării cronologice, ci sub forma unui compendiu al direcţiilor de gîndire şi de dezvoltare, altfel spus, al orientării liniilor de forţă ale fenomenului literar francez în timp şi spaţiu. Intenţia autorului cărţii era să stimuleze pe cititor să ia legătura nemijlocită cu creaţiile originale. Dificultăţile unei astfel de încercări apăreau la tot pasul. Nu le sesizase oare Strachey în eseul său despre Stendhal atunci cînd notase : „Poate că cel mai bun test al inteligenţei omului este capacitatea sa de a elabora o sinteză". Într-adevăr, cartea a fost primită cu simpatie de criticii literari ai epocii, fiind apreciată pentru concizia şi luciditatea ei.

Ideea principală, îndrăzneaţă şi originală, susţinută de autor în lucrarea sa, este că două tendinţe distincte, două impulsuri antitetice şi totuşi complementare au făurit literatura franceză în decursul timpului. Una din ele, bizuindu-se pe „spiritul pozitiv de cercetare şi nealterat bun simţ", a condus la formarea prozei franceze începînd de la acele mici naraţiuni din evul de mijloc denumite : *fabliaux*, pînă la opera lui Balzac şi apoi la romanul realist din a doua jumătate a secolului trecut. Cealaltă tendinţă s-a caracterizat printr-o aspiraţie spre retorica pură, o cultivare a limbii pentru propria ei frumuseţe, cum a fost cazul cu Chateaubriand, cu poemele în proză sau cu proza simbolistă şi stilul impresionist. Epoca romantică a însemnat o reacţie, un protest violent faţă de realism. După Strachey, cumpăna balanţei între cele două tendinţe amintite s-ar afla undeva în operele lui Pascal, Racine, La Fontaine, la Bruyère. Sau, recurgînd la cuvintele autorului : „În opera lor, realismul cel mai perspicace, dobîndeşte frumuseţe şi grandoare prin toate resursele limbajului artistic ; în acelaşi timp, instinctul retoric e ferit de aspecte bombastice sau de preţiozitate printr-un simţ critic desăvîrşit".

Strachey subliniază de asemenea şi contrastele dintre literaturile franceză şi engleză. E de la sine înţeles, că deosebirile nu pot fi formulate decît în termenii devenirii lor istorice. Dacă

beletristica anglo-saxonă a obținut efecte de contrast, diversitate sau de imaginație ciudată, cea franceză, în schimb, s-a afirmat prin unitate, claritate și concizie. Ambele literaturi se disting prin calități care le sînt proprii, încît nu poate fi vorba de ierarhizări, de suprapuneri sau de reușita uneia în dauna celeilalte, căci fiecare din ele se întemeiază pe caractere particulare, unice. Strachey descurajează în același timp și pe amatorii de opoziții sterile, de genul Racine-Shakespeare, Balzac-Dickens sau Proust-Joyce, am spune noi astăzi căci schematizarea golește arta de conținutul ei viu și profund. Oricum, deși spiritul galic în tot ce are mai autentic și mai percutant nu e deloc ușor de pătruns, el socoate totuși că orice cărturar englez ar avea numai de profitat din studierea unei literaturi atît de subtile și de diversificate ca cea franceză.

Cu toate că în cadrul operei stracheyne, eseurile, paginile de critică sau portretele miniaturale vădesc incontestabile calități literare, bucurîndu-se chiar de preferința unor exegeți [1], trei biografii cu caracter istoric i-au asigurat lui Strachey notorietatea propriu zisă, cît și locul în istoria literară a țării sale. Sănătatea șubredă, ca și exigenta conștiință artistică a scriitorului, nu i-au îngăduit să facă dovada talentului său decît în perioada maturității, adică în deceniul 1918—1928, cînd au fost publicate lucrările : *Eminent Victorians (Personalități de seamă din epoca victoriană) ; Queen Victoria (Regina Victoria)* și *Elisabeth and Essex — A Tragic History (Elisabeta și Essex — o poveste tragică).*

Nici o expresie nu pare mai nepotrivită decît aceea de „lucrări", atunci cînd e vorba de opera unui scriitor ca Strachey. Ar trebui, spre a ne da seama de semnificația biografiilor sale, să găsim un termen care să elimine orice idee de confecționare, de scriitură deliberată sau mai mult încă de profesionalism. Căci autorul *Reginei Victoria,* nu scria pentru simpla informare a cititorului sau pentru a-i procura un divertisment, o evaziune, ci din dorința de a exprima lumea dramatică a istoriei prin gîndurile și

[1] Mario Praz, *Storia della letteratura inglese,* 7ª edizione, Sansoni — Firenze, 1960 ; Emilio Cecchi, *Scrittori inglesi ed americani,* Il Saggiatore — Milano, 1962.

sensibilitatea sa personală, ceea ce răspunde calității veritabile a artistului.

Istoria biografiei are o veche și temeinică tradiție în lumea anglo-saxonă. Strachey nu a abordat această formă de expresie literară cu lucrări a căror întindere să se compare cu *Viața lui Samuel Johnson* de Boswell, cu aceea a lui Walter Scott de Lockhart sau mai aproape de zilele noastre, cu a generalului Robert Lee, unul din eroii războiului de secesiune din S.U.A., căruia Douglas Southall Freeman i-a consacrat un număr impresionant de pagini. Dimpotrivă, autorul *Elisabetei și Essex* optează pentru decantare, selecție și concizie, și nu odată a declarat că numai biografiei lui Voltaire i-ar fi acordat o mare amploare, în cazul că ar fi scris-o.

Discuția despre un astfel de subiect poate să pară anostă, căci ceea ce interesează, de fapt, într-o carte, nu e numărul de pagini, ci calitatea, conținutul lor artistic. Și totuși, anumiți comentatori au acordat acestei probleme o atenție neobișnuită, poate pentru faptul că nici un volum n-a stîrnit o mai aprinsă discuție în lumea literelor engleze și nu s-a bucurat de un succes mai răsunător decît apariția în 1918 a scurtelor biografii reunite sub titlul *Personalități de seamă din epoca victoriană.* Succesul în sine, s-a afirmat adesea, nu dovedește nimic, nici în favoarea și nici împotriva unei opere de artă. De astă dată însă el era justificat.

Cine erau acești „eminenți victorieni" ale căror chipuri turnate în bronz păreau că se clatină pe soclul lor sub ironia irevențioasă a autorului ? Figuri reprezentative ale așa-numitului *„establishment"* britanic, intrate spre a spune astfel în sanctuarul istoriei victoriene, Florence Nightingale [1], cardinalul Manning [2],

[1] *Nightingale, Florence* (1823—1910), fondatoare a asistenței sanitare bazate pe igienă și profilaxie, principii aplicate mai întîi în cursul războiului din Crimeea și extinse apoi în toate unitățile spitalicești din Anglia.

[2] *Manning, Henry Edward* (1808—1892) cardinal, arhiepiscop de Westminster, convertit la catolicism. Teolog de prestigiu, s-a făcut popular prin acțiuni cu caracter social și umanitar.

doctorul Arnold[1] sau generalul Gordon[2] protagoniștii cărții, fuseseră înconjurați, pe măsura trecerii timpului, de o faimă artificială, cețoasă, aproape legendară. Strachey respingea însă orice fel de mistificare. Interpret al faptului istoric nedichisit, el caută aspectul veridic sub imaginile venerației de paradă, făptura vie, fremătătoare, și nu trupul mumificat. Ca scriitor, se alătură astfel familiei de spirite, deschise și îndrăznețe, care asemenea lui Oscar Wilde, Samuel Butler sau Bernard Shaw, dacă ne referim la cîțiva înaintași, făcuseră uz de toate armele creației lor intelectuale spre a realiza și demasca racilele epocii victoriene.

Inteligență critică prin excelență, doritor să fixeze prin mijloace adecvate fizionomia unor personalități vulnerabile și imperfecte, asemenea tuturor făpturilor romane, chiar dacă deveniseră ilustre prin destinul lor social sau istoric, autorul smulsese fără jenă vălurile biografiei tradiționale despuind-o de toate acele artificii și ornamente pe care i le conferise un trecut nu prea îndepărtat, dar pe care mulți încă nu încetau să-l privească prin lentile măritoare. Oricum, cartea lui Strachey a dat naștere printre conteporanii săi unui sentiment de uimire și ușurare.

Dar să lăsăm pe autor să-și exprime propriile sale intenții : „Am încercat, prin intermediul biografiei să înfățișez cititorilor cîteva tablouri victoriene. Într-un anumit sens, nu sînt decît tablouri arbitrare ; vreau să spun că alegerea subiectelor n-a fost determinată nici din dorința de a edifica un sistem, nici din aceea de a dovedi superioritatea vreunei teorii, ci din simple motive de predispoziție personală, ca și de ordin artistic. Ar fi însemnat desigur o mare fatuitate să pretind că am elaborat un

---

[1] *Arnold, Thomas* (1795—1842) pedagog și reformator al școlii engleze, tatăl poetului și eseistului Matthew Arnold. Ca director al școlii din Rugby (1827) a aplicat metode educative care s-au generalizat apoi în lumea anglo-saxonă.

[2] *Gordon, Charles George* (1838—1885) supranumit Gordon-pașa ; după o viață aventuroasă de explorator și militar, petrecută în India, China și Egipt, a pierit în Sudan la asediul orașului Khartum, împresurat de trupele arabe conduse de Mahdi, șeful spiritual musulman. Jurnalul ținut de Gordon în timpul asediului de un an, este considerat un prețios document psihologic și moral.

breviar al adevărului despre epoca victoriană, căci chiar un simplu rezumat al acestei perioade, ar avea nevoie de nenumărate tomuri. M-am străduit, în schimb, să cercetez și să fac perceptibile și altora cîteva frînturi din acel adevăr care găsise nu numai ecou în închipuirea mea, dar îmi era și accesibil, invocînd viețile unui sacerdot ca și a unui faimos pedagog, ale unei femei de acțiune ca și ale unui aventurier."

De fapt, ce aduceau nou aceste biografii-portrete, de ce cititorul încerca un sentiment de surpriză, de inedit și, în sfîrșit, de ce volumul lui Strachey a devenit o operă de referință pentru istoriografii genului, chiar dacă după aceea diverși imitatori i-au preluat procedeele ? Mai întîi, plăcerea de a vedea organizîndu-se informele sedimente ale istoriei, într-un fel inteligibil și elocvent și nu numai compilativ sau documentar, redînd astfel biografiei căzute în desuetudine o altă demnitate. Apoi, sarcasmul și ironia autorului, care departe de a dăuna, adaugă stilului său remarcabil o notă proprie, originală, conferind textului un accent de credibilitate, iar personajelor un sens uman și expresiv. Nici o clipă Strachey nu trece cu vederea peste acele detalii, aparent mărunte, neinsemnate, cum ar fi conversațiile, stările de suflet efemere, plimbările sau peisajele care au atîta influență asupra făuririi caracterelor, dîndu-le un plus de verosimilitate, dar pe care pretinșii biografi ai oamenilor de vază, crescuți în superstiția prestigiului documentar, le neglijeau cu dispreț. Se uită prea ușor că nu e vorba de elemente „romanțate", cum s-ar putea insinua la prima vedere, că de fapt, nu imaginația autorului, ci însuși stilul de viață al bărbaților și femeilor din epoca victoriană furnizează tot acest material de date concrete, datorită corespondenței prodigioase din vremea respectivă. A existat o perioadă din secolul trecut cînd în întreaga Europă apuseană, soții, prietenii, îndrăgostiții și chiar oamenii de seamă captivați de noutatea și facilitățile serviciilor poștale, își revărsau sentimentele și gîndurile în interminabile schimburi epistolare, consemnîndu-și sau analizîndu-și fiecare întîmplare din viața personală. Dificultatea pentru biograf decurgea din faptul că era nevoit să aleagă din teancurile abundente

de scrisori acele amănunte caracteristice care să corespundă cît mai firesc liniei vieții respective, să evoce cadrul, ambianța, preocupările individuale, dar să păstreze totodată prerogativele și impulsurile tipice fiecărui ins. Problemă deosebit de delicată atunci cînd e vorba de personalități amestecate în evenimentele politice, sociale și culturale ale unei etape istorice. În această privință, capacitatea de discernămînt a lui Strachey și-a dovedit măiestria în selectarea detaliilor unice, distinctive, definitorii.

Dacă volumul *Personalități de seamă din epoca victoriană* a însemnat o reușită pe plan literar, el a constituit totodată și o noutate pe cel istoriografic. Fără stridențe sau pretenții de manifest, dar dorind să risipească orice echivoc ori false interpretări, autorul, în prefața cărții, pune sub semnul întrebării concepția biografiei, așa cum acest gen beletristic fusese conceput și cultivat de anumite cercuri cărturărești din societatea britanică. „Arta biografiei pare să treacă în Anglia printr-o perioadă nefastă, afirmă Strachey. Cea mai delicată și umană dintre ramurile artei, e lăsată pe mîna truditorilor de literatură ; nu ne dăm seama că e poate tot atît de greu să așterni pe hîrtie o viață de om, pe cît e de dificil s-o trăiești. Cele două volume groase cu care eram obișnuiți să ne onorăm dispăruții, cine nu le-a văzut cu imensa lor cantitate de documente rău asimilate, cu stilul neglijent și tonul de panegiric anost, cu penibila lipsă de selecție, de detașare și de ținută ? Ne sînt tot atît de familiare ca și cortegiul de pompe funebre, avînd același aer de domoală și lugubră ceremonie primitivă. Te întrebi uneori dacă nu făceau și ele parte din același ritual ca o ultimă clauză a contractului stipulat între părți."

Judecată severă, subliniază scriitorul francez André Maurois, bun cunoscător al moravurilor și al vieții literare engleze, într-un studiu consacrat lui Strachey, poate chiar nedreaptă, dacă ne gîndim la cele mai bune biografii victoriene, dar cît se poate de exactă față de celelalte. Căci marile familii victoriene, în momentul dispariției unui membru marcant, căutau un erudit care se bucura de considerație și încredința toate hîrtiile existente, recomandîndu-i în același timp să dea dovadă de prudență în comentarea lor. Eruditul, fericit ca un crab în elementul lui natural,

copia un număr cît mai mare de scrisori cu caracter oficial, adăuga fragmente de texte inedite, ca și extrase din jurnale personale, reunindu-le așa cum se pricepea prin explicații și aprecieri, iar cînd își termina lucrul socotea că a îndeplinit o „operă științifică" [1].

În pofida extinderii și a aspectului laborios al unor astfel de lucrări, caracterul lor rămîne hibrid, oscilînd între compilația de texte și catalogul de fapte. Iar înaintea dilemei dacă biografia trebuie să se angajeze pe făgașul „științei" sau pe acela al „artei", Strachey nu are ezitări, optînd cu hotărîre pentru a doua alternativă și venind cu argumente convingătoare în sprijinul tezei sale.

Istoria ideilor e martoră că dezbaterea unei asemenea probleme nu e nici simplă, nici ușoară. Logic vorbind, biografia este o formă de expresie a cărei natură ambiguă înglobează două aspecte deosebite ale adevărului : pe de o parte, istoricitatea rațională a faptelor, pe de alta aceea irațională a impulsurilor și sentimentelor personajelor. Semnificația operei lui Strachey constă în faptul că acolo unde curgeau pînă atunci două curente paralele — adevărul istoric și adevărul psihologic — are loc acum o confluență, mai precis, o contopire într-un unic șuvoi. De obicei, domeniile istoricului și biografului erau tot atît de izolate unul de altul ca și domeniile feudale din evul de mijloc pe care fiecare senior și-l cultiva cu vasalii săi. Gibbon, Macaulay sau Trevelyan, dacă ar fi să ne oprim la trei momente diferite din cultura engleză, nu-și îmbinau metodele cu acelea ale lui Boswell, Carlyle ori John Morley, dacă facem excepție, bineînțeles, de anumite interferențe inevitabile între cele două genuri de lucrări. Exemplul lui Strachey dovedește însă contrariul. Deși înclinațiile și pregătirea sa pledau pentru vocația de istoric, el era convins că fără participarea activă a sensibilității și imaginației, faptele în sine, reduse la aspectul lor pur documentar, sînt secătuite de semnificație și interes uman. Valoarea biografiilor lui Strachey constă mai ales, din analiza subtilă și riguroasă a raporturilor care unesc, opun sau întretaie destinele unor personalități ca Manning și Newman, Disraëli și Gladstone, Bacon și Essex. Chiar și tablourile istorice care for-

---

[1] André Maurois, *Magiciens et logiciens*, Paris, Grasset, 1935.

mează fundalul unor biografii stracheyene, cum ar fi situația politică de la Londra în momentul cînd generalul Gordon se afla asediat în Sudan. Mișcarea de la Oxford, Conciliul Vaticanului sau conspirația lui Essex, sînt tot atîtea teme realizate artistic, viguros orchestrate, în care luptele de influențe, conflictele de interese, ciocnirile de caracter, arată legătura strînsă dintre imprevizibil și ineluctabil. S-ar putea sublinia de asemenea și măestria cu care Strachey ne face să participăm la existența oamenilor de acțiune, Essex sau Releigh, Elisabeta I sau Florence Nightingale, regina Victoria sau primii să miniștri Melbroune, Palmerston, Disraëli ori Gladstone. Căci în astfel de cazuri probitatea informației nu e suficientă. Documentele ca și faptele rămîn simple relicve dacă nu li se insuflă ideea poetică a ursitei, fuga dramatică a timpului sau precarietatea condiției umane.

În încercarea sa de a reține pe Clio printre muze, autorul *Reginei Victoria* și-a atras nu numai fulgerele istoricilor dar și mînia comentatorilor, care considerau biografia ca o operă în care trebuia să predomine viziunea strict științifică. Harold Nicolson, contemporanul lui Strachey, cel mai vajnic apărător al exprimării adevărului științific în biografie, notează în cartea sa *Evoluția biografiei engleze* : „Aș voi să sugerez în primul rînd, că biografia concepută științific se opune aceleia privită prin prisma literară și că în viitor prima o va elimina pe a doua. Știința biografică va pretinde nu numai fapte, ci toate faptele, în timp ce arta biografică cere ca reprezentarea faptelor să fie numai parțială sau artificială. Căci curiozitatea științifică va crește neîncetat, devenind cu vremea insațiabilă. Nici o putere de sinteză, nici un prezentator de geniu nu-i va putea ține pasul.“ Iar mai departe, fără să părăsească tonul sentențios, se angajează pe calea previziunilor, fără să aducă însă și motivările de rigoare. „Biografia științifică va deveni tehnică. Vor exista biografii în care dezvoltarea ființei umane va fi urmărită în toată complexitatea ei și poate într-un fel înțeles numai de experți ; se vor concepe biografii care vor examina numai influența eredității ; altele se vor sprijini pe învățăturile lui Galton, Lombroso, Havelock Ellis sau Freud ; se vor scrie de asemenea biografii medicale sau studii despre influența glandelor endocrine

asupra formării caracterului, ca și lucrări despre stimulatorii interni ai individului ; în sfîrșit, vor apărea biografii sociologice, estetice, filozofice... Fără îndoială, că toate vor fi interesante și instructive, dar accentul care se va pune pe aspectul analitic sau științific al cazului, va domina în mod inevitabil efortul literar cerut de elaborarea lui. Cu cît biografia va deveni știință — conclude Nicolson — cu atît mai puțin va îmbrăca veștminte literare.“

Obiecțiuni, negații sau contraargumente, pot fi cu ușurință formulate, căci în lumea ideilor, în afara logicii formale, totul este discutabil. Fără să conteste adevărul istoric, propriu zis, așa cum făcuseră cîndva Nietzsche, Bertram sau Valéry, pentru care nu existau decît mituri, legende sau simboluri ale evenimentelor înscrise pe cadranul timpului, dar nici să accepte părerea exprimată de către istoriograful Froude, că „cea mai veridică istorie a Angliei se află consemnată în teatrul sheakespearian“, Strachey proclamă propria sa libertate de spirit în cadrul operei biografice, adoptînd o atitudine imparțială și detașată față de evenimente și oameni, mărginindu-se la adagiul : „Nu impun nimic, nu propun ceva anume, ci numai expun“.

Dar aparenta obiectivitate stracheyană nu are nicidecum intenția de a justifica teza unui Fustel de Coulanges, de pildă, pentru care istoria însemna „știință pură“. Cu tot respectul său pentru domeniul istoriei, Strachey socotea nepotrivită expresia de „știință pură“, în legătură cu această disciplină, mai ales atunci cînd e vorba de biografie. Pentru că faptele și evenimentele istorice, aprecia el, au fizionomia lor aparte, originală și ireversibilă, distanțîndu-se, ca atare, de fenomenele fizice sau chimice, care pot fi reproduse experimental. Oricît de conștiincios și de aplicat ar fi cercetătorul trecului, societății omenești, adaugă el, nu se poate pune semnul egalității între științele experimentale, care păstrează un caracter descriptiv și domeniul istoriei, cu capacitatea ei interpretativă, fiecare din aceste discipline demarcîndu-se prin substanța, legitățile și metodologia lor proprie. În cazul istoriei, obiectul de cercetare e și mai complex, căci documentele pot fi contradictorii sau incomplete, iar anumite evenimente, care au lăsat prea puține urme sau mărturii scrise, ridică probleme dificile

de rezolvat. *„Omnia ad opinionem suspensa sunt"* [1], obişnuia să spună filozoful Seneca, iar aforismul său ar putea fi aplicat, îndeosebi, acelor fenomene cu caracter evenimenţial, pentru care nu avem suficiente probe sau certitudini, înscriindu-se astfel sub semnul relativităţii, dacă nu al subiectivismului.

Strachey era convins că mult discutatul adevăr istoric nu poate să triumfe decît prin selecţie şi discernămînt critic, printr-o atitudine apreciativă de aprobare sau respingere, ca şi prin rezolvarea problemelor legate de proporţii, de perspective, de încadrare a figurilor biografice într-o precisă unitate structurală. O asemenea observaţie, deşi altfel formulată, de îmbinare a elementelor faptice cu elementele de ordin afectiv, spre a pătrunde în cîmpul gravituţional al adevărului istoric, nu scăpase nici predecesorului său, biograful John Morley, autorul volumului *Viaţa lui Gladstone*, care scrisese încă din 1903: „Orice cititor îşi va da probabil seama că printre sarcinile pe care le-am avut, cea mai dificilă a fost aceea de a delimita frontiera dintre istorie şi biografie, adică între destinul comunităţii naţionale şi imboldurile, gîndurile şi ţelurile insului care a avut o influenţă atît de adîncă asupra existenţei acestei comunităţi. Cînd e vorba de figuri de literaţi, dificultatea e inexistentă, ceea ce constituie un punct cîştigat pentru autorii de biografii, ca şi pentru propria noastră delectare. Dacă însă tema cărţii se referă la o persoană care s-a aflat de patru ori în fruntea guvernului britanic şi nu ca prim ministru fantoşă, ci investit cu o autoritate aproape dictatorială, pe o durată mai mare decît a oricărui alt om de stat englez, cum am putea oare să zugrăvim tabloul reuşitelor, insucceselor şi faptelor sale de viaţă, fără ample referiri la evenimentele pe care le-a marcat prin prezenţa sa, fiind astfel un făuritor de istorie."

Conştiinţa creatoare a lui Strachey îl îndeamnă la rîndu-i să adauge propriul său crez umanist: „Fiinţele umane sînt prea însemnate în ele însele pentru ca să fie privite doar ca simple mărturii ale trecutului. Există în ele o valoare independentă de orice desfăşurare în timp; ea e de ordinul eternităţii şi trebuie să fie apreciată ca atare."

[1] Totul depinde de unghiul din care privim lucrurile (lat.).

Unul din marile servicii pe care le-a adus moda biografiilor dintre cele două conflagraţii mondiale, a fost acela de a reaminti oamenilor de cultură existenţa adevărului poetic. Cînd e vorba de acte individuale, nerepetabile, unice, de sentimente sau de elemente de viaţă ale unui personaj transpus pe plan biografic, adevărul nu poate fi caracterizat cu epitetul pretenţios şi neverosimil de „obiectiv" sau „ştiinţific", ci cu acela de poetic, romanesc sau intuitiv, pentru că biograful se strecoară înlăuntrul personajului său, aidoma creatorului de ficţiuni. Ceea ce s-ar putea reproşa biografiilor nereuşite, ratate, nu a aşa-zisul adevăr poetic sau imaginar pe care îl conţin, în numele unui presupus adevăr istoric inaccesibil sau inexistent, ci lipsa de scrupul în studierea textelor existente, în aprofundarea personajelor pe planul psihologiei relaţionale şi al comportamentului. Biograful, în concepţia lui Strachey, nu trebuie să fie neapărat un savant înecat în hrisoave şi obsedat de documentarism, ci o minte ageră, scrutătoare şi onestă, care, stăpînă pe tehnica meşteşugului său, să utilizeze biografia ca un mijloc de expresie artistică, aptă să surprindă personajele nu la modul general ştiinţific, ci la cel individual, intuitiv şi psihologic, adică pe linia unică şi neînlocuibilă a vieţii lor reale.

Dacă portretele „eminenţilor victorieni", în ciuda virtuozităţii stilistice a autorului, scandalizaseră unele spirite, şi nu dintre cele mai neînsemnate, prin tonul lor de zeflemea mieroasă sau de impertinenţă subtilă, ducînd la o aparentă distorsiune a figurilor, apariţia trei ani mai tîrziu a biografiei *Reginei Victoria*, a întrunit unanimitatea sufragiilor criticii. S-a putut identifica de astădată la originea sarcasmelor lui Strachey un gust nedesminţit şi pozitiv pentru instinctele fireşti ale omului, concomitent cu o repulsie constantă faţă de morala puritantă şi pretinsele ei ambiţii de a domestici caracterele. Cu o complicitate rafinată, autorul incorporează, atunci cînd i se oferă prilejul, confuzele impresiuni vitale ale personajelor din vasta comedie a epocii studiate. Strachey se mortifică odată cu ele sau se face părtaş la examenul lor

de conștiință, acordă un interes moderat maniilor fiecăruia sau se delectează cu false altruisme și renunțări.

Putea autorul să camufleze adevărul după cortina alegoriilor oficiale ? El nu-l cruțase de ridicol pe cardinalul Manning care își impunea lăcomiei sale gastronomice restricții mereu încălcate, urmate de noi jurăminte și căințe, nici pe Florence Nightingale al cărei angelism era contrazis de dispute și accese nervoase sau pe generalul Gordon care nu uita niciodată să-și degusteze porția de rom înaintea rugii de seară. Era firesc că și din corespondența reginei Victoria, printre mărturiile cele mai edificatoare, Strachey să desprindă elanuri afectuoase, invitații la măguliri indirecte sau chiar răbufnirile unor tendințe despotice, denunțînd astfel legenda țesută în jurul suveranei, care trecea în ochii opiniei publice din vremea ei, drept modelul ireproșabil al guvernării imparțiale, dictate de rațiunea de stat și nici o clipă de imboldurile inimii.

Atitudinea lui Strachey față de epoca victoriană e similară cu aceea a lui Stendhal față de Restaurație. Se poate recunoaște cu ușurință la rădăcina intențiilor autorului, dorința imperioasă de a fixa prin mijloace adecvate o perioadă istorică a cărei masă impunătoare, sugestivă, dar plină de neprevăzut, pare dificilă de abordat. Era nevoie de instrumente fine, de o muncă laborioasă, de genul arheologului sau chirurgului, care să cerceteze strat cu strat, spre a se ajunge în profunzime, la filonul prețios și esențial, fără să se degradeze structura delicată și complexă a nici unuia dintre elementele suprapuse.

„Istoria epocii victoriene, nu va fi niciodată scrisă, afirmă Strachey, în mod paradoxal ; o cunoaștem prea bine. Căci ignoranța e prima cerință a istoricului ; ea simplifică și limpezește, alege și omite cu o perfecțiune tacticoasă de care nu se poate apropia nici cea mai rafinată dintre arte." Volumul *Regina Victoria* răspunde acestui deziderat. Puține lecturi amuză și interesează într-o asemenea măsură ca această biografie, dar care lasă în același timp și o impresie de înțelepciune și de autoritate calmă datorită erudiției și echilibrului ei intrinsec. Căci secretul artei lui Strachey stabilește de la început un acord tacit cu cititorul și-l

menține pînă la capăt. Ironia nostimă și înțepătoare nu e niciodată malițioasă, ci chibzuită și convingătoare, pentru că însoțește contradicțiile și ticurile personajelor, contopindu-se cu caracterul lor într-un fel intim și indisolubil, ca valoarea nutritivă în fruct. Privirile de ansamblu ca și concluziile pe care autorul ni le sugerează sau ne lasă să le descoperim de-a lungul textului, capătă o semnificație generalizatoare.

Sub ochii noștri, viața reginei Victoria, Curtea și întreaga atmosferă socială, politică și culturală a Angliei din etapa ei de maximă afirmare, se însuflețește ca la atingerea unei baghete magice, sub forma unor cercuri concentrice, orînduite simetric, al căror punct central îl constituie coroana britanică. Autorul sugerează mai mult decît exprimă, evitînd acumularea faptică, atunci cînd urmărește pe suverană din copilărie pînă la vîrsta maturității și apoi în anii bătrîneții radioase dar stinghere, cînd se stinge împăcată de a fi satisfăcut ceea ce socotea mai însemnat în viață, adică sensul responsabilității rangului său.

Strachey izbutește să zugrăvească portretul reginei cu un penel de maestru, prin tușe fine, succesive și suprapuse, cu tact și fără insistențe, tocmai pentru că nu-i cruță slăbiciunile pe care le învăluie într-un fel de umorism afectuos, dar nici nu-i neagă trăsăturile pozitive ale personalității ei feminine, subliniindu-i diversele momente psihologice, politice, familiale. Din atitudini, gesturi și cuvinte, înregistrate scrupulos și dispuse cu artă în planul narativ al biografiei, bogată în sinuozități și perspective, se conturează caracterul suveranei, plin de vitalitate și energie, de apetit naiv pentru jocurile de societate, dar și de moralitate exemplară. În mijlocul atîtor controverse parlamentare, al unei familii cu numeroase ramificații, ca și al unei curți regale sclipitoare în aparență, dar nu lipsită de intrigi de culise, autorul îi recunoaște meritul de a fi dominat situația prin fermitatea personală.

De la acea frază simplă dar semnificativă : „Voi fi cu judecată", rostită de Victoria la vîrsta de 11 ani, atunci cînd înțelege că urma să devină viitoarea regină a Angliei, cartea reflectă momentul crucial al majoratului, cînd la 18 ani își face apariția în Camera Lorzilor îmbrăcată simplu, cu chipul bucălat și inocent,

dar stăpînă pe sine și conștientă de menirea ei. Urmează apoi în pantă lină, dar mereu ascendentă, căsătoria fericită cu Albert, prințul consort, bucuriile maternității, ca și acelea ale unei familii unite și echilibrate, iar ulterior coborîșul, pierderea prematură a soțului, drama însingurării și vicisitudinile vîrstei înaintate, ca tot atîtea episoade care se întretaie, asemenea leitmotivelor unei partituri, dar fără stridențe, fără nimic încărcat sau anevoios. Episoadele par tratate ca și cum ar fi de sine stătătoare, avînd propriul lor relief, dar economia riguroasă a lucrării face în așa fel încît nici unul nu se îndepărtează de axul temei principale, relieful fiecăruia contribuind la fizionomia ansamblului. Puțin cîte puțin, elementele specifice societății victoriene se incorporează mișcării biografiei, fără a o îngreuna, grăbind chiar mersul ei hotărît spre deznodămînt.

Nenumăratele personaje care gravitează în jurul suveranei nu sînt mai puțin reușite, căci maniera lui Strachey excelează prin a fi expresivă și nu descriptivă. Cel mai veridic, după părerea generală a criticilor, și poate revelația volumului, este portretul prințului consort Albert a cărui viață cotidiană reglată ca un ceasornic era punctată de etica îndatoririlor sociale, ca și de obsesia unei frustrări permanente, datorită probabil funcției sale echivoce. „Căci în pofida oricărei afirmații contrare, scrie Strachey, prințul consort nu fusese niciodată fericit. Ocupațiile de fiecare zi, față de care manifestase în ultimii ani o predilecție aproape bolnăvicioasă, îl liniștean, fără însă să-l lecuiască ; asemenea unui monstru fabulos, nemulțumirea lui devora cu o sumbră satisfacție tributul tot mai exigent al zilelor și nopților laborioase, fără însă ca nesățiosul său apetit să-i fie potolit. Cauzele tristeții lui erau ascunse, misterioase, dincolo poate de orice efort analitic ; ele aveau rădăcini înfipte prea adînc în cutele cele mai tainice ale temperamentului său pentru ca antenele rațiunii să le poată descifra. Existau contradicții inerente naturii sale care-l făceau să apară în ochii celor ce-l cunoșteau mai îndeaproape drept o enigmă indescifrabilă ; avea în el destulă severitate dar și blîndețe, era modest și totuși disprețuitor ; solicita parcă afecțiunea altuia, dar el însuși era rece, distant. Suferea de

singurătate, nu numai de acea singurătate pe care o creează exilul, dar și de aceea care învăluie o superioritate de care era conștient, fără să-i fie însă recunoscută. Avea orgoliul — în același timp resemnat și trufaș — al unui doctrinar. Și totuși, l-am pune într-o falsă lumină dacă n-am vedea în el decît un doctrinar, căci doctrinarul pur se bucură de un fel de automulțumire de care Albert era cu desăvîrșire detașat. Exista un trecut spre care tînjea cu întreaga lui ființă, dar n-ajunsese niciodată să-l dobîndească. Ce putea să fie ? O simpatie nemăsurată sau cu neputință de exprimat, vreo reușită cu totul ieșită din comun, perfectă în felul ei ? Cine știe, poate că și una și alta. Să predomine și să se facă înțeles — să cucerească dintr-odată prin triumful unei forțe identice, supunerea și aprecierea semenilor — da, asta merită într-adevăr orice trudă."

Dintre primii miniștri, figura lui Disraëli, în ciuda inteligenței sale vii și a voinței tenace, se situează undeva între înalt demnitar, menestrel și dandy, încît unii comentatori i-au considerat portretul discutabil. În schimb, lord Melbourne, cu eleganța lui sobră și rafinată, în contrast cu manierele neîndemînatece ale lui Palmerston, pare calchiat după original : „Cu toată eticheta Curții și monotonia pe care o transmitea celor din jur, relațiile dintre suverană și lordul Melbourne sfîrșiseră prin a constitui pentru primul ministru interesul dominant al existenței sale ; a-i fi lipsit de asfel de relații însemna să-i distrugi inima ; într-un fel sau în altul o asemenea eventualitate de temut fusese îndepărtată ; se regăsea la locul său triumfător, savurînd cu nesaț orele fugitive, fără să-i scape nici o fărîmă din ele. Și astfel învăluit de favoarea unei suverane și înviorat de adorația tinerei regine, acest trandafir de septembrie cunoscu în a doua jumătate din anul 1839 o surprinzătoare înflorire. Că prin farmec, pentru ultima oară, petalele se deschiseseră. Pentru ultima oară, în aceste relații neprevăzute, surprinzătoare aproape indecente în raport cu eticheta, bărînul epicurian gusta partea cea mai delicată a sentimentelor sale romanțioase. Însemna destul de mult pentru lord Melbourne să observe, să povățuiască, să rețină sau să încurajeze pe tînăra creatură regală care se afla alături de el ; și mai mult însemna

însă să simtă, în cadrul relațiilor existente, suportul unei afecțiuni înflăcărate, radierea proaspetei vitalități. Dar mai presus de orice, îi era plăcut să se piardă într-o contemplare voioasă, întreruptă din cînd în cînd de o mustrare blîndă, sau să vorbească fără șir, făcînd glume inocente despre un fruct sau un volănaș de rochie, în sfîrșit să viseze. Izvoarele ascunse ale sensibilității lui își revărsau preaplinul. Adesea, cînd se apleca să sărute mîna reginei, se surprindea cu ochii în lacrămi."

Din această mare poezie a destinelor, ca și a vieții cotidiene, Strachey știe să extragă esențialul. În ultimile pagini ale biografiei, atunci cînd descrie agonia suveranei britanice sub forma unui flux incoerent al memoriei, autorul unifică temele ca într-o compoziție de ordin muzical : ...„crîngurile din jurul castelului Osborne, în insula Wight, primăvara, presărate cu floricele de ciuboțica-cucului pentru Disraëli — lord Beaconsfield ; veștmintele și ifosele lordului Palmerston și chipul lui Albert sub lampa cea verde și primul cerb vînat de Albert la Balmoral ; Albert în uniforma lui albastră cu fireturi de argint și baronul intrînd printr-o ușă și lordul Melbourne care sosea la Windsor, în timp ce vrăbiile sporovăiau zgomotos în ulmii din parc ; și arhiepiscopul de Canterbury în zorii zilei în genunchi înaintea ei ; și strigătele ascuțite ale defunctului rege și glasul plăcut al unchiului Leopold la Claremont și Lethzen, guvernanta, cu globul ei terestru și penele de struț de la toaleta mamei care-i mîngîiau fața și ceasornicul cel vechi cu repetiție din cutia placată cu bagă și un covor galben și rochia cu volane de muselină brodate cu frunze și flori în țesătură, și copacii stufoși cu terenul gazonat din Kensington".

O nostalgie profundă se desprinde în cele din urmă din filele cărții, întreținută de trecerea implacabilă a timpului, de uzura lentă și dispariția personajelor de prim plan, de atmosfera evanescentă și apoasă pe alocuri, ca în acuarelele de altădată, o nostalgie față de ceea ce a avut inefabil și creator epoca evocată, în ciuda scăderilor ei evidente și, în sfîrșit, pierderea însăși a nostalgiei, ca urmare a neputinței autorului de a atinge o patrie interioară, un liman de liniște și detașare spirituală.

Dacă primele două lucrări biografice ale lui Strachey, *Personalități de seamă din epoca victoriană* și *Regina Victoria*, izbutesc să se înfățișeze cititorului sub un aspect viu, palpabil, mustind parcă de seva vieții, explicația nu trebuie căutată numai în simpla virtuozitate tehnică a scriitorului, ci și în faptul că autorul „a trăit" aievea evenimentele zugrăvite sau în orice caz a fost adînc impregnant de ecoul lor afectiv. Situîndu-și lectorul în atmosfera vremii respective, Strachey îi îngăduie să înțeleagă sentimentele și gîndurile personajelor pe măsură ce pătrund în lumina reflectoarelor, își recită rolul și apoi dispar în conul de umbră al neființei sau anonimatului, adoptînd astfel o psihologie dinamică a prezentării caracterelor și nu statică, fixistă, cum obișnuiesc, îndeobște, istoricii documentaliști pentru care figurile evocate păstrează imobilitatea stampelor.

Eseistul francez Charles Du Bos, în faimosul său ciclu de pagini critice intitulat *Aproximații*, relevă cu multă perspicacitate această latură a talentului lui Strachey : „Impresia care se desprinde din lectura unor astfel de cărți, amintesc cît se poate de mult de aceea pe care ți-o lasă un mare memorialist. Se pare că tot trăind cu mărturiile, Strachey a dobîndit o experiență care echivalează, practic vorbind, cu frecventarea persoanelor în cauză, situîndu-se, ca atare, în unghiul care îngăduie memorialistului să scrie. Acelui *eu* al memorialistului i se substituie — uneori sub forma de cuvinte în ghilimele, dar cel mai adesea (și aici Strachey e într-adevăr de neegalat) sub aspectul monologului interior — opiniile, punctele de vedere și judecățile persoanelor care ocupă rînd pe rînd avanscena ; alteori, în părțile în care Strachey nu expune, ci caută să evoce, el înfățișează unul sau altul din acele detalii materiale care rămîn încrustate ciudat pe primul plan al viziunii lăuntrice, în așa fel, încît frîng orice perspectivă ; prin simplul fapt al menționării lor, personajul respectiv își face brusc apariția. Există în biografia *Reginei Victoria* anumite capitole — cum ar fi acelea despre rivalitatea iscată între Albert, prințul consort, și lordul Palmerston, sau despre relațiile contrastante dintre Gladstone, Disraëli și suverana britanică — care pot fi

clasate alături de cele mai bune fragmente din *Memoriile* cardinalului de Retz."

Abordînd în cea de-a treia biografie a sa cu fundal istoric, *Elisabeta și Essex*, o perioadă mai îndepărtată, perceptibilă numai pe baza documentelor și scriptelor, dacă exceptăm operele literare propriu zise, Strachey se afla de astădată lipsit de suportul psiho-afectiv de care beneficiaseră cărțile sale precedente. Apărută în 1928, la o distanță de șapte ani de precedenta biografie, în care timp, în afara activității publicistice curente elaborase importantul eseu despre *Pope*, Strachey se văzuse confruntat acum cu noi probleme. În ce măsură putea să-i fie de folos concepția sa despre arta biografiei formulată cu un deceniu înainte ? În nici un caz explorarea trecutului nu o putea face prin metoda directă a narațiunii scrupuloase. Dar dacă biograful „posedă o judecată sănătoasă, adăuga el, ar putea să folosească o stratagemă mai șireată, atacînd obiectivul în puncte cu totul neașteptate ; îl va lovi din flancuri și din ariergardă ; în plus, va îndrepta dintr-odată o lumină orbitoare spre ungherele cele mai obscure ale evenimentelor istorice, nebănuite pînă atunci... Va naviga pe acest vast ocean de materiale, aruncînd în diverse locuri un mic recipient care să-i aducă din străfunduri la lumina zilei, vreun specimen interesant, menit să fie examinat cu meticuloasă curiozitate"...

Biograf conștiincios, fără să cadă însă în pedanteria acumulării faptice, Strachey a cercetat totalitatea textelor referitoare la epoca elisabetană. Nici o apreciere, conversație sau trăsătură portretistică nu e gratuită sau imaginară în carte, ci, dimpotrivă, întemeiată pe riguroase referințe. Firește, credincios crezului său estetic, Strachey triază, decantează și reține cu aceeași scrupuloasă atenție din enormul material documentar pe care l-a avut la dispoziție, ceea ce i s-a părut mai caracteristic, punînd accentul pe anumite aspecte ale peripețiilor sau personajelor.

Față de scrierile sale anterioare, în *Elisabeta și Essex*, autorul se preocupă într-o mai mare măsură de introducerea elementului dramatic în construcția biografiei. Nimic surprinzător dacă ne gîndim că scriitoarea Virginia Woolf care-l cunoscuse pe Strachey

încă din anii tinereții și intuise natura lui profundă, remarca într-un articol din 1939, că biografiile sale erau reacția unui dramaturg frustrat. Într-adevăr, deși Strachey n-a scris decît o singură piesă de teatru, *Fiul cerului*, l-a solicitarea unei societăți de binefacere, piesă reluată pe scenele londoneze cu un anumit succes în jurul anilor '50, observația Virginiei Woolf nu e lipsită de temei. Există în biografia *Elisabeta și Essex* o gradație dramatică în desfășurarea acțiunii, ca și menținerea unei atmosfere de tensiune în relațiile dintre personaje care apar crispate, aspre, cu reacții imprevizibile și nu arareori bizare în manifestările lor. O altă trăsătură tipică acestei biografii este interpretarea în cheie freudistă a caracterului protagonistei cărții, altfel spus o tentativă de psihanalizare a modificărilor afectiv-erotice ale principalului personaj feminin. S-a datorat oare faptul influenței exercitate asupra concepțiilor autorului de către fratele său, psihiatrul James Strachey, discipol al lui Freud, care petrecuse multă vreme în clinica de psihanaliză a maestrului din capitala Austriei ?

Numeroasele personaje care populează biografia par însuflețite, dinamice, colorate, căpătînd relief și credibilitate pe măsura închegării conflictului și perindării evenimentelor. Cel mai complex și izbutit portret este, fără îndoială acela al reginei Elisabeta, dar nu mai puțin reușite sînt și acelea ale lui Francis Bacon, Robert Cecil, lord Burghley sau al regelui Filip al Spaniei. Oricît de interesantă și de luminoasă apare la prima vedere personalitatea lui Essex, ceva parcă a scăpat măiestriei lui Strachey în zugrăvirea acestui tînăr paladin, însetat de acțiune, plin de elan și de generozitate. De aceea poate, un erudit al epocii elisabetane, prof. G. B. Harrison, de la Universitatea din Michigan, afirma că figura lui Essex este mai puțin convingătoare, în raport cu a celorlalte personaje ale cărții, mai ales dacă ținem seama de ponderea și complexitatea rolului său în viziunea de ansamblu a biografiei stracheyene. Autorul nu explică probabil în suficientă măsură secretul popularității eroului elisabetan, dînd impresia că ar fi omis, intenționat sau involuntar anumite surse. Să nu fi avut Strachey acoperirea documentară din care să reiasă că mul-

țimile elisabetane vedeau în Essex o încarnare a cavalerilor din epopeile medievale, un Lancelot, Perceval sau chiar regele Arthur, epopei atît de populare pe atunci, încît ficțiunea se putea substitui cu ușurință realității trăite ? Să fi considerat autorul ca o simplă speculație, o pură plăsmuire, faptul că dincolo de simbolul regalității, aspirația vagă, inconștientă a celor mulți, năzuia, în definitiv, la brațul de fier al unui bărbat alături de femeia-regină, spre a întregi astfel într-un cuplu indestructibil, eternul mister al creației, dar și autoritatea patriei amenințate de un viitor nesigur ?

Oricum ar sta lucrurile, scriitori și exegeți ca Max Beerbohm, Desmond Mac Carthy sau Raymond Mortimer, spre a cita unele nume mai cunoscute, au văzut în *Elisabeta și Essex*, în primul rînd, o operă literară și nu o lucrare de erudiție. Ei erau de părere că nu fusese în intenția lui Strachey să elaboreze istorie pură, adică să scoată la iveală date informative și izvoare inedite, ci să exprime într-o formă artistică adecvată o tragedie istorică, în scopul de a stimula, vitaliza și intensifica imaginația cititorului, stîrnind în el emoții profunde spre a obține astfel efectul unui catharsis, adică o purificare emoțională prin milă și groază, așa cum acest concept fusese definit de Aristotel.

În acest sens, pe primul plan al biografiei *Elisabeta și Essex* se situează tema tragică a nesiguranței și incompatibilității ființelor umane în eforturile lor de a găsi o cale de înțelegere, sfîșiate cum sînt de dorințe nesăbuite, de lupta aprigă pentru putere, de violențe surde și impulsuri iraționale. Nu întîlnim oare aceeași temă, desigur sub diverse avataruri, în marile opere ale umanității de la Hamlet la Don Quijote, pînă la teatrul deriziunii și absurdului din zilele noastre ? Și în cartea lui Strachey se face simțită concepția shakespeariană despre drama mistuitoare a voinței de putere exprimată în relațiile contradictorii dintre afinitățile și antagonismele celor doi parteneri, Essex și Elisabeta.

Unde e umbra, unde e lumina în jocul confuz și paradoxal al Elisabetei care dădea impresia că ascunde ceva atunci cînd își dezvăluia intențiile reale și dimpotrivă aruncă o lumină revelatoare

tocmai în momentul cînd părea că disimulează cu vădită perfidie ? Cu o artă consumată, în care se îmbina savoarea metaforei ingenioase cu aceea a ironiei rafinate, autorul schițează piruetele reginei, natura ei proteiformă care a lăsat perplecși nu numai pe contemporani dar și pe istorici în decursul vremurilor : „Astfel era natura ei, să plutească dacă vremea era calmă, pe o mare de nehotărîri și cînd începea să sufle vîntul, să meargă în zigzag manevrînd febril pînzele. Dacă ar fi fost altfel, dacă ar fi avut după modelul recunoscut al omului puternic de acțiune, capacitatea de a-și fixa o linie de conduită și de a o păstra în mod constant, ar fi fost pierdută. S-ar fi lăsat prinsă fără nădejde de scăpare în mrejele forțelor care o înconjurau și, aproape în mod fatal, ar fi mers cu pași repezi la distrugere. Propria-i feminitate a salvat-o. Numai o femeie se putea eschiva cu atîta lipsă de pudoare, numai o natură feminină putea să renunțe cu o atît de totală lipsă de scrupule la ultimele fărîme de consecvență, ba chiar de demnitate, onoare și bun simț ca să eludeze grozava necesitate de a lua, cu toată seriozitatea, o hotărîre"...

Dar dacă o latură a personalității suveranei oglindea vanitatea ieftină, jumătățile de măsură, extravaganța vestimentară, pasiunea pentru tinerii cavaleri, în contradicție cu propria-i frigiditate, cealaltă latură, în schimb, cuprindea aspectele pozitive, care i-au cîștigat recunoașterea posterității, cum ar fi elevația culturii și exprimării, curajul și devotamentul patriotic, capacitatea dominării situațiilor în momente grave, într-un cuvînt o uluitoare sinteză a contrariilor.

Alături de ea un alt protagonist al cărții, Essex, cu farmecul incomparabil al tinereții, cu natura lui romantică, îndrăgostită de panaș, de aventură și de glorie, orgolios de vechea sa obîrșie nobiliară, neînfricat și cutezător, dar pripit, slab tactician, ale cărui emoții erau prea puternice spre a putea fi controlate. Sincer și generos, dar de o impetuozitate nu întotdeauna îndreptățită, Essex rămîne totuși o personalitate captivantă care trezește compasiunea, în pofida erorilor săvîrșite și a temperamentului său inegal. Pentru că cititorul încearcă sentimentul tulburător că nefericitul conte, tributar propriului său destin, a devenit treptat

victima dublei fatalităţi, în care se înfruntă forţe exterioare, vrăjmaşe, simbolizate parcă de acea Irlandă răzvrătită, ireală şi crudă, care l-a dus la pieire, cît şi forţe interioare, întreţinute de firea sa nepotolită, ahtiată de măreţie şi acţiuni riscante.

Complex, întortochiat, machiavelic, caracterul lui Francis Bacon — marea figură umanistă a Renaşterii engleze — constituie pentru mulţi cititori surpriza, sau poate chiar revelaţia cărţii lui Strachey. Dacă puterea intelectului, prestigiul erudiţiei, capacitatea exprimării ori rafinamentul gustului său artistic, alături de intuiţia lui genială de a introduce metoda experimentală în cercetarea fenomenelor naturii, sînt trăsături care definesc personalitatea raţională a lui Bacon, autorul se serveşte în schimb, de metafora şarpelui — imagine biblică a spiritului malefic — spre a ilustra faţetele echivoce, inedite şi surprinzătoare ale personajului. Strachey arată pe îndelete, cu perseverentă luciditate felul cum înţelepciunea şi nobleţea spiritului pot să se degradeze cu timpul, îmbrăcînd aspecte perfide şi chiar hidoase. „Un şarpe, într-adevăr, scrie Strachey, i-ar fi putut sluji drept emblemă — înţeleapta, sinuoasa, primejdioasa vietate, vlăstar al tainei şi al neasemuitului pămînt. Răsună un zvon de melodie şi ca prin farmec, creatura unduioasă îşi înalţă suplul trup, întinde capul, se înclină şi ascultă, legănîndu-se ca într-un extaz"...

Cu un respect al nuanţelor psihologice perfect integrate în viziunea istorică a personajului, Strachey acordă o deosebită atenţie lui Robert Cecil, secretarul de stat al reginei. Inteligenţă, realism, voinţă de a servi şi a se devota suveranei sale, Robert Cecil pare liniştit şi împăcat cu el însuşi, dacă nu resemnat, dar numai în aparenţă, căci în adîncurile fiinţei sale e un torturat. Oricare ar fi obiectul sau preocupările sale de moment, el aspiră la ceva inefabil care să-i satisfacă sensibilitatea complexă şi chinuită de propria-i diformitate fizică : „Era numai înţelepciune blîndă, sau aşa părea, pînă în clipa cînd îşi părăsea scaunul, ridicîndu-se în picioare, şi dintr-odată dădea în vileag stinghereala diformităţii sale pipernicite. Atunci un alt sentiment te cuprindea — tulburarea provocată de o enigmă : ce putea prevesti, de fapt, asocierea acelei fizionomii care oglindea atît de frumos limpezimea cugetului cu jenanta ţinută a unui trup gheboşat ? Revenea la masa de scris şi lua din nou pana în mînă ; totul era iarăşi seninătate lucidă. Şi pe deasupra, simţul datoriei care se manifesta sub toate formele : hărnicie tacticoasă a scrisului, ordine desăvîrşită în hîrtii şi în luarea de măsuri, lungi ore de osteneală expeditivă. Un neobosit truditor, un administrator înnăscut, un om al gîndirii şi al condeiului, şedea acolo tăcut, în mijlocul zgomotoasei violenţe din jurul său — acel *brio* al lui Essex sau a lui Raleigh, iureşul şi freamătul curtenilor mai mărunţi, ori paroxismele volubile ale Elisabetei. În timp ce lucra, eul său lăuntric aştepta şi sta la pîndă. Un ochi perspicace ar fi putut descoperi o anumită tristeţe şi resemnare pe chipul acela răbdător. Spectacolul inepţiei şi brutalităţii omenirii îl făcea, nu cinic — era destul de detaşat pentru asta — dar trist — oare nu era şi el o creatură a aceleiaşi lumi ?"

Din acest carnaval de măşti care se perindă la Curtea engleză, Strachey acumulează nenumărate crochiuri, cum ar fi acelea ale lui Burghley, Raleigh, John Donne, Dr. Lopez, John Harington, Fulke Greville, spre a cita pe cele mai însemnate, fără a mai vorbi de Filip al II-lea al Spaniei şi de persoanele din jurul său. Asupra unora insistă sau revine, pe altele le expediază din trăsături mai sumare, fiecare însă îi solicită atenţia, contribuind astfel la efectul de ansamblu, la întregirea frescei istorico-sociale a epocii.

Asemenea tragediilor elisabetane, acest teatru al cruzimii, care se precipită spre deznodămînt, ca pe un tobogan de violenţă şi sînge, odată cu execuţia lui Essex în 1601, urmată la un interval relativ scurt de moartea suveranei, înconjurată de o atmosferă plină de suspiciune şi izolare morală, constituie un prilej de meditaţie pentru cititorul de astăzi, confruntat la rîndul său cu realităţi din lumea modernă, nu mai puţin dramatice.

A realizat Strachey idealul său estetic în biografie ? În ce măsură poate istoricul să-şi îngăduie libertatea unui Shakespeare sau Walter Scott, fără să trădeze adevărul faptelor consemnate în hrisoave, care nu sînt nicidecum subordonate artei, ci numai transfigurate de ea ?

Ar fi greu de dat un răspuns la astfel de întrebări, mai ales că autorul *Elisabetei și Essex* avea reticențe serioase față de noțiunea de „ideal" și o folosea foarte puțin, socotind că închide în ea ecouri etice și religioase. Poate că totuși, C. R. Sanders[1], unul din comentatorii vieții și operei lui Strachey, a izbutit să răspundă în locul autorului, atunci cînd remarcă: „Un bun biograf e acela care-și judecă personajele, nu așa cum s-ar înfățișa înaintea tronului divin, ci așa cum apar ele în mijlocul activităților care au alcătuit scurtele lor existențe. Cît de bine și-au folosit acele ființe trupul lor limitat? Cît de limpede și-au dat seama de umanitatea lor propriu-zisă și cît de deplin au cultivat-o? Cu asemenea întrebări și-a pregătit Strachey patul său de Procust, în vederea diverselor căutări, nu din răutate sau dorință de a tortura, ci din credința în doctrina tradițională umanistă care îi putea sugera un mijloc de a înfăptui adevărata bucurie, mîngîiere și pace."

Oricum, Strachey n-a rămas prizonierul frescei biografice. Arta sa elaborată, dar lipsită de manierism și artificialitate, a căutat să se reînnoiască, recurgînd la alte forme de manifestare literară — îndeosebi în cadrul genului scurt. Medalioanele literare, publicate în 1931, cu un an înainte de moartea sa, sub titlul *Portrete în miniatură*, păreau să fie o modalitate de exprimare care să corespundă în totul năzuințelor autorului. Mozaic de micro-portrete morale și de reflecții, aflîndu-și modelul de inspirație în La Bruyère, Sainte-Beuve sau Ruskin, cartea constituie o asociere savantă de psihografii și paralipomene, care chiar dacă îngăduie fanteziei să facă digresii în felul eseurilor lui Montaigne, fluxul de idei se orientează apoi după linii de forță proprie, aidoma piliturii de fier din jurul unui magnet. Concepția fragmentară și concluzia unor astfel de texte, își găsesc explicația în inteligența critică a autorului care vizează opiniile, judecățile de valoare, aspectele semnificante, confirmîndu-se astfel tendința sa tot mai pronunțată spre exactitudine și adevăr neconfecționat.

[1] C. R. Sanders, *Lytton Strachey. His mind and art*, London, Oxford University Press, 1957.

Scriitor postvictorian de vocație tîrzie — ca să folosim un epitet îndrăgit de Aldous Huxley, deși aplicat altor artiști ai condeiului sau penelului — Strachey se înscrie în istoria literaturii, în pofida celorlalte manifestări ale sale, ca un „*homo biographicus*". Într-adevăr, el nu s-a mărginit numai la ilustrarea genului, dar i-a stabilit și premizele estetice, etice, istorice, psihologice, spre a face din biografie o specie literară viabilă, fecundă și incitantă pentru spirit. Eclipsa pe care o cunoaște astăzi genul biografic în raport cu popularitatea excesivă din al treilea deceniu al secolului nostru, poate să fie temporară, așa cum se întîmplă uneori cu modele literare sau să se datoreze vulgarizării procedeelor, insuficientei exigențe a cercetării textelor, ori unei imaginații prea puțin scrupuloase. Nimeni nu poate contesta însă tradiția, utilitatea și chiar frumusețea biografiei ca operă beletristică, atunci cînd condițiile genului răspund cerințelor artistice. În această privință, și în limitele activității sale creatoare, cazul lui Strachey este reprezentativ. Așa cum remarca odată eseistul de expresie franceză Ramon Fernandez, „biografia e utilă criticii care la rîndul ei o slujește cu folos; utilă istoriei pe care o face mai puțin rigidă, apărînd-o împotriva generalizărilor speculative; utilă romanului, furnizînd creatorilor exerciții de psihologie individuală și detalii neprețuit de valoroase; utilă conduitei în viață, pentru că chiar incomplete sau stilizate, exemplele vii, se vor impune întotdeauna cu o forță incomparabil mai mare decît oricare altele".

Și totuși Strachey care a meditat poate mai mult decît oricare alt scriitor din secolul nostru asupra artei biografiei, nu s-a lăsat condus de nici un fel de iluzii, fiind conștient atît de posibilitățile cît și de limitele genului. Căci ființele care populează aceste forme de expresie literară, nu-și motivează existența decît pe temeiul scriptelor și mărturiilor, altfel spus, nu trăiesc cu adevărat decît în măsura în care *ceilalți* le-au văzut, au luat parte sau au reținut acțiunile și manifestările lor, ori au lăsat atestări despre comportamentul persoanelor în cauză. Tocmai pentru că s-a supus servitudinii genului, biografiile lui Strechey vor dăinui,

în primul rînd prin dimensiunea lor istorică, prin seriozitatea metodelor de investigaţie, apoi prin forţa de expresie a stilului său plastic, fluid, metaforic. Nu odată admiratori sau comentatori ai săi, au încercat să-l disculpe ca de o tară, de faptul, că s-a considerat, îndeosebi, istoric şi n-a rămas numai un *„homo fictus"*, adică un imaginativ, poet, romancier sau dramaturg.

Conştiinţa creatoare se confunda la Strachey cu manifestările sensibilităţii sale, căci dincolo de personajele pe care le-a însufleţit în cărţi, urmărea stările lor afective; pe deasupra evenimentelor istoriei ţintea la semnificaţia lor umană. Ca şi contemporanii săi, André Gide sau Robert Musil, spre a ne referi la două exemple ilustre, Strachey nu s-a conceput altfel decît în „ceea ce ar fi putut să fie", rămînînd astfel un inadaptabil, un neconformist. Era suspicios faţă de orice sisteme filozofice cu pretenţia lor de a conceptualiza viaţa, de a o turna în formule, închistînd-o în tipare rigide.

Încercarea lui Walter Pater, Wilde sau D'Annunzio, de a privi lumea prin ocheane estetizante, i se părea un nonsens, o falsificare a experienţei vieţii. Căci Strachey avea propriul său sistem de valori de care era profund ataşat. Îi plăcea simplitatea, după cum reiese din scrisori, fără să ignore sensul complexităţii lucrurilor. Poseda un respect înrădăcinat faţă de libertatea omului, ca şi o încredere nedezminţită în resursele potenţiale ale societăţii omeneşti, întemeiate pe camaraderie şi dragoste, acest *„summum bonum"*, cum îl numea el, al fiecărui ins. Şi totuşi, faţă de fenomenele de isterie colectivă care începuseră să se profileze la orizont în ultimii ani ai vieţii sale, faţă de o umanitate care se intitula cu ifose „problematică", dar eluda tocmai problemele esenţiale, sau nu ştia să le enunţe defel, Strachey recomanda luciditatea calmă, încrederea în raţiune şi refuzul oricărui compromis cu forţele dezordinei, asemenea atitudinii lui Montaigne din timpul războaielor religioase. Nu plecase niciodată în cruciada unei etici noi, ci a unei estetici, dar i se părea că în stadiul în care se afla societatea vremii sale şi se îndrepta omenirea, cele două domenii nu mai puteau fi despărţite, ca în vremea tinereţii estetizante a

lui Wilde. Se convinsese că fiinţa umană nu mai putea să rămînă impasibilă, asemenea unei zeităţi asiatice, ci era nevoită să adopte o atitudine lipsită de echivoc, dacă nu chiar un comportament de protest viril.

Artist abstract, romantic şi elocvent? Cîtuşi de puţin; un scriitor din acea familie de spirite a căror modestie nu îngăduie cititorului să discute decît în şoaptă enigmele artei ca şi ale vieţii.

MIRCEA PĂDURELEANU

TABEL CRONOLOGIC

1880 La 1 martie, în suburbia londoneză, Clapham Common, vede lumina zilei Giles Lytton, al 11-lea vlăstar al generalului Sir Richard Strachey (1818—1908) şi al soţiei sale Jane-Maria (1840—1928), fiica lui Sir John Peter Grant (1807—1873).
Ambele familii aveau obîrşii nobiliare şi participaseră în diverse feluri la istoria şi viaţa societăţii engleze din ultimele patru secole.

Epoca victoriană se afla la apogeul puterii politice, economice şi culturale. Guvernul consevrator (tory) cedează locul guvernului liberal (whig) condus de Gladstone.
Moare romancierul George Eliot (Mary Ann Evans).
Istoricul Thomas Carlyle — autorul *Cultului eroilor* şi a' vieţilor lui *Cromwell* şi *Frederic cel Mare* — împlineşte 85 de ani ; poetul „oficial" Alfred Tennyson, 71 de ani ; Herbet Spencer — fondatorul filozofiei evoluţioniste — 60 de ani.

1884 Familia Strachey se strămută în locuinţa spaţioasă din Lancaster Gate 69, la nord de Kennington Gardens, fapt care influenţează benefic copilăria şi adolescenţa lui Giles Lytton.

1885—1886 În albumul familial intitulat „Rimele noastre sau cinci minute cu cei mai răi autori“, se găsesc mici poezii şi stanţe, primele „creaţii“ ale lui Giles Lytton, ca şi transcrieri din Shakespeare, Blake sau Ben Johnson efectuate de el sau de surorile lui.

1887 Sub înrîurirea mamei sale — mare admiratoare a culturii franceze — Giles Lytton începe studierea temeinică a limbii lui Voltaire, cu Maria Souvestre, fiica scriitorului Émile Souvestre, mai întîi profesoară la şcoala din Fontainebleau, apoi în Anglia, la Allenswood.

1888—1891 Şcolarizare la colegiul din Luscombe în Dorsetshire, de sub conducerea priceputului pedagog Henry Forde.

1892 Însoţit de sora sa mai mare, Dorothy, Giles Lytton e trimis în timpul vacanţei într-o lungă călătorie pe mare. Vizitează Gibraltarul, Egiptul şi ulterior Capetown, în Africa de Sud, notîndu-şi impresiile în jurnalul său personal.

1893—1898 Continuă învăţămîntul mediu, mai întîi la Leamington College, apoi la Liverpool College.

1899—1903 Studii superioare la „Trinity College“ din Cambridge, unde obţine licenţa în litere şi istorie. Întreprinde vaste şi fecunde lecturi din scriitori clasici şi moderni, englezi, francezi şi ruşi, lărgindu-şi astfel registrul cunoştinţelor sale umaniste. În afara limbii franceze, îşi asimilează germana şi italiana.

Scrie versuri şi pagini de proză pe care le publică în *Cambridge Review* : în 1901, poemul *Călugărul*,

iar în anul următor oda pindarică intitulată *Ely*, ca şi eseul despre *La Bruyère* şi *Vauvenargues*.

Obţine medalia de onoare a colegiului pentru poezie.

Apare lucrarea lui G. E. Moore, *Principie Ethica (Principii etice*, 1903) care va influenţa în anii următori pe planul filozofiei vieţii, concepţia cenaclului denumit „Bloomsbury Group“, din care va face parte şi Lytton Strachey.

Vede lumina tiparului cartea lui Samuel Butler *The Way of All Flesh (Calea oricărui pămîntean)*, virulentă satiră la adresa epocii victoriene.

1904—1905 Pentru obţinerea postului de agregat universitar la „Trinity College“, elaborează o lucrare de 400 pagini despre controversata personalitate a lui *Warren Hastings*, fost guvernator al Indiei în 1773, învinuit de fraude administrative şi achitat în urma unui proces răsunător.

Leagă strînse prietenii, în aceşti ani, cu sociologul Leonard Woolf — viitorul soţ al scriitoarei Virginia Stephen — cu criticul de artă Clive Bell, cu John Maynard Keynes — faimosul economist de mai tîrziu — cu pictorul Henry Lamb, care-i va face ulterior, cunoscutul portret de la „Tate Gallery“, cu teologul Lumsden Berkway, devenit apoi episcop de St. Andrew's şi cu alţii.

1906—1909 Refuzîndu-i-se titlul de agregat universitar, Strachey părăseşte Cambridge-ul şi trăieşte din publicistică alături de familia sa. Colaborează intens la revistele : *Spectator, Independent Review, Speaker, New Quarterly*, scriind articole şi eseuri, printre care cităm : *John Lyly ; Poezia lui Blake ; D-ra de Lespinasse ; Molière ; Shakespeariana ; Poezia lui Racine ; Milton ; Profilul Americii ; Admirabilul*

Boileau ; Renaşterea italiană ; Johnatan Swiff şi altele.

Frecventează asiduu salonul scriitoarei Virginia Woolf din cartierul Bloomsbury — în aria centrală a Londrei — unde îşi dădeau întîlnire spirite remarcabile din diverse domenii de activitate, cum ar fi, romancierul E. M. Forster, poetul şi eseistul T. S. Eliot, economistul J. M. Keynes, pictorul Roger Fry, criticul Desmond Mac Carthy şi mulţi alţii.

1910—1911 Călătoreşte în Suedia, rămînînd cîtva timp la Saltsjöbaden, localitate în apropiere de Stockholm. Datorită restabilirii sănătăţii lui precare, traversează o perioadă de creaţie fertilă în care atenţia i se concentrează tot mai mult asupra mijloacelor de espresie. Publică articolul *Cazul Rousseau* şi lucrează la o culegere de eseuri şi critică.

1912 Apare volumul *Landmarks in French Literature (Puncte de reper în literatura franceză)*, dedicat mamei sale, bine primit de critica literară a vremii.

1913—1917 Începe să colaboreze şi la revistele *Edinburgh Review, War and Peace, New Statesman* (cu orientare socialistă) scriind studii şi articole despre *Dostoievski ; Henry Beyle* (Stendhal) ; *Un critic victorian ; Voltaire şi Anglia ; Militarism şi teologie,* spre a cita unele titluri.

Sănătatea sa şubredă şi obiecţiile de conştiinţă îl împiedică să ia parte activă la primul război mondial. Frecventează în aceşti ani, conacul Garsington, de lîngă Oxford, al mecenatei Ottoline Morrell, unde întîlneşte, între alţii, pe scriitorii D. H. Lawrence, T. S. Eliot, Aldous Huxley, pe filozoful Bertrand Russell, ca şi pe pictorii Duncan Grant şi Vanessa Bell (sora Virginiei Woolf).

Apare la Paris (1813) prima parte din vasta ficţiune intrespectivă *În căutarea timpului pierdut* de Marcel Proust, care va revoluţiona concepţia şi stilul literaturii narative din secolul al XIX-lea.

Se publică integral lucrarea *Principia mathematica (Principiile matematicii,* 1913), scrisă de filozoful neopozitivist Bertrand Russell, în colaborare cu A. N. Whitehead, operă de referinţă în dezvoltarea gîndirii matematice pe baza logicii simbolice.

Îşi fac apariţia în librăriile londoneze romanele *Fii şi îndrăgostiţi* (1913) şi *Curcubeul* (1915) de David Herbert Lawrence, vădind incontestabile calităţi de analiză psihologică, ca şi elemente de critică socială.

1918 Publică volumul de portrete biografice *Eminent Victorians (Personalităţi de seamă din epoca victoriană)* precedat de o introducere referitoare la concepţia autorului despre arta biografiei. Ecoul cărţii este răsunător, încît impune de îndată numele autorului, nu numai în lumea anglo-saxonă, dar şi pe continentul european.

Sora scriitorului, Dorothy Strachey, căsătorită cu pictorul francez Simon Bussy, se bucură de prietenia şi preţuirea scriitorului francez André Gide. Traducătoare a operelor acestuia în limba engleză, colaborează cu Gide la versiunile în franceză a dramelor shakespeariene *Antoniu şi Cleopatra* şi *Hamlet.* Gide vizitează reşedinţa soţilor Bussy de la Roquesbrune (Nisa) unde are prilejul să se întreţină cu Lytton Strachey.

1921 Apare lucrarea biografică *Queen Victoria (Regina Victoria)* dedicată scriitoarei Virginia Woolf, care

consacră reputaţia lui Strachey ca maestru al biografiei, privită ca gen literar şi nu ca expresie a erudiţiei istoriografice.

1922 Publică volumul de critică şi eseuri intitulat : *Book and Characters, French and English (Cărţi şi personalităţi franceze şi engleze).* Lucrare închinată prietenului său, economistul John Maynard Keynes, conţinînd şi un dialog imaginar atribuit lui Voltaire. Scurtă călătorie în Franţa, unde Strachey asistă la faimoasele dezbateri literare de la abaţia din Pontigny — la sud-est de Paris — alături de André Gide, Charles Du Bos, François Maurice, Paul Desjardins, André Maurois, ca şi de alţi scriitori francezi şi europeni.

La Paris, vede lumina tiparului, prin subscripţie publică, prima ediţie originală a romanului *Ulysses* de James Joyce, naraţiune foarte elaborată, concepută în cheie freudistă, parafrază modernă a *Odiseei* homerice. Virtuozitatea stilistică şi lingvistică a lucrării va înrîuri literatura secolului nostru.

Se publică la Londra poemul lui T. S. Eliot *The Waste Land (Ţara pustie)* care prin tehnica nouă a versurilor, densitatea intelectuală şi problematica modernă, reprezintă un moment culminant al artei poetice anglo-saxone.

Îşi face apariţia la Londra, revista literară *The Criterion,* condusă de T. S. Eliot, care va juca în viaţa literară britanică un rol însemnat, similar celui avut de *Nouvelle Revue Française* în Franţa.

Virginia Woolf, publică romanul *Jacob's Room (Camera lui Jacob)* adoptînd o tehnică narativă cu caracter experimental, ca o reacţie împotriva realismului simplificator şi a metodelor tradiţionale.

1923—1924 Scrie articole avînd ca teme : *Sarah Bernhardt ; Charles Greville, Congreve, Colliev* şi *Macaulay ; Sir John Harington ; Abatele Morellet,* care apar la scurte intervale în revista *Nation and Atheneaum.*

În semn de omagiu, „Societatea regală de literatură", îi acordă o medalie pentru ansamblul operei sale. Noile condiţii materiale îi îngăduie lui Strachey să achiziţioneze reşedinţa Ham Spray House, de lîngă Marlborough, în Wiltshire, pe care o decorează pictoriţa Dora Carrington.

Edward Morgan Forster, publică romanul *Passage to India (Călătorie în India)* contribuţie remarcabilă la arta narativă engleză prin acuitatea analizei psihologice şi elevaţia conflictului spiritual care opune lumi şi mentalităţi deosebite.

1925 Apare eseul despre *Pope,* care a iscat discuţii contradictorii.

La „Scala Theatre" din Londra, e reprezentată în scop de binefacere, piesa lui Strachey intitulată *The Son of Heaven (Fiul cerului).* Piesa va fi reluată cu deosebit succes în 1949 de către „New Lindsey Theatre", într-o nouă concepţie regizorală şi interpretativă, dar nu va vedea niciodată lumina tiparului.

1926 În iulie, universitatea din Edinburg îl recompensează cu „Ordinul Meritului", ca o recunoaştere a calităţilor sale pe tărîm literar.

Continuă să publice în decursul anului, ca şi în anul următor, în revista *Nation And Atheneaum,* articolele : *Secolul al XVIII-lea ; Hume ; Gibbon ; Macaulay ; Carlyle.*

1928 În august, Strachey vizitează Danemarca cu scop turistic şi documentar.

Spre sfîrşitul anului apare lucrarea biografică *Elisabeth and Essex : A Tragic History (Elisabeta şi Essex : o poveste tragică)*, volum pe care îl dedică fratelui său mai tînăr James, medic psihiatru, şi soţiei acestuia, Alix.

Se publică la Londra romanul lui Aldous Huxley *Point Counter Point (Punct Contrapunct)* frescă a societăţii engleze de după primul război mondial, cu accente ascuţit critice la adresa intelectualităţii, ca şi împotriva ipocriziei şi convenţionalismului vieţii sociale britanice.

În cadrul cursurilor universitare de la Cambridge, scriitorul francez André Maurois ţine un ciclu de prelegeri referitoare la aspectele biografice moderne ; el consacră lui Strachey una dintre expuneri.

1931 Concomitent, în edituri din Londra şi New York apare volumul intitulat *Portraits in Miniature and other Essays (Portrete în miniatură şi alte eseuri)* pe care autorul îl închină prietenului său, scriitorul Max Beerbohm.

Apar articolele despre *Doamna de Lieven* ca şi despre *Preşedintele de Brosses*, autorul picantelor *Scrisori din Italia* din secolul al XVIII-lea.

În septembrie, face o călătorie în Franţa pe care e nevoit să o întrerupă datorită recrudescenţei vechilor sale dureri de stomac.

1932 Moare la 21 ianuarie, după o scurtă dar atroce suferinţă, ignorîndu-se adevăratul diagnostic, confirmat apoi la autopsie drept un cancer gastric avansat. Nu împlinise încă 52 de ani.

1933 Apariţia la Londra şi la New York a volumului de eseuri *Characters and Commentaries (Caractere şi comentarii)* cu o prefaţă de fratele său James, cuprinzînd şi eseul neterminat *Othello*.

1937 Revista *New Statesman and Nation*, publică un număr de poeme inedite, scrise de Lytton Strachey în ultimul an al vieţii.

1938 În editura londoneză „Macmillan". apar *Memoriile lui Greville* (1814—1860) în 8 volume cu note şi observaţii elaborate de Strachey.

1948 Se publică la Londra, în editura „Chatto and Windus", opera completă a lui Lytton Strachey, în 6 volume, sub titlul *The Collected Works*.

M.P.

ELISABETA ŞI ESSEX

O POVESTE TRAGICĂ

Dedicaţie : *Alix şi James Strachey*

I

Reforma engleză n-a însemnat numai un eveniment religios ; ea a reprezentat și o prefacere socială. Cînd tiparele spirituale ale Evului Mediu au fost sfărîmate, o revoluție corespunzătoare, nu mai puțin totală și plină de consecințe, s-a petrecut în structura vieții laice și în lăcașul puterii. Seniorii și clericii, care cîrmuiseră timp de veacuri, au dispărut, locul lor fiind luat de o nouă categorie de oameni, fără virtuți cavalerești ori sacerdotale, în ale căror mîini viguroase și pricepute se înmănuncheau frînele guvernării și dulceața roadelor ei. Această vrednică aristocrație, creată prin iscusința lui Henric al VIII-lea, a covîrșit pînă la urmă puterea ce-i dăduse ființă. Figura de pe tron a rămas o umbră, în timp ce oameni ca Russell, Cavendish, Cecil conduceau Anglia cu suverană tărie. De-a lungul mai multor generații ei au fost însăși Anglia ; pînă și astăzi e greu de închipuit o Anglie fără ei.

Schimbarea a venit repede — ea s-a desăvîrșit sub domnia Elisabetei. Răscoala conților din nord, în 1569, a fost ultima zvîcnire mai importantă a vechii nobilimi spre a evita pieirea la care era sortită. Ea a eșuat ; nefericitul duce de Norfolk — șovăielnicul Howard care visase s-o ia în căsătorie pe Maria Stuart, regina Scoției — a fost decapitat, iar noul sistem social și-a aflat liniștea și sigu-

ranța. Totuși spiritul vechiului feudalism nu murise. O ultimă oară, înainte de sfîrșitul domniei, s-a mai aprins, întrupîndu-se într-un singur personaj : Robert Devereux, conte de Essex. Flacăra a fost falnică — ea a făcut să strălucească stindardul unui cavalerism desuet și al curteniei ostentative din vremuri apuse ; cu sclipiri frenetice s-a zbătut încoace și încolo, purtată de vînt ; a fost înăbușită năprasnic. În povestea vieții lui Essex, atît de greu de descurcat în împletirile ei controversate, atît de nesocotită în frămîntările ei, și cu un sfîrșit atît de crunt, agonia spectrelor dintr-o lume lichidată se deslușește limpede printre trăsăturile tragice ale unei catastrofe personale.

Tatăl său, care fusese făcut conte de Essex de către Elisabeta, era coborîtor din toate spițele nobiliare de seamă ale Angliei medievale. Contele de Huntingdon, marchizul de Dorset, lordul Ferrers — familiile Bohun, Bourchier, Rivers, Plantagenet — își înșirau numele în arborele său genealogic. Una dintre străbunele sale, Eleanor de Bohun, era soră cu Mary, soția lui Henric al IV-lea ; o alta, Anne Woodville, era sora Elisabetei, soția lui Eduard al IV-lea ; prin Thomas de Woodstock, duce de Gloucester, familia își trăgea obîrșia din Eduard al III-lea. Primul conte de Essex fusese un om al visurilor — plin de virtuți și de nenoroc. În spiritul unui cruciat pornise să supună Irlanda ; însă intrigile de la Curte, drămuirea pe care regina o impunea în cheltuieli, și curajul sălbatic al „kernilor"[1] irlandezi, îl doborîseră ; n-a izbutit nimic, și și-a dat sfîrșitul ruinat și cu inima zdrobită. Fiul său, Robert, s-a născut în 1567. La vîrsta de nouă ani, cînd și-a pierdut tatăl, băiatul s-a văzut moștenitorul unui nume ilustru și cel mai sărac conte din Anglia. Dar nu numai atît. Influențele complexe care i-au modelat destinul au fost prezente încă de la naștere : mama sa era în

[1] *Kern* — infanterist irlandez ușor înarmat.

aceeași măsură o mlădiță a noii nobilimi pe cît aparținea tatăl său celei vechi. Bunica Letticei Knollys era o soră de-a Annei Boleyn[1] ; astfel, regina Elisabeta era vară primară cu bunica lui Essex. O și mai importantă legătură de rudenie luă ființă cînd, la doi ani după moartea primului conte de Essex, Lettice deveni soția lui Robert Dudley, conte de Leicester. Furia maiestății sale și rumoarea provocată au fost nori trecători, fără prea mare însemnătate ; ceea ce a rămas a fost faptul că Essex devenise fiul vitreg al lui Leicester, impunătorul favorit al reginei, care, din clipa suirii ei pe tron, a dominat Curtea. Ce putea pretinde mai mult un ambițios ? Existau toate premisele — origine înaltă, tradiții mari, influență la Curte, pînă și sărăcia — pentru făurirea unei cariere frumoase.

Tînărul conte a crescut sub tutela lordului Burghley[2]. Cînd a împlinit zece ani a fost trimis la Trinity College din Cambridge, unde, în 1581, la vîrsta de paisprezece ani, a obținut diploma de „Master of Arts"[3]. Adolescența și-a petrecut-o la țară, într-una sau alta din depărtatele sale moșii apusene — la Lanfey, în Pembrokeshire, sau mai adesea la Chartley, în Staffordshire, unde străvechea reședință, cu lemnărie sculptată, creneluri și ferestre împodobite cu armoariile și devizele familiilor Devereux și Ferrers, își înălța silueta romantică în mijlocul unui vast parc de vînătoare, în care cerbii și căprioarele, bursucii și mistreții se înmulțeau în voie. Băiatului îi plăcea vînătoa-

[1] *Boleyn, Anne* (1507—1536), a doua soție a lui Henric al VIII-lea, după repudierea Caterinei de Aragon, a cărei domnișoară de onoare fusese. Acuzată de adulter, a murit decapitată. Mamă a reginei Elisabeta a I-a.

[2] *Cecil William, lord Burghley* (1520—1598), om de stat din timpul domniei Elisabetei a I-a ; secretar de stat între 1558 și 1572, apoi ministru de finanțe pînă la moartea sa. A dat dovadă de competență și mai ales de onestitate, lucru rar pentru epoca sa. A servit de model lui Shakespeare pentru personajul Polonius din piesa *Hamlet*.

[3] Diplomă echivalentă cu licența în litere.

rea, ca și toate sporturile bărbătești ; dar îi era drag și să citească. Scria corect în latină și compunea într-o engleză aleasă ; ar fi putut deveni un învățat, dacă n-ar fi fost un nobil cu un temperament atît de viu. Pe măsură ce creștea, această dublă natură părea că i se reflectă pe față. Sîngele îi curgea prin vine cu vitalitate năvalnică ; alerga și arunca lancea întrecîndu-se cu cei mai vioi ; și deodată culoarea sănătoasă parcă-i pierea din obraji, și se închidea ore întregi în camera lui, palid, mistuit de nu știu ce tristeți, cu un volum de Vergiliu în mînă.

Avea optsprezece ani cînd Leicester, care fusese trimis cu armată în Țările de Jos, l-a numit general de cavalerie. Postul implica mai puțin răspundere cît pitoresc, iar Essex își îndeplinea sarcinile fără cusur. Înapoia frontului, cu prilejul turnirurilor festive, „toți își puneau în el mare nădejde, spune cronicarul, pentru minunata sa destoinicie militară" — nădejde ce n-a fost înșelată cînd a sosit clipa bătăliei adevărate. În atacul vijelios de la Zutphen s-a aflat printre cei mai viteji, și, după luptă, Leicester l-a făcut cavaler.

Mai norocos — sau așa se părea — decît Philip Sidney [1], Essex s-a întors teafăr în Anglia. A început de îndată să ia parte asiduă la viața de Curte. Regina, care îl cunoștea de cînd era copil, manifesta multă simpatie pentru el. Tatăl său vitreg îmbătrînea ; la palat, în acel moment, un creștet cărunt și un obraz roșcovan constituiau piedici serioase ; și curteanul veteran va fi socotit, de bună seamă, că bunăvoința acordată unei rude tinere îi întărea propria sa trecere, și mai ales contrabalansa influența crescîndă a

[1] *Sidney, Sir Philip* (1554—1586), militar și scriitor de vastă cultură. Rănit mortal în bătălia de la Zutphen (Olanda), a fost proslăvit ca un erou de contemporanii săi. Autor al romanului pastoral *Arcadia* și al unei culegeri de sonete, inspirate după exemplele italiene, printre care unele dedicate Stellei (numele poetic al Penelopei Devereux, sora contelui de Essex).

lui Walter Raleigh [1]. Oricum ar fi stat lucrurile, în scurt timp n-a mai fost nevoie ca alții să-i deschidă drum lui Essex. Era limpede pentru toți — chipeșul, fermecătorul tînăr, cu firea lui deschisă și însuflețirea juvenilă, cu vorbele și privirile lui de adorație, cu silueta înaltă, mîini delicate și păr de culoarea inului, revărsîndu-se în plete unduioase, o fascinase pe Elisabeta. Noua stea, ce se înălța cu neobișnuită repeziciune, rămase deodată singura care strălucea pe firmament. Regina și contele erau nedespărțiți. Ea avea cincizeci și trei de ani, iar el nu împlinise încă douăzeci : o primejdioasă înlănțuire de vîrste. Dar, pentru moment — era în mai 1587 — totul se desfășura lin : lungi convorbiri, lungi plimbări pe jos și călare prin parcurile și pădurile din jurul Londrei, iar seara din nou conversații și rîsete, apoi puțină muzică, pînă cînd saloanele de la Whitehall rămîneau goale, și numai ei, cei doi, mai jucau cărți împreună. Jucau pînă tîrziu, în ceasurile nopții — cărți sau alte jocuri, astfel că, după cum ne spune una din gurile rele ale epocii, „înălțimea sa nu se întoarce acasă pînă cînd nu cîntă păsările în zori". Așa au trecut lunile mai și iunie ale anului 1587.

De-ar fi putut să se oprească timpul în loc, și acele săptămîni de pace și de liniște să se prelungească într-o nesfîrșită vară ! Tînărul, înfierbîntat de emoție, purtîndu-și pașii spre casă la revărsatul zorilor, regina surîzînd în umbră... dar muritorilor nu le e dată păsuirea. Legăturile omenești trebuie ori să evolueze ori să piară. Cînd două conștiințe ajung la un anumit grad de apropiere,

[1] *Raleigh, Sir Walter,* (1552—1618), militar, navigator și explorator, fondatorul statului Virginia, prima încercare de colonizare engleză a continentului nord-american. Viața sa aventuroasă s-a terminat tragic, prin decapitare, din ordinul lui Iacob I, urmașul la tron al Elisabetei, după un proces înscenat și o detenție de aproape 15 ani în închisoarea Tower din Londra.

impulsul influențelor lor reciproce, devenind tot mai intens, duce la un inevitabil apogeu. Acest crescendo trebuie să-și atingă nota cea mai înaltă ; numai atunci apare limpede soluția prestabilită a temei.

II

Domnia Elisabetei (1558—1603) e alcătuită din două perioade : cei treizeci de ani care au precedat înfrîngerea Invincibilei Armada, și cei cincisprezece ani care au urmat. Prima a fost o perioadă de pregătire ; atunci s-a înfăptuit acea operă de mari proporții care a făcut din Anglia o națiune coerentă, independentă, în sfîrșit, față de continent, și a dat naștere la o stare de lucruri în care toate energiile țării își găseau deplina libertate de acțiune. În acel lung răstimp, calitățile predominante ale celor ce dețineau puterea au fost abilitatea și prudența. Timpurile erau atît de grele încît orice altă atitudine nu și-ar fi aflat locul. De-a lungul unei întregi generații imensa precauție a lui Burghley a fost forța supremă în Anglia. Figurile de mai mică importanță îi urmau exemplul ; așa se face că o anumită negură îi ascunde vederii noastre. Walsingham acționa în taină ; Leicester, cu toată splendoarea lui, rămîne confuz pentru noi — un personaj nesigur, plecîndu-se la toate vînturile ; lordul Cancelar Hatton dansa, și asta e tot ce știm despre el. Pe urmă caleidoscopul s-a deplasat brusc ; vechile moravuri, foștii actori au dispărut de pe scenă odată cu naufragiul Armadei. Burghley singur a rămas — un monument al trecutului. În locul lui Leicester și al lui Walsingham, Essex și Raleigh — tineri, cutezători, pitorești, scînteietor de originali — au țîșnit în prim plan, ocupînd scena vieții obștești. Același lucru s-a petrecut în fiecare domeniu al energiei naționale : zăpezile iernii germinatoare se topiseră, și încîntătoarea primăvară a culturii elisabetane a prins viață.

Epoca — era aceea a lui Marlowe și Spenser, a primelor piese shakespeariene și a eseurilor lui Francisc Bacon — nu mai are nevoie să fie zugrăvită : fiecare îi cunoaște înfățișările exterioare, ca și exprimările literare ale inimii ei. Mai valoros decît descrierile, dar poate un lucru de neatins, ar fi vreun mijloc grație căruia mintea modernă ar putea ajunge la o înțelegere imaginativă a acelor ființe de acum trei veacuri — s-ar putea mișca la largul ei printre sentimentele lor esențiale și intime — ar putea atinge, sau visa că atinge (căci asemenea visuri alcătuiesc substanța istoriei) însuși „pulsul mecanismului". Dar drumul pare că ne este închis. Prin ce meșteșug să ne croim calea pentru a pătrunde înăuntrul acelor spirite necunoscute, înăuntrul acelor și mai străine trupuri ? Cu cît îl vedem mai limpede, cu atît mai îndepărtat ne apare acest straniu univers. Cu rare excepții — poate cu unica excepție a lui Shakespeare — făpturile lui ne întîmpină fără intimitate : sînt apariții exterioare, pe care le cunoaștem, dar nu le înțelegem cu adevărat.

Mai presus de toate, ceea ce ne descumpănește imaginația și ne dezorientează inteligența sînt contradicțiile epocii. E neîndoios că oamenii ar înceta să mai fie ființe omenești dacă n-ar fi inconsecvenți ; dar inconsecvența elisabetanilor depășește limitele îngăduite omului. Elementele lor se desprind unele de altele la întîmplare ; le capturăm : ne străduim cu greu să le agităm la un loc într-un singur amestec, și retorta explodează. Cum e cu putință să oferim o interpretare coerentă a subtilității și a naivității lor, a delicateții și a brutalității ce-i caracteriza, a pietății și a poftelor lor trupești ? Oriunde ne întoarcem privirile, vedem același lucru. Prin ce magie perversă se împleteau la John Donne ingeniozitatea intelectuală cu ingenuitatea teologică ? Cine a explicat vreodată personalitatea lui Francisc Bacon ? Cum e de conceput că puritanii erau frați buni cu dramaturgii ? Ce fel de țesătură spirituală putea fi aceea care avea drept urzeală deprinderile la

dezmăț și cruzime ale veacului al XVI-lea, iar drept bătătură o familiaritate ferventă cu splendoarea unei drame ca *Tamburlaine*[1] sau cu delicatețea rară a unui poem ca *Venus și Adonis*?[2] Cine poate reconstrui acele ființe cu nervi de fier care treceau cu extaz de la un madrigal cîntat dumnezeiește din gură și lăută de vreun fermecător menestrel, în cine știe ce tavernă, la spectacolul unui urs sfîrtecat în bucăți de niște cîini, la rîndul lor cu carnea însîngerată de gheare? Cu nervi de fier? Poate; totuși, fudulul monden, care se bucura, se pare, de o uimitoare virilitate, nu era el, în același timp, oarecum efeminat, cu părul curgîndu-i pe umeri și cercei în urechi? Iar ciudata societate care îndrăgea asemenea fantezii și rafinamente — ce ușor se schimba ca să sfîșie o victimă întîmplătoare cu cea mai hidoasă cruzime! O întoarcere a roatei norocului — un cuvînt de ponegrire — și aceleași urechi puteau fi retezate la stîlpul infamiei, în hohotele de rîs ale mulțimii; sau, dacă ambiția ori religia încurcau mai grav treburile, o mutilare și mai lugubră putea introduce o variantă în sfîrșitul unui trădător — totul într-o bălăceală de platitudini morale, bune pentru prima carte de citire și pentru spovedania din urmă, altminteri într-o engleză desăvîrșită.

Era epoca barocului; și poate tocmai incompatibilitatea dintre structura lor și aspectele ornamentale explică cel mai bine misterul elisabetanilor. E atît de anevoios să evaluezi, după exuberanța acelor podoabe, trăsăturile subtile, secrete ale naturii lor lăuntrice. Dificultatea aceasta apărea cu prisosință într-un exemplu culminant — căci n-a existat vreodată pe pămînt o figură mai barocă decît fenomenul suprem al elisabetanismului — Elisabeta însăși. De la înfățișarea ei exterioară pînă în străfundurile ființei

[1] Dramă compusă de Christopher Marlowe (1564—1593), avînd ca temă pasiunea pentru puterea politică.

[2] Poem narativ de iubire scris de Shakespeare în prima perioadă a creației sale, după modelul lui Ovidiu.

ei, fiecare părticică era impregnată de tulburătoarele discordanțe dintre real și aparent. Sub compacta complexitate a veșmintelor — enormul cerc care susținea rochia amplă, gulerul încrețit și țeapăn de dantelă, mînecile umflate, perlele opalescente, țesăturile de gaz aurit, întinse ca o aureolă — formele feminine dispăreau, iar bărbații vedeau în locul lor o imagine — autocreată, plină de măreție, inspirînd teamă — o imagine a regalității care, totuși, printr-un miracol, apărea cu adevărat vie. Posteritatea a suferit și ea o iluzie vizuală asemănătoare. Marea regină văzută în imaginație, eroina cu inimă de leu, care concedia insolența Spaniei și strivea tirania Romei cu gesturi falnice și hotărîre, nu seamănă mai mult cu regina reală decît Elisabeta în rochii de ceremonie cu cea fără nici un fel de veșminte. Dar, pînă la urmă, posteritatea are privilegiile ei. Să ne apropiem ceva mai mult; nu vom aduce nici un prejudiciu, acum, acestei maiestăți, dacă vom privi dincolo de rochiile de gală.

Inima de leu, gesturile falnice — astfel de calități eroice existau, fără îndoială — vizibile pentru toți; dar adevărata lor semnificație în schema generală a caracterului ei era îndepărtată și complexă. Privirile pătrunzătoare și ostile ale ambasadorilor spanioli au văzut altceva; după părerea lor, caracteristica de căpetenie a Elisabetei era poltroneria morală. Nu aveau dreptate; dar înțelegeau adevărul într-o mai mare măsură decît observatorul indiferent. Ei se ciocniseră de acele forțe din gîndirea reginei care, în mod neprevăzut, li s-au dovedit fatale, și care au condus-o pe ea, în cele din urmă, la acel strivitor triumf. Triumful n-a fost rezultatul eroismului. Situația s-a prezentat tocmai invers: impresionanta linie politică dominînd viața Elisabetei a fost cea mai lipsită de eroism din cîte se pot concepe; și istoria ei rămîne peste timpuri o lecție pentru amatorii de melodramă în arta guvernării. În realitate, ea a reușit datorită tuturor acelor însușiri pe care un erou nu trebuie să le aibă — disimulare, malea-

bilitate, nehotărîre, tergiversare, chibzuință. Într-un fel, am putea spune că elementul eroic consta mai ales în intervalele de timp nemaiîntîlnit de lungi în care își îngăduia să facă uz de acele însușiri. Numai o inimă de leu a putut persevera timp de doisprezece ani ca să-i convingă pe cei din jur că e îndrăgostită de ducele de Anjou [1], sau a fost în stare să restrîngă hrana soldaților care au învins Armada ; dar în asemenea privințe era, într-adevăr, capabilă de orice. A avut conștiința de a fi o femeie rațională într-un univers de maniaci violenți, în mijlocul unor forțe potrivnice de o înspăimîntătoare intensitate — naționalismele rivale din Franța și Spania, religiile rivale a Romei și a lui Calvin ; ani de zile părea inevitabil că avea să fie strivită de una sau alta din aceste forțe, dar a supraviețuit pentru că a știut să facă față exceselor din jurul ei cu propriile ei excese de șiretenie și atitudini evazive. Întîmplarea a făcut că subtilitatea intelectului ei se adapta întocmai la complexitățile ambianței. Echilibrul de forțe între Franța și Spania, echilibrul facțiunilor din Franța și din Scoția, soarta nehotărîtă a Țărilor de Jos, dădeau frîu liber unei diplomații întortocheate, care nici pînă astăzi n-a fost elucidată pe deplin. Burghley era ajutorul ei ales, un slujitor prudent, după propriul ei gust ; și nu odată Burghley, adus la disperare, a renunțat să mai dezlege enigma comportărilor stăpînei sale. Și n-o ajuta numai intelectul, ci și temperamentul. Prin amestecul de calități masculine și feminine, de vigoare și sinuozitate, de stăruință și oscilare, temperamentul Elisabetei corespundea și el, întru totul, împrejurărilor. Un instinct profund o punea aproape în imposibilitate de a ajunge la o hotărîre imuabilă asupra oricărei probleme. Sau, dacă ajungea, se

[1] *Hercule François, duce de Anjou* (1544—1584), al cincilea fiu al lui Henric al II-lea și al Caterinei de Medicis, frate cu Francisc al II-lea, care a fost primul soț al Mariei Stuart. În 1579 se duce în Anglia cu intenția de a se căsători cu regina Elisabeta. Ia parte la luptele din Țările de Jos și din Flandra. Moare ftizic.

apuca de îndată să-și contrazică hotărîrea cu cea mai mare violență, iar după aceea, să-și contrazică și mai violent contradicția. Astfel era natura ei — să plutească, dacă vremea era calmă, pe o mare de nehotărîri, și, cînd începea să sufle vîntul, să meargă în zigzag manevrînd febril pînzele. Dacă ar fi fost altfel — dacă ar fi avut, după modelul recunoscut al omului puternic de acțiune, capacitatea de a-și fixa o linie de conduită și de a o păstra în mod constant — ar fi fost pierdută. S-ar fi lăsat prinsă fără nădejde de scăpare în mrejele forțelor care o înconjurau și, aproape în mod fatal, ar fi mers cu pași repezi la distrugere. Propria-i feminitate a salvat-o. Numai o femeie se putea eschiva cu atita lipsă de pudoare, numai o natură feminină putea să renunțe cu o atît de totală lipsă de scrupule la ultimele fărîme de consecvență, ba chiar de demnitate, onoare și bun simț, ca să eludeze grozava necesitate de a lua, cu toată seriozitatea, o hotărîre. Dar e adevărat că nu era de ajuns caracterul evaziv al femeii ; curajul și energia bărbătească erau neapărat trebuincioase dacă voia să evite constrîngerile care o asaltau din toate părțile. Se simțea înzestrată și cu astfel de calități ; dar valoarea lor pentru ea — și aici e paradoxul decisiv al carierii ei — era doar faptul că o făceau destul de puternică pentru ca să întoarcă spatele, cu îndărătnică perseverență, mijloacelor forței.

Evlavioșii epocii sufereau din cauza atitudinii ei, iar istoricii imperialiști și-au frînt mîinile, de atunci, de ciudă. De ce n-a putut ea să-și înăbușe ezitările și spiritul de șicană pentru a-și asuma un risc generos ? De ce n-a făcut acel pas curajos și sincer de a se situa în fruntea Europei protestante, de ce n-a acceptat suveranitatea Olandei și n-a dat bătălia menită să distrugă catolicismul și să treacă imperiul spaniol sub cîrmuirea Angliei ? Răspunsul este că n-a dorit nici unul dintre aceste lucruri.

Ea și-a înțeles propria fire și adevărata misiune mai bine decît cei care au criticat-o. Numai prin simpla întîmplare a ascendenței devenise o conducătoare protestantă ; în realitate era profund laică : i-a fost sortit să fie susținătoarea, nu a Reformei, ci a unei mișcări mai vaste — Renașterea. Cînd a ajuns la capătul ciudatelor ei acțiuni, civilizația se statornicise în Anglia. Secretul comportării ei se reduce, în definitiv, la acest lucru simplu : a știut să cîștige timp. Iar timpul, pentru scopurile ei, însemna totul. O hotărîre ar fi adus războiul — războiul, care se găsea la antipodul ideilor ce-i stăteau la inimă. Ca nici un alt mare om de stat al istoriei, ea a fost pacifistă, nu numai prin înclinație, dar în practică. Nu numai că ar fi tulburat-o prea mult cruzimile bătăliilor — era departe de a fi o sentimentală ; dar ura războiul pentru cel mai bun dintre toate motivele — pentru risipa pe care o implica. Gospodărirea chibzuită îi apărea necesară în cele ale spiritului ca și în cele ale materiei, iar recolta pe care a strîns-o a fost marea epocă, numită pe drept cuvînt după propriul ei nume, deși înfăptuirile cele mai de seamă au fost duse la bun sfîrșit sub urmașul ei. Căci fără ea acele ogoare mănoase n-ar fi ajuns niciodată să-și coacă roadele ; ar fi fost călcate în picioare de hoardele încăierate ale naționaliștilor și ale teologilor. A menținut pacea timp de treizeci de ani — datorită, e drept, unui lung șir de eșecuri dezonorante și eschivări nemaiauzite ; dar a menținut-o, și asta îi era de ajuns Elisabetei.

A amîna ziua hotărîrii pentru mai tîrziu, și iarăși pentru mai tîrziu, părea că e unicul ei scop ; întreaga-i viață s-a desfășurat sub semnul pasiunii pentru amînare. Dar și aici aparențele erau înșelătoare, după cum adversarii ei o aflau pe propria lor piele. În cele din urmă, după ce pendulul oscilase o veșnicie, amînarea încărunțise, iar prevederea începea să slăbească... atunci se întîmpla grozăvia.

Vicleanul Maitland de Lethington,[1] în ochii căruia Dumnezeul strămoșilor nu însemna decît „o gogoriță pentru prunci", declara cu dispreț că regina Angliei e nestatornică, șovăitoare și fricoasă, și că nu se va termina jocul pînă cînd n-o va „face să stea în două labe și să scheaune ca un pui de ogar". Au trecut ani de zile, și apoi, deodată, stîncile castelului Edinburgh s-au prăbușit ca nisipul la porunca Elisabetei, și din acea ruină de neînchipuit Maitland n-a aflat altă scăpare decît într-o moarte romană. Maria Stuart își desconsidera rivala cu un dispreț de o virulență franceză ; și, după optsprezece ani, la Fotheringay, a descoperit că o judecase greșit. Regelui Filip i-au trebuit treizeci de ani ca să învețe aceeași lecție. Multă vreme și-a cruțat cumnata ; acum însă i-a decretat pieirea ; și zîmbea urmărind cum această femeie indusă în eroare mai negociază încă pacea universală, în timp ce Armada lui naviga spre Canalul Mînecii.

Nu încape îndoială că era în ea ceva sinistru. Se observa asta din mișcările mîinilor sale neobișnuit de lungi. Dar era numai o nuanță și nimic mai mult — atît cît să reamintească de sîngele italian ce-i curgea în vine — sîngele subtililor și cruzilor Visconti. În linii mari, era englezoaică. Deși rafinată pînă la perfidie, în general nu era crudă ; era aproape umană pentru vremurile acelea ; iar accidentalele ei izbucniri de ferocitate decurgeau din teamă sau furie. În ciuda unor asemănări superficiale, era tocmai opusul dușmanului ei cel mai înverșunat — păianjenul care-și țesea pînza la Escurial. Amîndoi erau maeștri ai disimulării și iubitori de temporizare : dar piciorul greu ca plumbul al lui Filip era simptomul unui organism muribund, pe cînd Elisabeta tergiversa dintr-un motiv cu totul opus — pentru că vitalitatea își poate îngădui să

---

[1] *Maitland, de Lethington William,* (1528—1573), nobil scoțian, secretar de stat al reginei Maria Stuart. A fost implicat în procesul asasinării lordului Darnley, fostul soț al reginei scoțiene.

aştepte. Bătrîna cloşcă fioroasă şedea neclintită, clocind gînduri despre naţiunea engleză, ale cărei energii germinau sub aripile ei, îndreptîndu-se rapid spre maturizare şi unitate. Şedea nemişcată, dar fiecare pană i se zbîrlea ; era înspăimîntător de vie. Acea îmbelşugată revărsare de forţă inspira nelinişte, fiind totodată plină de farmec. În timp ce ambasadorul spaniol declara că o stăpîneau zece mii de diavoli, englezul de rînd vedea în viguroasa fiică a regelui Hal [1] o suverană după gustul lui. Ea înjura, scuipa, bătea cu pumnul în masă cînd îşi ieşea din fire ; rîdea cu hohote cînd făcea haz de ceva ; şi se amuza adeseori. O atmosferă radiind buna dispoziţie înfrumuseţa şi îndulcea liniile aspre ale destinului ei, de-a lungul unei căi sinuoase şi pline de primejdii. Reacţia ei la orice influenţă dinafară era imediată şi puternică ; la nebunia unei clipe, la loviturile şi cutremurările marilor evenimente, inima ei răspundea cu o vivacitate, o ardoare, o deplină conştiinţă a situaţiei, care făceau din ea, şi fac şi astăzi, un spectacol fascinant. Se pricepea să se joace cu viaţa de la egal la egal, luptîndu-se cu ea, văzîndu-i latura burlescă, admirînd-o, urmărindu-i dramatismul, savurîndu-i îndeaproape ciudăţenia împrejurărilor, capriciile neaşteptate ale norocului, neprevăzutul continuu al lucrurilor. „*Per molto variare la natura è bella*“ [2] era unul din aforismele pe care le îndrăgea.

În comportarea ei interveneau variaţii cam tot atît de des ca şi în natură. Apriga şi tiranica stăpînă, cu farsele răutăcioase pe care-i plăcea să le joace altora, cu apucături libere şi o mare pasiune pentru vînătoare, devenea dintr-odată o femeie de afaceri cu chipul sever, închizîndu-se ceasuri întregi în camera de lucru cu secretarii, citind şi dictînd depeşe, şi examinînd în amănunt socotelile. Apoi, tot atît de brusc, strălucea doamna cultivată din epoca

[1] Diminutiv de la Henric.
[2] Prin marea ei diversitate e frumoasă natura (it.).

Renaşterii. Căci desăvîrşirile Elisabetei erau nenumărate şi stîrneau admiraţia. Cunoştea bine şase limbi, afară de cea maternă, studiase greaca, avea o caligrafie minunată, fiind în acelaşi timp o excelentă muziciană. Era o cunoscătoare în domeniul picturii şi al poeziei. Dansa, în stilul florentin, cu un aer impunător care-i uimea pe cei ce o priveau. Conversaţia ei, plină nu numai de umor, dar de spirit şi eleganţă, dovedea un simţ social infailibil, o admirabilă fineţe intuitivă. Tocmai această versatilitate spirituală i-a permis să devină unul din marile capete diplomatice ale istoriei. Mintea ei proteică, proiectîndu-se cu neobişnuită rapiditate în cele mai sinuoase forme care se pot concepe, îi lăsa nedumeriţi pe cei mai clarvăzători dintre adversari, inducîndu-i în eroare pe cei mai precauţi. Dar suprema ei virtuozitate stătea în felul cum stăpînea resursele vorbirii. Cînd dorea, ştia să înfigă tăişul semnificaţiei pînă-n plăsele cu loviturile de ciocan ale rostirii, şi nimeni n-o întrecea în elaborarea unor ambiguităţi calculate. Scrisorile şi le compunea într-un stil protocolar ce-i era propriu, înţesat de apoftegme şi aluzii. În convorbirile particulare ştia să cîştige inima cuiva printr-o fericită replică dată pe neaşteptate ; dar marile ei momente veneau cînd, în faţa unei asistenţe mai largi, îşi făcea cunoscute dorinţele, părerile şi meditaţiile. Atunci, frazele minunate, succedîndu-se într-o volubilitate constantă, proclamau strania funcţionare a intelectului ei cu o forţă care subjuga ; în timp ce pasiunea lăuntrică a naturii ei feminine făcea să vibreze în chip magic rostirea sonoră, străbătută de o ceremonioasă distincţie, şi cadenţa desăvîrşită a elocuţiei.

Şi nu numai în spiritul ei se vădeau aceste complicate contraste ; ele îi dominau şi făptura fizică. Înaltul şi ososul ei trup era supus unor ciudate slăbiciuni. O chinuiau durerile reumatice ; migrene insuportabile o sileau să stea culcată în ghearele suferinţei ; un ulcer supărător

i-a otrăvit existenţa timp de ani de zile. Deşi a avut puţine boli grave, un lung şir de maladii mai neinsemnate, precum şi o mulţime de simptome morbide, au provocat neliniştea şi încordarea contemporanilor, şi i-au condus pe unii cercetători moderni la presupunerea că tatăl ei i-ar fi transmis o boală ereditară. Informaţia noastră, atît în privinţa ştiinţelor medicale cît şi a adevăratelor detalii ale tulburărilor de care suferea, e prea limitată ca să ne îngăduie o concluzie precisă ; dar pare cert că, în pofida unor prelungite şi diverse suferinţe, Elisabeta se bucura de o robusteţe temeinică. A atins vîrsta de şaptezeci de ani — adînci bătrîneţe pentru acele vremuri — îndeplinindu-şi pînă la sfîrşit laborioasele sarcini ale guvernării ; în tot cursul vieţii s-a arătat capabilă de neobişnuite eforturi fizice ; a vînat şi a dansat neobosită ; şi — fapt semnificativ, incompatibil cu o slăbiciune organică pronunţată — îi făcea o deosebită plăcere să stea în picioare, astfel că mulţi dintre nefericiţii ambasadori plecau de la ea, după o audienţă de cîteva ore, clătinîndu-se şi văitîndu-se amarnic de oboseală. Poate că soluţia enigmei — sugerată de diverşi observatori ai epocii şi acceptată de eruditii de mai tîrziu — ar fi că majoritatea suferinţelor ei proveneau dintr-un teren nevropat. Acel organism de fier era prada dereglărilor nervoase. Riscurile şi neliniştile în care şi-a petrecut viaţa ar fi fost suficiente ca să zdruncine chiar şi sănătatea celor mai viguroşi ; dar întîmplarea făcea că, în cazul Elisabetei, exista o cauză specială pentru starea de nevroză : fiziologia ei în sfera sexualităţii era serios alterată.

De la bun început viaţa ei emoţională a fost supusă la momente de tensiune ieşite din comun. Anii fragedei copilării, atît de intens impresionabili, au însemnat pentru ea o perioadă de surescitare, spaimă şi tragedie. Poate că-i va fi rămas o vagă amintire a zilei cînd, spre a comemora moartea Caterinei de Aragon [1], tatăl ei, îmbrăcat în galben-auriu din cap pînă-n picioare, cu pană albă la beretă, a condus-o la slujbă în sunet de trompete, iar după aceea, luînd-o în braţe, a arătat-o încîntat fiecăruia dintre curtenii săi. Dar e cu putinţă, de asemenea, ca amintirea ei cea mai veche să fi fost de altă natură : cînd avea doi ani şi opt luni, tatăl i-a decapitat mama. Dacă îşi mai amintea sau nu, reacţiile unui astfel de eveniment asupra sufletului ei de copil trebuie să fi fost profunde. Anii care au urmat au fost zbuciumaţi şi îndoielnici. Destinul ei fluctua neîncetat, odată cu schimbările complexe în politica şi în căsătoriile părintelui ei ; rînd pe rînd mîngîiată sau neglijată, era cînd moştenitoarea Angliei, cînd o bastardă fără căpătîi. Pe urmă, după moartea regelui Henric, o nouă şi primejdioasă agitaţie a fost pe punctul de a o zdrobi. Încă nu împlinise cincisprezece ani, şi locuia în casa mamei ei vitrege, Catherine Parr, care se căsătorise cu lordul amiral Seymour, fratele lui Somerset, regentul [2]. Amiralul era un bărbat frumos, seducător, şi care nu-şi făcea prea multe scrupule ; îi plăcea să se distreze cu prinţesa. Intrînd în iatacul ei ca o vijelie dis-de-dimineaţă, se arunca asupra copilei cu hohote de rîs, pe cînd ea se afla încă în pat, sau abia se sculase, o lua în braţe gîdilînd-o, lovindu-i cu palma spatele rotund, ba mai spunînd şi cîte o glumă licenţioasă. Lucrurile s-au prelungit astfel timp de cîteva luni, pînă cînd Catherine Parr, prinzînd de veste, o trimise pe Elisabeta să locuiască în altă parte. La puţin timp după aceea, Catherine

[1] *Caterina de Aragon* (1485—1536), regină a Angliei, prima soţie a lui Henric al VIII-lea, între 1509 şi 1533, şi mamă a reginei Maria Tudor. În urma sentinţei de divorţ obţinută în mod silit de către rege din partea Parlamentului, a fost repudiată şi a murit în singurătate.

[2] *Somerset, Edward Seymour, duce de* (1506—1552), om de stat, regent în timpul minorităţii lui Edward al VI-lea. A fost decapitat în urma unui proces înscenat.

m...i, iar amiralul o ceru pe Elisabeta în căsătorie. Ambițiosul cuceritor rîvnind la puterea supremă, nădăjduia să se întărească împotriva fratelui său printr-o uniune cu sîngele regal. Fiindu-i descoperite uneltirile, el a fost aruncat în temniță, la Tower, iar regentul a căutat s-o învinovățească și pe Elisabeta de a fi luat parte la conspirație. Fata, deși îngrozită, nu-și pierdu capul. Înfățișarea și felul de-a fi al lui Thomas Seymour o încîntaseră, dar negă cu hotărîre că s-ar fi gîndit vreo clipă la căsătorie fără consimțămîntul regentului. Într-o scrisoare meșteșugit compusă și splendid caligrafiată, ea respinse acuzațiile lui Somerset. Se zvonise, scria ea, că „aștepta un copil de la lordul amiral" ; era o „ponegrire infamă" ; și cerea îngăduința să vină la Curte pentru ca toți să vadă că avea dreptate. Regentul constată că nu putea întreprinde nimic împotriva adversarei lui în vîrstă de cincisprezece ani ; dar porunci ca amiralul să fie decapitat.

Acestea au fost împrejurările — oribile și totodată bizare — în care s-au scurs copilăria și pubertatea ei. Nu e de mirare că maturitatea i-a fost marcată de semnele unei deficiențe nervoase. Îndată după urcarea pe tron, o ciudată anomalie a temperamentului ei a ieșit la iveală. De vreme ce catolica Maria Stuart era moștenitoarea prezumtivă, cauza protestantă în Anglia atîrna de șubredul fir al vieții Elisabetei, dacă rămînea necăsătorită. Concluzia vădită, firească, inevitabilă, era aceea că se impunea o căsătorie grabnică a reginei. Dar suverana gîndea altfel. Viața conjugală îi inspira repulsie, și nu voia cu nici un chip să se căsătorească. Timp de peste douăzeci de ani, pînă cînd vîrsta a făcut această discuție inactuală, ea a rezistat, printr-un incredibil șir de amînări, ambiguități, perfidii și tergiversări, la neîncetata presiune exercitată de miniștri, de parlamentari, ca și de propriul său popor. Considerațiile cu privire la securitatea personală nu aveau pentru ea nici o valoare. Faptul că nu avea copii îi punea

capul la răsplată ; ea știa, dar acest lucru o făcea să zîmbească. Lumea era uluită de o asemenea comportare fără precedent. Și nu s-ar fi putu spune că o castitate glacială stăpînea inima Elisabetei. Ba chiar dimpotrivă. Natura sădise în ea un erotism atît de năvalnic, încît ieșea în permanență la lumină, uneori în chip scandalos. O delicioasă înfiorare o străbătea în preajma oricărui bărbat bine clădit. Pasiunea pentru Leicester i-a dominat existența din clipa cînd tirania surorii ei i-a apropiat în închisoarea Turnului Londrei pînă în ultimul ceas al vieții lui ; iar Leicester avea o frumusețe virilă, și nimic altceva nu vorbea în favoarea lui afară de această frumusețe bărbătească. Dealtfel, Leicester nu era singurul pe firmament ; mai străluceau și alte stele care, în răstimpuri, îl eclipsau aproape. Era impunătorul Hatton, atît de grațios cînd dansa un „galliard" [1] ; era frumosul Heneage ; era și De Vere, neînfricatul rege al turnirului ; de asemenea tînărul Blount, cu „păr castaniu, trăsături suave, un calm netulburat, și statură înaltă", și cu roșeața fugară care-i urca în obraji ori decîteori privirea maiestății sale se oprea asupra lui.

Ea i-a iubit pe toți ; același lucru l-ar fi putut afirma prietenii ca și dușmanii, căci iubirea e un cuvînt cu înțeles discutabil, și deasupra actelor Elisabetei plana un uriaș semn de întrebare. Adversarii ei catolici declarau fără înconjur că era amanta lui Leicester, și că avusese cu el un copil, trimis pe ascuns într-un loc neștiut de nimeni — o poveste neadevărată, în mod sigur. Mai circulau însă și alte zvonuri, pe de-a-ntregul opuse. Ben Jonson [2] i-a

[1] Dans vioi, precursor al menuetului.

[2] *Jonson, Benjamin* — prin abreviere *Ben* (1572—1637), autor dramatic de seamă, ale cărui comedii de caracter — *Fiecare cu toanele lui, Volpone, Femeia tăcută, Alchimistul* — au rivalizat în timpul vieții sale cu acelea ale lui Shakespeare.

spus lui Drummond [1], la Hawthornden, stînd de vorbă după cină, că „are o meteahnă care o face inaptă pentru relațiile cu sexul opus, deși spre satisfacția ei personală, nu respinge diverse tentative". Flecăreala deșucheată a lui Ben Jonson nu reprezintă, firește, o autoritate ; e numai un indiciu asupra clevetirilor vremii ; mai importantă este opinia bine cîntărită a unui personaj care dispunea de mijloacele necesare pentru a descoperi adevărul — Feria, ambasadorul Spaniei. După investigații făcute cu prudență, Feria ajunsese la concluzia — pe care i-a comunicat-o regelui Filip — că Elisabeta nu va avea copii : „*entiendo que ella no tenrá hijos*" [2], au fost cuvintele lui. Dacă așa stăteau lucrurile, sau dacă Elisabeta nutrea această convingere, refuzul ei de a se căsători devine ușor de înțeles. A avea un soț, fără a avea copii, ar fi însemnat doar să-și piardă preponderența personală fără a dobîndi avantajele compensatoare ; succesiunea protestantă tot n-ar fi fost asigurată, iar ea ar fi trebuit să suporte în permanență prezența stingheritoare a unui stăpîn. Grosolana versiune despre o malformație fizică și-a putut avea originea într-o realitate mai delicată, dar de o importanță nu mai puțin vitală. În asemenea împrejurări, psihicul e la fel de puternic ca și trupul. O repulsie adînc înrădăcinată față de actul hotărîtor al relațiilor afectiv-erotice poate provoca, în clipa respectivă, o stare de spasm, însoțită în anumite cazuri, de dureri intense. Totul ne îndrumă să tragem concluzia că aceasta era situația Elisabetei, ca rezultat al profundelor perturbări psihologice din copilăria ei. „Detest ideea de căsătorie, îi mărturisea lordului Sussex, pentru motive

[1] *Drummond, William* (1584—1649), poet scoțian cu reședința la Hawthornden — Edinburgh, influențat de Petrarca și Edmund Spenser. A ținut un jurnal, notînd convorbirile avute cu prietenul său Ben Jonson despre viața artistică și socială din Anglia de la începutul secolului al XVII-lea.

[2] Înțeleg că ea nu va avea copii (span.).

pe care nu le-aș dezvălui nici celei mai apropiate ființe". Da ; avea aversiune față de căsătorie ; dar o folosea ca element tactic în jocul ei. Detașarea intelectuală și un instinct nedezmințit al șicanei politice o determinau să fluture făgăduiala legăturii maritale în fața ochilor lacomi ai lumii. Spania, Franța, și Imperiul [1] — ani de zile le-a ținut în mrejele diplomației ei, ademenindu-le cu această inaccesibilă momeală. Ani de zile a făcut din misteriosul ei organism pivotul în jurul căruia se învîrtea destinul Europei. Și, întîmplător, o particularitate îi permitea să împrumute un caracter deosebit de veridic acestui joc. Căci deși, în adîncul ființei, dorința i se prefăcuse în repulsie, ea nu dispăruse cu totul ; dimpotrivă, forțele compensatoare ale naturii își îndoiseră vigoarea în alte privințe. Cu toate că prețioasa citadelă n-a fost niciodată cucerită, existau teritorii înconjurătoare, avanposturi și bastioane pentru care se puteau da însuflețite bătălii, și care, uneori, puteau fi lăsate chiar să cadă în mîinile îndrăznețe ale atacatorului. În mod inevitabil, umblau zvonuri. Pretendenții de rang înalt își multiplicau asiduitățile ; iar Regina Virgină, alternativ, încrunta sprîncenele sau zîmbea gîndindu-se la taina ei.

Anii de ambiguitate au trecut, și a sosit timpul cînd căsătoria nu mai putea fi considerată ca un scop în sine. Dar temperamentul reginei a rămas la fel de bizar. Odată cu apropierea bătrîneții, frămîntările acestea emoționale n-au slăbit ; ba poate, oricît ar părea de ciudat, au sporit chiar în intensitate, deși mistificarea nu era nici acum absentă. Elisabeta fusese atrăgătoare în tinerețe ; a pās-

[1] E vorba de *Sfîntul imperiu romano-german*, care, în accepție largă, însemna Imperiul roman din Occident, restaurat de Carol cel Mare (742—814), sancționat de papalitate, și transmis împăraților germani după moartea regelui franc, încoronat de papă, în anul 800, ca împărat al Occidentului. În accepție restrînsă, se înțelege suveranitatea Germaniei și Italiei, atribuită unui monarh de sînge german. În timpul lui Carol Quintul (1500—1558), din această formație politică a făcut parte și Spania.

trat timp de mai mulți ani un fizic agreabil, dar, cu vremea, vestigiile frumuseții au fost înlocuite prin linii aspre, culori împrumutate, și un fel de încordare grotescă. Totuși, cu cît îi scădea farmecul, cu atît stăruința ei în a-l vedea recunoscut de către cei din jur devenea mai puternică. Se mulțumise cu omagiul devotat al celor de-o vîrstă cu ea însăși ; dar din partea tinerilor care o înconjurau în anii ei tîrzii cerea — și primea — expresia unei pasiuni exaltate. Treburile statului se desfășurau într-un continuu dans de suspine, extazuri și declarații. Prestigiul ei, care luase proporții uriașe datorită succesului, era încă amplificat prin această atmosferă hiperbolică de adorare personală. Bărbații simțeau, apropiindu-se de ea, că se găsesc în prezența unei ființe supraomenești. Nici o venerație nu era prea smerită în fața unei asemenea divinități. Un încîntător tînăr de viță nobilă — se povestește — pe cînd se înclina adînc în fața ei, a comis o involuntară ireverență, după care, înnebunit de rușine, a părăsit țara și a călătorit timp de șapte ani înainte de a îndrăzni să revină în prezența stăpînei sale. Tactica unui asemenea sistem apare evidentă ; și totuși nu era nicidecum o linie de conduită conștient adoptată. Clarviziunea Elisabetei, atît de remarcabilă în raporturile cu circumstanțele exterioare, înceta brusc cînd suverana își întorcea privirile către viața ei lăuntrică. Acolo, viziunea ei devenea artificială și confuză. S-ar fi zis că, ascultînd de un instinct subtil, ea reușise să ajungă unul din cele mai mari spirite realiste ale lumii tocmai prin concentrarea întregii exaltări asupra propriei ei persoane. Rezultatul atins ieșea din tiparele obișnuite. Cea mai înțeleaptă dintre cîrmuitori, obsedată însă de o vanitate care strivea legile bunului simț, ea trăia într-un univers alcătuit pe de-a-ntregul fie din fantezii absurde, scăldate în culori trandafirii, fie din cele mai reci și dure realități. Nu existau tranziții, ci numai contrarii juxtapuse. Surprinzătorul ei spirit era oțel pur la un moment dat, și freamăt

emotiv în clipa următoare. Încă odată cucerise prin frumusețea ei, încă odată puterea ei de fascinație trezise ecoul așteptat. Sorbea cu nesaț meșteșugitele cuvinte de adorație ale iubiților ei, și, pe dată, ca printr-o lovitură de baghetă a norocului și a iscusinței, le preschimba — ca pe orice alt lucru cu care venise vreodată în contact — într-o întreprindere rentabilă.

Acea Curte stranie era sălașul paradoxului și al nesiguranței. Zeița locului, mișcîndu-se într-un nimb auriu de glorie, era o creatură îmbătrînită, fantastic înveșmîntată, încă înaltă, dar puțin adusă de spate, cu păr vopsit în roșu în jurul unui chip palid, dinți lungi și negricioși, nas dominator, și ochi care erau în același timp adînciți în orbite și bulbucați — ochi fioroși, înspăimîntători, în al căror albastru întunecat ceva pătimaș stătea la pîndă — ceva aproape nebunesc. Trecea mai departe — întruchiparea însăși a energiei supreme ; iar Soarta și Norocul pășeau alături de ea. Cînd ușile dinăuntru se închideau, toți știau că îndărătul acelor ochi lucra un creier, cu ușurința desăvîrșită a inteligenței superioare și a îndelungatei experiențe, stăpînind complexitățile nesfîrșite ale politicii europene și dificila cîrmuire a unei națiuni. Din cînd în cînd se auzea un sunet aspru — o voce stridentă, care certa : un ambasador era admonestat, se interzicea o expediție către Indii, se hotăra ceva cu privire la constituirea bisericii anglicane. Neobosita figură reapărea în sfîrșit, pentru a se arunca în șaua unui cal, galopa prin poieni de pădure, găsind la întoarcere mulțumirea unei ore petrecute la clavecin. După o masă frugală — o aripă de pasăre și puțin vin îndoit cu apă — Gloriana [1] dansa. În timp ce răsunau violele, tinerii, grupați în jurul ei, așteptau un dar al destinului. Uneori contele de Essex era plecat, și atunci ce nu se putea

[1] Personificarea Elisabetei în poemul *The Faerie Queene* de Edmund Spenser (1552—1599).

nădăjdui de la o sensibilitate mereu trează, de la acele capricii imperioase ? Emoționată, zeitatea schimba cîte o glumă îndrăzneață cu unul sau cu altul, și sfîrșea prin a chema pe vreun tînăr atletic la conversație în ambrazura unei ferestre. Inima i se topea la cuvintele lui măgulitoare, și, atingîndu-i ușor gîtul cu degetele ei lungi, simțea cum îi mișună prin tot trupul o senzație pe care n-ar fi putut-o defini. Era femeie — da ! o femeie fascinantă — dar nu era oare și fecioară, iar pe deasupra bătrînă ? Pe dată, un alt val de simțire îi urca în vine, năpădind-o : ea se înălța deasupra momentului ; însemna ceva mai mult — știa asta ; ce anume ? Era asemenea unui bărbat ? Privea la făpturile mărunte din jurul ei și surîdea la gîndul că, deși le era stăpînă într-un sens, într-altul nu putea fi niciodată astfel — s-ar fi putut spune că situația era tocmai contrarie, aproape. Citise despre Hercule și Hylas [1], și, într-un vis cu ochii deschiși, ea s-ar fi putut închipui stăpînită de un fel de virilitate păgînă. Hylas era un paj — se afla înaintea ei... dar meditațiile ei erau întrerupte de o tăcere bruscă. Essex își făcuse intrarea. Se apropia de ea cu pași repezi ; și, pe cînd îngenunchea la picioarele ei, regina uitase totul.

III

Idila decurse lin în timpul verii, pînă cînd, în arșița lui iulie, izbucni furtuna. În timp ce contele stătea de vorbă cu regina, căpitanul gărzii palatului asigura paza la ușă ; iar acest căpitan era un gentilom căruia i se citea pe față curajul — Sir Walter Raleigh. Al doilea fiu al unui mic proprietar de pămînt din sud-vestul Angliei, el se înălțase în cîțiva ani, prin bunăvoința regală, pînă

[1] Fiul lui Theiodamas, regele dryopilor. Hercule, ucigîndu-i tatăl, l-a luat ca însoțitor.

la bogăție și putere : privilegiile și monopolurile se revărsaseră din plin asupra lui ; devenise stăpînul unor mari moșii în Anglia și Irlanda ; era custode al minelor de cositor, lord guvernator al Cornwall-ului, cavaler și vice-amiral ; avea treizeci și cinci de ani — era un om primejdios și magnific. Înfățișarea marțială și spiritul întreprinzător care îi aduseseră aceste neașteptate măriri — unde aveau ele să-l ducă pînă la urmă ? Ursitele îi țesuseră un ghem din fire amestecate de lumină și întuneric ; norocul și nenorocul i-au fost hărăzite în egală măsură și cu stranie intensitate.

Prima lovitură a nenorocului ce i-a bîntuit viața a fost apariția la curte a juvenilului Essex. Tocmai cînd Raleigh își închipuia, poate, că favoarea reginei se oprise asupra lui, tocmai cînd declinul lui Leicester părea să deschidă perspectiva unui viitor triumfal — chiar atunci fiul vitreg al bătrînului favorit a pășit pe scenă, cu farmecul său de băiat tînăr, și a scos-o pe Elisabeta din minți. Raleigh se pomeni dintr-odată în situația unei foste frumuseți, altădată irezistibilă, dar ale cărei farmece încep să se veștejească. Regina putea să-i azvîrle trei sau patru moșii ale unor conspiratori decapitați, putea să-i dea voie să întemeieze o colonie în America, putea chiar să tragă pe nări din tutunul lui și să muște, strîmbîndu-se, dintr-un cartof — toate acestea nu însemnau nimic : inima ei, făptura ei, rămîneau cu Essex, de cealaltă parte a ușii. Își încrunta sprîncenele, hotărît să nu se scufunde fără a da o bătălie. În timpul unei vizite la reședința de țară a lordului Warwick, a reușit să strecoare îndoiala în mintea Elisabetei. Lady Warwick era prietenă cu sora lui Essex, lady Dorothy Perrott, căreia, din pricina unei căsătorii secrete, i se interzisese să apară la Curte, și imprudenta gazdă, socotind că mînia suveranei se domolise, o invitase la castel pe lady Dorothy, împreună cu fratele acesteia. Raleigh o încredință pe Elisabeta că prezența lady-ei Dorothy însemna o intenționată lipsă de respect din partea

lui Essex ; drept care, Elisabeta porunci ca lady Dorothy să rămînă în camera ei. Essex, înțelegînd ceea ce se petrecuse, nu avu nici o șovăială. După cină, aflîndu-se singur cu regina și cu lady Warwick, își exprimă cu vehemență protestul, apărîndu-și sora, și declară (după cum îi mărturisea unui prieten, într-o scrisoare expediată imediat după aceea) că Elisabeta a acționat astfel „numai ca să-i dea satisfacție ticălosului de Raleigh, de hatîrul căruia am văzut că a vrut să mă mîhnească, să-mi răneasc iubirea, și să mă facă de ocară în ochii lumii". Elisabeta îi replicase cu aceeași vehemență. „Nu suferea, parcă, nici un cuvînt împotriva lui Raleigh, și, luînd ca pretext unul dintre cele rostite de mine — *disprețul* — mi-a răspuns că nu există nici un motiv pentru ca eu să-l disprețuiesc". Acest fel de a vorbi „m-a iritat atît de mult, încît, în măsura în care am avut informații, i-am descris exact ce fusese acest om înainte și ce era acum". Îndrăznețul tînăr a mers mai departe. „Ce mulțumire pot avea eu, a exclamat, să-mi pun viața în slujba unei stăpîne căreia îi impune respect un asemenea om ?" În tot acest timp, căpitanul gărzii se găsea la postul său. „De supărare și de mînie, l-am ponegrit cît am putut de mult, și cred că el, care stătea la ușă, a auzit foarte bine tot ce i-am aruncat în spinare". Dar cuvintele semețe nu i-au folosit la nimic ; disputa a devenit și mai aprinsă ; iar cînd regina, de la apărarea lui Raleigh, a trecut la un atac împotriva mamei lui Essex, lady Leicester, față de care avea o veche aversiune, tînărul conte nici n-a mai vrut să audă. A declarat că-și va trimite sora acasă, deși era aproape miezul nopții ; „cît despre mine, i-a spus întărîtatei Elisabeta, n-am nici o bucurie oriunde m-aș afla, dar nu sînt dispus să mai rămîn în apropierea ei atîta vreme cît îmi știu afecțiunea călcată în picioare, și un nenorocit ca Raleigh ținut la mare cinste". La aceste cuvinte regina nu a dat nici un răspuns, „ci s-a întors către lady Warwick", iar Essex, ieșind ca o furtună, și-a

trimis mai întîi sora sub escortă armată, apoi a plecat călare pînă la Margate, hotărît să traverseze Canalul, pentru a lua parte la războiul olandez. „Dacă mă întorc, scria el, voi fi bine primit în patrie ; dacă nu, *una bella morire*[1] e preferabilă unei vieți zbuciumate." Dar suverana a fost mai rapidă decît el. Robert Carey, trimis în galop pe urmele lui, l-a ajuns în clipa cînd se pregătea să se îmbarce și l-a adus înapoi la maiestatea sa. A avut loc o împăcare ; favoarea regală l-a învăluit din nou în strălucire ; și, în răstimp de o lună sau două, Essex a ajuns comandant al cavaleriei regale și cavaler al ordinului Jartierei.

Totuși, deși norul se risipise, cerul se schimbase întrucîtva. O primă ceartă e totdeauna un lucru de rău augur. În ciudata scenă de la reședința lordului Warwick, sub masca geloziei și a afecțiunii rănite, o neîncredere înăbușită, aproape o ostilitate latentă, apăruse, pentru o clipă, la suprafață. Și ceva mai mult : Essex descoperise că, așa tînăr cum era, o putea dojeni pe marea suverană fără a fi pedepsit. Elisabeta se supărase, se arătase dezagreabilă față de el și neînduplecată în apărarea lui Raleigh, dar nu-i poruncise să înceteze acele îndrăznețe proteste ; s-ar fi spus aproape că-i făceau plăcere.

IV

Armada era învinsă ; Leicester murise. O lume nouă se deschidea pentru cei tineri și iubitori de aventură. S-a luat hotărîrea ca, sub conducerea lui Drake[2], să se dea un

---

[1] *O moarte frumoasă* (it. veche).

[2] *Drake, Sir Francis*, (1539—1596), navigator, corsar și amiral, în slujba reginei Elisabeta a I-a. A săvîrșit numeroase acte de piraterie împotriva flotei spaniole. Cu nava *Gorden Hind* a făcut ocolul pămîntului în 33 de luni. A comandat o flotilă împotriva Invincibilei Armada.

contraatac împotriva Spaniei, și a fost pregătită o armată care să efectueze o incursiune la Coruña, să pună stăpînire pe Lisabona, să desprindă Portugalia din imperiul lui Filip, și să-l pună pe tron pe Don Antonio, care revendica dreptul la domnie. Însuflețirea, prada, gloria, fluturau în închipuirea fiecărui ostaș, și a lui Essex printre ceilalți; dar regina i-a interzis să plece. El a avut destulă îndrăzneală ca să-i nesocotească ordinul, și, părăsind Londra, călare, într-o joi seara, a ajuns la Plymouth sîmbătă dimineața — o distanță de 220 de mile. De astădată a acționat cu mai multă iuțeală decît stăpîna sa. Îmbarcîndu-se fără întîrziere, cu un detașament de trupe condus de veteranul Sir Roger Williams, a pornit către coasta Spaniei. Elisabeta era furioasă; trimetea mesageri după mesageri la Plymouth, dădea ordin să fie cercetat pretutindeni Canalul cu pinase [1], și, într-o scrisoare către Drake, tuna și fulgera împotriva nefericitului Sir Roger. „Ofensa de care s-a făcut vinovat, scria ea, este atît de gravă încît merită să fie pedepsit cu moartea, și, dacă dumneata încă n-ai săvîrșit acest lucru, îl vom împlini noi, și-ți poruncim să-l îndepărtezi de la orice sarcină și slujbă, și să-l ții închis sub pază, pînă cînd vei ști care e dorința noastră în această privință, iar de va fi altfel vei răspunde cu viața; căci, după cum avem autoritatea de a cîrmui, tot astfel așteptăm supunere". Și continua: „dacă (Essex) însoțește în clipa de față flota, îți dăm cu dinadins poruncă să-l trimiți neîntîrziat încoace, în deplină siguranță. Ceea ce, de nu vei înfăptui, să te aștepți să plătești scump pentru asta; căci nu sînt acțiuni copilărești. De aceea chibzuiește-ți bine faptele." Dar amenințările și ordinele ei au fost la fel de inutile. Essex a ajuns nestînjenit la corpul principal al trupelor, participînd vitejește la marșurile și hărțuielile care au marcat sfîrșitul puțin glorios al expediției. S-a dovedit că e mai ușor să respingi o invazie decît s-o efectuezi. Cîteva corăbii

[1] Ambarcații lungi și ușoare.

spaniole au fost incendiate, dar portughezii nu s-au răsculat, iar Lisabona s-a fortificat împotriva lui Don Antonio și a englezilor. Ca un gest de rămas bun, înainte de părăsirea asediului, Essex și-a înfipt lancea într-una din porțile orașului, „întrebînd cu glas tare dacă vreun spaniol din cei închiși acolo în colivie îndrăznește să se aventureze afară și să frîngă o lance ca un omagiu pentru iubita lui." Nu s-a auzit nici un răspuns, iar expediția s-a înapoiat în Anglia.

Tînărul s-a reconciliat curînd cu regina; pînă și Sir Roger Williams a fost iertat. S-au întors zilele fericite de la Curte, cu vînători, ospețe și turniruri. Raleigh, înălțînd din umeri, a plecat în Irlanda ca să-și cultive cei zece mii de acri [1], iar Essex era scutit de orice umbră de rivalitate. Putea fi Charles Blount un rival? Frumosul băiat își arătase puterile in arena turnirurilor, merit care-i adusese, ca dar din partea Elisabetei, o regină de aur din jocul ei personal de șah; iar el își prinsese trofeul la braț cu o panglică roșie. Essex, văzîndu-l, a întrebat ce reprezintă, și, la răspunsul lui Blount, a exclamat: „Acum bag de seamă că orice nătărău trebuie să aibă o cocardă" [2]. A urmat un duel pe cîmpul de la Marylebone, și Essex a fost rănit. „Dumnezeule mare! a spus Elisabeta cînd a aflat, se cuvenea să-i dea odată cineva peste nas și să-l învețe bunele maniere." O încînta gîndul că se vărsase sînge pentru frumusețea ei; pe urmă, însă, a stăruit ca tinerii să se împace. I s-a dat ascultare, iar Blount a devenit unul dintre cei mai devotați partizani ai contelui.

Șuvoiul bunăvoinței regale curgea mai departe, deși, cu unele prilejuri, se produceau ciudate scăderi ale fluxului. Essex era risipitor; avea datorii de peste 20 000 de lire sterline; iar regina, îndurătoare, îi avansă trei mii de lire pentru nevoile urgente. Apoi, pe neașteptate, ceru să i se

[1] Un acru = cca 4 000 m².
[2] Joc de cuvinte. *Fabour* = favoare; insignă, cocardă.

restituie imediat banii. Essex imploră o amînare, dar răspunsul fu tăios și categoric ; suma — sau echivalentul ei în întinderi de pămînt — trebuia să-i revină fără întîrziere. Într-o scrisoare patetică, Essex făcu declarație de supunere și devotament. „Acum că maiestatea voastră se căiește, scria el, de bunăvoința pe care mi-a arătat-o, aș vrea să pot, cu pierderea tuturor pămînturilor pe care le am, să tămăduiesc lovitura pe care răspunsul vostru împietrit mi-a pricinuit-o în inimă, așa cum încerc, prin vînzarea unei biete feude, să răspund pentru suma pe care maiestatea voastră mi-o cere. Banii și pămîntul sînt lucruri de rînd, dar iubirea și bunătatea sînt lucruri minunate, și nu pot fi măsurate decît prin ele însile." Maiestatea sa a admirat exprimarea aleasă, dar n-a fost de acord cu partea economică ; astfel că, nu mult după aceea, castelul de la Keyston, din Huntingdonshire, „moștenire strămoșească, după cum i-a spus Essex lui Burghley, liber de orice sarcini, cu întinse și foarte rodnice pămînturi împrejur", a fost înglobat în domeniile regale.

Ea prefera să fie generoasă într-un mod mai remunerativ. I-a vîndut lui Essex, pentru un număr de ani, dreptul de a ține în arendă vama asupra vinurilor dulci importate în țară — cu îngăduința să tragă foloase așa cum va crede. A obținut, într-adevăr, mari profituri — pe socoteala publicului ; dar i s-a adus la cunoștință că, în momentul expirării, arenda putea fi reînnoită sau nu — după cum va găsi de cuviință maiestatea sa.

Essex era darnic în declarații de proslăvire — de adorație, de iubire. Acest din urmă cuvînt, ușor de rostit, atît de intens și de ambiguu, se afla veșnic pe buzele lui și își găsea locul în fiecare scrisoare — în acele elegante, pasionate și splendide scrisori, care există și astăzi, cu caracterele rigide, așternute în grabă, și cu panglicile de mătase pe care odinioară le desfăceau degetele lungi ale Elisabetei. Ea îi citea rîndurile, sau îl asculta vorbind, cu o satisfacție atît

de rară, de nemaiîntîlnită, încît, în ziua cînd a aflat că se căsătorise, furia ei n-a durat decît două săptămîni. Essex făcuse o alegere fără cusur — văduva lui Sir Philip Sidney și fiica lui Sir Francis Walsingham ; avea douăzeci și trei de ani, era frumos, robust, și poseda titlul de conte, pe care trebuia să-l transmită urmașilor ; nici chiar Elisabeta nu-i putea aduce obiecții grave. Și-a dezlănțuit mînia, făcînd un tărăboi imens ; pe urmă și-a amintit că relațiile dintre ea și slujitorul ei aveau un caracter unic și nu sufereau comparație cu neînsemnata viață casnică. Fascinantul mire îi stătea la picioare și o răsfăța cu același romantism înfocat ; ea încercă sentimentul că o regină poate ignora o soție.

În scurt timp se ivi prilejul de a arăta lumii că situația de favorit al Elisabetei atrăgea după sine și datorii publice, nu numai desfătări tainice. Henric al IV-lea, regele Franței, aproape biruit de Liga catolică și de spanioli, făcu apel în mod presant la ajutorul Angliei. Elisabeta stătu în cumpănă timp de cîteva luni, apoi, fără prea multă tragere de inimă, hotărî că regele francez trebuia ajutat — dar numai în limita unor cheltuieli reduse la minimum. Încuviință ca patru mii de oameni să fie trimiși în Normandia ca să lupte alături de hughenoți ; iar Essex care făcuse tot ce-i stătea în putință pentru a o determina să ia această hotărîre, o rugă acum să i se dea comanda forțelor armate. De trei ori i-a respins regina rugămințile ; la urmă, a rămas în genunchi în fața ei timp de două ore ; ea l-a refuzat încă odată — apoi a consimțit brusc. Contele a plecat fluturîndu-și voios panașul, dar a descoperit repede că pînă și comanda celei mai mici armate necesită ceva mai mult decît calități de cavaler rătăcitor. În decursul toamnei și iernii anului 1591, dificultățile și încurcăturile se abătură cu duiumul asupra lui. Era impetuos, temerar și nesocotit. Părăsindu-și corpul principal al trupelor, a pornit în galop cu o mică escortă, străbătînd un ținut vrăjmaș ca să se consulte cu regele Franței în legătură cu asediul orașului

Rouen, iar la întoarcere, puțin a lipsit ca partizanii Ligii să-i taie retragerea. Din Anglia, Consiliul de Stat îi scria dojenindu-l că-și riscă viața fără rost, că „tîrîie lancea după el ca un soldat de rînd“, și că se duce să vîneze cu șoimii în ținuturi în care mișună inamicul. Regina i-a trimis cîteva scrisori pe un ton iritat ; totul o contraria ; îl bănuia pe Essex de incompetență și pe regele francez de trădare ; a fost pe punctul de a porunci ca întreg contingentul să se întoarcă în țară. Odată mai mult, ca și în cazul expediției portugheze, s-a dovedit că războiul purtat pe teritorii străine însemna o întreprindere jalnică și care nu ducea la nimic. Essex își pierdu într-o ambuscadă pe cel mai iubit dintre frații săi ; îl tortura severitatea reginei ; numărul soldaților săi scăzuse, prin moarte și dezertare, la o mie de oameni. Englezii au luptat la Rouen cu un curaj sfidător de primejdii ; dar prințul de Parma, înaintînd din Țările de Jos, îl sili pe Henric să ridice asediul. Nefericitul Essex, chinuit de malarie, se simți prins deodată în ghearele disperării. „Cuvintele aspre și durerea, îi spunea Elisabetei, mi-au sfărîmat și inima și cugetul.“ Unui prieten îi mărturisea : „Aș dori să pot ieși din această închisoare, căci așa îmi consider viața“. Dar spiritul său nobil s-a reafirmat curînd. Și-a reabilitat reputația printr-un act de bravură personală. L-a provocat la luptă individuală pe guvernatorul orașului Rouen — la atît se reducea arta sa de strateg — în mijlocul aplauzelor generale. Regina a păstrat, totuși, o atitudine ușor sarcastică. Guvernatorul orașului Rouen, a declarat suverana, era un simplu rebel ; ca nu vedea că a existat prilejul unui schimb de provocări. Dar Essex, oricare a fost rezultatul expediției, trebuia să rămînă pînă la sfîrșit un erou de roman cavaleresc ; cînd a sosit momentul întoarcerii în Anglia, a regăsit un gest al cavalerilor de altădată. Pe țărmul Franței, înainte de plecare, îndreptîndu-și silueta înaltă, și-a tras solemn sabia din teacă și i-a sărutat lama tăioasă.

V

Primăvara tinereții aproape trecuse ; pe vremea aceea, la douăzeci și cinci de ani bărbații atingeau deplina maturitate. Essex și-a păstrat un anumit elan juvenil pînă la sfîrșit, dar străşnicia vremurilor nu-l putea lăsa neatins, și iată că un decor schimbat — un decor în care interveneau primejdiile și gravitatea vîrstei de bărbăție — i se deschidea în față.

Influența unei singure familii — cum nu o dată s-a mai întîmplat în istoria Angliei — domina situația. William Cecil, lord Burghley, care ocupase de la începutul domniei postul de prim-ministru, trecuse de șaptezeci de ani ; nu mai putea dura multă vreme ; cine avea să-i urmeze ? El personal nădăjduia ca Robert [1], al doilea fiu al său, să-i ia locul. Îl crescuse în vederea acestui scop. Bolnăviciosul și pipernicitul băiat avusese parte de o educație îngrijită, cu profesori buni, călătorise cu un însoțitor pe continent, asistase la dezbateri în Camera Comunelor, fusese inițiat în tainele diplomației, și, pe nesimțite, dar stăruitor, i se oferise mereu prilejul de a fi remarcat de către suverană. Ochiul ager al Elisabetei, neinfluențat de condiții de naștere sau rang social, văzu că micul ghebos era înzestrat cu o inteligență deosebită. La moartea lui Walsingham, în 1590, ea îi transmise lui Sir Robert Cecil îndatoririle func-

[1] *Sir Robert Cecil, conte de Salisbury* (1563—1612), fiul lordului Burghley, diplomat și om de stat în timpul domniei Elisabetei a I-a și a lui Iacob I. Șef al puterii executive între 1596 și 1608, apoi ministru de finanțe pînă la moartea sa. A promovat o politică externă moderată, ținînd cumpăna între interesele Angliei și aspirațiile Franței și Spaniei. Pe linia ambițiilor tatălui său s-a străduit să realizeze o alianță a statelor protestante sub egida Angliei. Pe plan intern, în pofida politicii sale financiare echilibrate, tezaurul englez nu a putut face față exigențelor mereu crescînde ale lui Iacob I. Acest fapt a dat naștere unei opoziții între suveran și Parlament, care avea să conducă în cele din urmă la războiul civil și Revoluția burgheză din 1649.

ției deținute de cel decedat ; astfel că tînărul, în vîrstă de douăzeci și șapte de ani, deveni în fapt, dar fără a fi numit oficial, primul secretar al reginei. Titlul și retribuțiile aveau să urmeze, poate, mai tîrziu — ea nu se hotărîse definitiv. Burghley fu mulțumit ; strădaniile sale fuseseră încununate de succes ; fiul său călcase cu nădejde pe calea puterii.

Lady Burghley avea însă o soră, la rîndul ei mamă a doi fii — Anthony și Francis Bacon [1]. Cu cîțiva ani mai vîrstnici decît vărul lor Robert, aveau, ca și el, un fizic delicat, aptitudini intelectuale și multă ambiție. Porniseră în viață cu mari speranțe : tatăl lor fusese Lord Păstrător al Sigiliului — șeful magistraturii ; iar unchiul lor era, după regină, cel mai important personaj din Anglia. Dar tatăl muri, nelăsîndu-le altceva decît mica moștenire cuvenită unor fii din a doua căsătorie ; iar unchiul, deși atotputernic, nu părea să țină seama de meritele și de drepturile lor de rudenie. Lordul Burghley, după toate aparențele, nu voia să facă nimic pentru nepoții lui. Care era motivul ? Pentru Anthony și Francis explicația apărea limpede : erau sacrificați carierei lui Robert ; bătrînul era invidios — se temea de ei ; meritele lor trebuiau să fie înăbușite pentru ca Robert să nu aibă concurenți. Nimeni nu poate spune în ce măsură situația se prezenta astfel. Burghley, fără îndoială, era egoist și viclean ; dar nu se bucura, poate, întotdeauna de o influență atît de puternică după cum părea ; e posibil,

[1] *Bacon, Francis, baron Verulam* (1561—1626), filozof, erudit și om de stat în timpul domniei Elisabetei și a lui Iacob I. Principal acuzator în procesul intentat lui Essex. Cancelar al Angliei în 1616, apoi dizgrațiat și exclus din viața publică în urma unui proces de venalitate. Autor al lucrărilor : *Eseuri de morală și politică* (1597), *Tratat despre valoarea și progresul științelor* (1605) și *Novum Organum scientiarum* (1620), opera sa principală. Concepția sa — „baconismul" — se întemeiază pe logică, experiment și inducție, înlocuind vechea concepție aristotelică, apriorică și deductivă, și punînd astfel bazele științelor experimentale.

de asemenea, să fi resimțit o reală neîncredere în caracterele oarecum aparte ale nepoților săi. Oricum au stat lucrurile, a urmat o adîncă înstrăinare. Formele exterioare de respect și afecțiune erau menținute ; dar crunta dezamăgire a fraților Bacon s-a transformat într-o înverșunată animozitate, în timp ce familia Cecil devenea pe zi ce trece mai bănuitoare și mai ostilă. În cele din urmă, cei doi Bacon au hotărît să renunțe la fidelitatea față de un unchi care nu le era absolut de nici un folos, și să-și lege soarta de vreun alt protector, care să-i aprecieze după cum meritau. Privind în jurul lor, Essex reprezenta alegerea cea mai nimerită pe care o puteau face. Contele era tînăr, activ, influențabil ; strălucita lui poziție personală părea că se află acolo, la îndemînă, așteptînd să fie transformată într-una și mai plină de glorie — predominanța politică supremă. Ei aveau voința și istețimea necesară pentru a realiza acest lucru. Unchiul lor aluneca în decrepitudine ; intelectul precaut al vărului nu era pe măsura inteligențelor lor coalizate. Aveau să le arate ei, și tatălui și fiului, care-și făcuseră socoteala să-i lase să vegeteze în obscuritate, că poți fi prea din cale-afară de hrăpăreț pe lumea asta, și că uneori nu e deloc înțelept să te cerți cu rudele sărace.

Așa gîndea, în orice caz, Anthony — un tînăr infirm, suferind de gută, posac și intransigent ; dar închipuirile lui Francis erau mai complicate. În acel uluitor creier existau adîncimi ascunse și vaduri înșelătoare, ciudat îmbinate, și constituind în cel mai înalt grad un subiect de nedumerire pentru observatorul atent. Portretul lui Francis Bacon a fost zugrăvit de multe ori prin viguroasele tușe ale antitezei ; în realitate, asemenea procedee sînt cît se poate de improprii neobișnuitului său caz. Structura sa intelectuală era alcătuită, nu prin juxtapunerea cîtorva contrarii, ci prin întrepătrunderea unei vaste game de elemente cît se

poate de felurite. Nu era pînză în dungi ; era mătase moarată multicolor. Detașarea speculației teoretice, intensitatea orgoliului personal, neastîmpărul sensibilității nervoase, imboldul ambiției, îmbelșugarea unui gust desăvîrșit — toate aceste însușiri, contopindu-se, împletindu-se într-un singur fuior, scînteind într-un mănunchi unic de raze, împrumutau spiritului său ascuns aparența fină și sclipitoare a unui șarpe. Un șarpe, într-adevăr, i-ar fi putut sluji drept emblemă — înțeleapta, sinuoasa, primejdioasa vietate, vlăstar al tainei și al neasemuitului pămînt. Răsună un zvon de melodie, și ca prin farmec șarpele-și înalță unduiosul trup, întinde capul, se înclină și ascultă, legănîndu-se ca într-un extaz ; tot astfel înțeleptul lord Cancelar, în mijlocul vreunei fraze importante, al unei plăsmuiri de înaltă măiestrie a spiritului său, pare să-și țină respirația într-o profundă beatitudine, fascinat de pura delectare a stilului. Adevărat fiu al Renașterii, era multilateral nu numai în cunoștințele acumulate, dar în însăși trăirile vieții. Mintea sa se mișca voioasă printre culmi abstracte și teorii, dar savoarea de o nesfîrșită varietate a existenței temporale nu-i era mai puțin scumpă — strălucirea orbitoare a luxului — intrigile încîlcite de la Curte — gingășia pajilor — luminile răsfrînte în mici bucăți de sticlă colorată. Ca toate marile spirite ale epocii, era în mod instinctiv și profund un artist. Calitatea aceasta estetică i-a insuflat, pe de-o parte, grandoarea concepțiilor filozofice și, pe de altă parte, a făcut din el unul din maeștrii cei mai de seamă ai cuvîntului scris. Totuși, meșteșugul său artistic era de o natură particulară ; el nu se putea numi nici om de știință, nici poet. Frumusețea matematicilor constituia pentru el o lume închisă, și nici una din descoperirile științifice importante ale vremii nu i-a trezit atenția. În literatură, cu toată culoarea și bogăția stilului, geniul său era în chip esențial acela al unui prozator. Inteligența, și nu simțirea, alcătuia substanța din

care erau făurite somptuoasele și semnificativele sale fraze. Inteligența ! Ea era factorul comun în toate variațiile spiritului său ; era coloana vertebrală a minunatului șarpe.

Viața pe acest pămînt e plină de capcane : e primejdios să fii nătîng, e primejdios și să fii inteligent ; primejdios pentru alții, și, nu mai puțin, pentru tine însuți. *„Il est bon, plus souvent qu'on ne pense,* spunea înțeleptul și virtuosul Malesherbes [1], *de savoir ne pas avoir de l'esprit."* [2] Dar acest gen de înțelepciune i-a rămas necunoscut celui ce a scris *De dignitate et augmentis scientiarum* [3]. I-ar fi fost cu neputință lui Francis Bacon să-și închipuie că poate decurge vreun bine din faptul de a fi slab de minte. Inteligența îl domina prea exclusiv. Era fascinat de forța aceasta, nu i se putea împotrivi, trebuia neapărat s-o urmeze oriunde l-ar fi condus. Prin gîndire, prin acțiune, își făcea drum înainte acest om neobișnuit de inteligent. Și prin acțiune ? Da, căci, deși vălmășagul treburilor omenești e violent și dezordonat, poți să-ți croiești în mod sigur drum prin el către un scop, cu singura condiție să-ți folosești puterea de judecată. Așa cugeta abilul artist ; și surîzînd, căuta să dea formă, cu subtilul său tăiș de brici, blocurilor brute, confuze, ale pasiunii și realității. Dar tăișurile pot deveni fatale în asemenea concursuri de împrejurări : mîna poate aluneca ; îți poți tăia singur beregata.

---

[1] *Malesherbes, Chrétien Guillaume de Lamoignon* (1721—1794), om de stat francez, sub Ludovic al XVI-lea, al cărui apărător a fost în fața tribunalului Convenției ; decapitat în timpul Teroarei.

[2] „E bine, mai adeseori decît credem, să știm să ne păstrăm ascunse darurile minții" (fr.).

[3] Versiunea amplificată, în limba latină, a lucrării scrisă de Francis Bacon mai întîi în engleză, sub titlul *Of proficience and advancement of learning (Tratat despre valoarea și progresul științelor).*

Sfîrșitul său abject — e un episod care aruncă, fără doar și poate, o anumită lumină asupra viziunii noastre despre caracterul și viața sa. Dar sfîrșitul era implicat în început — o consecință necesară a unor însușiri înnăscute. Aceeași cauză care-l făcea pe Bacon să scrie o proză perfectă i-a adus ruina lumească și spirituală. A nu fi poet e, poate, întotdeauna un lucru funest. Imaginația lui, cu toată strălucirea, era prea slabă : nu putea pătrunde în inima lucrurilor. Și, printre celelalte, îi rămînea ascunsă și propria inimă. Perspicacitatea lui psihologică, în mod fatal îndreptată în afară, nu i-a dezvăluit niciodată natura propriilor lui dorințe. Nici nu i-a trecut prin minte cît omenesc era în el. Și astfel, tragedia lui ia un aspect de ironie amară ; un patetism adînc îi înveșmîntă povestea vieții. Ai vrea să-ți întorci privirea de la trădătorul inconștient, de la lingușitorul cu spirit elevat, de la neîntrecuta inteligență prinsă și gîtuită în pînza țesută de ea însăși. „Cu toate că făptura noastră trăiește sub perspectiva cerului, totuși spiritul ne rămîne închis în peșterile concepțiilor și moravurilor noastre, care ne înzestrează cu nesfîrșite erori și păreri vane." Așa a scris ; și, în cele din urmă, poate așa a și înțeles — bătrînul căzut în dizgrație, zdrobit, solitar, pe dealul Highgate, umplînd cu zăpadă o pasăre tăiată [1].

Dar toate acestea erau încă departe în anii febrili cînd începea ultimul deceniu al veacului, epocă atît de bogată în frămîntări și perspective. Litigiile păreau simplificate prin dizgrația și întemnițarea lui Raleigh, a cărui intrigă amoroasă cu Elisabeta Throgmorton, una din domnișoarele de onoare, o înfuriase pe regină. Terenul rămînea liber pentru cele două facțiuni opuse : noua grupare a lui Essex și a

[1] Aluzie la ideea conservării cărnii prin frig pe care a avut-o Francis Bacon în timpul unei plimbări la Highgate Hill. Oprindu-se la o fermă, a pus să se taie o găină, pe care, cu propriile sale mîini, a umplut-o cu zăpadă. În urma acestei experiențe a contractat o pneumonie — boală care i-a adus sfîrșitul.

acoliților săi — agresivă și aventuroasă — și vechea grupare a Cecililor, întărită în fortificațiile puterii îndelung stăpînite.

Așa s-a prezentat, în esență, situația politică pînă la sfîrșitul veacului ; interveneau, însă, complicații și atitudini neclare de pe urma compromisurilor sau a nemulțumirilor, caracteristice vremii. Un sistem de partid în sensul modern era încă de neconceput ; iar forțele ostile, care azi s-ar grupa în guvern și opoziție, pe atunci se întîlneau alături într-o luptă comună pentru stăpînirea executivului. Cînd, pe la începutul lui 1593, Essex a depus jurămîntul pentru a face parte din Consiliul Privat, el a devenit colegul rivalilor săi. Alegerea consilierilor îi revenea suveranei. Ea asculta ce spune unul, pe urmă altul, și, după sfătuitorul ales, trecea de la o linie politică exact la cea contrară ; era un sistem de guvernare corespunzător gusturilor ei. Își îngăduia astfel fără rezerve satisfacția de a cîrmui, putea hotărî, în deplinătatea puterii, între eventualități de mare importanță, și, tocmai prin această metodă, reușea să obțină un echilibru neîntrerupt și să-i facă pe toți, în chip uimitor, să „bată pasul pe loc". Demnitarii, luptîndu-se între ei pentru influență, rămîneau, totuși, slujitorii ei. Profunda ostilitate ce-i dezbina nu-i putea abate de la datoria de a lucra împreună pentru suverană. Nu exista o asemenea situație ca plecare temporară de la putere ; ori erai la putere, ori nu reprezentai nimic. A greși putea însemna moartea ; dar, pînă acolo, primejdiosul dușman, al cărui succes însemna propria ta desființare, te întîlnea zilnic în strînsa tovărășie a mesei de consiliu și în cercul îngust și exclusiv al Curții.

Foarte repede, Essex, cu frații Bacon ca susținători, se transformă în altceva decît un simplu favorit ; ieși la iveală ministrul și omul de stat. Tînărul se lua, în sfîrșit, în serios. Nu lipsea niciodată de la ședințele Consiliului ; iar atunci cînd Camera Lorzilor se afla în sesiune, putea fi

văzut la locul lui de cum începeau sarcinile zilei — la șapte dimineața. Dar principala lui activitate se desfășura în alt loc — în galeria lambrisată și în încăperile îmbrăcate în tapiserii de la Essex House — impozanta reședință familială în stil gotic care domina Tamisa de pe Strand. Acolo mînuia neobosit condeiul Anthony Bacon, cu piciorul înfofolit în flanele calde. Acolo se punea la cale și se aducea la îndeplinire un plan măreț. Cei doi Cecil trebuiau înfrînți pe propriul lor teren. Controlul treburilor externe — domeniu în care Burghley domnise timp de peste o generație — urma să le fie luat ; era necesar să se arate inexactitatea informațiilor lor, iar politica întemeiată pe ele să fie respinsă și răsturnată. Anthony nu avea nici o îndoială că se putea realiza acest lucru. Călătorise ani de zile pe continent ; avea prieteni pretutindeni ; studiase condițiile statelor străine, complexitatea vieții diplomatice, cu toată energia minții sale ascuțite și fără astîmpăr. Dacă poziția și averea lui Essex îi sprijineau cunoștințele și inteligența, alianța lor avea să se dovedească de neînfrînt. Iar Essex nu șovăi ; se aruncă în acest plan cu tot entuziasmul. Se înfiripă o vastă corespondență. Erau trimiși emisari, pe cheltuiala contelui, în toată Europa, și scrisorile curgeau, din Scoția, Franța, Olanda, Italia, Spania, Boemia, cu minuțioase rapoarte zilnice despre spusele principilor, mișcările trupelor și întreaga desfășurare complexă a intrigilor internaționale. Anthony Bacon se afla în centrul ramificațiilor, primind, sistematizînd și făcînd schimb de știri. Lucrările își sporeau tot mai mult volumul, și, în scurt timp, pentru a face față multiplelor obligații, angajă patru secretari tineri care să-l ajute, printre ei aflîndu-se ingeniosul Henry Wotton și cinicul Henry Cuffe. Regina observă în curînd că Essex e foarte bine informat cînd ia parte la o discuție pe tema afacerilor externe. Îi citea rapoartele, îi asculta recomandările ; iar cei doi Cecil constatară, nu odată, că informațiile lor, strînse cu grijă, erau ignorate. În cele din urmă luă naștere o ciudată situație, caracteristică acelei epoci de duplicitate. S-ar fi zis că Essex deținea funcția unui al doilea ministru de externe. Diverși ambasadori — Thomas Bodley era unul dintre ei — se găseau în sfera lui de influență, și, în timp ce corespondau în mod oficial cu Burghley, trimiteau în același timp comunicări paralele și mai confidențiale lui Anthony Bacon. Dacă pentru serviciul public avantajul era îndoielnic, pentru Essex profitul era limpede; iar cei doi Cecil, cînd au prins de veste despre ceea ce se întîmplă, au început să-și dea seama că trebuie să țină socoteală cu seriozitate de palatul de pe Strand.

Legăturile lui Francis Bacon cu Essex nu erau atît de strînse ca acelea ale fratelui său. Avocat pledant și membru al Parlamentului, el își avea cariera lui, iar în momentele de răgaz se apuca cu exerciții literare și speculații filozofice. Totuși păstra un contact apropiat cu palatul Essex. Contele era protectorul său, pe care se arăta dispus să-l ajute în toate felurile, oricînd i se cerea sprijinul — cu sfaturi, sau cu redactarea unor hîrtii de stat, ori cu născocirea vreunui compliment simbolic, minuțios întocmit, una din acele lungi șarade elisabetane pentru desfătarea reginei. Essex, cu șapte ani mai tînăr, fusese, din prima clipă a întîlnirii lor, fascinat de strălucirea intelectuală a bărbatului mai vîrstnic. Firea lui entuziastă întîmpina cu elan acea înțelepciune sclipitoare și profunzime de spirit. Își dădea seama că se afla în prezența unei mari valori intelectuale. Își jură că omul acesta uluitor, care i se consacra cu atîta generozitate, va avea parte de o înaltă răsplată. Postul de Procuror general devenind vacant, Essex declară imediat că trebuia să-i revină lui Francis Bacon. Era tînăr și nu suise prea multe trepte în profesiunea sa — dar ce-are a face ? Merita și mai mult decît atît ; regina putea să numească pe cine voia, și dacă Essex

avea vreo influență, va fi preferat, de astădată, omul cu adevărat potrivit.

Funcția de Procuror general era, într-adevăr, o recompensă valoroasă, și a o primi din mîinile lui Essex însemna o satisfacție deosebită pentru nepotul lordului Burghley — ar fi demonstrat că poate ajunge la onoruri și fără ajutorul unchiului. Un surîs încolți pe buzele lui Francis ; vedea o carieră ilustră deschizîndu-i-se în față — magistraturi, înalte funcții de stat — și de ce nu i s-ar da, în curînd, ca și tatălui său, custodia Marelui Sigiliu al Angliei ? Un titlu nobiliar ! — Verulam, Saint-Albans, Gorhambury — ce nume răsunător să-și aleagă ? „Castelul meu de la Gorhambury" — fraza i se rostogolea pe limbă ; pe urmă, mintea sa cameleonică lua altă culoare ; știa că posedă excepționale calități de administrator ; va călăuzi destinele țării sale, lumea întreagă îi va cunoaște meritele. Dar, la urma urmei, acestea erau considerații mărunte. Majoritatea oamenilor ar putea deveni politicieni ; mulți ar fi în stare să devină oameni de stat ; dar oare nu s-ar putea să-i fie hărăzită lui singur o soartă cu mult mai strălucită ? A-ți folosi locul și puterea în societate pentru răspîndirea culturii, pentru crearea unei noi și puternice științe, în vederea unei cuprinzătoare binefaceri, în cercuri tot mai largi, de la un capăt la altul al omenirii... acestea ar fi scopuri într-adevăr vrednice de falä ! Cît despre el personal — și o nouă nuanță îi colora fantezia — slujba aceea ar fi, nici vorbă, foarte avantajoasă. Se găsea într-o situație destul de strîmtorată. Era risipitor ; știa asta — dar n-avea încotro. Îi era cu neputință să ducă viața restrînsă de economii meschine pe care i-o dicta sărăcia. Temperamentul lui exuberant cerea mîngîierea desfătărilor materiale. Îmbrăcămintea frumoasă reprezenta o necesitate — muzica la fel — de asemenea o administrație domestică menținută la un anumit rang. Avea gusturi dificile ; mirosul de piele obișnuită îi era nesuferit, de aceea îi încălța pe toți valeții casei cu ghete din piele de Cordoba. Își dădea multă osteneală ca să-și procure o anumită specialitate de bere, singura care îl mulțumea. Ochii lui, ochi vioi, căprui deschis — „erau ca niște ochi de viperă", zicea William Harvey [1] — cereau o continuă reînnoire a lucrurilor frumoase din jur. Un grup de tineri chipeși — astăzi simple nume : un Jones, un Percy — erau întreținuți de el, pe jumătate ca slujitori, pe jumătate ca parteneri, pentru că, în compania lor echivocă, descoperea o neașteptată satisfacție. Dar traiul lor pe picior mare făcea să crească în mod alarmant cheltuiala casnică. Începuse să aibă datorii, și creditorii îi creau neplăceri. Nu încăpea nici o îndoială : a fi numit Procuror general însemna un noroc extraordinar, din toate punctele de vedere.

La început, Essex nu manifestase nici o nesiguranță că nu va obține repede numirea. O găsi pe regină într-un moment de bună dispoziție, aduse în discuție numele lui Bacon, și descoperi imediat că un obstacol serios stătea în calea dorinței sale. Printr-o neșansă, chiar cu cîteva săptămîni mai înainte, Bacon, de la locul său din Camera Comunelor, se împotrivise acordării unor subsidii cerute de Coroană. Contribuția, declarase el, era prea apăsătoare, iar timpul îngăduit pentru perceperea ei, prea scurt. Camera Lorzilor intervenise și încercase să atragă Camera Comunelor într-o conferință ; drept care Bacon subliniase pericolul de a îngădui lorzilor să participe la discuțiile financiare, cu rezultatul că moțiunea lor căzuse. Elisabeta se înfuriase ; o intervenție într-o asemenea chestiune din partea unui membru al Camerei Comunelor îi apărea aproape ca o lipsă de loialitate ; astfel că-i interzise lui Bacon să se înfățișeze înaintea ei. Essex încercă zadarnic s-o îmblînzească. Scuzele lui Bacon, considera ea, fuseseră

---

[1] *Harvey, William* (1578—1657), medic englez, descoperitorul circulației sîngelui, fenomen fiziologic consemnat în lucrarea : *Despre mișcarea inimii și a sîngelui* (1628).

neîndestulătoare — el se apărase doar prin afirmaţia că luase acea atitudine dintr-un simplu simţ al datoriei. În realitate, acţionase cu mult curaj ; dar a fost pentru ultima oară. Cuvîntarea lui împotriva subsidiilor fusese remarcabil de inteligentă, dar, dacă n-ar fi ţinut-o, ar fi dat dovada de o şi mai mare isteţime. Niciodată nu va mai avea candoarea să ia o poziţie independentă faţă de Curte. Rezultatul unei conduite atît de sincere era mai mult decît vădit. Cu cît Essex stăruia asupra cererii sale, cu atît regina ridica mai multe obiecţii. Bacon, spunea ea, nu avea suficientă experienţă ; era un om al teoriilor ; în timp ce Edward Coke avea o pregătire mai solidă ca jurist. Treceau săptămînile şi lunile, postul de Procuror general se afla încă în suspensie, iar regenerarea omenirii prin cultură devenea tot mai îndoielnică sub muntele de facturi neachitate.

Essex continua să fie încrezător ; Bacon, însă, îşi dădea seama că, dacă lucrurile mai întîrziau, avea să ajungă la ruină. Strîngea bani de oriunde putea. Anthony vîndu o moşie şi-i cedă suma încasată. El însuşi se hotărî să vîndă pămînt ; dar nu exista decît o singură proprietate, şi de aceea nu putea dispune fără consimţămîntul mamei sale. Bătrîna lady Bacon era o văduvă îngrozitor de severă, care-şi ducea traiul aspru şi puritan la ţară. Îl dezaproba vehement pe fiul ei Francis. Îl dezaproba, dar, oricît se pricepea ea să vîre spaima în oameni, găsea că e mai oportun să nu-şi exprime sentimentele direct. Era ceva în fiul ei Francis care o determina, chiar pe ea însăşi, să se gîndească bine înainte de a-l nemulţumi. Prefera să se adreseze lui Anthony cu astfel de prilejuri, să-şi reverse supărarea în faţa privirii lui mai puţin neliniştitoare, şi să spere că, măcar în parte, mustrările vor ajunge acolo unde trebuie. Cînd cei doi fraţi au consultat-o în privinţa pămîntului, furia ei a devenit clocotitoare. I-a scris lui Anthony o lungă scrisoare arţăgoasă, exprimîndu-şi grava jignire. I se cerea, spunea ea, să-şi dea consimţămîntul la vînzarea proprietăţii, ca să plătească traiul luxos al lui Francis şi al neonorabililor săi însoţitori. „Fără îndoială, scria ea, mi-e milă de fratele tău, dar cîtă vreme n-are milă de el însuşi, ci îl ţine pe lîngă el pe blestematul acela de Percy, cum i-am spus atunci în faţă şi, mai mult, chiar ca tovarăş de caleaşcă şi de culcuş — un individ arogant, un nelegiuit cheltuitor, cu a cărui însoţire mă tem, sincer vorbind, că-l mînie pe Domnul, care nu-i va mai ocroti bunul nume, ca şi sănătatea, dealtfel — sînt, desigur, adînc descurajată... Jones acela, niciodată nu l-a iubit pe fratele tău cu adevărat, ci pentru sumele pe care i le avansează ; trăieşte pe spinarea fratelui tău, şi mai e şi nerecunoscător, cu toate palavrele lui... E cert că, pînă nu l-a tîrît după el mai întîi Enny, ticălosul acela dezmăţat, bun doar să-i toace banii, şi apoi velşii lui, unii după alţii — căci ia-l pe unul, şi tot vor mişuna ca o pacoste — era un tînăr gentilom ascultător, şi un fiu în a cărui cucernicie îmi puneam mare nădejde.“ Aşa tuna şi fulgera. Va încuviinţa vînzarea pămîntului, mai declara ea, numai cu condiţia să primească socoteala exactă a datoriilor lui Francis şi să i se dea mînă liberă ca să le plătească ea însăşi. „Căci nu voi îngădui, spunea în încheiere, ca aceşti corupători hrăpăreţi, unelte ale diavolului, să-l împingă la păcat cu încurajarea lui, spre nemulţumirea Celui de sus şi călcarea evlaviei divine.“

Cînd misiva i-a fost înmînată lui Francis, acesta a adresat mamei sale o scrisoare de protest şi conciliere, întocmită cu mare grijă. Ea a înapoiat-o lui Anthony turbînd de furie. „Îţi trimit alăturat scrisoarea fratelui tău. Tălmăceşte-mi sensul. Nu înţeleg felul lui enigmatic şi întortocheat de a scrie.“ Fiul ei, spunea ea, a fost binecuvîntat cu „mari daruri de isteţime şi pătrundere de la natură. Dar acelaşi Dumnezeu mărinimos care i le-a hărăzit, am încredere şi mă rog cu rîvnă să-i purifice sufletul printr-o dreaptă folosire a lor, pentru a-l preamări pe

Dătătorul de har şi spre propria lui mulţumire lăuntrică." Rugăciunea ei — e soarta pe care o au toate rugăciunile mamelor — a primit numai un răspuns ironic. Cît despre pămînt, bătrîna lady Bacon a văzut, pînă la urmă, că nu poate ţine piept celor doi fii uniţi ; a cedat fără condiţii ; iar Francis, cel puţin pentru o vreme, a scăpat de necazuri financiare.

Între timp, Essex nu-şi slăbea eforturile pe lîngă regină. „Nu găsesc cuvinte, îi scria Anthony mamei sale, ca să recunosc meritul negrăitei bunătăţi a contelui faţă de noi amîndoi, dar îndeosebi faţă de cel care se găseşte acum la ananghie ale cărei bune rezultate, cu ajutorul Domnului, se vor vedea în curînd." În cadrul mai multor lungi discuţii, a căror esenţă o transmitea, imediat după aceea, printr-o scrisoare, unuia sau altuia dintre cei doi fraţi, Essex solicita Elisabetei dorita numire. Dar „bunele rezultate" nu se grăbeau să vină. Vacanţa survenise în luna aprilie a anului 1593, iar acum se apropia iarna, şi postul era încă neocupat. Regina, era limpede, dădea o nouă probă materială a tacticii ei de tergiversare. În cursul repetatelor discuţii cu Essex despre talentele şi competenţa prietenului său, ea se găsea în elementul ei. Invoca tot felul de îndoieli şi dificultăţi, la fiecare răspuns venea numaidecît cu o ripostă, deodată şovăia, părînd că e pe marginea unei hotărîri, amîna totul sub un pretext oarecare, îşi ieşea din fire, pe urmă devenea fermecătoare şi fugea în paşi de dans. Essex, care nu putea crede că va eşua, se supăra uneori el însuşi mai serios. Regina era cu atît mai încîntată. Îl înţepa cu acele ironiei ei, şi pîndea cum îi ţîşnesc în ochi lacrimile iritării. Postul de Procuror general şi soarta lui Francis Bacon se încurcaseră în mrejele acelei intrigi amoroase învăluită în mister. Cîteodată cochetarea făcea loc aprinderilor mînioase. Nu odată, în iarna aceea, tînărul, îmbufnîndu-se brusc, dispărea de la Curte fără un cuvînt de prevenire. Elisabeta părea împresurată de vid şi

întuneric ; nu-şi putea ascunde frămîntarea ; apoi, tot atît de neaşteptat, el se întorcea, pentru a fi copleşit de reproşuri pline de dispreţ şi de ocări răsunătoare.

Răfuielile nu durau mult, iar împăcările aveau un farmec nespus. În Noaptea Regilor [1] se dădu la Whitehall un spectacol de teatru urmat de bal. De pe tronul ei înalt, somptuos decorat, regina urmărea ceremoniile, în timp ce, alături, stătea în picioare contele, cu care „ea conversa adeseori în chip amabil şi binevoitor." Aşa a descris scena Anthony Standen, un bătrîn curtean, într-o scrisoare care s-a păstra pînă azi. Era un ceas de fericire şi de pace ; şi, printre giuvaeruri şi draperii aurite, uluitoarea suverană, care îşi serbase a şaizecea aniversare, părea că străluceşte într-o glorie aproape tinerească. Atrăgătorul cavaler de lîngă ea săvîrşise acest miracol — cu surîsul lui spulberase pentru o clipă lungul răboj al anilor urîcioşi. Curtenii priveau cu admiraţie, fără să încerce sentimentul nepotrivirii. „Pentru ochii mei îmbătrîniţi, scria Anthony Standen, era mai frumoasă ca niciodată."

Cum ar fi fost cu putinţă să i se refuze ceva eroului acestei seri ? Dacă-i stătea pe inimă să obţină postul de Procuror general pentru Bacon, îl va avea negreşit. Momentul hotărîrii părea că se apropie. Burghley o rugă pe regină să nu mai şovăie, sfătuind-o să atribuie funcţia lui Edward Coke. Cei doi Cecil erau convinşi că aşa va face ; iar Sir Robert, străbătînd oraşul cu caleaşca alături de conte, într-o zi, îl anunţă că numirea va avea loc în mai puţin de o săptămînă. „Rog pe înălţimea voastră, adăugă el, să-mi aducă la cunoştinţă cui îi sînteţi favorabil". Essex răspunse că Sir Robert era, desigur, la curent că el îl susţine pe Francis Bacon. „Doamne ! replică Sir Robert, mă surprinde că înălţimea voastră umblă să-şi cheltuie forţele

[1] Sărbătoarea creştină (6 ianuarie), numită şi *Epifania* („apariţie" în limba greacă) la catolici şi protestanţi. Comemorează adoraţia magilor şi înseamnă începutul Carnavalului.

după o probabilitate atît de vagă. Dacă ați fi cerut postul de *Avocat general*, solicitarea ar fi fost mai ușor «mistuită» de maiestatea sa." La aceste cuvinte, Essex izbucni : „Scutește-mă de «mistuirile» dumitale ; procuratura și nimic altceva e ceea ce trebuie să obțin pentru Francis. Și pentru asta îmi voi cheltui toată puterea, energia, autoritatea și influența, și voi apăra acest post cu unghiile și cu dinții împotriva oricui, ca să-l aibă el ; și oricine mi-l va smulge pentru un altul, să știe că va plăti scump o asemenea cale de a-l dobîndi. De asta să n-ai nici o îndoială, Sir Robert, căci acum ți-am spus tot ce gîndesc. În ceea ce vă privește, Sir Robert, consider ciudat că, atît dumitale cît și lordului ministru de finanțe, v-a putut trece prin minte să acordați preferință unui străin în dauna unei rude atît de apropiate". Sir Robert nu răspunse ; iar caleașca hurui mai departe cu povara ei de dregători furioși. De-aci înainte nu mai existau ascunzișuri ; cele două partide se înfruntau cu strășnicie ; aveau să-și încerce puterea pentru Coke sau Bacon.

Elisabeta, însă, devenea mai ambiguă ca niciodată. Trecu și săptămîna aceea fără să se întrevadă vreun semn de numire. A lua o hotărîre în legătură cu orice temă îi inspira o tot mai mare aversiune. Lîncezea la Hampton Court într-un fel de paralizie spirituală ; ar fi dorit să plece la Windsor ; dădu porunci în acest sens, apoi le contramandă. Se răzgîndea în fiecare zi, îi era cu neputință să se hotărască pînă și asupra faptului dacă dorea să plece sau să mai rămînă. Curtea o ducea într-un chin, cu lucrurile pe jumătate strînse în cufere. Cărăușul însărcinat cu paza carelor ce transportau obiectele regale fusese chemat pentru a treia oară, și pentru a treia oară i se spusese că poate să plece. „Acum văd eu, a zis el, că regina e tot femeie ca și nevastă-mea." Regina, care stătea la fereastră, i-a auzit remarca și a izbucnit în rîs. „Ce mai pehlivan !" a zis, și i-a trimis trei bani de aur ca să-și țină gura. În cele

din urmă și-a schimbat reședința — dar la Nonesuch. Au mai trecut cîteva săptămîni. Era în timpul Paștilor din 1594. Fără veste, l-a făcut Procuror general pe Coke.

Lovitura a fost gravă — pentru Bacon, pentru Essex, și pentru întreaga grupare ; provocaseră direct influența celor doi Cecil, și cei doi ieșiseră victorioși. Exista, după toate aparențele, o limită a favoarei de care se bucura contele. Totuși, în ceea ce-l privea pe Bacon, mai rămînea o posibilitate de a salva situația. Numirea lui Coke lăsa vacant postul de Avocat general, și părea evident că Bacon era omul potrivit. Chiar și cei doi Cecil consimțeau ; Essex socotea că de astădată nu mai puteau exista îndoieli ; se înfățișă degrabă la regină — și din nou întîmpină un refuz. Maiestatea sa manifesta mari rezerve ; era, după cum îi mărturisi, împotriva lui Bacon — pentru bizarul motiv că singurele persoane care vorbeau în sprijinul acestuia erau Essex și Burghley. La aceste cuvinte, Essex îi aduse tot felul de argumente, extinzîndu-se asupra subiectului, pînă cînd Elisabeta își ieși din fire. „Într-un acces de furie, îi scria Essex unui prieten îndată după aceea, m-a trimis la culcare, în cazul cînd nu voiam să schimb subiectul. Așa că tot într-un acces de furie am plecat și eu, spunîndu-i că, atîta timp cît mă aflam împreună cu ea, nu puteam să n-o rog insistent pentru cauza și pentru omul la care țin deosebit de mult, și, prin urmare, mă voi retrage pînă cînd voi fi ascultat cu mai multă amabilitate. Și astfel ne-am despărțit." Așa a început o altă stranie bătălie pentru soarta lui Francis Bacon. Timp de aproape un an, Elisabeta refuzase să numească un Procuror general ; era oare de conceput că acum avea de gînd să amîne tot atît alegerea Avocatului general ? Era oare cu putință ca, printr-o repetiție *da capo* a precedentelor ei ezitări, să continue la nesfîrșit a-i ține pe toți cei din jur într-o chinuitoare așteptare ?

S-a văzut că e, totuși, cu putință. Postul de Avocat general a rămas vacant timp de peste optsprezece luni. În tot

acest timp Essex nu și-a pierdut curajul. O bombarda pe regină cu stăruințele sale, cu și fără rost. I-a scris lordului Puckering, Păstrătorul Sigiliului, insistînd asupra cererii lui Bacon ; i-a scris chiar și lui Sir Robert Cecil, în același sens. „Dumitale, ca membru al Consiliului, îi spunea acestuia din urmă, îți scriu următorul lucru, că maiestatea sa n-a avut niciodată în timpul domniei un instrument mai capabil și mai indicat să-i aducă mari și onorabile servicii cum are în momentul de față, dacă îl va folosi." Bătrînul Anthony Standen era uimit de perseverența contelui. El crezuse că protectorului său îi lipsea tenacitatea în urmărirea unui scop — că „trebuie mereu să fie tras de ureche, ca un băiat care învață *do, re, mi, fa*" ; iar acum vedea că, fără a fi îndemnat de altul, era capabil de cea mai încăpățînată stăruință. Pe de altă parte, după părerea bătrînei lady Bacon, care fierbea de mînie la Gorhambury, „contele strica totul printr-un fel de a acționa prea brutal". Regina, își exprima ea părerea, ajungea să-l subestimeze pe Francis din simplu spirit de contradicție. Poate că așa era ; dar cine ar fi putut recomanda metoda cea mai bună pentru a o convinge pe Elisabeta ? În nenumărate rînduri a părut că e pe punctul de a cădea de acord cu favoritul ei. Fulke Greville [1], fiind primit în audiență, a folosit acel prilej ca să pună un cuvînt pentru prietenul său, iar suverana s-a arătat „cît se poate de binevoitoare." Greville a dezvoltat tema meritelor lui Bacon. „Da, a spus maiestatea sa, începe să fie bun la ham." Expresia era, poate, cam curioasă ; nu amintea oare de dresajul unui cal nărăvaș ? Dar Greville, impresionat de blîndețea manierelor regale, presupunea că totul

[1] *Greville, Fulke, baron Brooke* (1554—1629), poet și om de stat, cancelar al vistieriei, asasinat la Warwick. Prieten și biograf al poetului Philip Sidney. Autor de sonete sentențioase și grave, de poeme politice și morale. A scris 109 sonete în onoarea reginei Elisabeta.

merge cît se poate de bine. „Pariez 100 de sterline contra 500, îi scria lui Francis, că vei fi Avocatul general al reginei."

În timp ce prietenii lui erau plini de speranță și de energie, Francis căzuse pradă agitației nervoase. Acea încordare prelungită îi punea la încercare firea sensibilă și, cum lunile se scurgeau încet fără a aduce o hotărîre, ajunsese în pragul deznădejdei. Fratele, ca și mama, avînd un temperament asemănător, își manifestau tulburarea în chip diferit. În timp ce Anthony încerca să-și înece supărarea într-un val de corespondență, bătrîna lady Bacon dădea frîu liber unor accese de furie despotică, făcînd traiul nesuferit tuturor celor din jur. Un slujitor de-al lui Anthony, rămas pentru o vreme la Gorhambury, i-a relatat stăpînului său tristul sfîrșit pe care l-a avut o cățea de vînătoare, adusă acolo chiar de el. „De îndată ce doamna a văzut-o, mi-a trimis vorbă s-o spînzur." Omul a încercat să tărăgăneze lucrurile, dar „curînd mi-a trimis vorbă că, dacă nu-i fac seama, nu mai poate dormi noaptea ; așa că am spînzurat-o". Rezultatul a fost neașteptat. „S-a supărat foc și mi-a spus că sînt nebun, mi-a poruncit să mă întorc la stăpînul meu, și n-am decît să-l duc pe el de nas, dar pe ea, niciodată... Doamna încă nu vorbește cu mine. Nu vreau s-o supăr cu nimic ; dar nimeni nu-i poate intra în voie multă vreme." Nedumeritul om se îmbărbăta, însă, cu un singur gînd. „Cățeaua, adăuga el, nu mai era bună de nimic, altfel n-aș fi spînzurat-o." Bătrîna văduvă, în clipele mai senine, încerca să-și îndepărteze gîndurile, ca și pe cele ale fiilor ei, de la preocupările lumești. „Îmi pare rău, îi scria lui Anthony, că fratele tău își macină sănătatea cu mîhnirea pe care o tăinuiește în piept. Toată lumea spune că arată slăbit și palid. Să-și îndrepte ochii spre Domnul, să stea de vorbă cu el în practici pioase de ascultare a slujbei și citire a *Bibliei*, și să disprețuiască a arăta altora că e muncit de frămîntări."

Dar aceste sfaturi nu-i spuneau nimic lui Francis ; el prefera să-şi îndrepte atenţia în alte direcţii. Îi trimise reginei un giuvaer de preţ, pe care ea îl refuză — deşi cu gentileţe. Aduse la cunoştinţa maiestăţii sale că intenţiona să călătorească în străinătate, iar ea îi interzise să plece, cu multă asprime. Iritat, cu nervii tociţi pînă la epuizare, ajunse să comită acte de indiscreţie, de curată nesăbuinţă. Trimise lordului Puckering, Păstrătorul sigiliului, o epistolă de înfierbîntate reproşuri, pe motiv că, după convingerea lui, îi abandonase cauza ; iar pe vărul său Robert îl atacă într-un stil care evocă ghearele ascuţite ale unei pisici. „Te asigur, onorate văr, că, printr-un bine informat prieten al meu, şi care nu e un oponent al dumitale, mi s-a relatat cu afirmaţii răspicate şi solemne că ai fost cumpărat de dl. Coventry pentru suma de două mii de *angels* [1]... Şi mi-a mai comunicat că, prin slujitorii dumitale, prin lady Cecil, prin cîţiva consilieri care te-au observat, ştie că, în chestiunea numirii mele, ai lucrat pe dedesubt împotrivă-mi. Zvonuri de al căror adevăr mă îndoiesc." Numirea se mai afla încă în suspensie ; şi i-a revenit pripitului şi impetuosului Essex să îndrepte, prin cuvinte calme şi explicaţii diplomatice, răul pe care înţeleptul şi subtilul Bacon îl făcuse propriei sale cauze.

În octombrie 1595, a fost numit dl. Fleming, şi îndelungata luptă de doi ani şi jumătate a luat sfîrşit. Essex suferise un eşec — un dublu eşec — şi tocmai acolo unde nu şi-ar fi închipuit că nereuşita era cu putinţă. Însemna o pierdere gravă pentru prestigiul său ; dar, fiind un cavaler autentic, primul gînd i-a fost la prietenul pe care-l hrănise cu speranţe şi căruia, poate, mai mult îi dăunase datorită prezumţiei sau nepriceperii sale. Numaidecît după numire, i-a făcut o vizită lui Francis Bacon. „Maestre, i-a spus, regina mi-a refuzat acel post pentru dumneata, atribuindu-l altuia. Ştiu că ai contribuit cel mai puţin la

[1] Monedă englezească de aur din epoca elisabetană.

propriul dumitale neajuns, dar întîmpini dificultăţi fiindcă m-ai ales pe mine ca mijlocitor şi reazem ; ţi-ai irosit timp şi gînduri pentru interesele mele. M-aş considera dezonorat dacă n-aş face ceva pentru prosperitatea dumitale : n-ai să mă refuzi, ci ai să accepţi bucata de pămînt pe care vreau să ţi-o dăruiesc." Bacon a stat la îndoială, apoi a acceptat ; şi contele i-a făcut donaţia unei proprietăţi pe care, ulterior, el a valorificat-o obţinînd 1 800 de sterline, adică cel puţin 10 000 de lire sterline în banii de astăzi.

Poate că, una peste alta, se putea socoti favorizat de soartă aşa cum o scosese la capăt. Ar fi putut avea parte de neplăceri şi mai mari. În acea lume în care totul atîrna de elemente fortuite şi noroc, un bobîrnac capricios al unui deget regal putea oricînd să-ţi prefacă în ţăndări întreaga existenţă. Sub pojghiţa vieţii de Curte, unde nobilii se întreceau în suple răsuciri pe loc, şi a înaltelor scopuri politice, hălăduia cruzimea, corupţia şi scrîşnirea dinţilor. Erai norocos, oricum, dacă n-o păţeai ca dl. Booth — unul dintre subordonaţii lui Anthony Bacon — care, bietul de el, se văzuse condamnat de Curtea de Justiţie a Lordului Cancelar la amendă grea, închisoare şi tăierea urechilor. Nimeni nu era convins că merita o asemenea sentinţă, dar existau cîteva persoane care îşi puseseră în minte să profite de pe urma cazului. Corespondenţa lui Anthony ne lasă să întrezărim unele episoade ale acestei intrigi mărunte, sordide şi ridicole, desfăşurîndu-se paralel cu eroica bătălie pentru cele două mari funcţii juridice. Prietenii domnului Booth au făcut apel la lady Edmondes, una dintre doamnele de onoare, căreia i-au oferit o sută de sterline ca să-l scoată din încurcătură. Lady Edmondes s-a dus imediat la regină, care a primit-o cu toată afabilitatea. Din nefericire, însă, după cum i s-a explicat nobilei doamne, maiestatea sa apucase să făgăduiască şefului grajdurilor regale — „un foarte vechi slujitor" — amenda

imputată domnului Booth ; prin urmare în privința amenzii nu mai era nimic de făcut. „Intenția mea, a spus suverana, este să-l pedepsesc pe neghiobul acela într-un fel oarecare, și-l voi ține închis. Totuși, adăugă ea, într-un elan brusc de generozitate față de lady Edmondes, dacă te poți bucura de vreun avantaj de pe urma acestei plîngeri, îl voi pune în libertate la cererea dumitale. Cît despre urechile lui..." Maiestatea sa a înălțat din umeri, și convorbirea a luat sfîrșit. Lady Edmondes nu se îndoia cîtuși de puțin că-i stătea în putere să se „bucure de un avantaj", de aceea a ridicat prețul la două sute de sterline. Ba chiar a amenințat că putea agrava situația, în loc s-o salveze, întrucît se bucura de trecere — a declarat ea — nu numai pe lîngă regină, dar și pe lîngă lordul Puckering, Păstrătorul sigiliului. Anthony Standen o socotea drept o femeie periculoasă, și-i sfătui pe cei interesați să ofere o sută cincizeci de sterline, ca un compromis. Negocierile au fost lungi și laborioase, dar se pare că au căzut în sfîrșit de acord asupra plății amenzii, cu condiția ca, la achitarea sumei solicitate de către lady Edmondes, întemnițarea să fie suspendată. Asupra celor ce au urmat se așterne un văl de întuneric ; în lucrurile mărunte ca și în cele mai însemnate, epoca ambiguă rămîne credincioasă trăsăturilor ei caracteristice ; și, în timp ce încercăm zadarnic să dezlegăm taina care învăluie sufletele marilor oameni și straniile dorințe ale principilor, soarta urechilor domnului Booth rămîne la fel de ascunsă curiozității noastre.

VI

Cazul domnului Booth n-a însemnat altceva decît o farsă brutală, iar strălucitorul conte, prins cu tot felul de preocupări — poziția sa față de regină, solicitarea postului de Procuror general, politica externă a Angliei —

nu i-a acordat, probabil, nici o clipă de atenție. Dar s-a ivit un alt caz penal, nu mai puțin obscur, cu mult mai cumplit însă, și care, irupînd pe negîndite în arena notorietății publice, i-a absorbit întregul interes : oribila tragedie a doctorului Lopez.

Ruy Lopez era un evreu portughez care, silit să-și părăsească țara de baștină din cauza Inchiziției, venise în Anglia la începutul domniei Elisabetei, stabilindu-se ca medic la Londra. Își făcuse o situație prosperă ; devenise medic curant la spitalul St. Bartholomew ; își atrăsese, în pofida invidiei profesionale și a prejudecății rasiale, o numeroasă clientelă printre persoanele din lumea înaltă ; Leicester și Walsingham îi erau pacienți ; și, după șaptesprezece ani de ședere în Anglia, ajunsese la cel mai important post în profesiunea sa : acela de medic-șef al reginei. Era firesc ca lumea să cîrtească împotriva unui evreu, și a unui străin, care-i întrecuse pe rivalii săi englezi : s-a zvonit că-și datora avansarea mai puțin competenței sale medicale cît flateriei și abilității de a-și face singur reclamă ; iar într-un pamflet calomniator împotriva lui Leicester se insinua că-l servise chiar prea bine pe acest nobil — distilînd otrăvurile de care avea nevoie. Dar, ocrotit de favoarea reginei, doctorul Lopez își putea îngădui să nesocotească astfel de răutăți. În luna octombrie a anului 1593, era un om vîrstnic cu o situație înfloritoare — creștin practicant, cu un fiu la Winchester [1], o casă în Holborn [2], și toate atributele exterioare ale bogăției și considerației.

Compatriotul său, Don Antonio, pretendent la tronul Portugaliei, trăia tot în Anglia. De la dezastruoasa expediție pentru ocuparea Lisabonei, cu patru ani înainte,

[1] Oraș din sudul Angliei, capitala provinciei Hampshire ; sediul celui mai vechi colegiu de grad secundar din Anglia.

[2] Cartier din Londra centrală, pe stînga Tamisei, unde astăzi se află British Museum, Biblioteca Universității din Londra și diverse colegii.

nefericitul om decăzuse rapid pe panta proastei reputaţii şi a sărăciei. Falsele speranţe pe care le fluturase cu privire la o răscoală a poporului portughez în favoarea lui îl discreditaseră în ochii Elisabetei. Minunatele bijuterii pe care le adusese cu el în Anglia fuseseră vîndute una cîte una ; era înconjurat de un grup de însoţitori famelici ; amăgit cu o pensie insuficientă, a fost trimis, împreună cu fiul său, Don Manoel, să locuiască la colegiul Eton, de unde, cînd sosea regina la Windsor, ieşea ca o fantomă cu înfăţişare sălbatică, bîntuind vecinătatea castelului.

Totuşi, personajul nu era pe de-a-ntregul de dispreţuit. Putea fi încă util ca zălog în jocul împotriva Spaniei. Essex, amical, nu-l pierdea din vedere, deoarece contele, în mod inevitabil, devenise şeful partidului antispaniol din Anglia. Cei doi Cecil, pacifici prin temperament, începeau să spere că războiul, care părea că se prelungeşte mai mult în virtutea inerţiei decît spre binele vreuneia dintre părţi, se putea încheia curînd. Faptul pleda îndeajuns prin el însuşi ca să deştepte în Essex instinctele războinice ; dar nu-l stăpînea numai spiritul de împotrivire faţă de cei doi Cecil ; temperamentul său neliniştit şi romanesc îl incita cu o forţă de neînfrînt către marea aventură a războiului ; numai astfel se putea exprima adevărata sa natură ; numai astfel putea dobîndi gloria la care rîvnea. Duşmani nu era cu putinţă să nu aibă ; în ţară — mai exista vreun dubiu ? — clanul Cecil ; peste hotare — era evident — Spania ! Şi aşa s-a făcut că el a devenit focarul noului patriotism elisabetan — un patriotism care constituia ceva distinct faţă de politică sau de religie — care însemna o manifestare a acelei imense cutezanţe şi mîndre încrederi în sine, a acelui înflăcărat sentiment de solidaritate ; care, după atîţia ani de îndoieli şi pregătire, s-a trezit în sufletul poporului englez după ce norii de fum s-au destrămat, furtuna s-a potolit, şi au apărut epavele Armadei. Noul spirit se făcea auzit, chiar

atunci, în superbele cadenţe ale dramei *Tamburlaine ;* iar întruchiparea lui vie era Essex. El va fi eroul care va afirma măreţia Angliei fără putinţă de tăgadă — zdrobind puterea spaniolilor odată pentru totdeauna. Şi într-o asemenea întreprindere nici un instrument nu trebuia nesocotit ; pînă şi oropsitul Don Antonio se mai putea dovedi folositor. Mai putea avea loc — cine ştie ? — o nouă expediţie spre Portugalia, mai norocoasă decît ultima. În orice caz, regele Filip aşa gîndea. Era doritor în cel mai înalt grad să-l vadă lichidat pe Don Antonio. Nenumărate comploturi pentru asasinarea lui fuseseră urzite la Bruxelles şi la Escurial. Nevoiaşii partizani ai exilatului, cumpăraţi cu aur spaniol, se strecurau tot timpul între Anglia şi Flandra, plini de intenţii rele. Anthony Bacon, prin spionii lui, nu-şi slăbea o clipă vigilenţa. Pretendentul trebuia ocrotit ; multă vreme n-a putut surprinde nimic desluşit ; dar, într-o zi, grija i-a fost răsplătită.

Au sosit ştiri la Essex House că un anume Esteban Ferreira, gentilom portughez, care se ruinase aderînd la cauza lui Don Antonio, şi locuia acum în casa lui Lopez din cartierul Holborn, conspira împotriva stăpînului său, oferinu-şi serviciile regelui Spaniei. Informaţia era, desigur, demnă de crezare, şi Essex obţinu de la Elisabeta un ordin de arestare a lui Ferreira. În consecinţă, omul fu ridicat ; nu i s-a adus nici o acuzaţie precisă, dar a fost pus în custodia lui Don Antonio, la Eton. În acelaşi timp au fost trimise instrucţiuni la Rye, Sandwich şi Dover, în sensul ca orice corespondenţă portugheză sosită în acele porturi să fie reţinută şi citită. Cînd doctorul Lopez află de arestarea lui Ferreira, ceru să fie primit de regină şi o rugă să-i elibereze compatriotul. Don Antonio, spuse el, era foarte vinovat ; îi trata rău pe cei care-i rămăseseră devotaţi ; se arăta nerecunoscător faţă de maiestatea sa. Elisabeta asculta, iar doctorul îndrăzni să facă observaţia că Ferreira, în cazul eliberării sale, putea fi folosit pentru „a trata o pace între cele două regate". Sugestia nu părea

să-i fie pe plac Elisabetei. „Sau, reluă doctorul, dacă maiestatea voastră nu dorește o acțiune în acest sens... și, făcînd o pauză, adăugă enigmatic nu s-ar putea ca înșelătorul să fie înșelat ?“ Elisabeta făcu ochii mari ; nu știa ce voia să spună cel ce i se adresa astfel, dar era limpede că-și lua o libertate nepermisă. „Își exprimă, ne relatează Bacon, nemulțumirea și neîngăduința“ ; iar doctorul, văzînd că nu făcuse o impresie bună, ieși din încăpere cu o plecăciune adîncă.

Două săptămîni mai tîrziu, Gomez d'Avila, un portughez de origine modestă care locuia în vecinătatea casei lui Lopez, în Holborn, a fost arestat la Sandwich. Se întorcea din Flandra, și s-a descoperit asupra lui o scrisoare. Numele expeditorului și al destinatarului erau necunoscute autorităților engleze. Conținutul, deși părea să se refere la o tranzacție comercială, era suspect ; unele fraze aveau un sens ambiguu. „Purtătorul vă va informa cît se oferă pentru perlele domniei voastre. Voi indica domniei voastre în curînd ce se poate obține pe ele pînă la ultimul ban... De asemenea, purtătorul vă va spune la ce soluție ne-am oprit în privința unei mici cantități de mosc și ambră, pe care m-am decis s-o cumpăr... Dar înainte de a lua o hotărîre mă voi interesa de prețul acestor mărfuri ; și dacă domnia voastră va binevoi să-mi fie asociat, sînt convins că vom obține cîștiguri frumoase.“ Era vreun înțeles ascuns în toate acestea ? Gomez d'Avila n-a vrut să destăinuie nimic. A fost dus la Londra, sub pază severă. Aflîndu-se acolo, în timp ce aștepta într-o anticameră să fie cercetat de cei însărcinați cu cazul său, a recunoscut un gentilom care vorbea spaniola și l-a rugat să-i transmită doctorului Lopez știrea arestării sale.

În acest timp, Ferreira era încă ținut sub stare de arest la Eton. Într-o zi comise o acțiune cît se poate de compromițătoare. Găsi mijlocul de a-i transmite doctorului Lopez, care închiriase o locuință în apropiere, un bilet

prin care îl avertiza pe medic, „pentru numele Domnului“, să preîntîmpine venirea lui Gomez d'Avila de la Bruxelles, „căci dacă s-ar întîmpla să fie arestat, doctorul ar fi pierdut fără putință de scăpare“. Lopez nu aflase încă de arestarea lui Gomez, și-i răspunse, pe o bucățică de hîrtie ascunsă într-o batistă, că „trimisese încă dinainte de două-trei ori în Flandra ca să împiedice sosirea lui Gomez, și nu va precupeți nici o cheltuială, de-ar fi să-l coste și 300 de sterline“. Amîndouă scrisorile au fost interceptate de agenții guvernului, citite, copiate și lăsate să treacă mai departe. Apoi Ferreira a fost chemat, confruntat cu conținutul scrisorii sale, și informat că doctorul Lopez l-a dat în vileag. A declarat și el, numaidecît, că doctorul se afla de ani de zile în solda Spaniei. Se pusese la cale un complot, a spus el, prin care fiul și moștenitorul lui Don Antonio urma să fie cumpărat spre a sluji interesele regelui Filip ; iar doctorul era factorul principal în aceste negocieri. A mai adăugat că Lopez obținuse, cu trei ani în urmă, eliberarea din închisoare a unui spion portughez, pe nume Andrada, cu scopul ca acesta să plece în Spania și să primească instrucțiuni pentru otrăvirea lui Don Antonio. Informațiile erau încurcate și bizare ; autoritățile au notat totul cu grijă și au așteptat să vadă cum se vor desfășura lucrurile.

În același timp, lui Gomez d'Avila i s-a arătat roata de tortură de la Tower. Părăsindu-l curajul, a mărturisit că era un intermediar, folosit ca purtător de scrisori între Ferreira, din Anglia, și un alt portughez, Tinoco, din Bruxelles, care se afla în solda guvernului spaniol. Scrisoarea cu moscul și ambra, a spus el, fusese scrisă de Tinoco și adresată lui Ferreira, sub nume false. Gomez a fost, atunci, strîns cu ușa, punîndu-i-se noi întrebări, bazate pe informațiile smulse de la Ferreira. Era foarte adevărat, a recunoscut el, că se uneltea cumpărarea fiului lui Don Antonio. Tînărul urma să primească drept mită suma

de 50 000 de coroane, iar scrisoarea cu moscul și ambra se referea la această tranzacție. Ferreira, interogat la rîndul său, a confirmat mărturisirea.

Două luni mai tîrziu, Burghley a primit o comunicare din partea lui Tinoco. Dorea să vină în Anglia, spunea el, ca să-i dezvăluie reginei secrete de cea mai mare importanță pentru siguranța regatului ei ; de aceea solicita un bilet de liberă trecere. I s-a expediat salvconductul cerut ; după cum remarca Burghley ulterior, era „întocmit cu prudență" ; îngăduia purtătorului liberă intrare în Anglia, dar nu menționa nimic despre plecare. Curînd după aceea, Tinoco debarcă la Dover ; fu arestat chiar din acel moment, și trimis la Londra. La percheziție, s-au găsit asupra lui polițe pentru o mare sumă de bani, și două scrisori din partea guvernatorului spaniol al Flandrei, adresate lui Ferreira.

Tinoco era un tînăr care trecuse prin multe în viață. Ani de zile împărtășise schimbătoarea soartă a lui Don Antonio : luptase în Maroc, fusese luat prizonier de către mauri și, după patru ani de sclavie, se alăturase din nou stăpînului său, în Anglia. Lipsit de mijloace, și necugetînd prea mult la urmări, se vînduse, în cele din urmă, ca și tovarășul său Ferreira, Spaniei. Ce altceva puteau face niște creaturi de teapa lor ? Erau biete paie-n vînt, sorbite de vîrtejul intrigilor politice europene ; n-aveau alegere ; se roteau în cercuri tot mai strînse, tot mai aproape de prăpastie. Dar pentru Tinoco — tînăr, robust și curajos — o viață de acțiuni perfide și primejdii își avea, poate, atracțiile ei. A trece pe lîngă grozăvii și orori dă un gust picant existenței ; afară de asta, norocul e capricios ; intrigantul îndrăzneț și lipsit de scrupule poate oricînd să tragă lozul cel mare, după cum își poate pecetlui soarta printr-o cutremurătoare osîndă.

Scrisorile găsite asupra lui erau vagi și misterioase ; li se putea da cu ușurință o interpretare culpabilă. I-au fost trimise lui Essex, care s-a hotărît să-l supună personal pe tînăr la un interogatoriu. Cercetarea s-a făcut în limba franceză ; Tinoco își ticluise dinainte o explicație — venise în Anglia ca să-i dezvăluie reginei un complot al iezuiților împotriva propriei sale vieți ; n-a rezistat însă la interogatoriul abil al contelui, a dat răspunsuri evazive și s-a contrazis. A doua zi Tinoco a adresat o scrisoare lordului Burghley, declarînd solemn că e nevinovat. Fusese, pretindea el, „zăpăcit și încolțit de întrebările viclene ale contelui de Essex" ; cunoscînd prea puțin franceza, nu izbutise nici să înțeleagă sensul anchetării, nici să exprime clar ceea ce voia să spună ; în sfîrșit, ruga stăruitor să fie trimis înapoi în Flandra. Singurul rezultat al scrisorii a fost că l-au supus la un regim penitenciar și mai sever. Din nou cercetat de către Essex, și punîndu-i-se insistent întrebări de genul celor care sugerează răspunsul, a mărturisit că fusese trimis în Anglia de autoritățile spaniole pentru a lua legătură cu Ferreira și, împreună cu acesta, a-l determina pe doctorul Lopez să aducă un serviciu regelui Spaniei. Din nou doctorul Lopez ! Toate direcțiile anchetării, așa-i apărea lui Essex, duceau direct la acest evreu. Biletul transmis pe ascuns lui Ferreira avusese un caracter net compromițător. Însuși Ferreira, ca și Gomez d'Avila, iar acum Tinoco, toți erau de acord că doctorul constituia punctul central al conspirației spaniole. Acea conspirație, dacă trebuia să li se dea crezare, era îndreptată împotriva lui Don Antonio ; dar puteau ei fi crezuți pe cuvînt ? Nu se ascundea oare un scop și mai ticălos îndărătul acestor declarații ? Chestiunea trebuia examinată pînă în miezul ei. Essex se duse s-o vadă pe regină ; și, la 1 ianuarie 1594, doctorul Lopez, medicul șef al maiestății sale, fu arestat.

A fost dus la Essex House, fiind păzit acolo cu strășnicie, în timp ce locuința sa din Holborn era supusă unei minuțioase percheziții. Nu s-a descoperit, însă, nimic suspect. Doctorul a fost cercetat apoi de către ministrul de

finanțe, împreună cu fiul său, Robert Cecil, și cu Essex. Deținutul dădea răspunsuri satisfăcătoare la toate întrebările. Cei doi Cecil erau convinși că Essex umbla după vinovății iluzorii. După părerea lor, întreaga afacere nu reprezenta decît un simptom al obsesiei antispaniole de care suferea contele; vedea pretutindeni comploturi și spioni; iar acum încerca să stîrnească o agitație ridicolă împotriva nefericitului evreu, care o slujise pe regină cu devotament ani îndelungați, care dăduse lămuriri pentru fiecare împrejurare aparent dubioasă, și a cărui respectabilitate generală constituia o garanție suficientă că acest atac împotriva sa decurgea dintr-o atitudine nebunească și ranchiunoasă. În consecință, de îndată ce s-a terminat cercetarea, Sir Robert s-a grăbit să intre la regină, ca s-o informeze că atît el cît și tatăl său nutreau convingerea că doctorul e nevinovat. Dar Essex continua să fie de nezdruncinat; persista în opinia contrarie. Și el se înfățișă înaintea reginei, dar o găsi împreună cu Sir Robert, și furioasă. De cum intră, se văzu copleșit de invective regale. Elisabeta declară că e „un tînăr nechibzuit și temerar", că adusese împotriva doctorului acuzații pe care nu le putea dovedi; ea știa foarte bine că bietul om e nevinovat și îi displăcea profund toată această chestiune; în sfîrșit, era în joc onoarea ei. Potopul de cuvinte se revărsa asupra lui, în timp ce Essex își înăbușea furia, iar Sir Robert urmărea scena cu aristocratică satisfacție. În sfîrșit, încercările de a obiecta fiindu-i retezate cu un gest categoric, Essex fu concediat. Părăsi imediat palatul regal, se întoarse acasă în goană, și, dînd la o parte fără o vorbă și fără o privire pe slujitorii ce-i ieșiseră înainte, se închise în camera sa, aruncîndu-se pe pat într-un zbucium dureros de mînie și umilință. Timp de două zile stătu așa, tăcut și mușcîndu-și zăbala. În cele din urmă, ieși la lumină purtînd pe față o expresie de hotărîre fermă. Era în joc onoarea *lui*, nu mai puțin decît a reginei; orice s-ar întîmpla, el va trebui neapărat să dovedească celor doi Cecil că sînt total greșiți; era absolut necesar să-l defere pe doctorul Lopez justiției.

Fapt caracteristic, în ciuda supărării reginei și a scepticismului manifestat de cei doi Cecil, cazul doctorului n-a fost abandonat. Lopez era ținut în continuare captiv la Essex House; el și ceilalți portughezi suspecți erau supuși la nesfîrșite interogatorii. Și acum a început unul dintre acele stranii și odioase procese care umplu obscurele anale ale trecutului cu ironica zădărnicie a justiției omenești. Adevăratele principii ale jurisprudenței penale au ajuns să fie recunoscute, treptat și tot mai deplin, de-abia în ultimele două veacuri; cunoașterea lor a crescut odată cu dezvoltarea științei — odată cu înțelegerea naturii probelor, și cu triumful lent, în deprinderile minții omenești, al experienței și al rațiunii sistematizate. Nici o făptură omenească nu poate spera vreodată să fie cu adevărat dreaptă; dar, dacă muritorii sînt supuși greșelii, ei pot fi astfel într-o măsură mai mică sau mai mare, și timp de nenumărate veacuri justiția a fost jucăria fricii, a absurdității, a superstiției. În Anglia elisabetană acționa un factor de înrîurire cu totul special care, în anumite situații critice, transforma împărțirea dreptății într-o adevărată parodie. Practic, era cu neputință ca un om acuzat de înaltă trădare — cea mai gravă încălcare a legii din cîte se cunoșteau — să fie achitat. Motivul era clar ca lumina zilei; dar nu era un motiv care ținea de justiție, ci de oportunitate. De viața Elisabetei atîrna întreaga structură a statului. În timpul primilor treizeci de ani ai domniei acesteia, moartea ei ar fi atras după sine suirea pe tron a unui suveran catolic, fapt care ar fi fost urmat, în mod inevitabil, de o totală prefacere în sistemul de guvernare, odată cu moartea sau ruina deținătorilor puterii. Toate acestea erau mai mult decît limpezi pentru dușmanii regimului politic englez. iar pericolul ca aceștia să-și atingă scopul prin asasinarea reginei era cît se poate de real.

Suprimarea monarhilor incomozi constituia un obicei al zilei. Wilhelm de Orania și Henric al III-lea, regele Franței, fuseseră cu succes șterși de pe fața pămîntului de către Filip și de către catolici. Elisabeta, la rîndul ei, încercase — deși, e drept, călcîndu-și pe inimă — s-o lichideze în ascuns, pe regina Scoției, spre a evita oprobriul public al unei execuții judiciare. Temeritatea ei personală sporea și mai mult pericolul. Refuza să-și arate neîncrederea, spunea ea, în dragostea supușilor ei ; era neobișnuit de accesibilă ; și apărea în public cu o gardă total inadecvată. Într-o asemenea situație, un singur mod de a acționa părea cu putință : orice alte considerente trebuiau subordonate necesității supreme de a apăra viața suveranei. A vorbi de justiție însemna un lucru de prisos ; căci justiția implică, prin însuși numele ei, nesiguranță, iar guvernul nu-și putea asuma nici un fel de riscuri. Vechiul adagiu era răsturnat : mai bine să sufere zece nevinovați decît să scape un culpabil. A trezi bănuiala — acest fapt devenea în sine o crimă. Probele vinovăției nu trebuiau cernute prin procesele lente ale logicii și corectitudinii ; ele trebuiau multiplicate — prin spioni, prin agenți provocatori, prin tortură. Deținutului, tradus în fața instanței, nu-i era îngăduit să aibă un avocat ca să-l apere împotriva asprimii de fier a judecătorilor și a virulenței celor mai capabili juriști ai zilei. Condamnarea trebuia urmată de cea mai înfricoșătoare pedeapsă. În domeniul trădării, sub Elisabeta, dominația legii era, într-adevăr, înlăturată, și în locul ei domnea teroarea.

Tocmai în adunarea mărturiilor devenea mai vădit ca oriunde amestecul de atrocitate și absurditate al sistemului. Nu numai că eșafodajul unui proces era adesea construit pe baza afirmațiilor unor indivizi plătiți de guvern, dar simpla existență a roatei de tortură ducea la o deformare fără nici o noimă a cuvintelor fiecărui martor. Tortura era folosită neîncetat ; dar dacă, într-un anumit caz, se făcea uz de ea sau nu, consecințele erau

identice. Amenințarea cu tragerea pe roată, aluzia la această tortură, simpla idee în mintea unui martor că putea să i se aplice lui — erau numai diferențe de intensitate ; fatalul mijloc de constrîngere se afla mereu prezent, încîlcind adevărul cu minciuna. Ce fărîmă de credibilitate se poate acorda unei depoziții obținute în astfel de condiții — din partea unui martor închis, fără apărare, confruntat deodată cu un grup de investigatori ostili și experimentați, manipulat cu întrebări sugerînd răspunsul dorit, și terorizat de iminența unor dureri fizice excesive ? Cine mai putea descurca din afirmațiile sale partea de sinceritate sau de teamă, dorința de a-și îmblînzi anchetatorii, instinctul de a-i acuza pe alții, mobilul care-l îndemna să evite, prin nu știu ce declarație făcută la întîmplare, dislocarea unui braț, sau a unui picior ? Un singur lucru era limpede în privința unui asemenea probatoriu : că era oricînd cu putință să i se dea o interpretare sau alta, după cum doreau procurorii. Guvernul putea dovedi orișice. Avea posibilitatea, cu cea mai mare ușurință, să atribuie o vină și unui număr de zece nevinovați. Și chiar așa proceda, de vreme ce prin nici un alt mijloc nu avea siguranța că unicul criminal adevărat — care se putea afla printre cei zece — nu va scăpa. Așa s-a făcut că Elisabeta a trăit pînă la sfîrșitul firesc al vieții ei, nevătămată ; așa s-a întîmplat că motivele de glorie ale epocii elisabetane n-ar fi putut exista fără agenții lui Walsingham, celulele umede de la Tower, și depozițiile înregistrate cu calm de anchetatori dibaci, între țipete de suferință cumplită.

O trăsătură esențială a sistemului era, bineînțeles, aceea că nici unul dintre cei care îi asigurau funcționarea nu-i pricepea implicațiile. Tortura era privită ca un rău necesar ; mărturiile obținute sub acțiunea ei puteau fi socotite, în anumite cazuri, ca avînd o valoare îndoielnică ; dar nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că procedura

judiciară din care făcea parte nu avea, în mod necesar, absolut nici o valoare. Cei mai înțelepți și mai inteligenți oameni ai vremii — un Bacon, un Walsingham — erau cu desăvîrșire incapabili să vadă că acele concluzii, care li se părea lor că le sînt impuse de probele adunate, erau, în realitate, rezultatul mecanismului pus în mișcare de ei înșiși. Judecătorii, ca și deținuții, erau victimele roatei de tortură.

Cazul doctorului Lopez a fost tipic. Se poate urmări, în cadrul lui, etapele succesive prin care suspiciunea, teama și ideile preconcepute s-au contopit treptat, sub presiunea sistemului juridic, formînd o convingere care, de fapt, era lipsită de orice temei. Essex era un tînăr lord cinstit, care ar fi fremătat de oroare la gîndul de a trimite la moarte un nevinovat pentru motive politice; dar nu avea o prea mare putere de judecată. Cei doi Cecil îi inspirau neîncredere, Spania la fel, și întrezărea — lucru nelipsit de adevăr — ceva dubios în persoana doctorului Lopez. Disprețul cu care regina îi batjocorise perspicacitatea a constituit mobilul final: el avea dreptate, în ciuda tuturor; nu-și va afla liniștea pînă cînd nu va descurca ițele întregii chestiuni. Exista o singură metodă pentru a îndeplini acest lucru — era clar; portughezii trebuiau supuși la interogatoriu contradictoriu pînă cînd li se smulgea adevărul cu de-a sila. Lopez îi zădărnicise tentativa, dar mai rămîneau Ferreira și Tinoco, amîndoi mai maleabili, după cum se arătaseră pînă atunci. În consecință, au fost interogați fără cruțare, în celule separate. Fiecare era foarte dispus să-l acuze pe celălalt spre a se dezvinovăți el însuși, și să declare, cînd se exercitau presiuni asupra lor, că doctorul constituia centrul complotului. Dar ce urmărea acest complot? Dacă era îndreptat numai împotriva lui Don Antonio, de ce toată acea minuțioasă și misterioasă punere la punct? Dar dacă era îndreptat împotriva altcuiva? Dacă...? Nu-ți trebuia geniu ca să dezlegi enigma. N-aveai decît să enunți împrejurările pentru ca soluția să-ți răsară spontan în minte. Spania — un complot — medicul regal: o asemenea înlănțuire era de-ajuns. Însemna încă o încercare din partea regelui Filip de a o asasina pe regina Angliei.

Odată acest punct atins, pasul următor venea în mod inevitabil. Convingerea din mintea anchetatorului devenea afirmație în gura celui anchetat. La un moment dat, în cursul examinării, Ferreira a pretins că doctorul Lopez i-a scris regelui Spaniei declarîndu-se bucuros să execute tot ce-i va cere maiestatea sa. I s-a pus atunci întrebarea: „Ar fi otrăvit-o doctorul pe regină dacă i s-ar fi cerut?" iar Ferreira a răspuns afirmativ. Pe urmă a fost silit să dezvolte presupunerea cu cît mai multe detalii; același procedeu i-a fost aplicat lui Tinoco, obținîndu-se același rezultat. După aceea, presupunerea s-a transformat ușor în realitate. „Am descoperit, îi scria Essex lui Anthony Bacon, o foarte primejdioasă și nebunească trădare. Ținta conspirației era moartea maiestății sale. Călăul trebuia să fie doctorul Lopez; mijlocul folosit, otrava. M-am ocupat de acest caz în așa fel încît îl voi face să apară clar ca lumina zilei."

Norocul nu l-a ajutat pe doctor. Procesul ce i s-a intentat depindea de o interpretare complicată, scoasă din mărturiile a doi tîlhari sperjuri, Ferreira și Tinoco — mărturii smulse sub teroarea roatei, și alcătuite din informații indirecte, trecute din gură în gură, din amintirea unor conversații vechi de ani de zile, și din scrisori ce n-au fost niciodată produse. Cei doi Cecil, cu tendința lor pro-spaniolă și antipatia față de Essex, ar fi avut destulă pătrundere ca să vadă șubrezenia acestei plăsmuiri, dacă n-ar fi intervenit un singur amănunt nefavorabil. Încă de la începuturile procedurilor judiciare numele unui spion portughez, Andrada, fusese menționat de către Ferreira. Acesta afirmase că Lopez îl trimisese pe Andrada în Spania ca să primească dispoziții pentru asasinarea lui Don Antonio. Andrada îi era bine cunoscut

lordului Burghley. Era adevărat că omul se aflase în Spania, chiar în perioada menţionată, în împrejurări cît se poate de suspecte. Burghley nu avea nici un fel de îndoieli că, fiind cu numele în serviciul lui Don Antonio, fusese cumpărat de autorităţile spaniole. Acum se găsea la Bruxelles, şi dacă era adevărat că existase o legătură secretă între el şi Lopez, se descoperise în sfîrşit un element serios de discreditare a doctorului. Procedîndu-se la noi cercetări, se constată că numele lui Andrada revenea din ce în ce mai frecvent. Se părea că el jucase rolul de intermediar principal între Curtea spaniolă şi intriganţii din Flandra. Tinoco a repetat — sau a dat impresia că repetă — o lungă descriere a lui Andrada despre vizita sa la Madrid. Regele Filip îl îmbrăţişase şi-i spusese să transmită îmbrăţişarea doctorului Lopez ; apoi îi înmînase un inel cu diamante şi rubine, cu o dispoziţie similară. Să fi fost vreun adevăr în toate acestea ? Elisabeta, cînd i se relată declaraţia, îşi aminti că doctorul îi oferise, cu vreo trei ani în urmă, un inel cu diamante şi rubine, pe care ea refuzase să-l primească ! Din nou Lopez fu presat cu întrebări iscoditoare. El negă, cu violente vorbe de ocară şi imprecaţii, că ar fi avut cunoştinţă despre acest lucru ; dar, în cele din urmă, la interogatoriul contradictoriu despre inel, schimbă tonul. Era adevărat, recunoscu el, că ştia de vizita lui Andrada în Spania ; dar adăugă că explicaţia acestei vizite era cu totul diferită de cea formulată de către Tinoco. Andrada fusese în solda lui Walsingham. Îl trimiseseră la Madrid, sub pretextul unei negocieri de pace, cu scopul de a observa în secret starea lucrurilor de la Curtea Spaniei. Doctorul, la cererea expresă a lui Walsingham, încuviinţase să se facă uz de numele său, spre a da o aparenţă veridică manevrelor. Andrada urma să se dea în ochii lui Filip drept un trimis al lui Lopez, care era dornic de pace şi se bucura de trecere pe lîngă regină. Înşelătorul urma, într-adevăr, să fie înşelat. Planul reuşise; Filip fusese păcălit, iar inelul fusese destinat, nu doctorului, ci Elisabetei. Walsingham, perfect la curent cu toate acestea, ar fi putut întări fiecare detaliu. Adică ar fi putut, în cazul cînd... Essex îi rîse în faţă doctorului, la aceste declaraţii. Cei doi Cecil, convinşi că Andrada era în solda spaniolilor, rămaseră neîncrezători. Nu mergea. Povestea însăilată de Lopez era ingenioasă — prea ingenioasă ; totul — era evident — atîrna de un singur lucru : de o confirmare din partea lui Walsingham ; iar Walsingham murise.

Printr-o ciudată ironie, însăşi împrejurarea care i-a determinat în cele din urmă pe cei doi Cecil să-l abandoneze pe Lopez a furnizat posterităţii mijlocul de a-l reabilita. În arhivele spaniole au fost descoperite documente dovedind că povestea doctorului era în fond adevărată. Andrada a făcut într-adevăr acea vizită la Madrid sub pretextul iniţierii unor tratative de pace. Nu i s-a îngăduit să-l vadă pe Filip în persoană, şi partea privitoare la îmbrăţişarea regală era o născocire ; dar inelul cu diamante şi rubine a fost efectiv înmînat spionului de către secretarul de stat al Spaniei. S-au mai discutat, e drept, şi alte chestiuni în afară de pace : s-a căzut de acord ca doctorul Lopez să-şi dea silinţa să obţină fie încarcerarea lui Don Antonio, fie expulzarea sa din Anglia ; o insinuare a fost aruncată cu privire la utilitatea otrăvirii lui ; dar nu s-a emis nici cea mai vagă sugestie care ar fi lăsat să se înţeleagă că se urmăreşte uciderea Elisabetei. În realitate, însă — şi acest lucru nu l-a ştiut Lopez — spaniolii nu s-au lăsat amăgiţi. Ei au priceput stratagema lui Walsingham şi s-au hotărît să-l facă să cadă victima propriilor sale uneltiri. L-au momit pe Andrada cu aurul lor ca să devină agent dublu. El s-a învoit să se întoarcă în Anglia şi să ducă mai departe, nominal, tratativele de pace, dar, în realitate, să facă uz de poziţia sa pentru a furniza Madridului informaţii confidenţiale

despre starea de lucruri din Anglia. Moartea lui Walsingham a dejucat planul. Andrada n-a mai avut posibilitatea să-şi explice comportarea, iar Burghley a rămas convins că era vîndut Spaniei. Într-adevăr, aşa era ; dar din această premisă nu decurgea vina lui Lopez, după cum Walsingham ar fi dat lămuriri, dacă s-ar fi putut întoarce pe pămînt pentru cîteva clipe.

Cînd cei doi Cecil au fost cîştigaţi de partea opiniei lui Essex, soarta doctorului a fost pecetluită. I-a fost cu neputinţă să facă faţă calvarului ce se abătuse asupră-i atît de fără veste în tihna şi prosperitatea bătrîneţii sale. Închis la Essex House, umilit, hărţuit, terorizat, din clipa cînd resursele de rezistenţă i-au fost sleite, şi-a pierdut capul cu desăvîrşire. Alterna între violente afirmaţii că nu ştie nimic şi destăinuiri înnebunite ale unor planuri complicate şi neverosimile. Nu încape îndoială că avea ceva condamnabil pe conştiinţă. Biletul confidenţial către Ferreira o demonstra. E foarte probabil că se afla amestecat într-o conspiraţie menită să-l distrugă pe Don Antonio ; se poate chiar să se fi arătat dispus să-l otrăvească, în schimbul unei mite mulţumitoare din partea spaniolilor. Cît despre asasinarea reginei, nu numai că nu există mărturii suficiente în sensul unor astfel de intenţii, dar improbabilitatea unui asemenea scop este, de la prima vedere, zdrobitoare. Ce ar fi avut de cîştigat dacă i-ar fi curmat zilele Elisabetei ? O leafă de mizerie din partea lui Filip. Iar el ar fi pierdut totul — situaţie, venit, favoare regală — ca să nu mai vorbim de riscul descoperirii. Ar fi însemnat o nebunie să se gîndească la o asemenea faptă ; dar pătimaşii prigonitori care-l înconjurau nu aveau altceva în minte. Erau hotărîţi să-şi completeze probele cu o mărturisire din gura lui. Cîteva răsuciri ale roatei ar fi provocat-o repede ; dar metoda era grosolană ; adevărata virtuozitate consta în a obţine cuvintele necesare fără ajutorul tragerii pe roată, fără măcar o ameninţare făţişă, fără nimic altceva decît poate o privire, un gest, sau o tăcere semnificativă. N-a trecut mult, şi a fost fapt îndeplinit. La întrebarea, neîncetat repetată, dacă le făgăduise spaniolilor s-o asasineze pe regină, doctorul, istovit după săptămîni în şir de chinuită nelinişte, s-a prăbuşit brusc şi a recunoscut. A fost de-ajuns. Forţele fuseseră, hotărît, cît se poate de inegale. De-o parte Anthony Bacon, Francis Bacon, lordul Burghley, Sir Robert Cecil şi contele de Essex ; de alta, un bătrîn evreu portughez. I-am mai putea înţelege, poate, pe intelectuali şi pe politicieni ; dar pe Essex ! Generos, puternic, în floarea bărbăţiei, e oare cu putinţă ca el să nu-şi fi dat seama că ceea ce săvîrşea era, pentru a nu spune mai mult necinstit ? Mai tîrziu, cînd Spania a încetat de a mai reprezenta o gogoriţă, animozitatea contelui împotriva doctorului Lopez a părut explicabilă numai pe temeiul vreunei violente ranchiune personale. Dar, de fapt, o astfel de explicaţie nu era necesară. Spiritul său se înălţa mai presus de personalităţi ; dar nu mai presus de efervescenţa rivalităţilor politice, de crudele convenţii ale justiţiei omeneşti, şi de exagerările patriotismului.

A urmat un simulacru de proces. Ferreira şi Tinoco, departe de a se salva acuzîndu-l pe doctor, au fost învinuiţi, alături de el, pentru complicitate. În zadar a invocat Tinoco protecţia pe care i-o conferea salvconductul ; judecătorii au dezbătut solemn acest subtil amănunt, şi au decis împotriva lui. Toţi trei au fost condamnaţi la moarte ca trădători. Freamătul de emoţie în rîndurile poporului a fost intens. După cum prevăzuse Essex, ura faţă de Spania, care se mai stinsese, s-a aprins iar pînă la frenezie în toată ţara. Doctorul Lopez a devenit tipul trădătorului străin, crima lui a fost cîntată în balade, iar numele i-a fost şuierat cu silă printre dinţi de pe scenele teatrelor. Faptul că era evreu a însemnat doar o năpastă suplimentară, întunecînd şi mai mult ticăloşia principală a intrigii spaniole. Unii critici moderni au văzut în el ori-

ginalul lui Shylock, personaj care a apărut pe scenă cîţiva ani mai tîrziu ; o asemenea presupunere, însă, lovește departe de ţintă. În realitate, dacă Shakespeare l-a avut cumva în gînd pe doctorul Lopez în legătură cu Shylock, a fost cu siguranţă tocmai prin contrast cu eroul *Negustorului din Veneţia,* și nu prin asemănarea cu el. Cele două caractere sînt antitetice. Întreaga esenţă a lui Shylock stă în colosalul, tragicul său ebraism ; pe cînd doctorul Lopez era europenizat și creștinat — o figură patetică, un om puţintel la trup, ajuns la pieire nicidecum datorită opunerii faţă de ambianţa neevreiască, ci pentru că s-a lăsat în chip fatal prins în mrejele ei. Totuși, poate nu e o fantezie să ne închipuim că Shakespeare, în tragedia proscrisului veneţian, a aruncat o privire, sub masca unei glume amoroase, către cealaltă tragedie, a medicului regal.

„Mi-e teamă că vorbești ca-ntins pe roată,
Cînd oamenii, siliţi, spun orișice" [1],

îi spune Portia lui Bassanio. Înţelepciunea și spiritul de compasiune al divinului poet se revelă cu gingășie în aceste cuvinte frivole.

Regina a șovăit și mai mult ca de obicei pînă cînd a îngăduit ca sentinţele să fie executate. Poate că aștepta vreo confirmare sau o dezminţire din partea autorităţilor Spaniei sau Flandrei ; poate că, în ciuda dovezilor adunate cu privire la vina doctorului, nu era în stare să-și șteargă din minte intuiţia instinctivă a nevinovăţiei lui. Patru luni s-au scurs pînă cînd a îngăduit ca legea să-și urmeze cursul. Apoi — era în iunie 1594 — cei trei oameni, legaţi de niște împletituri de nuiele, au fost tîrîţi încet prin Holborn, pe dinaintea casei lui Lopez, pînă la Tyburn. O mulţime imensă se strînsese ca să guste acest spectacol.

[1] *Negustorul din Veneţia,* Actul III, Scena II.

Doctorul, în picioare pe eșafod, a încercat zadarnic să ţină o cuvîntare înaintea morţii ; gloata era prea întărîtată și dornică de emoţii tari ca să poată păstra tăcere ; a scos niște rîsete homerice cînd, în mijlocul zarvei, s-a auzit declaraţia evreului că-și iubea stăpîna mai mult decît pe Fiul Domnului ; altceva n-a mai putut spune bătrînul, și a fost îmbrîncit spre stîlpul spînzurătoarei. I-au legat ștreangul de gît, și — așa cerea rutina legii — i l-au tăiat cît timp mai era încă viaţă în cel osîndit. Pe urmă a fost îndeplinit restul pedepsei consfinţită de vreme — castrare, eviscerare, sfîșiere în patru. Următorul a fost Ferreira. Apoi a venit rîndul lui Tinoco. Văzuse care avea să-i fie soarta, de două ori, și de foarte aproape. Urechile îi vîjîiau de ţipetele ascuţite și de gemetele tovarășilor săi, în ochi avea imaginea sîngelui curs și a contorsiunilor în cele mai mici detalii. Prin urmare aventurile lui sfîrșeau astfel. Și totuși, nu sfîrșiseră pe de-a-ntregul, căci Tinoco, tăindu-se prea repede ștreangul, căzu în picioare după ce fusese spînzurat. Era viguros și înnebunit de disperare ; se luă la trîntă cu călăul. Gloata, dezlănţuită din pricina senzaţionalei întîmplări, și ovaţionîndu-l pe curajosul străin, rupse cordonul soldaţilor de gardă și făcu cerc spre a urmări lupta. Curînd, însă, instinctele legii și ale ordinii și-au reafirmat prezenţa. Doi vlăjgani, văzînd că gîdele începea să piardă teren, se repeziră în ajutorul lui. Tinoco fu doborît printr-o lovitură la cap. Ţinut zdravăn jos, pe eșafod, a fost și el, ca și ceilalţi, castrat, eviscerat și sfîșiat în patru.

Elisabeta s-a arătat îndurătoare faţă de soţia medicului. I-a îngăduit să păstreze averea și bunurile celui decedat, confiscate prin condamnarea acestuia la moarte — cu o singură excepţie : inelul regelui Filip, în a cărui posesie a intrat suverana. Ea și l-a petrecut pe deget — cine știe cu ce ironice cuvinte de compasiune ? — și acolo a rămas pînă la moartea ei.

VII

Problema spaniolă devenea tot mai acută. Un război care să nu însemne o stare de beligeranță se potrivea de minune temperamentului Elisabetei ; dar lui Essex i se părea o infamie, și nu mai puțin îi displăcea lui Henric al IV-lea, încolțit de spanioli la frontiera nordică și de partizanii Ligii catolice în propriile sale provincii. Regele Franței și pair-ul englez se alăturară într-o ciudată coaliție. Scopul lor comun era s-o împingă pe Elisabeta spre o alianță cu Franța, care ar fi implicat participarea activă a Angliei la un atac împotriva spaniolilor. Între ei circula tot timpul, ca o pasăre a furtunii, înflăcărîndu-le și unindu-le energiile, Antonio Perez, în sufletul căruia ura violentă împotriva regelui Filip însemna unicul sens al vieții.

Cu cîțiva ani mai înainte, Perez fugise din Spania în cele mai neobișnuite împrejurări. Fiind primul secretar de stat al lui Filip, se certase cu stăpînul său din pricina unui asasinat, căutase azil în orașul său natal, la Saragossa, și fusese prins acolo de către Inchiziție, la instigația regelui. Soarta lui părea hotărîtă ; forțe neașteptate i-au venit, însă, în ajutor, și Perez a rămas în istorie ca unicul om care, căzut în ghearele Sfîntului Oficiu, a reușit să-și salveze pielea. Acuzațiile împotrivă-i erau, într-adevăr, de o înaltă gravitate. Exasperat de claustrarea în temniță, rău orientatul ministru își îngăduise, în delirările sale, să insulte nu numai monarhia, dar și divinitatea. „Dumnezeu doarme ! Dumnezeu doarme !" exclamase el, iar cuvintele iau fost auzite și notate. „Această afirmație, declara raportul oficial, e eretică, ca și cum Dumnezeu n-ar avea grijă de oameni, cînd *Biblia* și Biserica susțin cu tărie că are grijă de noi toți". Toate acestea nu prevesteau nimic bun, dar au urmat altele și mai grozave. „Dacă Dumnezeu-tatăl, a spus necredinciosul, i-a îngăduit regelui să se poarte atît de neloial față de mine, îl voi trage de nas

pe Dumnezeu-tatăl !" Raportul oficial comentează : „Afirmația e blasfematoare, scandaloasă, jignind urechile cucernice, și mirosind a erezia lui Valdès [1], care susținea că Dumnezeu este corporal și are membre omenești. Nu poate fi acceptată nici scuza că Hristos, întrupat ca om, avea în mod real nas, devreme ce cuvintele au fost rostite despre cea dintîi persoană a treimii." Sentința echitabilă pentru o asemenea fărădelege era arderea pe rug, și tocmai se făceau pregătirile necesare cînd norodul Saragossei a ridicat armele fără veste. Vechile libertăți ale Aragonului, drepturile de jurisdicție ale acestei provincii din vremuri imemoriale, fuseseră încălcate — susțineau răsculații — de către rege și Sfîntul Oficiu. Au invadat închisoarea, l-au bătut pe guvernatorul regal pînă cînd l-au ucis, și l-au eliberat pe Antonio Perez. Acesta s-a refugiat în Franța ; dar salvarea sa a fost plătită scump de populația Saragossei. Căci curînd după aceea armata regelui și-a făcut apariția, și străvechile libertăți ale Aragonului au fost definitiv desființate, în timp ce șaptezeci și nouă de membri ai grupării populare au fost arși de vii în piața publică, ceremonia începînd la ora opt dimineața și încheindu-se la nouă seara, la lumina torțelor.

Agitatul erou al acestei întîmplări ducea acum viața unui exilat și a unui intrigant. Era, evident, un potlogar, dar putea fi, pentru moment cel puțin, un potlogar util ; și, pe baza unor raporturi de acest gen, s-a insinuat în bunele grații ale lui Essex și ale lui Henric al IV-lea. Era un om activ și lipsit de scrupule ; știa o grămadă de istorisiri cît se poate de dezonorante despre regele Spaniei și era un maestru al stilului epistolar în latina plină de prețiozități care satisfăcea gustul mai-marilor acelei generații. Ce încîntare să urzești comploturi, să schimbi linii

[1] *Valdès, Pierre* — în latină *Valdesius* (1140—1217), mistic și eretic francez, grupînd în jurul lui pe așa-numiții „zdrențăroși din Lyon" ; excomunicat de papa Lucius al III-lea în 1184.

politice și să dirijezi soarta Europei în antiteze erudite și în elegante aluzii clasice !

Cînd conclavul de la Essex House a apreciat că momentul e nimerit, o scrisoare din partea contelui a fost expediată lui Perez lăsînd să se înțeleagă că, dacă Henric al IV-lea dorea într-adevăr o alianță cu Elisabeta, cea mai bună linie de conduită era să amenințe că va încheia pace cu Spania. Dacă Franța era Iunona și Filip, zeul Infernului, nu apărea limpede concluzia ? Căci cine era atît de necultivat încît să nu știe că Iunona, după ce implorase ajutor în nenumărate rînduri, și zadarnic, izbucnise în cele din urmă : *„Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo“ ?* [1] „Dar taci, pana mea ! Și tăcere, Antonio ! Căci mi se pare că am citit prea mult din poeți.“

Perez i-a arătat de îndată scrisoarea lui Henric, căruia nu i-a trebuit mult ca să prindă sensul. Urmînd sfatul prietenului său de la Curtea Angliei, a trimis un mesager special, dîndu-i instrucțiuni s-o informeze pe Elisabeta că i s-au făcut oferte favorabile de pace din partea Spaniei și că era dispus să le accepte. După toate aparențele, pe Elisabeta n-a impresionat-o această știre ; i-a scris lui Henric o scrisoare de reproșuri, dar — declara ea — nu avea posibilitatea să-l ajute în continuare. Totuși, în fundul inimii, era neliniștită, de aceea n-a întîrziat să trimită la rîndul ei în Franța un mesager special, care trebuia să descopere și să-i raporteze adevăratele înclinații ale regelui.

Acest sol se chema Sir Henry Unton, unul dintre acei remarcabili ambasadori care își împărțeau obligațiile de loialitate între guvern și Essex House. A plecat în Franța înarmat cu instrucțiuni, nu numai din partea Elisabetei, dar și a lui Anthony Bacon. S-a păstrat o scrisoare prin

[1] „Dacă nu-i pot îndupleca pe cei de sus, voi mișca Acheronul...“ (*Eneida*, Cartea a VII-a v. 312) „Sed tace, calame, et tace, Antoni, nimium enim poetas legisse videor.“

care i se dădeau lui Unton îndrumări amănunțite cum să-l informeze pe regele Franței că trebuie să rămînă neclintit în hotărîrea sa ; i se spunea să orînduiască astfel lucrurile încît să fie primit de către Henric cu răceală față de ceilalți ; și să „ne trimită scrisori în care să spumege de furie, ca să ne determine să propunem și să oferim“. Unton a procedat așa cum i se indicase, și scrisorile bubuitoare de furie au sosit conform înțelegerii. În același timp, i s-a poruncit lui Perez să-i scrie contelui „o scrisoare care să poată fi arătată, și unde să afirme că trimiterea lui Unton a înrăutățit situația.“ Perez a fost și el numai supunere ; a expediat într-o latină lucrată cu îngrijire, un raport cu privire la afirmațiile lui Henric în favoarea păcii ; el personal, mai adăuga Perez, nu putea înțelege linia politică a guvernului englez ; dar poate că exista vreo taină nedezvăluită — „scopurile principilor sînt un hău adînc.“ [1]

Era perfect adevărat. Toate scrisorile au fost arătate reginei, care le-a citit cu atenție, savurînd îndeosebi latina lui Perez. Dar rezultatul acestei nemaipomenite intrigi n-a fost cîtuși de puțin cel așteptat. Poate că Elisabeta a presimțit ceva. Oricum, fapt e că ea i-a răspuns lui Henric cu tot calmul, arătîndu-se foarte dispusă să-l ajute împotriva Spaniei cu armată și bani — cu o singură condiție : ca el să-i încredințeze paza orașului Calais. Gentila propunere n-a fost bine primită. „Mai c-aș prefera să fiu mușcat de un cîine decît zgîriat de o pisică“, a exclamat furios bearnezul [2]. Dar n-au trecut nici cîteva săptămîni și a constatat că vorbise mai adevărat decît crezuse. O armată spaniolă înaintă din Flandra și împresură orașul Calais, luîndu-i cu asalt forturile înaintate. Bubuitul tunurilor

[1] „Fines principum abyssus multa.“

[2] Henric al IV-lea (1553—1610) era născut la Pau, în provincia Béarn, din Pirinei.

asediatoare se putea auzi distinct — așa ne relatează Camden [1] — de la palatul regal din Greenwich.

Elisabeta n-a agreat acest lucru. Nu numai că zgomotul era supărător, dar prezența spaniolilor într-un port care domina Canalul Mînecii constituia un vădit dezavantaj. Un nou mesaj anunță că orașul Calais căzuse, dar că citadela încă mai rezista. Ceva se mai putea întreprinde ; la Londra s-a procedat de urgență la strîngerea unei armate, care a fost trimisă în mare grabă, sub comanda lui Essex, la Dover. Cu oarecare șansă, francezii puteau fi despresurați, iar situația salvată ; dar, nici una, nici alta, Elisabetei îi dădu prin gînd că, tot printr-un concurs fericit de împrejurări, francezii se puteau despresura singuri, și că, oricum, întreaga intervenție era prea costisitoare. În consecință, tocmai cînd trupele apucaseră să se îmbarce, un curier coborî în galop pînă la țărm cu o scrisoare de la regină contramandînd expediția. Essex se zbuciumă și imploră cu obișnuita lui energie ; dar, în timp ce mesagerii duceau scrisori de la Dover la Londra și înapoi, spaniolii cuceriră citadela (14 aprilie 1596).

A fost prea mult, pînă și pentru atitudinea nehotărîtă a Elisabetei. Nu-și putea ascunde ei însăși că, în acea împrejurare cel puțin, dăduse greș ; că nu se mai putuse bizui pe faimoasa negație, care constituia principalul obiectiv al politicii ei ; că, de fapt, ceva se întîmplase, spre marea ei surprindere. S-a mîniat la culme, dar în mintea ei și-a făcut loc treptat necesitatea unei acțiuni oarecare din partea ei, și pentru prima oară a început să dea ascultare mai serios sugestiilor date de partizanii războiului.

Existau două posibilități de atac. Se putea trimite în Franța o armată bine instruită și destul de puternică pentru a-i permite lui Henric să-i combată pe spanioli. Acesta

[1] *Camden, William* (1551—1623), istoric și arheolog, rector al colegiului de la Westminster. Sub conducerea sa a fost elaborată lucrare de geografie istorică *Britanniae Descriptio*.

era modul de a acționa pe care Perez, însoțit de ducele de Bouillon, și trimis grabnic dincolo de Canalul Mînecii, trebuia, cu toată vigoarea elocvenței sale, să-l recomande stăruitor Elisabetei. Dar cînd au sosit cei doi emisari, au constatat spre marea lor surprindere că vîntul bătea dintr-altă parte în Anglia. Un alt proiect era pus pe picioare. Timp de luni de zile, o răzmeriță clocotise înăbușit în Irlanda, și existau motive să se creadă că Filip pregătea o expediție pentru a veni în ajutorul prietenilor săi catolici. S-a emis ideea să fie împiedicată această ofensivă printr-un atac naval asupra Spaniei. Essex s-a lăsat convertit la acest plan fără a mai sta mult pe gînduri. Aruncîndu-i peste bord cu veselă nepăsare pe Henric al IV-lea și pe Perez, stărui pe lîngă regină să se alcătuiască o puternică forță armată care să fie trimisă nu la Calais, ci la Cadiz. Elisabeta consimți. Îi numi pe Essex și pe lordul amiral Howard de Effingham comandanți cu rang egal ai flotei, și, la două săptămîni după căderea Calais-ului, contele se găsea la Plymouth, organizînd cu înfrigurată energie o armată și o flotă.

Elisabeta consimțise ; dar, în absența lui Essex, sugestiile lui Perez îi sunau melodios în ureche. Începu din nou să șovăie. Poate, la urma urmei, ar fi mai înțelept să-l ajute pe regele Franței ; și, fără îndoială, era primejdios să trimiți flota într-o expediție riscată — flota, care era unica ei apărare împotriva unei invazii spaniole. Vești despre șovăielile ei i-au parvenit lui Essex, umplîndu-l de neliniște. Cunoștea prea bine temperamentul stăpînei sale. „Regina, scria el, nu e de acord cu acțiunea noastră pentru nici un alt motiv decît acela că e în curs de execuție. Dacă această forță armată ar pleca în Franța, s-ar teme tot atît de mult de deznodămîntul de-acolo pe cît se teme de actuala plecare. Știu că n-am s-o pot sluji niciodată decît împotriva voinței ei.“ Își frămîntase creierul, mai adăugă el, ca s-o facă să-și dea consimțămîntul pentru

această expediție, iar dacă acum eșua totul, jura că se va „călugări nu mai tîrziu de un ceas după aceea."

Situația era, fără discuție, instabilă. Sosi apoi știrea că se încheiase cu Franța o alianță ofensivă și defensivă ; cîteva zile mai tîrziu regina trimise celor doi lorzi generali de la Plymouth o misivă care părea a prevesti o nouă schimbare de politică. Li se dădea ordin să pună expediția sub comanda unor ofițeri inferiori, iar ei să se întoarcă pe lîngă persoana maiestății sale — „fiind atît de prețioși pentru ea, și atît de importante personalități, încît nu le putea încuviința plecarea." Curtea era în fierbere. Pe măsură ce se apropia momentul teribil al hotărîrii, spiritul Elisabetei se învîrtea în cerc ca un titirez. Era cuprinsă de iritare și de mînie. Tuna și fulgera împotriva lui Essex, care, spunea ea, o silea să facă acest lucru împotriva voinței ei. Curtenii mai bătrîni erau îngroziți, iar Burghley, cu argumente tremurătoare și venerabile aforisme, căuta zadarnic s-o domolească. Întreaga situație se complică și mai mult prin reapariția lui Walter Raleigh. Se întorsese din Guiana, mai exuberant și mai formidabil ca oricînd, cu nesfîrșite povești de bogății și aventuri, și fusese primit de către regină cu o atitudine care aducea a iertare. Era oare posibil ca rechemarea lui Essex și Howard să fie urmată de numirea lui Raleigh la comanda supremă ? Dar expediția însăși, chiar dacă era aprobată, și indiferent cine avea să o comande, putea să nu mai plece niciodată, căci dificultățile în privința pregătirilor erau foarte mari ; oameni, bani, muniții, totul era sub necesar ; s-ar fi zis că forța aceasta armată avea să fie gata atunci cînd nu va mai fi nevoie. Domnea dezordinea ; se putea întîmpla orice ; apoi, dintr-odată, negura se destrămă și siguranța ieși triumfătoare. Elisabeta, așa cum îi era obiceiul, după ce se clătinase atîta vreme, și într-un fel de necrezut, pe o mare de îndoieli, s-a regăsit cu picioarele bine înfipte pe uscat. Expediția trebuia să plece — și numaidecît ; Essex și Howard au fost reintegrați în funcții, în timp ce

lui Raleigh i s-a dat o înaltă comandă, deși subordonată. Noua orientare a politicii engleze s-a semnalat într-un fel bizar — prin degradarea lui Antonio Perez. Bietul om nu mai era primit la Curte ; n-a participat la etapele finale ale încheierii tratatului cu Franța ; cei doi Cecil nu-i mai vorbeau ; a căutat un liman pe lîngă Anthony Bacon, dar acesta abia dacă l-a primit politicos. Viața lui de intrigi amețitoare s-a năruit brusc. Înapoindu-se în Franța, a fost privit cu răceală, cu o ușoară animozitate chiar. S-a șters în umbră, tot mai neînsemnat, căzînd tot mai jos ; și cînd, peste un număr de ani, uzat de bătrînețe și sărăcie, a murit într-o mansardă pariziană, Sfîntul Oficiu a putut să încerce sentimentul că omul care scăpase de răzbunarea tribunalelor sale a suferit, totuși, destul de mult.

În toiul frămîntărilor sale, la Plymouth, Essex primise o scrisoare din partea lui Francis Bacon. Lordul Puckering, Păstrătorul sigiliului, murise ; Egerton, directorul arhivelor la Curtea Supremă, fusese desemnat ca succesor ; iar Bacon spera acum să obțină locul lui Egerton. I-a scris contelui ca să-i solicite bunele oficii, și rugămintea i-a fost neîntîrziat ascultată. Asaltat și hărțuit din toate părțile de preocupările organizării militare, de îndoieli cu privire la intențiile reginei, de îngrijorări în legătură cu propria sa situație, Essex a găsit timpul și energia să scrie trei scrisori conducătorilor baroului, susținînd pe lîngă ei, cu un ton convingător și plin de tact, cererea prietenului său. Francis și-a exprimat cum se cuvine recunoștința. „Dovezile de bunăvoință cu care înălțimea voastră m-a copleșit pînă acum, scria el, nu pot avea decît acest unic rezultat : că îmi exaltă sufletul spre aspirația de a mă arăta vrednic de ele, de a le merita și a vă sluji pe măsura lor." Dar, adăuga el, „dacă voi fi în stare să-mi țin făgăduielile sau nu, aceasta rămîne în seama Domnului, care le are *in deposito*" [1].

[1] În păstrare (lat.).

Printre toate motivele de zăpăceală care înconjurau plecarea expediţiei, nu cel mai mărunt era antagonismul dintre cei doi comandanţi. Essex şi cu lordul Howard erau la cuţite. Se ciorovăiau din orice, de la pretenţiile rivale ale armatei de uscat şi ale marinei, pînă la propriile lor locuri pe tabela de priorităţi. Howard era lord amiral, dar Essex era conte ; care avea rang mai înalt ? Cînd le-a fost adusă la semnat o scrisoare comună către regină, Essex, înşfăcînd repede o pană, şi-a pus numele cît mai sus, astfel că Howard a fost obligat să urmeze dedesubt. Dar aşteptînd momentul potrivit, cînd rivalul său se întorsese cu spatele, a răzuit cu briceagul jignitoarea semnătură ; şi misiva i-a parvenit Elisabetei în acea stare bizară.

În sfîrşit, totul era gata ; sosise momentul bunului rămas. Regina, închisă în camera ei, se străduia să compună literar. Rezultatele trudei sale au fost încredinţate lui Fulke Greville, care, în goana calului, a dus aceste ultime depeşe pînă la Plymouth şi le-a înmînat lui Essex. Era, între ele, o scrisoare particulară, plină de măreţie, din partea reginei către generalul ei : „Înalţ această umilă rugăminte Celui-de-sus care creează şi împlineşte totul, ca să te ţină sub ocrotirea mîinilor sale binecuvîntate, astfel ca tot răul să te ocolească şi să ai parte de întîmplarea cea mai fericită ; pentru ca întoarcerea să-ţi fie spre binele tău şi bucuria mea". Era şi un bilet prietenesc scris de Robert Cecil, cu un ultim mesaj glumeţ al Elisabetei : „Regina spune că-ţi trimite cinci şilingi, fiindcă ştie că eşti sărac". Şi mai era o rugăciune compusă de către suverană, ca să fie citită cu glas tare oştilor adunate, pentru succesul expediţiei. „Dumnezeule atotputernic şi îndrumător al tuturor mulţimilor lumeşti ! tu care singur cercetezi şi pătrunzi pînă în adîncul sufletelor şi gîndurilor noastre, şi vezi în ele adevăratul izvor al faptelor şi ţelurilor... Tu, care ai inspirat gîndul, te rugăm cu inimă smerită şi genunchi plecaţi, fă să izbîndească şi lucrarea ; şi, cu cel mai bun vînt din pupă, călăuzeşte drumul pe mare, grăbeşte biruinţa, şi fă

ca întoarcerea să fie spre propăşirea slavei tale şi siguranţa regatului, cu cît mai puţină vărsare de sînge englez. Doamne, împlineşte rugile noastre cucernice şi binecuvîntează-ne ! Amin !"

Cuvintele adresate de la un potentat la altul, cu o atît de diplomatică îmbinare de evlavie măgulitoare şi aplomb împodobit cu înflorituri de stil, au fost, după cît se pare, exact ceea ce trebuia. În orice caz, expediţia a fost încununată de succes. Secretul misiunii a fost bine păstrat, şi, într-o bună zi, către sfîrşitul lui iunie 1596, forţa armată engleză şi-a făcut apariţia pe neaşteptate în golful Cadiz. În primul moment, o hotărîre nejudicioasă putea să ducă totul la dezastru ; comandanţii dăduseră ordin pentru un asalt temerar pe uscat ; numai cu greu i-a convins Raleigh să-şi schimbe planul şi să atace de pe mare. După aceasta, totul a mers ca pe roate. „*Entramos !*[1] *Entramos !*" striga Essex, aruncîndu-şi pălăria în apă, în timp ce corabia lui intra în port. În curs de paisprezece ore totul s-a terminat. Flota spaniolă a fost distrusă, iar oraşul, cu toată forţa şi bogăţiile sale, era în mîinile englezilor. În rîndurile spaniolilor dezorganizarea a fost generală ; toţi erau cuprinşi de panică, înnebuniţi. Printr-o ciudată întîmplare, guvernatorul Andaluziei era tocmai ducele de Medina Sidonia. Ca şi cum n-ar fi fost de-ajuns că dusese Armada la pieire, tot lui i-a fost hărăzit acum rolul de a prezida la distrugerea celui mai înfloritor oraş al Spaniei. Sosind în grabă pe teatrul de operaţii, îşi frîngea mîinile exprimîndu-şi deznădejdea pe un ton plîngăreţ. „E o ruşine, îi scria regelui Filip. I-am spus maiestăţii voastre cît de necesar era să mi se trimită oameni şi subsidii, şi n-am primit nici măcar un răspuns. Aşa că nu mai văd acum nici o ieşire." Şi, într-adevăr, nu mai ştia ce să facă. Flota Indiilor de vest cu cincizeci de negustori, încărcată cu un tezaur în valoare de opt milioane coroane, se refugiase într-un port

---

[1] Să pătrundem ! (Span.)

interior, unde ancorase așteptîndu-și soarta în neputincioasă dezorientare. Essex dăduse ordin să fie capturată, dar au intervenit întîrzieri la nivelul rangurilor inferioare, și, între timp, nefericitul duce a văzut care era unica ieșire. La ordinul său urgent, întreaga flotă a fost incendiată ; un zîmbet palid, primul în decurs de șapte ani, a luminat pentru o clipă chipul lui Medina Sidonia ; în sfîrșit, prin acel sfîșietor pîrjol provocînd o pierdere imensă, își afirmase superioritatea față de inamic.

În timp ce onorurile bătăliei pe mare i-au revenit lui Raleigh, Essex a fost eroul luptelor pe uscat. El condusese asaltul asupra cetății ; elanul și vitejia sa au sfărîmat orice rezistență din calea oștilor engleze ; iar cînd victoria a fost cîștigată, umanitatea sa a pus repede capăt obișnuitelor violențe care au loc cu asemenea prilejuri. Preoțimea și bisericile au fost cruțate, și trei mii de călugărițe au fost transportate spre interiorul peninsulei cu cele mai mari menajamente. Inșiși spaniolii erau în extaz în fața cavalerismului acestui general eretic. „*Tan hidalgo,* a spus Filip, *non ha vista entre herejas.*“ [1] Pînă și lordul amiral s-a lăsat tîrît de valul admirației. „Te asigur, îi scria lui Burghley, că nu e altul mai viteaz pe lume decît contele ; și, după modesta mea părere, susțin că e un mare comandant militar, căci tot ceea ce face e îndeplinit cu desăvîrșită ordine și disciplină.“

Englezii au ținut ocupat Cadizul timp de două săptămîni. Essex a propus să fortifice orașul și să rămînă acolo pînă cînd vor fi încunoștiințați care este voința reginei. Ideea nefiind admisă de Consiliul de război, a sugerat o înaintare a trupelor înspre interiorul Spaniei ; și, cînd i s-a respins și această propunere, a stăruit ca flota să fie scoasă în larg, să aștepte întoarcerea galioanelor încărcate cu comori

[1] „Un asemenea cavaler nu s-a mai văzut printre eretici“ (span.).

din Indiile de vest, și să captureze bogata pradă pe care o aduceau în țară. Din nou n-a întîlnit nici un sprijin: S-a luat hotărîrea întoarcerii neîntîrziate în Anglia. Locuitorii Cadizului au trebuit să plătească o importantă sumă de răscumpărare, zidurile de apărare ale orașului și clădirile au fost distruse, după care vasele engleze s-au depărtat. În timp ce navigau de-a lungul coastelor Portugaliei, trupele nu și-au putut înfrîna pofta de a executa o incursiune asupra nefericitului oraș Faro. Jaful, care a fost considerabil, a inclus un neașteptat tezaur : inestimabila bibliotecă a episcopului Jerome Osorius. Spectacolul atîtor volume minunate i-a bucurat inima generalului iubitor de literatură, care a rezervat-o pentru sine, ca partea sa de pradă. Totuși, poate că abia dacă le-a aruncat o privire. Poate că, în timp ce corăbiile pluteau victorioase înapoi spre Anglia, spiritul său capricios a lunecat pe negîndite către o stare în total dezacord cu realitatea. Să fii departe de toate acestea — și pentru totdeauna ! Departe de glorie și de luptă — să te regăsești acasă, din nou adolescent, la Charley — să evadezi fără drum de întoarcere într-o inocență prelungită, de solitudine, de neînsemnătate și de visuri ! Cu un joc de cuvinte asupra propriului său nume [1] — zîmbindu-și melancolic — a scris cîteva versuri în care amintirea și presimțirile se întîlnesc pentru a învălui într-un patos straniu aceste cuvinte simple :

> Ce fericit ar fi de și-ar sfîrși menirea
> Pe vreun meleag pustiu, și-acolo fiind străin
> De orice legături, de ura și iubirea
> Lumeștilor făpturi, și-ar duce somnul lin ;
> În cîntec ar slăvi pe Dumnezeu, și raiul ;
> Cu mure mulțumit, și cu măceș, drept hrană ;

[1] Robert — Robin.

În meditații-adînci el și-ar petrece traiul,
Voios prin cuget sfînt și fără de prihană.
La moarte, și-ar găsi sub crengi un loc de pace,
Acolo unde Robin cel blînd cu sturzul[1] zace :
— Ce fericit ar fi !

VIII

În ziua în care Essex părăsea Cadizul pornind cu corăbiile în larg, un eveniment de mare însemnătate se petrecea în Anglia : Elisabeta îl numea oficial pe Robert Cecil ca prim secretar pentru afacerile de stat. Faptul că îndeplinise sarcinile acestei funcții timp de un număr de ani nu implica în mod necesar continuitatea pe postul respectiv. Regina se arătase nehotărîtă ; înțelegerea era temporară, spusese ea ; mai existau și alți candidați pentru acest post. Printre ei era Thomas Bodley, ale cărui pretenții fuseseră susținute de Essex cu obișnuita lui vehemență — o vehemență care, odată mai mult, nu și-a atins țelul. Căci Cecil era acum definitiv instalat în acea înaltă funcție ; întregul prestigiu exterior, ca și toată influența tacită, proprii funcției acordate, aveau să-i aparțină în mod permanent.

Ședea la masa lui și scria ; prezența-i era plăcută și gravă. Din trăsăturile lui se desprindea o bună cuviință, un fel de politețe lămuritoare, prinzînd viață și înțeles, atunci cînd vorbea, grație unei neîntrecute elocuții. Era numai înțelepciune blîndă — sau așa părea, pînă în clipa cînd își părăsea scaunul, ridicîndu-se în picioare, și dintr-odată dădea în vileag stinghereala diformității sale pipernicite. Atunci un alt sentiment te cuprindea — tulburarea provocată de o enigmă : ce putea prevesti, de fapt, asocierea acelei fizionomii care oglindea atît de frumos limpezimea cugetului cu jenanta ținută a unui trup gheboșat ? Revenea la masa de scris și lua din nou pana în mînă ; totul era iarăși seninătate lucidă. Și pe deasupra, simțul datoriei — care se manifesta sub toate formele : hărnicie tacticoasă a scrisului, ordine desăvîrșită în hîrtii și în luarea de măsuri, lungi ore de osteneală expeditivă. Un neobosit truditor, un administrator înnăscut, un om al gîndirii și al condeiului, ședea acolo tăcut, în mijlocul zgomotoasei violențe din jurul său — acel *brio* al lui Essex sau al lui Raleigh, iureșul și freamătul curtenilor mai mărunți, ori paroxismele volubile ale Elisabetei. În timp ce lucra, eul său lăuntric aștepta și sta la pîndă. Un ochi perspicace ar fi putut descoperi o anumită tristețe și resemnare pe chipul acela răbdător. Spectacolul ineptiei și brutalității omenirii îl făcea, nu cinic — nu era destul de detașat pentru asta — dar trist — oare nu era și el o creatură a aceleiași lumi ? Putea face atît de puțin, neglijabil de puțin, pentru a îndrepta lucrurile ; cu toată forța și sagacitatea lui, nu putea decît să muncească, să vegheze și să aștepte. Ce altceva era cu putință ? Ce altceva era realizabil, și n-ar fi însemnat, la drept vorbind, decît nebunie ? Urmărea cariera lui Essex cu profund interes. Totuși, poate într-un fel complet diferit, ceva, uneori — foarte rar, în cazuri excepționale — se mai putea face. Într-un moment de criză, se putea da un slab, abia perceptibil, impuls. Nu era mai mult decît o atingere, netrădată nici măcar de o tremurare a pleoapei, în timp ce ședea la masa de scris, nu a mîinii, care continua să alerge cu condeiul pe hîrtie, ci a piciorului. Abia dacă era el însuși conștient de existența acestei atingeri, și totuși, în definitiv, oare nu prin asemenea mișcări infime, invizi-

[1] Aluzie la sturzul care, prin cîntecul său, îl avertiza de primejdii pe viteazul proscris Robin Hood, ca, de pildă, înaintea luptei cu cavalerul Guy de Gisborne.

bile, e cîrmuită lumea spre binele ei, iar marii oameni își cîștigă drepturile ?

Acesta ar putea fi, în linii mari, firul conducător al enigmei ; dar dezlegarea detailată a soluției e sortită să rămînă, prin însăși natura ei, necunoscută nouă. Nu putem vedea decît ceea ce ni se arată sub aparența acelei lucidități atît de civilizate — o carieră de devotament în serviciul public, încununată, în cele din urmă, atît de fericit, de împlinirea finală — o mare operă înfăptuită, și contele de Salisbury cel mai puternic om din Anglia. Pînă aici totul e limpede ; dar nu ni se arată mai mult — și nimeni n-a văzut mai mult vreodată. Acea tăcută acțiune minimă, care a dus la consecințe atît de uriașe, a rămas sustrasă ochilor noștri. Printr-un noroc, mai putem întrezări cîte ceva ; dar, în general, nu ne e îngăduit decît să facem obscure ipoteze asupra celor ce se petreceau în ascuns.

Essex s-a întors în țară, triumfător și glorios. Era, într-adevăr, eroul zilei. Odiosul inamic primise o lovitură zdrobitoare, iar în opinia populară victoria se datora tînărului conte, cutezător și brav ca un cavaler din romanele în versuri. Bătrînul lord amiral nu jucase un rol prea mare în toată chestiunea, iar faptul că întreaga expediție ar fi însemnat un eșec dacă, în momentul critic, nu s-ar fi urmat sfatul lui Raleigh a rămas neștiut. După cît se părea, o singură persoană din Anglia privea fără entuziasm întoarcerea cuceritorului ; acea persoană era regina. Nicicînd n-a fost mai deplin exemplificată imposibilitatea de a prevedea reacțiile Elisabetei. În loc să-și întîmpine favoritul victorios cu bucurie entuziastă, ea l-a primit într-o stare de intensă nervozitate. Se întîmplase ceva care o scosese din fire ; era vorba, într-adevăr, de tot ce putea să i se pară mai dureros : o problemă de bani. Ea pusese la dispoziție 50 000 de lire sterline pentru cheltuielile expediției, și ce avea să primească în schimb ? Evident, noi cereri de bani, pentru a se plăti salariile marinarilor. La altceva nici nu se așteptase, declara ea ; prevăzuse totul ; știuse de la început că toți se vor îmbogăți de pe urma acestei afaceri afară de ea. Cu infinite șovăieli a mai scos 2 000 de sterline ca să nu moară de foame sărmanii marinari. Dar îi voia înapoi ; iar Essex va constata că el era răspunzător. Au fost, cu siguranță, sustrageri de valori enorme. Spaniolii înșiși declarau o pierdere de mai multe milioane, în timp ce evaluarea oficială a prăzii aduse în Anglia se ridica la mai puțin de 13 000 de sterline. Circulau zvonuri fantastice despre coliere de perle, lanțuri, inele și nasturi de aur, lăzi de zahăr, butoaie de argint-viu, damascuri și vinuri portugheze, care apăruseră pe nepusă masă la Londra. Au avut loc certuri teribile la masa Consiliului. Cîțiva ostateci bogați fuseseră aduși de la Cadiz, și regina a anunțat că toate răscumpărările lor trebuiau să-i revină ei personal. Cînd Essex a protestat că, în felul acesta, soldații își pierdeau răsplata făgăduită, ea nici n-a vrut să audă ; numai datorită nepriceperii lor nu puseseră mîna pe o pradă cu mult mai mare ; de ce nu capturaseră flota care se înapoia din Indiile de vest ? Cei doi Cecil îi țineau isonul prin întrebări neplăcute. Noul secretar, îndeosebi, fu extrem de dezagreabil. Essex, care avea motive temeinice să se aștepte la cu totul altă primire, se simțea rînd pe rînd deprimat și întărîtat. „Văd, îi scria el lui Anthony Bacon, roadele acestui fel de a aduce servicii, și te asigur că sînt tot atît de scîrbit de faimă ca favorit glorios pe cît eram înainte de presupusa fericire a unui curtean, și rechem în gînd cuvintele celui mai înțelept om din cîți au trăit vreodată, care, vorbind de lucrările omenești, a exclamat : Deșertăciunea deșertăciunilor, totul e numai deșertăciune."

Nemulțumirea reginei se accentua și dintr-un alt considerent. Valul de popularitate care îl înconjura pe conte nu era pe gustul ei. Nu consimțea să fie popular nici un alt personaj afară de ea însăși. Cînd s-a propus să se țină slujbe religioase de mulțumire în toată țara pentru victoria de la Cadiz, maiestatea sa a poruncit ca aceste cele-

brări să se limiteze la bisericile din Londra. S-a supărat cînd a auzit că, la Sfîntul Paul, a fost rostită o predică în care Essex era comparat cu cei mai mari comandanţi de oşti ai antichităţii, ridicîndu-i-se în slăvi „spiritul de dreptate, înţelepciune, vitejia şi ţinuta nobilă" ; de aceea a avut grijă ca, la următorul consiliu, să facă unele remarci muşcătoare cu privire la competenţa sa ca strateg. „Am o soartă spinoasă care nu-mi îngăduie niciodată liniştea, scria Essex, şi tainul acru pe care sînt obligat să-l mistui poate da naştere la stări de spirit acre." Era o stranie presimţire ; dar îndepărta îndată asemenea gînduri. În pofida tuturor greutăţilor, va lupta ca să-şi păstreze calmul, şi „mă voi supraveghea ca să nu-mi denaturez eu însumi caracterul cu aceeaşi grijă cu care încerc să mă feresc de ceilalţi".

Răbdarea şi stăpînirea de sine i-au fost curînd răsplătite. A sosit ştirea că flota Indiilor de vest, încărcată cu douăzeci de milioane de ducaţi, pătrunsese în estuarul fluviului Tajo numai la două zile după plecarea englezilor. Apărea limpede că, dacă s-ar fi adoptat planul pe care-l recomandase Essex, dacă flota de război engleză ar fi aşteptat în largul coastei Portugaliei, după sfatul său, acel enorm tezaur ar fi fost capturat în întregime. În mintea Elisabetei s-a produs un brusc reviriment. Era cu putinţă ca ea să se fi arătat nedreaptă ? Sau lipsită de generozitate ? E cert că fusese rău informată. Favoarea regală se revărsă din nou asupra lui Essex, iar mînia suveranei, întorcîndu-se în direcţia opusă, se abătu asupra duşmanilor contelui. Sir William Knollys, unchiul lui Essex, fu primit ca membru în Consiliul de Coroană şi numit Controlor al casei regale. Robert Cecil şi tatăl său erau serios alarmaţi ; astfel că Burghley, dîndu-se după cum bătea vîntul, socoti potrivit, la următoarea întrunire a Consiliului, să ia partea lui Essex în problema răscumpărărilor spaniole. Dar sugestia n-a avut succes. Elisabeta s-a întors spre el într-un acces de furie autocratică. „Lord

trezorier, a răcnit ea, ori de teamă, ori ca să-i intri în graţii, îl priveşti cu mai mult respect pe contele de Essex decît pe mine însămi ! Eşti neloial ! Eşti un laş !" Bietul bătrîn a ieşit clătinîndu-se pe picioare, cu nervii zdruncinaţi, pentru a scrie contelui o scrisoare de supusă dojană. „Mîna mi-e fără vlagă, iar mintea, tulburată", începea el. Cazul lui, spunea mai departe, era mai rău decît a se găsi între Scylla şi Charybda, „căci nenorocul mă face să cad în amîndouă... Maiestatea sa mă acuză şi mă condamnă pentru că vă ţin partea împotriva ei ; înălţimea voastră, tocmai invers, nu mă agrează fiindcă fac pe placul maiestăţii sale, aducîndu-vă o ofensă." Socotea că a sosit într-adevăr momentul să se retragă. „Nu văd nici o posibilitate de a ocoli în mod demn amîndouă primejdiile, decît obţinînd autorizaţia de a mă face schimnic, sau de a duce o viaţă retrasă de acest fel, care e cît se poate de potrivită pentru vîrsta mea şi puterile mele slabe, pentru starea sănătăţii mele, pe zi ce trece mai şubredă ; dar nu mă va opri nici nemulţumirea unuia nici a celuilalt să-mi ţin calea dreaptă spre ceruri." Essex a răspuns, după cum se cuvenea, printr-o epistolă de simpatie, plină de demnitate. Dar comentariile lui Anthony Bacon au fost cu totul diferite ; el nu şi-a ascuns bucuria şi animozitatea. „Contele nostru, Domnul fie slăvit ! îi scria unui corespondent din Italia, cu razele strălucitoare ale bravurii şi ale destoiniciei sale, a împrăştiat norii şi a limpezit ceţurile pe care invidia răutăcioasă le-a stîrnit împotriva neasemuitelor sale merite ; ceea ce l-a făcut pe «vulpoiul bătrîn» să se ploconească şi să scheaune."

Burghley era, într-adevăr, adînc răvăşit sufleteşte. Examinînd cu atenţie întreaga situaţie, a ajuns la concluzia că, la urma urmei, poate se comportase greşit faţă de fraţii Bacon. Ar fi atins oare tînărul Essex acea situaţie înaltă, devenind atît de primejdios, fără ajutorul nepoţilor săi ? Nu au fost oare ei aceia care l-au înarmat cu solidi-

tatea intelectuală, cu bunul simț și forța morală de care avea nevoie temperamentul său instabil ? Nu cumva nu era încă prea tîrziu pentru a-i dezbina ? Ar putea măcar să încerce. Anthony era în chip vădit cel mai activ și mai amenințător dintre cei doi, și dacă-l putea atrage de partea lui... O trimise pe lady Russell, soră cu soția sa și cu lady Bacon, ca ambasadoare la nepotul lor comun, cu mesaje de conciliere și oferte de slujbe importante și recompense. Conversația a durat mult, dar a fost nerodnică. Anthony n-a vrut să se clintească nici cu o iotă. Se simțea irevocabil angajat față de conte, pe care îl adora cu sumbra pasiune a unui invalid ; nu putea să ierte sau să uite felul cum îl desconsiderase unchiul său la început, iar în ceea ce-l privea pe vărul său Robert, ura pe care i-o purta nu era egalată decît de disprețul său. Îi explică în detaliu mătușii sale ce sentimente și ce păreri avea, încît aceasta n-a mai știut ce să-i răspundă. Primul secretar, o informă el, îi declarase nici mai mult, nici mai puțin decît „război pe viață și pe moarte." „Ah ! ia te uită, ce diavol împielițat ! a exclamat lady Russell ; cum se poate ?" Anthony a rîs și i-a răspuns cu un proverb gascon : *„Brane d'âne ne monte pas al ciel"* [1]. „Ei, dar n-am putea spune că e prost ca un măgar", a ripostat lady Russell. „Atunci să-i zicem catîr, a fost replica lui Anthony, cel mai afurisit animal din cîte există." După plecarea mătușii, Anthony a așternut pe hîrtie în amănunt toată conversația și i-a trimis-o protectorului său, încheind cu o declarație solemnă către „bunul său stăpîn" cu privire la „neștirbitul devotament al inimii mele, împreună cu statornicul meu legămînt de ireproșabilă supunere, pe care de multă vreme l-am făcut înălțimii voastre, pe cît de hotărît pe atît de nesilit, și cu încrederea pe care o am în generoasa și sincera dragoste a înălțimii voastre". Într-adevăr, de ce și-ar fi schimbat atitudinea ? Ce inutil să vii cu o asemenea

[1] Răgetul măgarului nu urcă pînă la cer.

sugestie ! Și tocmai acum, cînd atîția ani de serviciu duseseră la un sentiment de adorație — acum, cînd atîția ani de trudă erau încununați de succes !

Căci, la drept vorbind, visurile lui Anthony păreau să atingă pragul împlinirii ; era greu să concepi ce l-ar mai fi putut opri pe Essex să devină, în scurt timp, adevăratul conducător al Angliei. Ascendentul său asupra Elisabetei părea să fie deplin. Dragostea ei pentru el nu diminuase cu trecerea anilor ; dimpotrivă, părea să fi devenit mai puternică printr-o recunoaștere crescîndă a calităților sale de soldat și de om de stat. Cei doi Cecil se înclinau în fața lui ; Raleigh nu avea acces la regină ; nu se întrezărea nici un rival. Dominînd masa Consiliului, el ducea pe umerii săi obligațiile și răspunderile înaltei funcții cu vigoare și siguranță. Avea de lucru pînă peste cap ; trebuia, spunea el, „să se îngrijească de salvarea Irlandei, să dea satisfacție Franței, să convingă Țările de Jos la condițiile unui tratat pe care sînt încă departe de a-l accepta ; de asemenea, să descopere și să împiedice intrigile și planurile, mai numeroase și mai ample ca niciodată". În mijlocul atîtor preocupări și în culmea succesului, nu-și uita prietenii. Își făcea scrupule din cauza lui Thomas Bodley. Ce compensație îi putea oferi pentru pierderea postului de secretar, pe care i-l promisese zadarnic credinciosului său adept ? Îi veni în minte biblioteca episcopului Jerome Osorius, capturată în chip atît de neașteptat în ziua aceea de vară, la Faro. O va dărui lui Bodley — era cel mai potrivit lucru. Și într-adevăr Bodley a primit-o în dar ; acesta a fost neobișnuitul început al marii biblioteci care-i poartă numele [1].

Succes, putere, tinerețe, favoare regală, renume popular — ce lipsea din ursita uimitorului conte ? Un singur lucru, poate — iar acum i-a fost hărăzit și acela : nepieri-

[1] „The Bodleian" — biblioteca Universității din Oxford.

toarea consacrare a Artei. Un mare poet[1], închizînd în farmecul cuvintelor frumusețea unei clipe și vastitatea destinului omenesc, i-a conferit nimbul nemuririi acelui

> „...nobil pair,
> Fală a marii Anglii, cu depărtat răsunet,
> Numele tău prin Spania adus-a glas de tunet,
> Și stîlpii lui Hercule de aproape
> I-ai zguduit pînă-n străfund de ape.
> Mlădiță a onoarei, floare-ntre cavaleri,
> Ce umpli Albionul cu imnuri de mîndrie,
> Izbînda să-ți reverse în suflet bucurie !“ [2]

Brava și luminoasa figură a lui Essex se desprindea, fără putința de a fi confundată, în fața tuturor privirilor.

Totuși mai rămăsese o pereche de ochi — una singură — care urmărea strălucirea acestui spectacol fără să clipească. Privirea rece, ca de șarpe, a lui Francis Bacon, nepăsătoare față de măreția exterioară, pătrundea pînă în esența ei situația proteguitorului său și nu vedea acolo decît nesiguranță și primejdie. Cu o îndrăzneală nemaiîntîlnită și cu remarcabilă înțelepciune, el a ales tocmai acest moment — apogeul, după toate aparențele, al carierei lui Essex — spre a-și înălța glasul cu un avertisment și o povață. Într-o lungă epistolă, compusă cu minuțioasă solicitudine, și dînd dovadă în același timp de o rară înțelegere a circumstanțelor de moment, de o cunoaștere temeinică a condițiilor vieții practice, și de un spirit de

[1] Autorul se referă la *Edmund Spenser* (1552—1599), poet alegoric de seamă din epoca elisabetană, autor al poemului epic *The Faeric Queene (Regina zînelor)*, al unor ode, ca *Epithalamion*, și al unor sonete de iubire. Poezia sa oglindește dubla influență a elanului Renașterii, prin dragostea de frumos, și a puritanismului, printr-o deosebită elevație morală. Versificator de talent, a introdus în prozodie strofa spenseriană, preluată mai tîrziu de poeții romantici.

[2] Din *Prothalamion (Cîntec de nuntă)*, poem scris de Edmund Spenser.

previziune ieșit din comun, el i-a explicat contelui dificultățile situației sale, primejdiile pe care le ascundea viitorul, și modul de comportare cu ajutorul căruia aceste primejdii puteau fi evitate. Totul, evident, depindea de regină ; dar Bacon își dădea seama că în acest fapt stătea, nu tăria, ci slăbiciunea situației lui Essex. Nu avea nici un fel de îndoieli asupra gîndurilor mai mult sau mai puțin conștiente ale Elisabetei. „Un om care prin firea lui nu suferă să fie condus ; care are avantajul afecțiunii mele și știe acest lucru : cu o avere nu pe măsura rangului său înalt ; cu faimă în rîndurile poporului, și dependent de activitatea militară.“ Ce nu putea ieși din astfel de considerații ? „Mă întreb, scria el, dacă poate exista o imagine mai periculoasă decît cea zugrăvită mai sus pentru orice monarh din lume, cu atît mai mult pentru o regină, și mai ales avînd firea zbuciumată de temeri a maiestății sale ?“ Era extrem de important ca întreaga conduită a lui Essex să fie dominată de efortul de a înlătura acele bănuieli din mintea Elisabetei. El trebuia să-și dea toată osteneala pentru a-i arăta că nu este *„opiniastre*[1] și nesupus“ ; trebuia „să profite de orice prilej, în prezența reginei, ca să vorbească vehement împotriva popularității și a atitudinilor care tind să obțină simpatia maselor, condamnîndu-le la oricare altul“ ; și mai presus de toate să evite cu desăvîrșire aparența de a fi „dependent de activitatea militară“. „În această privință, scria Bacon, mai departe, nu pot să-mi exprim îndeajuns surprinderea în fața modului de a acționa al înălțimii voastre... căci maiestatea sa iubește pacea. În al doilea rînd, nu-i plac cheltuielile. În sfîrșit, acest gen de activitate dă naștere la un prestigiu suspect.“ Dar mai mult decît atît. Bacon vedea limpede că Essex nu avea stofă de general ; Cadiz însemnase un succes, fără îndoială, dar lui nu-i inspirau încredere aceste expediții militare, și stăruia pe

[1] Îndărătnic (fr. veche).

lîngă conte să nu se mai lase în voia unor astfel de tentații. Umbla zvonul că dorea să fie numit Comandant al artileriei ; asemenea gînduri erau cît se poate de neînțelepte. Să se concentreze asupra Consiliului de coroană ; acolo putea supraveghea treburile militare fără a participa la ele ; iar dacă dorea o nouă funcție, să aleagă una care acum era vacantă și avea un caracter pur civil : să ceară reginei să-l numească lord al Sigiliului privat.

Nici un sfat nu putea fi mai genial sau mai oportun. Dacă Essex l-ar fi urmat, cît de diferită ar fi fost istoria vieții lui ! Dar — acestea sînt ciudatele imperfecții ale intelectului omenesc — în timp ce înțelegerea lui Bacon era absolută în unele direcții, într-altele dădea greș la fel de total. Laolaltă cu sfaturile înțelepte și scrupuloase, amesteca și alte povețe care parcă erau calculate ca să anuleze scopul urmărit. Profund în toate afară de psihologie, acțiunile la care îl îndemna pe Essex pentru a-și păstra favoarea reginei nu se potriveau cîtuși de puțin cu temperamentul contelui. Bacon dorea ca protectorul său să se comporte cu prudența calculată de tip machiavelic care era firească propriei sale gîndiri. Essex urma să se angajeze pe o cale bine studiată de lingușire, disimulare și rezervă. Nu trebuia să imite chiar servilismul lui Leicester sau Hatton — o, nu ! — dar să folosească fiecare prilej ca s-o încredințeze pe Elisabeta că-i lua pe acești nobili drept model, „fiindcă nu cunosc un mijloc mai eficace de a o face pe maiestatea sa să considere că vă aflați pe drumul cel bun". Era necesar să fie foarte grijuliu în privința expresiilor figurii. Dacă, după o dispută, va recunoaște că regina are dreptate, „nimeri nu trebuie să vă citească pe față o cedare pur formală". Și „al patrulea, înălțimea voastră ar trebui să aibă întotdeauna pregătite unele amănunte, la care să dați impresia că țineți cu deosebită ardoare, pentru ca apoi să renunțați la ele, aflînd că maiestatea sa se opune sau nu le agrează". Ar putea, de pildă, să pretexteze „necesitatea unei călătorii

în Țara Galilor, pentru a vizita proprietatea și moșia de acolo"; și, la cererea reginei, să abandoneze proiectul. Pînă și „cele mai neînsemnate detalii" nu trebuiau neglijate cu nici un chip — „veșminte, podoabe, felul cum sînt purtate, gesturi, și altele de felul acesta". Cît despre „impresia că vă bucurați de faimă în rîndurile poporului", aceasta reprezintă „un lucru bun în sine" ; în plus, popularitatea „bine ținută în frîu, e una dintre cele mai frumoase flori ale măreției voastre, atît în clipa de față cît și în viitor". Era însă un atribut care se cerea mînuit cu gingășie. „Singura modalitate e aceea de a înăbuși acest fel de a fi *verbis*[1] și nu *rebus*"[2]. Alocuțiunile vehemente împotriva popularității trebuiau să rămînă simple vorbe și nimic mai mult. În realitate, nici nu trebuia să-i treacă prin minte contelui să renunțe la poziția sa de favorit al poporului. „Continuați pe calea onorabilă a fericirii obștești ca și pînă acum."

Astfel de sfaturi erau ori de prisos, ori de-a dreptul primejdioase. Cum ar fi fost cu putință ca impetuozitatea și francheța contelui să se încovoaie pînă la aceste mijloace fățarnice ? Toți știau — toți, după cît se pare, afară de Bacon — că Essex era incapabil să simuleze. „Nu poate ascunde nimic, spunea Henri Cuffe ; iubirea, ca și ura, îi sînt scrise pe frunte." Unui astfel de temperament era greu de spus ce-i era mai străin — practica perseverentă a vreunei stratageme temeinic studiate, sau artificiul de moment al șiretlicului mărunt. „Podoabe, haine, gesturi !" Cît de vană era speranța ca Essex să poată fi vreodată atent la acest gen de amănunte plicticoase ! Essex, care umbla totdeauna grăbit sau cu capul în nori — Essex, care ședea la masă fără să-și dea seama ce mănîncă sau ce bea, înfulecînd repede, sau oprindu-se brusc spre a cădea îndelung pe gînduri — Essex, care, pentru a-și scuti din timp, se lăsa îmbrăcat în mijlocul

[1] În vorbe (lat.).
[2] În fapte (lat.).

unui grup de prieteni și solicitatori, întinzîndu-și, după cum îl descrie Henry Wotton, „picioarele, mîinile și pieptul către valeţii lui personali ca să-l îmbrace și să-i încheie nasturii, fără a-i lua măcar în seamă, capul și fața către bărbier, ochii înspre misive, urechile spre petiţionari", și așa, în straie de care nici n-avea habar, cu o mantie aruncată în grabă pe umeri, ieșea cu pașii mari caracteristici picioarelor lui lungi, cu capul împungînd înainte, și se ducea la regină.

Și ajungînd la ea, să presupunem că atunci, printr-un miracol, și-ar fi amintit de sfaturile lui Bacon și ar fi încercat să pună în practică unul sau altul dintre vicleșugurile sugerate de prietenul său. Ce s-ar fi întîmplat ? Nu e oare limpede că firea lui și-ar fi afirmat drepturile în ciuda tuturor silințelor ? că gîndul lui adevărat s-ar fi întrezărit pe sub neîndemînaticele-i simulări, și toată acea prefăcătorie neversată i-ar fi sărit în ochi Elisabetei, care numai oarbă nu era ? Atunci situația lui ar fi fost cu mult mai rea decît înainte ; însăși onestitatea lui ar fi dat pe față contrafacerea ; și, încercînd să risipească bănuieli fără temei, le-ar fi dat, de fapt, îndreptățire.

Essex, firește, a citit și a recitit scrisoarea lui Bacon cu admirație și cu recunoștință — deși, poate, și cu un involuntar oftat. Dar în curînd avea să primească un foarte diferit gen de sfaturi de la un alt membru al aceleiași familii. Bătrîna lady Bacon, de la Gorhambury, nu pierdea din ochi Curtea londoneză, după cum îi era obiceiul. La scurt timp după întoarcerea contelui de la Cadiz, primise un raport surprinzător de bun despre purtările acestuia. Essex se lăsase dintr-odată — așa scria Anthony — de vechile deprinderi ușuratice, adoptînd „o linie de conduită creștinească, plină de rîvnă, nepierzînd nici o predică sau rugăciune de la Curte, și dînd dovadă de o sinceră și nobilă delicatețe față de virtuoasa lui soție, fără nici un fel de abateri". Pînă aici toate bune ; dar

schimbarea în bine n-a durat mult, se pare. După o lună sau două, circulau zvonuri despre o legătură între conte și o doamnă de rang înalt, căsătorită. Lady Bacon se simți profund scandalizată, fără, însă, a fi surprinsă ; asemenea isprăvi erau de așteptat în lumea păgînă a Londrei. Se oferea prilejul unei scrisori — o scrisoare pătrunsă de severă pietate. Cît despre doamna în cauză, nici un epitet nu era prea aspru pentru o asemenea creatură. Era o femeie „desfrînată și fără rușine, ale cărei purtări neobrăzate sfidau orice speranță de îndreptare". Se dădea în spectacol fără să-i pese că ajunsese de pomină." Ea se ruga Domnului „ca s-o aducă grabnic pe calea cea dreaptă, sau — lucrul cel mai simplu — s-o răpună pînă nu apucă să facă vreun rău". Pentru Essex încă nu erau necesare asemenea măsuri excesive ; vina lui era, desigur, mai mică, și exista încă speranța unei corectări. Să citească *Întîia epistolă către Tesalonicieni*, cap. 4, versetul 4, și va vedea că „voința lui Dumnezeu aceasta este : sfințirea voastră, ca să vă feriți de desfrînare". Ba mai mult, va găsi acolo „o grea amenințare că Domnul îi va judeca pe cei ce trăiesc în necurăție și în neînfrînarea patimilor, și nu vor intra în împărăția cerurilor ; asemenea fapte, spune apostolul, atrag mînia Domnului asupra noastră". Prin urmare, îl îndemna ea, „să ia seama și să nu defăimeze duhul sfînt dăruit de Domnul". Și încheia : „Cu cea mai profundă afecțiune mi-am luat libertatea să aștern aceste neplăcute rînduri, cam mîzgălite, recunosc, deoarece mă simt slăbită și suferindă".

Essex răspunse numaidecît, cu frumusețile de stil pline de patetism și demnitate ce-i erau familiare. „Consider, scria el, ca o dovadă puternică a bunăvoinței divine faptul că-mi trimite un înger atît de bun ca să mă mustre ; de asemenea ca o dovadă a deosebitului interes pe care domnia-voastră îl arătați pentru mîntuirea mea." Apoi nega întreaga aventură. „Declar în fața Domnului preamărit că această învinuire care mi s-a adus de curînd e falsă

și nedreaptă ; și că, de la plecarea mea din Anglia către Spania, nu m-a atins nici o acuzație de intemperanță cu nici o femeie din lume." Totul, susținea el, e o născocire a dușmanilor mei. „Îmi duc viața într-un loc unde, în fiecare ceas din zi, oamenii conspiră împotriva mea și vorbesc cu rea-credință despre mine. Dacă nu-i pot convinge pe alții, se conving pe ei înșiși că e adevărat ; și ce nu pot face să apară verosimil în ochii reginei, proclamă în public... Venerabilă doamnă, socotiți-mă un om slab, plin de imperfecții ; dar fiți încredințată că mă străduiesc să fiu bun, și că prefer să-mi îndrept greșelile decît să le ascund." Înalta doamnă nu prea a știut ce să aleagă din declarațiile acestea solemne ; poate că erau sincere — ea așa spera. Într-un *post scriptum,* el o ruga să ardă scrisoarea ; dar ea a preferat s-o păstreze. A împăturit-o cu grijă, cu degete noduroase și stîngace, și a pus-o de-o parte, pentru documentarea posterității.

Oricare ar fi fost adevărul în legătură cu zvonurile care-i parveniseră, e limpede că ea nu înțelegea cu mai multă pătrundere firea corespondentului ei decît pe aceea a celui de-al doilea fiu. Evlavioasa ei austeritate avea prea puțin în comun cu libertatea de moravuri a contelui care, fără îndoială, s-a socotit îndreptățit s-o înlăture cu cîteva afirmații de la înălțimea trufiei sale. Spiritul său capricios, melancolic, strălucitor, aparținea Renașterii — acelei Renașteri engleze, în care curentele contradictorii ale ambiției, erudiției, religiei și lascivității se împleteau atît de subtil. El trăia și se mișca într-o superbă incertitudine. Nu știa ce avea să facă sau unde avea să se ducă în clipa următoare. Îi era peste putință să se împotrivească misterioasei dominații a unor stări sufletești efemere — intense, acaparatoare, în totală discordanță una cu alta. Întorcea brusc spatele captivantei vîltori a afacerilor și a politicii, pentru a admira singur, în vreo încăpere retrasă, armoniile plastice, atît de evocatoare, ale lui Spenser. Cocheta primejdios cu frumoasele de la

Curte ; apoi se ducea să mediteze ore întregi asupra atributelor divinității în recea biserică Sfîntul Paul. Soarta părea să-l conducă irevocabil pe căile acțiunii și ale puterii ; și totuși el nu se putea hotărî dacă acolo se afla într-adevăr direcția autentică a destinului său ; visa la depărtările de la Lanfey sau la singurătățile senine de la Chartley Chase. Era chemat la regină. Admis în prezența ei, se simțea copleșit de altă suită de emoții contradictorii. Afecțiune — admirație — exasperare — ironie — le încerca pe toate în șir, iar uneori, parcă simultan. Era greu să te sustragi prestigiului vîrstei, regalității, succesului ; nu reușeai să te eliberezi de fascinația acelui intelect deosebit, cu atrăgătoarele lui sinuozități și cu toate surprizele unei vitalități exuberante. Spiritul lui, antrenat de al ei, dănțuia de-a lungul unor încîntătoare alei. Ce rotiri fericite ! Ce perspective noi, pline de desfătare ! Și pe urmă — ce se întîmplase ? Rotirile deveniseră precipitate, inexplicabile, ridicole. Îl cuprindea amețeala. În fața lor era drumul — simplu și lămurit ; dar ea ținea morțiș să-l răsucească în vîrtejuri repezi prin nenumărate colțuri, și toate eforturile lui n-o puteau menține pe drumul drept. Era o bătrînă absurdă și încăpățînată, oscilînd cînd ar fi trebuit să fie hotărîtă, și puternică doar în perversitate. Iar el era, la urma urmei, un bărbat, cu puterea de pătrundere și de hotărîre a bărbatului ; el i-ar fi putut arăta drumul, dacă ea l-ar fi urmat ; dar soarta inversase rolurile, și stăpînul firesc era slujitorul. Uneori, poate mai izbutea să-și impună voința — dar cu cîtă risipă de energie, cu ce prelungită afirmare a masculinității ! O femeie și un bărbat ! Da, într-adevăr, era mai mult decît evident ! De ce se afla el pe locul unde se afla ? De ce avea o cît de puțină influență ? Nu era numai evident ; era grotesc, era dezgustător : satisfăcea poftele cu totul speciale ale unei fecioare de șaizeci și trei de ani. Cum aveau să sfîrșească toate acestea ? I se strîngea inima, și,

pe punctul de a pleca, surprindea o lucire de neînțeles în ochii aceia care nu semănau cu ai nimănui. Revenea în grabă acasă — la soție, la prieteni, la surori ; apoi, în vasta sa reședință de pe malul Tamisei, cădea într-una din acele stări de colaps care surveniseră destul de des în anii copilăriei ; incapabil de a gîndi sau de a acționa, tremurînd chinuit de friguri, zăcea zile întregi în întuneric și tristețe.

În cele din urmă, însă, nu se mai putea împotrivi constrîngerii împrejurărilor, naturii epocii, chemării de a înfăptui și a conduce. Forțele vitale îi reveneau, aducînd cu ele vechiul freamăt al aventurii și invidiile ambiției. Spania își profila umbra ca și înainte la orizont ; nu fusese strivită la Cadiz ; șarpele era încă primejdios, trebuia să i se mai facă o crestătură. Se vorbea de o nouă expediție. Francis Bacon n-avea decît să spună ce voia ; dar dacă se mai întreprindea una, era cu putință ca „nobilul pair" din „Prothalamion" să rămînă pe dinafară ? Cum îi putea lăsa lui Walter Raleigh emoțiile și triumful ? Cum putea să rămînă în țară cu secretarul cocoșat care scria mereu la masă ? Între patru ochi, stăruia cu nerăbdare pe lîngă regină, iar ea părea mai înțelegătoare ca de obicei ; era de acord, în principiu, pentru un atac armat, dar ezita în privința formei precise pe care urma s-o capete această acțiune. Vestea începu să se răspîndească, și Francis Bacon se simți cuprins de neliniște. Evenimentul, își dădea seama, va arăta dacă sfatul său era luat în seamă : răscrucea drumurilor se apropia.

Între timp, pe cînd viitorul atîrna în balanță, această inteligență versatilă era ocupată în cu totul altă direcție. În ianuarie 1597, și-a făcut apariția un mic volum — unul dintre cele mai remarcabile din cîte au văzut vreodată lumina tiparului. Din cele șaizeci de pagini, primele douăzeci și cinci cuprindeau zece miniaturale *Eseuri* — cuvîntul era nou în limba engleză — în care reflecțiile unui observator fără pereche erau exprimate într-o formă nepieritoare. Reflecțiile aveau ca temă moravurile

lumii, în special ale lumii de la Curte. Mai tîrziu, Bacon a amplificat culegerea, lărgind sfera subiectelor și îmbogățindu-și stilul cu ornamente și culoare ; dar aici totul era lapidar, neîmpodobit și practic. Într-o succesiune de fraze aforistice, din care orice frumusețe afară de aceea a forței și a esenței fusese riguros izgonită, dădea glas gîndurilor sale pe astfel de teme ca *Solicitanți, Ceremonii și omagii, Partizani și prieteni, Cheltuieli,* sau *Tratative.* „Unele cărți, scria el, trebuie să fie gustate, altele înghițite, și numai puține rumegate și asimilate" ; nu mai încape îndoială cărei categorii aparține propria lui carte. Și rumegînd, învățăm multe nu numai despre metodele comportamentului politic, dar despre natura autorului, și despre acel ciudat amestec de îndrăzneală și prudență propriu gîndirii sale. „Oamenii mediocri trebuie să adere, spune el în eseul despre *Grupări politice,* dar oamenii mari care reprezintă o forță în ei înșiși e preferabil să se păstreze independenți și neutri ; totuși — adaugă el — chiar cînd e vorba de neofiți, a adera cu atîta moderație, încît cel ce devine omul unei facțiuni să se arate cît mai tolerant față de cea opusă, constituie cea mai bună cale." Cartea era dedicată „domnului Anthony Bacon, iubitul meu frate" ; dar ce va fi gîndit Anthony, cu instinctul său de devotament total, fără umbră de compromisuri, despre o asemenea apoftegmă ?

Orice va fi gîndit Anthony, Francis nu putea face altfel; în ultimă instanță el era dominat în chip necesar de intuiția faptelor, și nu de fratele său. Era limpede că se apropia cu pași repezi una din acele crize periodice care păreau că intervin cu o violență tot mai mare în relațiile dintre regină și conte. A devenit fapt cunoscut că se luase efectiv hotărîrea să se treacă la un atac naval asupra Spaniei ; dar cine avea să-l comande ? La începutul lui februarie Essex căzu la pat. Regina veni să-l viziteze ; păru că se însănătoșește după un atît de însemnat

act de bunăvoință ; apoi starea de prostrație reveni. Natura suferinței sale era îndoielnică : făcea pe supăratul, sau era cu adevărat bolnav ? Poate și una și alta. Timp de două săptămîni rămase nevăzut, în timp ce regina era foc și pară, iar la Curte circulau tot felul de zvonuri. Semnele unei înfruntări — ale unei răfuieli — erau iminente. Se afirma din surse demne de încredere că regina îi comunicase lui Essex că urma să împartă comanda expediției cu Raleigh și cu Thomas Howard ; drept care contele jurase că nici nu vrea să știe de această expediție. În cele din urmă supărarea Elisabetei izbucni în vorbe. „Am să-i sfărîm voința și să-i dobor trufia", a exclamat ea. Se întreba de unde-i venea această încăpățînare ; dar nu încăpea discuție, o moștenea de la mama lui — de la Lettice Knollys, verișoara ei, femeia aceea pe care o ura — văduva lui Leicester. Pe urmă se zvoni că Essex se simte mai bine, atît de bine încît părăsise patul și se pregătea să plece de îndată de la Curte pentru a-și vizita proprietățile din Țara Galilor.

Bacon nu se mai îndoia cîtuși de puțin unde duceau toate acestea. Luă, prin urmare, o hotărîre. El însuși era un neofit ; trebuia deci „să adere cu atîta moderație, încît să rămînă omul unei facțiuni, arătîndu-se în același timp cît mai tolerant față de cealaltă". Așadar îi trimise o scrisoare lui Burghley. Îi scrise cu matură chibzuință și cu subtilă prevedere. „Am socotit, spunea el, că voi arăta mai bine ceea ce vreau să exprim, scriindu-vă în urma unei analize îndelung cumpănite a datoriei ce-mi incumbă, decît la imboldul vreunui prilej anumit." Amesteca lingușirea cu vorbe de recunoștință, subliniind în treacăt „măiastra înțelepciune a înălțimii voastre", și adăugînd : „Unchiul meu bun stăpîn, *ex abundantia cordis*[1], trebuie să recunosc cît de mult și în cîte feluri ați consimțit să mă atașați de persoana înălțimii voastre prin

---

[1] Din belșugul inimii (lat.).

atîtea binefaceri". Pe un ton de adînc respect și supușenie, îi oferea stăruitor unchiului serviciile sale. „Aceasta mă face să vă rog smerit să credeți că înălțimea voastră este de drept posesorul principal al acelor, n-aș spune talente, ci fărîme de talente, cu care m-a înzestrat Domnul ; pe care le voi ține întotdeauna la dispoziția domniei voastre." Cerea chiar iertare ; ba chiar se disocia — cu o paranteză de ameliorare — de fratele său Anthony. „Cu aceeași smerenie rog pe înălțimea voastră să-mi ierte greșelile, și să nu-mi atribuie erorile altora (care știu că și ei le-au părăsit și, între timp, și-au schimbat gîndurile) ; ci să vă gîndiți la mine ca la un om care-și sporește pe zi ce trece sentimentul datoriei." Și încheia cu o declarație finală, turnată în forma unei fraze melodios ritmate, cu un nobil și impresionant descrescendo. „Și astfel, cerînd încă o dată iertare înălțimii voastre pentru lunga mea epistolă, comunicînd atît de deșarta ofertă a unui serviciu atît de nevrednic, și totuși o sinceră și autentică mărturisire a sentimentului datoriei, cinstit și legat prin jurămînt, pe care vi-l port, mă opresc aici ; încredințînd numele înălțimii voastre în paza proniei cerești."

Răspunsul lui Burghley ne-a rămas necunoscut ; dar putem avea siguranța că n-a respins aceste avansuri, și că le-a sesizat perfect implicațiile. Evenimentele începeau să se precipite. Moartea bătrînului lord Cobham, lăsînd vacant postul de guvernator al celor Cinci Porturi, a dus criza la punctul ei culminant. Fiul celui decedat, recentul lord, nădăjduia să succedeze tatălui în această funcție ; dar era dușmănit de Essex, care susținea cererea lui Sir Robert Sidney. Timp de o săptămînă conflictul a făcut obiectul interesului general, apoi regina și-a anunțat hotărîrea : postul de guvernator va fi încredințat lordului Cobham. Drept care Essex a declarat din nou că are intenția să părăsească Curtea — că avea treburi urgente în Țara Galilor. Totul era pregătit ; oamenii și caii așteptau, iar contele mai urma doar să-și ia rămas bun de

la Burghley, cînd regina trimise după el. A avut loc o întrevedere între patru ochi, care s-a terminat cu o reconciliere totală ; iar Essex a apărut la lumină cu titlul de comandant al artileriei.

Prin urmare aceasta a fost consecința sfaturilor lui Francis Bacon ! El îl învățase pe conte să invoce pretextul unei călătorii, spre a putea să renunțe, cu eleganță, la cererea reginei ; iar nesăbuitul procedase tocmai pe dos — folosise pretextul ca o amenințare spre a-i forța mîna suveranei. Și în ce scop ? Pentru a urmări ceea ce era mai de evitat — pentru a accentua acea „dependență de activitate militară", atît de vană și totodată atît de plină de primejdii — ba mai mult, să obțină însăși funcția, comanda artileriei, de care el îi recomandase să se ferească.

În mod evident, scrisoarea către Burghley era justificată ; devenise imperios pentru un „neofit" să-și asigure alt ajutor pentru a înfăptui lucruri frumoase pe lumea aceasta decît ceea ce-i oferea îndoielnica soartă a lui Essex. Totuși, ar fi fost necugetat să părăsească vechea legătură cu desăvîrșire ; se mai putea dovedi utilă, în multiple feluri. De pildă, Sir William Hatton murise, lăsînd o văduvă bogată — tînără și acceptabilă ; a o lua în căsătorie însemna un leac admirabil pentru boala de care Bacon suferea și acum — debilitatea pungii. S-au pornit tratative, și s-ar fi zis că totul putea sfîrși în mod fericit, dacă tatăl doamnei, Sir Thomas Cecil, își dădea consimțămîntul. Bacon îl rugă pe Essex să facă uz de influența sa ; iar Essex făcu tot ce i se ceruse. Îi scrise lui Sir Thomas, descriind pe larg meritele „dragului și valorosului său prieten", care, după cum auzise, se înfățișa ca „pretendent al lady-ei Hatton, fiica domniei voastre... În apărarea pledoariei mele ca să înclinați în favoarea cererii sale, voi adăuga doar atît : dacă mi-ar fi soră sau fiică, declar solemn că m-aș hotărî să favorizez această cerere cu aceeași încredere cu care caut acum

să vă conving. Și cu toate că am o deosebită afecțiune pentru el, judecata mea nu e întru nimic părtinitoare ; căci oricine îl cunoaște așa cum îl cunosc eu nu poate fi înrîurit decît în acest sens." Totuși, odată mai mult, influența contelui s-a dovedit fără ecou ; pentru cine știe ce motiv, Bacon a fost din nou dezamăgit ; de lady Hatton, ca și de funcția de Procuror general, a avut parte Edward Coke.

Essex nu fusese numit numai Comandant al artileriei ; tot lui i se încredințase comanda expediției împotriva Spaniei. De luni de zile se știa că spaniolii se ocupau cu minuțioase pregătiri navale în marile porturi alăturate de la Coruña și Ferrol. Destinația noii Armada era necunoscută — poate Africa, sau Bretania, sau Irlanda ; dar rapoarte persistente susțineau că se va da un atac asupra insulei Wight. S-a luat hotărîrea să se preîntîmpine primejdia. Essex, cu Raleigh și lordul Thomas Howard ca subalterni, urma să conducă flota și o importantă forță armată pînă la Ferrol, și să distrugă tot ce se găsea acolo. Pe scurt, aventura de la Cadiz trebuia să se repete ; și de ce nu ? Regina însăși era convinsă că se putea realiza acest plan — necostisitor, eficace și rapid. Pînă și cei doi Cecil au fost de acord. Reconcilierea plutea în aer. Burghley, jucînd rolul de conciliator, realiză împăcarea fiului său cu contele. Essex oferi un mic dineu la locuința sa, invitîndu-l nu numai pe Sir Robert, dar și pe Walter Raleigh. Învrăjbirile din anii trecuți erau date uitării ; și, într-o consfătuire secretă care a ținut două ore, cei trei oameni de seamă au făcut legămînt de prietenie. Și ca o dovadă concludentă a înțelegerii lor, au convenit s-o convingă pe Elisabeta să-i acorde din nou lui Raleigh bunele ei grații. Suverana s-a lăsat ușor înduplecată de această dublă intervenție ; Raleigh a fost chemat, primit cu amabilitate, și încunoștiințat că-și poate relua îndatoririle de căpitan al gărzii palatului. Spre a sărbători

împrejurarea, el și-a comandat o armură completă din argint; și astfel, impozant și strălucitor, primejdiosul om se afla din nou în anticamera regală de la Whitehall.

Iar acum venise vara, și marea flotă era aproape gata de plecare. Essex, de pe coastă, supraveghea ultimele pregătiri. Își luase rămas bun de la regină; dar mai rămînea două săptămîni în Anglia, și cuvintele de adio au continuat pînă în cea din urmă clipă într-o corespondență pasionată. Dificultăți, periclitări, motive de nemulțumire puteau exista mereu în acea legătură ambiguă; dar acum absența părea că limpezește totul. Elisabeta era mai drăgăstoasă ca oricînd. Trimitea șuvoi de daruri și mesaje; i-a expediat propriul portret; îi scria mereu cu mîna ei. Essex se simțea fericit — activ, plin de importanță, de însuflețire; marea regină, cu întreaga ei grandoare și cu toată afecțiunea, îi apărea în închipuire ca o zînă în nimb luminos. O numea „suverana lui prea scumpă și admirată". Nu-și putea exprima sentimentele; dar, de vreme ce „cuvintele nu sînt în stare să tălmăcească ceea ce simt, fac apel la scumpa inimă regală, care, fără ajutorul cuvintelor mele, mă poate înțelege pe deplin și fără umbră de confuzie. Cerul și pămîntul vor da mărturie pentru mine. Mă voi strădui să fiu vrednic de o atît de înaltă bunăvoință și binecuvîntată fericire." Se simțea legat de ea „cum n-a mai fost alt supus de suzeranul său". Din inima lui „se revărsau în valuri cele mai înfocate, mai credincioase, și mai mult decît foarte iubitoare urări". Îi mulțumea pentru „scrisorile duioase, compuse de o minte strălucită între toate". Ajungîndu-i la urechi zvonul că exista o spărtură în învelișul corăbiei lui Essex, regina i-a scris alarmată invitîndu-l să ia măsuri de precauție împotriva oricărui risc. El se afla la Plymouth, în ajunul zilei plecării, cînd i-a parvenit avertizarea ei. „Infinita iubire pe care o port maiestății voastre, răspundea el, mă face să mă iubesc acum pe mine însumi de dragul ei; și de aceea, scumpă doamnă, fiți

încredințată că voi ști să procedez așa cum doriți, spre a reveni în patrie, în preajma domniei voastre." Nu exista nici o primejdie, o asigura el; vîntul era favorabil; totul era gata; urmau să înalțe pînzele dintr-o clipă într-alta. „Sărut cu smerenie frumoasele mîini regale, încheia el, și-mi pun tot sufletul în urările pline de pasiune și grijă pentru ca toate bucuriile adevărate să umple inima scumpă a maiestății voastre, care trebuie să știe că are în mine cel mai supus și mai devotat vasal, Essex." Și flota porni în larg.

IX

În acel gigantic edificiu pe care-l construise pentru sine, tot numai din piatră, departe, pe o înălțime, în mijlocul pustietății din stîncoasa regiune a Guadarramei — palatul Escurial, locuia și lucra regele Filip. Lucra fără întrerupere, cum nu mai făcuse nici un alt monarh pînă atunci, supraveghind de la pupitrul său un vast imperiu — Spania și Portugalia, jumătate din Italia, Țările de Jos, Indiile de vest. Îmbătrînise și încărunțise în trudă și osteneală, dar lucra mai departe. Era ciuruit de boli; îl chinuia guta; avea ulcerații pe piele; căzuse pradă unei misterioase și teribile paralizii; dar mîna îi umbla pe hîrtie de dimineața pînă seara. Nu mai ieșea niciodată. Se retrăsese într-o încăpere din interiorul palatului — o cămăruță căptușită cu tapiserii în nuanțe de verde închis — și de acolo domnea, ascuns, tăcut, neobosit, murind. Avea o singură desfătare, și numai una: cîteodată pornea clătinîndu-se pe picioare, intra printr-o ușă joasă în oratoriul său și, îngenunchind, privea printr-o fereastră interioară, ca dintr-o lojă de operă, spre spațiile vaste ale unei biserici. Era centrul imensului edificiu, pe jumătate palat, pe jumătate mănăstire, și acolo, și ei ca niște per-

sonaje de operă cu veșmintele, mișcările și ciudatele lor cîntări, preoții slujeau la altarul situat chiar sub el, concentrați asupra muncii lor sacre. Sacră ! Dar și munca lui era astfel ; și el trudea pentru gloria Domnului. Nu era el unealta aleasă a lui Dumnezeu ? Purta în sînge moștenirea divină. Tatăl său, Carol Quintul, fusese bine primit în ceruri, după moarte, în sînul Treimii ; faptul nu putea fi pus la îndoială ; doar însuși Tizian pictase această scenă. Și el avea să fie primit în aceeași slavă cerească ; dar nu încă. Mai întîi trebuia să-și ducă la bun sfîrșit îndatoririle pămîntești. Trebuia să încheie pace cu Franța, să-și căsătorească fiica, să-i supună pe olandezi, să consolideze pretutindeni supremația bisericii catolice. Mai erau, ce e drept, destule de înfăptuit, și foarte puțin timp la dispoziție — se întorcea grăbit la masa de lucru ; și toate trebuiau îndeplinite de el însuși, cu propria lui mînă.

Gîndurile îl năpădeau, într-un noian învălmășit. Nici unul nu-i mai făcea plăcere acum. Uitase fîntînile de la Aranjuez și ochii principesei de Eboli. Creierul îi era obsedat și chinuit de stimulente vagi — religia, orgoliul, dezamăgirea, dorința de odihnă, setea de răzbunare. Regina Angliei, îi apărea în fața ochilor — viziune înnebunitoare ! Îmbătrîniseră și unul și altul, iar ea se eschivase întotdeauna — se ferise cu dibăcie și de dragostea și de ura lui. Dar încă mai avea puțin răgaz ; va lucra și mai neabătut ca pînă acum ; și o va învăța el minte — pe incalificabila femeie, cu rîsul ei eretic — să mai rînjească ; nu va închide ochii pînă cînd nu-i va administra lecția hotărîtoare.

Ar fi, într-adevăr, ofranda potrivită cu care să se înfățișeze înaintea Treimii. Ani în șir trudise, cu eforturi înzecite, în vederea acestui scop. Marea lui Armada nu-și reușise misiunea ; era adevărat ; dar eșecul nu fusese ireparabil. Distrugerea Cadizului reprezentase de asemenea o pierdere regretabilă ; dar nici aceea nu însemnase lovitura de grație. Va trebui construită o nouă Armada,

care, cu ajutorul Domnului, îi va realiza neapărat intențiile. Înfăptuise mult și pînă în prezent. Nu izbutise el, doar la cîteva luni după căderea Cadizului, să trimită o flotă puternică spre Irlanda, cu armată mare, ca să-i sprijine pe rebelii de acolo ? Din nefericire, realitatea este că flota nu atinsese niciodată coastele Irlandei, din cauza unei furtuni de miazănoapte, și că peste douăzeci de corăbii se scufundaseră, iar rămășițele acestei a doua Armada se întorseseră în Spania cu planurile zădărnicite. Dar asemenea accidente se întîmplă oricînd, și de ce ar dispera atîta vreme cît Treimea era de partea lui ? Cu o hărnicie de necrezut se apucase de lucru în legătură cu repararea și reechiparea flotei în portul Ferrol. Îl numise comandant pe Martin de Padilla, guvernator *(adelentado)* al Castiliei, iar Martin era un om pios, mai pios chiar decît Medina Sidonia. Pînă în vara lui 1597 se părea că această a treia Armada avea să fie gata de plecare. Se produceau, totuși, inexplicabile amînări. Consiliul se întrunea în conclav solemn, dar complicatele sale discuții, dintr-un motiv sau dintr-altul, nu păreau că fac să progreseze lucrurile. Mai existau și certuri între comandanți și oficialități ; toți erau la cuțite, fără nici un fel de înțelegere a marii sarcini în care se aflau angajați. Regele Filip singur înțelegea totul. Scopurile urmărite constituiau secretul său personal ; nu le va revela nimănui ; nici chiar lui *adelentado,* oricît s-ar interesa el, nu trebuia să i se destăinuie destinația flotei. Dar era necesar să se isprăvească odată cu aceste amînări. Armada trebuia să-și înalțe pînzele fără întîrziere.

Apoi sosiră știri cît se poate de neliniștitoare. Flota engleză era în curs de echipare ; fusese adunată la Plymouth ; foarte curînd avea să plutească pe ocean. Și nu putea exista vreo îndoială în privința obiectivului ; se va îndrepta direct către Ferrol, și, odată ajunsă acolo — ce va împiedica faptul ? — dezastrul de la Cadiz se va repeta. *Adelentado* declara că nu exista posibilitatea să se întreprindă nimic, că nu putea fi părăsit portul cu nici un chip, că pregătirile

erau absolut necorespunzătoare, că, de fapt, îi lipsea *totul*, şi nu avea cum să ţină piept inamicului. Era exasperant — piosul Martin se molipsise de tonul plîngăreţ al lui Medina Sidonia. Dar nu era nimic de făcut ; trebuia să se facă faţă situaţiei, cu toată încrederea în ajutorul Treimii.

Sosi ştirea că flota părăsise portul Plymouth ; iar după aceea — se întîmplă un miracol. După un răstimp de tăcere înfricoşată, s-a aflat că o furtună, abătîndu-se dinspre sud-vest, aproape că-i nimicise pe englezi, ale căror corăbii, după zece zile, se întorseseră cu neînchipuite dificultăţi în port.

Furtuna fusese, într-adevăr, înspăimîntătoare. Regina, în palatul ei, tremurase înfiorată ascultînd suflarea grozavă a vîntului ; însuşi Essex îşi încredinţase de mai multe ori sufletul în mîinile Domnului. Salvarea a însemnat însă pentru el o întîmplare mai puţin fericită decît îşi închipuia ; avea să fie zdrobit într-o catastrofă şi mai teribilă ; iar furtuna a fost numai un prolog prevestitor al tragediei. Odată cu fatala întărire a vîntului, norocul lui s-a spulberat. Din clipa aceea soarta i-a devenit neîntrerupt tot mai potrivnică. Printr-o ciudată coincidenţă, furtuna care a deschis poarta atîtor consecinţe cumplite a avut parte de privilegiul nemuririi. Printre tinerii gentilomi care îl însoţeau pe conte în căutare de aventuri şi bogăţii se afla şi John Donne. [1] A suferit îngrozitor, dar s-a hotărît să-şi transforme senzaţiile neplăcute într-o creaţie cu totul neaşteptată. Din violenta dezlănţuire a furtunii pe mare el a făcut un poem — un poem scris într-un stil şi o cadenţă nouă, fără fascinaţii plastice şi fără arsenalul clasic de imagini, ci aspru, modern, plin de umor, înţesat de surprinzătoare metafore realiste şi de ironie învăluită în detalii complicate.

[1] ***Donne, John*** **(1573—1631)**, poet din aşa-numita „şcoală metafizică", ecleziast şi filozof. Crescut în religia catolică, a devenit, ulterior, fervent anglican. Sonetele lui religioase îmbină inspiraţia mistică cu preţiozitatea.

„Ca duhuri negre de păcat tîrîndu-se din groapă
În ziua de apoi, fricoşi, o uşă unii crapă,
Privesc şi-ntreabă tremurînd, dar află, grozăvie,
Asemeni soţilor geloşi, ce nu ar vrea să ştie.
Şed alţii pe tambuchi, holbaţi, de parc-ar vrea să spună
Că se-ngrozesc aşa, hidos, ca frica s-o răpună.
Corabia văd că-n orice loc lovită e de-o boală :
Catargul mare scuturat de friguri ; jos, în cală,
Totu-i hidropic, îmbîcsit, muiat în saramură ;
Întinse coarde gem, se rup parîmele-n tortură ;
Şi zdrenţele atîrnă-n jos din sfîşiate vele
Ca de pe-un spînzurat stînd prins de-un an în lanţuri grele."

Versurile, trecute din mînă în mînă pretutindeni, în manuscris, au fost foarte apreciate. Aşa a început acea extraordinară carieră de pasiune şi poezie, ce avea să culmineze la timpul cuvenit cu decanatul de la Sfîntul Paul.

În timp ce Donne se ocupa cu plăsmuirea acrobaticelor lui cuplete, Essex punea totul în acţiune la Falmouth şi la Plymouth pentru a repara stricăciunile care slujiseră drept sursă de inspiraţie. Curtea îi trimise expresia unor sentimente de compasiune. De la cei doi Cecil i-au sosit scrisori pline de politeţe, iar Elisabeta se găsea într-o dispoziţie sufletească neaşteptat de blîndă. „Regina, îi scria Sir Robert, e atît de înclinată acum să ne vadă pe toţi iubindu-te, încît ea şi cu mine vorbim în fiecare seară ca nişte îngeri despre dumneata." Un incident ce avusese loc de curînd o delectase atît de mult, încît a privit dezastrul naval cu un neobişnuit sînge rece. Sosise din Polonia un ambasador — un personaj somptuos, îmbrăcat într-o lungă robă de catifea neagră cu nasturi bătuţi în pietre scumpe — pe care ea l-a primit cu mare ceremonie. Aşezată pe tron, şi înconjurată de doamnele de onoare, de consilieri şi nobili, a ascultat cu condescendenţă discursul elaborat al trimisului. El se exprima în latină ; excepţional de bine, după

toate aparențele ; dar, în timp ce-l asculta, o cuprindea uimirea. Nu era cîtuși de puțin ceea ce așteptase ea. Abia dacă-i adresase un cuvînt de omagiu, în schimb protesta, mustrări, critice — era cu putință ? — amenințări chiar ! I se ținea un logos pentru prezumția ei, era acuzată că distruge comerțul Poloniei, ba chiar era informată că maiestatea sa regele nu va mai tolera asemenea procedeuri. Uimirea făcu loc furiei. De îndată ce trimisul isprăvi de vorbit, suverana se ridică de pe tron dintr-o mișcare. „*Expectavi orationem*, exclamă ea, *mihi vero querelam adduxisti !*“ [1] — și continuă, fără întrerupere, să reverse un potop de latină injurioasă, în care reproșul, indignarea și gluma sarcastică se împleteau cu uluitoare volubilitate. Ochii îi scînteiau, glasul ieșea scrîșnit și tunător. Cei din jur rămăseseră în extaz ; cu toate că-i cunoșteau meritele, era ceva cu totul nou — această capacitate prodigioasă de elocvență *ex tempore* [2] într-o limbă de cultură clasică. Nenorocosul ambasador se simțea covîrșit. În cele din urmă, după ce și-a încheiat ultima frază, regina s-a oprit o clipă, apoi s-a întors către curtenii ei. „Pe legea mea, *my lords !* le-a spus ea cu un surîs de satisfacție, am fost obligată astăzi să-mi lustruiesc latina demult ruginită !“ După întrevedere, l-a chemat la ea pe Robert Cecil și i-a spus că ar fi dorit ca Essex să se afle de față și s-o audă vorbind latinește. Cecil, cu mult tact, a făgăduit că-i va trimite contelui o relatare completă a celor petrecute ; așa a și făcut, astfel că amănuntele acestei interesante scene au parvenit și posterității, prin scrisoarea lui.

Cam în silă, regina a consimțit să se dea un nou atac împotriva Spaniei. Prea slăbită pentru a efectua o debarcare la Ferrol, flota engleză urma doar să trimită vase incendiatoare în port spre a distruge navele ; după aceea,

[1] Așteptam o cuvîntare ; mi-ai prezentat o adevărată plîngere (lat.).
[2] Improvizată (lat.).

se putea încerca o interceptare a flotei cu bogății din Indiile de vest. Essex porni cu escadra sa diminuată, și din nou avu parte de vînturi potrivnice. Cînd, după mari dificultăți, ajunse aproape de coasta Spaniei, o furtună dinspre răsărit îl împiedică să se apropie de portul Ferrol. Scrise în țară, explicînd neșansa și anunțînd că, de vreme ce primise informații despre deplasarea flotei spaniole către insulele Azore pentru a întîmpina acolo transportul bogățiilor, avea intenția s-o urmeze neîntîrziat în direcția aceea. Elisabeta îi trimise un răspuns formulat în maniera ei cea mai regească și mai enigmatică. „Cînd privesc, spunea ea, admirabila lucrare a vîntului de răsărit, prelungindu-se atît de mult dincolo de marginile firii, văd, ca într-un cristal, adevărata imagine a nesăbuinții mele, care a mers la riscuri supraomenești, pînă la punctul de a se face vinovată de nebunie.“ Cu alte cuvinte, își dădea seama că se expusese la primejdii împotriva judecății ei sănătoase. Semăna cu „smintitul care mai păstrează un iz din rămășițele toanei sale delirante, la care a contribuit mult influența lui *Sol in Leone* [1] (era în august). Essex nu trebuia să meargă prea departe bizuindu-se pe neînțeleapta ei indulgență. A inserat un *caveat* [2] ca nu cumva „această bunătate smintită să nu te facă prea îndrăzneț... să nu aduni și alte greșeli în fața milostivirii noastre ; ...mă contrariezi prea mult cu puțina considerație pentru ceea ce-mi scapă pe negîndite sau ceea ce poruncesc“. Era dator să fie prudent. „Rămîne ca, după prima încercare primejdioasă, să nu agravezi pericolul înfruntînd, într-o climă și mai îndepărtată, alte riscuri care îți pot rezerva prisos de lovituri ; fie ca trăsăturile ce-ți sînt proprii să se manifeste în folosul tău, și mulțumește-te cînd lucrurile merg bine, ceea ce nu ți-a stat totdeauna în caracter.“ Din cîteva tușe rapide, aplicate

[1] Soarele în zodia Leului (lat.).
[2] Să ia seama (lat.).

de haut en bas [1], ea punea degetul pe cusururile lui. „Despre asta, destul ; dar dintre toate modurile [2] mele nu uit pe acelea ale conjugării, negăsind răgaz decît pentru modul dorințelor și rugăminților, de a vedea întărite cu cea mai mare promptitudine nevoile acestei armate, tot aici cuprinzînd și dorința să te întorci teafăr, și să-ți fie hărăzită înțelepciunea de a distinge între *verisimile* [3] și *potest fieri* [4]." Și încheia cu o mărturisire de afecțiune, în care plenitudinea sentimentului pare a fi exprimată prin însăși contorsionarea stilului. „Nu uita să-i saluți cu înalta mea bunăvoință pe bunul Thomas și pe credinciosul Mountjoy. Semăn grozav de mult cu oamenii obișnuiți, prin aceea că uit să trimit mulțumiri pentru ceea ce am primit ; dar aveam atît de puțin elan să iau, încît era aproape să uit să mulțumesc ; primește însă acum mulțumiri cu milioanele, și totuși cele rămase în păstrare sînt cele mai dragi."

Cuvintele ei au străbătut oceanul ca să-l găsească, și cînd i-au parvenit, ar fi fost preferabil dacă Essex le-ar fi acordat mai multă atenție. În preajma insulelor Azore nu se vedea nici urmă de flotă spaniolă ; dar galioanele încărcate cu bogății trebuiau să apară dintr-o clipă într-alta. Terceira, citadela centrală a insulelor, era prea puternică pentru a fi atacată ; și, de vreme ce transportul s-ar fi aflat în siguranță odată ajuns în acel port, tactica englezilor era, în mod vădit, aceea de a-l aștepta spre vest, pe ruta dinspre America. S-a luat hotărîrea să se efectueze o debarcare pe insula Fayal, care putea deveni un execelent centru de observație. Întreaga flotă se îndreptă într-acolo, dar corăbiile nu reușiră să rămînă grupate la un loc, și cînd escadra lui Raleigh atinse punctul de întîlnire nu se vedeau nicăieri corăbiile lui Essex și restul

[1] De sus în jos (fr.).
[2] Joc de cuvinte. *Mood* — dispoziție sufletească ; mod gramatical.
[3] Ceea ce seamănă cu adevărul (lat.).
[4] Ceea ce se poate înfăptui (lat.).

flotei. Raleigh așteptă patru zile ; apoi, ducînd lipsă de apă, debarcă împreună cu oamenii lui, atacă orașul Fayal și-l cuceri. Era un început încununat de succes ; Raleigh comandase cu dibăcie, și o mare cantitate de pradă căzuse în mîinile sale și ale oamenilor săi. Îndată după aceea își făcu apariția și restul flotei. Cînd auzi Essex de cele întîmplate, avu un acces de furie ; Raleigh declară el, o luase înaintea lui în mod deliberat, urmărind jaful și gloria, și nu se supusese ordinelor atacînd insula fără a aștepta sosirea comandantului suprem. Vechea discordie izbucni mai vie ca oricînd. Unii dintre partizanii cei mai nesocotiți ai lui Essex îi sugerară că prilejul nu trebuia pierdut — că Raleigh trebuia să fie adus în fața tribunalului militar și executat. Oricît era de mînios, Essex n-a putut să accepte o asemenea idee. „Aș face-o, se relatează că a răspuns, dacă mi-ar fi prieten." În cele din urmă s-a ajuns la o înțelegere. S-a convenit ca Raleigh să-și ceară scuze, și să nu se facă nici o mențiune în raportul oficial despre acțiunea lui victorioasă ; nu trebuia să dobîndească nici un merit de pe urma celor săvîrșite ; cu aceste condiții i se va trece cu vederea incorectitudinea. A avut loc împăcarea, dar Essex își simțea încă susceptibilitatea rănită. Pînă acum nu înfăptuise nimic demn de reputația lui — nu luase nici un trofeu și nici un prizonier. Dar află că mai era o insulă ce putea fi ușor cucerită ; dacă Raleigh pusese mîna pe Fayal, el va lua în stăpînire San Miguel ; și porni pe dată spre San Miguel, cu toate pînzele sus. *Verisimile* și *potest fieri !* De ce nu reținuse acele cuvinte ? Atacul asupra insulei San Miguel a însemnat un act de nebunie. Căci insula fiind situată la răsărit de Terceira, pentru a ajunge acolo trebuia să lase nepăzită ruta flotei care transporta bogățiile. S-a petrecut întocmai ceea ce era de așteptat. În timp ce englezii se apropiau de San Miguel, uriașul tribut al Indiilor a fost pus la adăpost în portul Terceira. Iar, pînă la urmă, San Miguel s-a dovedit a fi o insulă atît de stîncoasă, încît era cu neputință să se efectueze o debarcare ;

Terceira era inexpugnabilă ; totul se sfîrşise ; nu mai rămînea nimic de făcut decît să se întoarcă în Anglia.

Da ! Dar unde se găsea flota spaniolă în tot acest răstimp ? Nici nu părăsise portul Ferrol, unde pregătirile de ani de zile erau în sfîrşit duse la capăt cu înfrigurare. În timp ce regele Filip îi zorea pe cei de-acolo cu un flux nesfîrşit de depeşe, sosi la palat ştirea că englezii îşi îndreptau flota spre insulele Azore. Filip îşi dădu seama că i se oferea un prilej favorabil. Odioasa insulă din nord rămăsese deschisă şi neapărată înaintea forţelor sale. Inamicul era ca şi predat în mîinile lui. Porunci ca Armada să părăsească imediat coasta. Degeaba se ruga *adelentado* pentru încă un scurt răgaz, degeaba explica pe larg scandaloasele deficienţe care făceau improprie pentru luptă artileria de bord, degeaba implora, în cele din urmă, să fie descărcat de acea intolerabilă răspundere. În zadar — piosul Martin, încă necunoscînd destinaţia, a fost obligat să conducă flota în golful Biscaia. Atunci, şi numai atunci, avea permisiunea de a citi instrucţiunile. Trebuia să navigheze direct către Anglia, să atace Falmouth, să-l ocupe şi, după înfrîngerea flotei inamice, să pornească în marş spre Londra. Armada a navigat, deci, mai departe, însă, în apropierea insulelor Scilly, un vînt de nord s-a abătut asupra ei. Corăbiile se clătinau şi se zdruncinau ; curajul îi părăsea pe căpitani. Pregătirile regelui Filip fuseseră într-adevăr inadecvate ; aşa cum afirmase *adelentado, totul* lipsea — pînă şi practica elementară marinărească, pînă şi dorinţa de a da piept cu inamicul. Păianjenul de la Escurial ţesuse pînze din visurile sale. Corăbiile începură să se împrăştie şi să se scufunde ; vîntul se întări transformîndu-se în furtună ; se întruni un consiliu de război disperat ; *adelentado* dădu semnalul, şi Armada se tîrî înapoi în portul Ferrol.

Regele Filip, între timp, era aproape inconştient din cauza îngrijorării şi a bolilor. Se ruga neîncetat, plecîndu-şi genunchii în chinuri sufleteşti în timp ce privea din loja

lui de operă la înaltul altar de dedesubt. Într-o zi l-a lovit un atac de paralizie ; respira cu greu, nu mai putea înghiţi hrana ; fiica sa, plecîndu-se asupra lui, a avut ideea să-i sufle alimente lichide pe gît printr-un tub, şi astfel i-a salvat viaţa. Sosise vestea întoarcerii lui *adelentado ;* dar regele părea să fi trecut dincolo de atingerea mesajelor omeneşti. Deodată s-a produs o schimbare ; a deschis ochii ; şi-a recăpătat starea conştientă. „Nu mai pleacă Martin odată ?“ au fost primele lui cuvinte. Curtenilor le stătea în faţă o sarcină penibilă. Trebuiau să-i explice regelui Filip că piosul Martin nu numai că plecase, dar se şi întorsese.

Essex se înapoiase şi el, şi a trebuit să dea ochii cu o stăpînă care nu era nici pe departe muribundă. Cîţiva negustori spanioli, întîmplător luaţi ca ostateci pe drumul de întoarcere, au fost tot ce a putut prezenta spre justificarea unei isprăvi care nu numai că implicase cheltuieli enorme, dar lăsase Anglia expusă primejdiei unei invazii străine. După furtuna cea mare, Elisabeta nu se arătase dispusă să-şi dea consimţămîntul pentru plecarea flotei ; fusese înduplecată împotriva voinţei ei ; şi aceasta era consecinţa. O scenă de furie cumplită era inevitabilă. Conducere greşită — grosolan de greşită, de neiertat ; pierderi grele, ca bogăţii şi reputaţie ; regatul expus unui pericol iminent : aşa se rezuma aventura. Singura compensaţie, socotea ea, era aceea că acum învăţase lecţia. Întreaga orientare către asemenea expediţii primejdioase şi costisitoare, pe care ea o privise totdeauna cu profundă neîncredere, se dovedise în sfîrşit lipsită de noimă, şi ea nu mai voia să audă de aşa ceva. Niciodată, i-a declarat ea lui Burghley, nu va mai trimite flota dincolo de limitele Canalului Mînecii ; şi, niciodată în viaţă, nu şi-a mai schimbat hotărîrea.

Primit cu glacială dezaprobare, Essex a depus mari sforţări ca să se dezvinovăţească, a constatat că era inutil, şi, de umilinţă şi supărare, s-a retras de la Curte în izolarea reşedinţei sale de ţară de la Wanstead, în împrejurimile

dinspre est ale Londrei. De-acolo i-a adresat reginei o scrisoare patetică. Făcuse din el, îi scria, „un străin", și „am preferat să-mi retrag trupul bolnav și mintea tulburată într-un loc de odihnă decît, trăind în preajma maiestății voastre, să ajung unul dintre aceia care vă privesc de departe". Și adăuga : „Despre mine ar fi o absurditate să scriu ceea ce nu vă interesează". Totuși, o asigura el, „păstrez în piept aceeași inimă, deși acum sînt copleșit de asprime, pe cît eram înainte cucerit de frumusețe. Scriu din pat, în această duminică seara, și voi sta astfel ca într-un mormînt cîteva zile. Slujitorul maiestății voastre, rănit dar neschimbat din pricina lipsei de bunăvoință, R. Essex."

„Cucerit de frumusețe !" Elisabeta a zîmbit, dar nu s-a lăsat îmblînzită. Ceea ce o sîcîia mai mult ca orice era descoperirea faptului că reputația populară a contelui ca mare conducător de oști nu diminuase cîtuși de puțin. Eșecul expediției în insule era pus de cei mai mulți pe socoteala nenorocului, a vremii, a lui Raleigh — a oricărei cauze afară de cea justă — incompetența comandantului suprem. Niște neghiobi cu toții : ea știa unde stătea adevărul. Totuși, ar fi dorit să fie altfel. Într-o zi, pe cînd discuta cu Sir Francis Vere pe îndelete despre acest subiect în parcul de la Whitehall, acesta îndrăzni să intervină în favoarea celui absent. Ea ascultă cu îngăduință, argumentă puțin în contradictoriu, apoi schimbă tonul și, conducîndu-l pe Sir Francis la capătul unei alei, se așeză împreună cu el pe o bancă și vorbi îndelung, cu blîndețe și afecțiune, despre Essex — despre felul lui de a fi, vederile lui, curiozitățile de caracter ce-i erau proprii, și încîntătorul său temperament. Curînd după aceea îi scrise, întrebîndu-l de sănătate. Îi scrise din nou, și mai stăruitor. În fundul inimii dorea să-l revadă la palat, viața era searbădă fără el, trecutul putea fi uitat. Îi trimise încă o scrisoare, lăsînd să se înțeleagă că-i acordă iertarea. „Prea scumpă doamnă, răspunse Essex, binevoitoarele și desele scrisori ce-mi

trimiteți sînt în stare să ferească un bolnav de rele, sau mai curînd să redea vieții un om pe jumătate mort. Din clipa cînd am fost atît de fericit să știu ce înseamnă iubirea, nu m-au părăsit nici o zi, nici măcar un ceas, speranța și gelozia ; și, atîta timp cît îmi faceți dreptate, ele sînt nedespărțite însoțitoare ale vieții mele... Dacă maiestatea voastră în dulceața inimii o veți nutri pe cea dintîi, și în dreptatea iubirii, mă veți elibera de tirania celei de-a doua, îmi veți dărui totdeauna fericirea... Și astfel, dorind maiestății voastre să fiți stăpînă pe ceea ce doriți mai mult, sărut smerit frumoasele voastre mîini".

Era fermecată. Asemenea declarații — cu atît mai seducătoare prin însăși ambiguitatea exprimării — au topit ultimele rămășițe ale resentimentului ei. Trebuia să revină neîntîrziat ; iar ea se pregătea pentru o emoționantă și pe deplin satisfăcătoare scenă de reconciliere.

Dar nu-i era dat să fie fericită atît de curînd. Cînd Essex nu mai avu nici o îndoială că ea dorea să-l vadă reîntors, deveni la rîndul lui distant și nemulțumit. Înconjurat de sfătuitori mai puțin înțelepți decît Francis Bacon — mama și surorile lui, precum și militarii ambițioși care depindeau de protecția sa — a acceptat să le asculte sugestiile și a început un joc echivoc. Faptul că suferise un eșec de nejustificat în expediția către insule îl făcea și mai nerăbdător să se afirme. Scrisorile lui, în care regretul autentic se îmbina cu cochetăria meșteșugită, produseseră efectul dorit. Regina dorea să-l revadă ; foarte bine, dorința îi va fi împlinită — dar pentru asta va trebui să plătească. El considera că, în ceea ce-l privea, i se făcuse o gravă nedreptate. Nu numai că Robert Cecil fusese numit Cancelar al ducatului de Lancaster în absența lui, dar, cu o săptămînă înainte de întoarcerea sa de pe mare, lordului Howard de Effingham i se acordase titlul de conte de Nottingham. Asta le întrecea pe toate. Ba chiar se menționa în hrisovul de noblețe, printre motivele acestei înălțări în rang, cucerirea Cadizului ; și toată lumea știa că

numai lui Essex i se datora cucerirea. E adevărat că hrisovul mai menționa — cum era și firesc — înfrîngerea Armadei spaniole, că Howard trecuse de șaizeci de ani, și că titlul de conte părea răsplata cuvenită pentru lunga și strălucita sa carieră în slujba țării. N-avea importanță, era o altă chestiune mai gravă la mijloc, și într-adevăr apărea clar ca lumina zilei — așa se asigurau reciproc capetele înfierbîntate de la Wanstead Park — că întreaga combinație fusese aranjată dinainte ca un afront deliberat. Howard, ca lord amiral, mai încercase chiar înainte de atacul Cadizului, să aibă prioritate față de Eseex, care, în calitate de conte se împotrivise cu hotărîre la pretențiile lui. Dar acum nu mai putea fi nici o îndoială : lordul amiral, dacă era conte, avea prioritate prin lege față de toți ceilalți conți — afară de Marele Șambelan, lordul Steward[1] și Mareșalul Curții ; și astfel Essex trebuia să cedeze locul acestui parvenit de Nottingham. Nimic surprinzător că, în asemenea împrejurări, refuza să se întoarcă la Curte. Nu accepta să fie insultat. Dacă regina voia cu adevărat să-l vadă, atunci să facă o astfel de eventualitate imposibilă ; să arate tuturor, printr-un semn deosebit de bunăvoință, că poziția lui — departe de a fi slăbită în urma expediției în insule — era așezată pe baze mai solide ca oricînd.

Făcu cunoscut că încă nu se simțea bine — că nu putea fi vorba de o deplasare de la Wanstead. Elisabeta se posomorî. Aniversarea urcării ei pe tron — 17 noiembrie — se apropia, și din obișnuitele festivități va lipsi... hotărît lucru va lipsi ceva — în absența... dar ea refuza să gîndească ce anume. Începea să devină nervoasă, și deasupra Curții părea că planează furtuna. Reîntoarcerea lui Essex devenea un fapt de cea mai mare importanță pentru fiecare. Lordul Hunsdon se adresă contelui în scris, dojenindu-l cu mult tact, dar zadarnic. Apoi îi scrise Burghley

[1] Lord însărcinat cu judecarea unui pair.

— nu fără umor. „Din auzite, spunea el, aflu că înălțimea voastră e foarte bolnav, deși sînt convins, vindecabil prin dietă caldă." Dar aniversarea urcării pe tron trecu, așa cum venise, fără prezența lui Essex. Burghley scrise din nou ; pînă și Nottingham trimise o frumoasă scrisoare în stil elisabetan, făcînd declarație de prietenie. Se temea că „vreun plan mișelesc fusese urmărit anume pentru a face ca înălțimea voastră să gîndească rău despre mine ; dar, *my Lord*, dacă eu nu m-am purtat în toate cele ce vă privesc așa cum m-aș fi comportat fiind în locul vostru, să nu mă bucur niciodată de împărăția cerurilor !" Sub această grindină, Essex își slăbi rezistența pînă acolo încît să dea de știre că se va întoarce — dacă maiestatea sa cerea acest lucru în mod expres. Și atunci Elisabeta a început să privească chestiunea de sus. N-a mai pomenit nimic despre chemarea lui Essex la Curte ; avea alte probleme la care să reflecteze ; trebuia să-și concentreze întreaga atenție asupra negocierilor cu ambasadorul francez.

Într-adevăr, era nevoie de multă abilitate în discuțiile cu ambasadorul Franței. O nouă situație diplomatică se crea, atît de plină de incertitudini încît Elisabetei îi venea mai greu ca oricînd să se hotărască asupra conduitei de adoptat. În chip neașteptat, regele Filip se însănătoșise după înapoierea flotei la Ferrol. Trimisese după *adelentado*, care, după cum se așteptau curtenii, avea să plece de la rege direct la spînzurătoare. Dar n-a fost nicidecum așa ; întrevederea a fost consacrată în întregime unei discuții despre viitoarea invazie a Angliei, care urma să aibă loc în primăvară. Trebuia să se alcătuiască o a patra Armada. Se vor depune eforturi excepționale, toate deficiențele din trecut vor fi rectificate, și de astădată nu va mai exista nici un dubiu în privința rezultatului. A fost redactat un document de stat, pentru a se stabili măsurile ce urmau să fi luate spre a asigura succesul expediției. „Primul punct, așa glăsuia remarcabilul document, este acela de a încredința acțiunea în mîinile Domnului, și de a ne

îndrepta păcatele. Dar, de vreme ce maiestatea sa a dat dinainte o decizie în acest sens, și a numit un comandant care în mod obișnuit pune accentul asupra acestui punct, va fi necesar numai să se aibă grijă ca decizia să fie respectată și să fie promulgată din nou." În al doilea rînd, trebuia strînsă o însemnată sumă de bani „cu cea mai mare rapiditate și prin orice mijloc licit care poate fi inventat. Pentru a examina care sînt mijloacele licite, e necesar să se convoace o comisie de teologi, cărora să li se poată încredința o problemă atît de importantă, iar opinia lor va fi adoptată." De bună seamă, cu o atît de înaltă înțelepciune la conducerea treburilor, nu mai putea exista nici umbră de îndoială în legătură cu succesul planului.

Dar, în timp ce atacul asupra Angliei era elaborat în amănunt, regele Filip rîvnea tot mai mult să încheie pace cu Franța. Henric al IV-lea își întărea treptat poziția, și, după recucerirea orașului Amiens, se prezenta momentul pentru deschiderea negocierilor. Regele Franței dorea, la rîndul său, pacea ; vedea că o poate obține ; dar, înainte de a ajunge la o reglementare definitivă, era necesar să-și consulte aliații — pe englezi și pe olandezi. Spera să-i determine la o pacificare generală, și în vederea acestui scop trimise la Londra un agent diplomatic special, pe De Maisse.

Dacă De Maisse spera să se aleagă cu un răspuns grabnic, era sortit dezamăgirii. A fost primit la Curtea engleză cu deferență și cordialitate, dar, pe măsură ce întrebările lui luau o formă mai precisă, răspunsurile deveneau tot mai vagi. A avut mai multe întrevederi cu Elisabeta, și „oracolul" n-a fost deloc mut ; ba chiar dimpotrivă, a fost neînchipuit de vorbăreț — despre toate subiectele din lume afară de cel care interesa. Ambasadorul era nedumerit, înmărmurit și fascinat, pe cînd regina divaga de la o temă la alta, de la muzică la religie, de la dans la Essex, de la statutul creștinătății la propriile ei talente. Pomeni în treacăt și de regele Filip, care, spunea ea, încercase s-o asasineze de cincisprezece ori. „Cît de mult trebuie să

mă iubească !" adăugă ea cu un rîs și un suspin. Deplîngea nefastele deosebiri din sînul religiei creștine, care după socoteala ei, se învîrteau, în cele mai multe cazuri, în jurul unor nimicuri. Îl cită pe Horațiu : *„quidquid delirant reges, plectuntur Achivi* [1]." Da, era prea adevărat ; poporul ei suferea, iar ea își iubea poporul, care îi răspundea cu aceeași dragoste ; ar prefera să moară decît să piardă o iotă din afecțiunea aceasta reciprocă ; și totuși situația n-avea cum să dureze multă vreme, căci ea era cu un picior în groapă. Apoi, mai înainte ca De Maisse să poată intercala un cuvînt de protest, exclamă : „Nu, nu ! Nu cred că voi muri chiar atît de curînd ! Nu sînt chiar atît de bătrînă, *Monsieur l'Ambassadeur*, cum vă închipuiți."

Vestimentația reginei constituia o sursă de continuă uimire pentru De Maisse, și, în jurnalul său, își nota fiecare costum. Află că regina nu se despărțise de nici una din rochiile ei în tot cursul vieții, și astfel aproximativ trei mii de rochii atîrnau în dulapuri. Cu un anumit prilej încercă un sentiment și mai puternic decît uimirea. Fiind chemat într-o audiență, o găsi pe Elisabeta stînd în picioare lîngă o fereastră, îmbrăcată într-un fel cît se poate de neobișnuit. Rochia de tafta neagră era croită după moda italiană și împodobită cu galoane late de aur, mînecile erau desfăcute și căptușite cu roșu aprins. Sub această îmbrăcăminte, deschisă în față de sus pînă jos, era o rochie din mătase albă de Damasc, deschisă și ea pînă în talie ; iar dedesubt, o bluză albă, de asemenea desfăcută. Ambasadorul, năucit, nu știa unde să-și așeze privirile. De cîte ori se uita în treacăt la regină, i se părea că vede prea mult, iar stinghereala îl cuprindea și mai violent din cauza gestului ei voit cu care, din cînd în cînd, aruncîndu-și capul pe spate în timp ce vorbea, își apuca faldurile rochiei

---

[1] Orice nebunii visează regii, sufăr aheii." (cu înțelesul : suferă poporul) Horațiu, *Epistole*, I, 2, 14.

în mîini și le ținea depărtate, astfel că, după descrierea ambasadorului, *„lui voyait-on tout l'estomac jusques au nombril."* [1] Costumul era completat cu o perucă roșie, ale cărei bucle îi cădeau pe umeri, și care era acoperită cu perle magnifice, în timp ce șiraguri de perle i se încolăceau pe brațe și brățări cu nestemate îi împodobeau încheieturile mîinilor. Așezîndu-se jos, ea continuă conversația timp de cîteva ore cu cea mai mare amabilitate. Francezul era convins că încerca să-l vrăjească ; poate că avea dreptate ; sau poate că inexplicabila femeie se simțise doar puțin meloncolică și dornică de extravaganțe cînd se îmbrăcase în dimineața aceea.

Absența lui Essex domina viața palatului, și la De Maisse nu i-a trebuit mult ca să perceapă atmosfera de tensiune. Ilustrul conte, zăbovind în împrejurimile Londrei, într-un exil ambiguu și autoimpus, răspîndea în gîndurile fiecăruia temeri, speranțe și calcule. Aluziile reginei la acest subiect, deși aparent fățișe, nu erau edificatoare. Îl asigură pe ambasador că, dacă Essex s-ar fi făcut într-adevăr vinovat de vreo deficiență în îndeplinirea datoriei în cursul expediției din insule, ar fi pus să i se taie capul, dar că ea examinase chestiunea în amănunt și ajunsese la concluzia că se comportase ireproșabil. Părea calmă ; aluzia la o eventuală execuție a contelui semăna cu un fel de bravadă spusă pe jumătate în glumă ; și trecu imediat la un alt subiect. Curtenii erau mai agitați. Circulau zvonuri ciudate. Se șoptea că Essex își anunțase apropiata plecare spre vest, și declarase că avea în jurul său atît de numeroși gentilomi care nu primiseră răsplata cuvenită pentru serviciile aduse, încît șederea sa în vecinătatea Londrei începea să devină primejdioasă. Imprudenta remarcă a fost repetată pretutindeni de dușmanii lui Essex ; dar n-a avut nici o urmare, iar contele a rămas la Wanstead.,

[1] I se vedea tot pîntecele pînă la buric (fr.).

În tot cursul lunii decembrie, în timp ce De Maisse se lupta să obțină o declarație oficială din partea Elisabetei, furtuna a continuat să clocotească înăbușit. La un moment dat, Essex a sugerat că diferendul său cu Nottingham se putea aplana printr-un duel — propunere care, fapt destul de ciudat, n-a fost acceptată. Nottingham se supără la rîndul său, nu-și mai părăsi patul anunțînd că e bolnav, și agită ideea unei plecări la țară. În cele din urmă, cu totul pe neașteptate, Essex își făcu apariția la Curte. Se știu pe dată că triumfase. Pe data de 29, regina îl numi conte mareșal al Angliei. Funcția fusese multă vreme suspendată, de aceea reapariția și acordarea ei în acel moment însemna într-adevăr un remarcabil semn de favoare regală ; căci numirea îi restituia lui Essex în mod automat prioritatea față de Nottingham. De vreme ce funcțiile de lord amiral și conte mareșal erau, prin statut, de rang egal, și de vreme ce amîndouă erau deținute de cîte un conte, rezulta că primul loc aparținea celui cu titlu nobiliar mai vechi.

Cîteva zile mai tîrziu De Maisse se pregătea de plecare, fără să fi realizat ceva prin misiunea sa. Făcu o vizită de rămas bun lui Essex, care îl primi cu o curtenie sumbră. Un nor mare planase deasupra capului său, îi spuse contele, dar acum era pe cale de a se împrăștia. El nu credea în posibilitatea unei păci între Spania și Anglia ; dar nu dorea să ia parte la tratative ; era inutil — se dădea ascultare numai Tatălui și Fiului [1]. Apoi, după o pauză, adăugă mohorît : „Curtea e prada a două rele — amînarea și inconstanța ; iar cauza este sexul suveranului." De Maisse, luînd notă mintal de un ciudat amestec de nemulțumire, deprimare și ambiție, se retrase respectuos.

Contele putea fi încă posac ; Elisabeta, însă, se găsea într-o dispoziție admirabilă. Cruda nesiguranță din ultimele două luni — cele mai lungi și mai zbuciumate din

[1] Aluzie ironică la lordul Burghley și fiul său, Sir Robert Cecil.

nefericitele lor separații — luase sfîrșit ; Essex se întorsese ; un farmec nou, încîntător, prindea viață. Franța putea să aștepte. Îl va trimite pe Robert Cecil să stea de vorbă cu Henric. Între timp, se uita jovială în jurul ei în căutarea unui obiect asupra căruia să-și reverse energia — da, regele Iacob al Scoției ! Tînărul acela ridicol își făcuse iar de cap ; are să-i dea ea o lecție. Îi ajunsese la urechi știrea că trimetea soli la Curțile de pe continent pentru a-și revendica dreptul de succesiune la tronul Angliei. Dreptul de succesiune ! Era o obsesie, nici mai mult, nici mai puțin. Avea aerul că o consideră moartă de pe acum, dar va constata că se înșeală. Izbucnind într-o foarte înviorătoare furie, luă pana și-i scrise monarhului scoțian o epistolă bine calculată să-l facă să tremure de frică. „Cînd primul suflu, începea ea, al unor sunete stranii, neuzitate și rar auzite, mi-a răsunat în urechi, am presupus că zvonul, care în zbor de pene repezi poartă adesea tot ce e mai rău, a adus vorbe de neadevăr" ; dar nu era astfel. „Sînt mîhnită, continuă ea, că ai lăsat de bună voie reazemul demn al prudenței și vrei neapărat să te arunci în vîrtejul unei compromiteri fără margini. Atît de mare era zorul să te grăbești spre un asemenea oprobriu ?... Văd bine că noi doi avem naturi foarte deosebite... Se cade oare să trimiți la prinți străini solie însărcinată că acele nesăbuite instrucțiuni ? Te asigur că efectul cuvintelor tale împăturite va depăși hotarele multor țări, aducîndu-ți imputarea unei atît de grave ușurătăți, încît razele de soare ale purtării mele sincere și ale extraordinarei mele griji de totdeauna pentru siguranța și onoarea ta vor eclipsa pînă departe norii întunecați și neguroși ai falselor invective... Și fii încredințat că ai de-a face cu un astfel de suveran care nu va tolera nici o nedreptate și nu va îndura nici o infamie. S-au văzut de curînd pilde care cu greu pot fi uitate, în legătură cu un rege mai de seamă și mai puternic decît mulți din cîți se află în Europa. Să nu-ți închipui, prin urmare, că voi mai înghiți astfel de ofense fără însemnate

îmbunătățiri de conduită... Așadar te sfătuiesc spre o judecată mai înțeleaptă și spre hotărîri mai chibzuite."

După ce i-a tras acest perdaf regelui Iacob, s-a simțit capabilă să-i facă față din nou regelui Henric. I-a comunicat lui Robert Cecil că trebuia să plece în Franța ca ambasador special din partea ei, iar primul secretar a fost numai consimțămînt și recunoștință. În sinea sa, totuși, simțea o neliniște ; nu-i surîdea gîndul unei lungi absențe în țară străină pe cînd în Anglia contele rămînea stăpîn pe teren ; și, în timp ce ședea grav scriindu-și depeșele, se întreba ce era de făcut. Se hotărî să fie absolut deschis — să-și abordeze rivalul cu o mărturisire francă a îngrijorărilor sale. Planul îi reuși ; Essex, cu generoasă mărinimie, amintindu-și cu un surîs cum, în absența lui, Cecil pusese mîna atît pe funcția de prim secretar al reginei cît și pe ducatul de Lancaster, jură că nu va lua asupră-i nici un avans. Dar Cecil tot nu era deplin liniștit. Întîmplarea făcea că, în momentul acela, sosea din Indii pentru regină un însemnat și valoros transport de roșu de coșenilă [1]. El propuse să i se acorde lui Essex întregul lot pentru 50 000 de lire sterline, la prețul de optsprezece șilingi livra, cursul pieței fiind între treizeci și patruzeci de șilingi livra de cîrmîz ; mai recomanda de asemenea ca Essex să primească gratuit o cantitate în valoare de 7 000 de sterline din prețioasa substanță. Elisabeta a consimțit cu dragă inimă, iar contele s-a văzut obligat față de primul secretar prin ceva mai mult decît cavalerism eteric — prin legături de recunoștință pentru un foarte solid beneficiu.

Cecil se îmbarcase pentru Franța, cînd sosi la Londra o veste cît se poate de alarmantă. O flotă spaniolă de treizeci și opt de fregate, cu cinci mii de soldați la bord, naviga în susul Canalului. Primul gînd al Elisabetei a fost la secretarul ei. Trimise un mesaj urgent, interzicîndu-i să părăsească Anglia ; dar el se și îmbarcase, traversase Canalul

[1] Cîrmîz sau carmin, vopsea pentru textile.

fără a întîlni flota spaniolă şi ajunsese teafăr la Dieppe. De-acolo îi expedie tatălui său imediat un raport amănunţit despre forţele armate inamice, scriind pe plic : „Fugi, dacă vrei să scapi cu viaţă !“ cu desenul unei spînzurători alături, ca o aluzie la ceea ce-l aştepta pe mesager dacă îşi irosea timpul pe drum. La Londra n-a existat nici un moment de ezitare. Deliberările guvernului au fost scurte şi la subiect : s-au trimis ordine în toate direcţiile şi nimeni n-a cerut avizul teologilor. Lordul Cumberland a primit ordinul să fugărească inamicul cu toate vasele pe care le putea aduna ; lordul Nottingham a plecat în grabă la Gravesend, iar lordul Cobham, la Dover ; Raleigh a fost însărcinat cu aprovizionarea de-a lungul întregii coaste ; Essex urma să fie pregătit pentru respingerea unui atac oriunde s-ar fi produs. Dar alarma a trecut tot atît de repede cum s-a stîrnit. Escadra lui Cumberland i-a descoperit pe spanioli în afara portului Calais, a scufundat optsprezece dintre fregate ; celelalte s-au îngrămădit în neorînduială în interiorul portului, de unde n-au mai îndrăznit să iasă.

Essex şi-a ţinut făgăduiala. În timpul absenţei primului secretar, l-a înlocuit în funcţia sa pe lîngă regină, dar n-a încercat să abuzeze de situaţie. Într-adevăr, pentru moment, pasiunile sale păreau să-şi fi schimbat ţinta, şi politica ceda locul intrigilor amoroase. În timpul primelor luni de iarnă ale anului 1598 a dus o viaţă tihnită la Curte, făcînd pe Don Juanul cu doamnele. În legătură cu isprăvile sale se stîrneau nenumărate zvonuri scandaloase. Era fapt ştiut că avusese un copil cu doamna Elizabeth Southwell. I se bănuia o pasiune pentru lady Mary Howard şi o alta pentru doamna Russell. Unul dintre flecarii de la Curte dădea ca sigură informaţia că „frumoasa Brydges a recucerit inima contelui“. În timp ce el îşi petrecea zilele în jocuri şi banchete, lady Essex şi regina zăvorau în suflet gînduri amărîte. Buna dispoziţie a Elisabetei se năruise dintr-odată ; nici situaţia Europei, nici cea de la Whitehall

nu-i mai dăruiau satisfacţie ; deveni irascibilă, bănuitoare şi violentă. Pentru cea mai măruntă neglijenţă îşi ocăra domnişoarele de onoare pînă cînd izbucneau în lacrimi. Era convinsă că surprinse priviri schimbate pe furiş între Essex şi lady Mary Howard, şi nu-şi mai putea înfrîna mînia. Se stăpîni, totuşi, pentru moment, hotărîndu-se în sinea ei să se răzbune curînd. Prilejul i se oferi cînd lady Mary apăru într-o zi îmbrăcată cu o deosebit de frumoasă rochie din catifea, avînd o bogată bordură brodată cu perle şi aur. Maiestatea sa nu spuse nimic, dar a doua zi porunci ca rochia să fie sustrasă din garderob fără ştirea lady-ei Mary şi să-i fie adusă. În seara aceea a electrizat întreaga asistenţă de la Curte păşind maiestuos cu rochia lady-ei Mary pe ea ; efectul era grotesc, ea fiind mult mai înaltă decît lady Mary şi rochia rămînîndu-i scurtă. „Ei bine, doamnelor, întrebă ea, cum vă place costumul meu de modă nouă ?“ Apoi, în timp ce toţi tăceau cu respiraţia tăiată, se năpusti asupra lady-ei Mary. „Ah, *my lady*, dar dumneata ce părere ai ? Nu e o rochie prea scurtă şi care vine rău ?“ Nefericita fată bîigui un cuvînt aprobator. „Atunci, izbucni maiestatea sa, dacă mie nu-mi stă bine, ca fiind prea scurtă, sînt de părere că nu-ţi stă bine în nici un caz dumitale, ca fiind prea elegantă ; deci nu se potriveşte pentru nici una“ ; şi ieşi falnic afară din salon.

Asemenea momente tulburau atmosfera generală ; dar Essex poseda încă arta de a alina zbuciumările regale. Atunci totul era din nou luminos, se simţea apropierea primăverii, dilemele pasiunii şi ale politicii puteau fi uitate, şi îţi îngăduiai să fii nepăsător şi vesel. Profitînd de un moment de deosebită indulgenţă, contele o convinsese pe regină să-i acorde o mare favoare ; ea se învoise să-i revadă mama — pe nesuferita Lettice Leicester, surghiunită de ani de zile din anturajul regal. Totuşi, în clipa hotărîtoare, Elisabeta se oprea brusc ca un cal nărăvaş. În mai multe rînduri lady Leicester a fost adusă în galeria privată ; stătea acolo aşteptînd să treacă maiestatea sa ; dar,

pentru un motiv sau altul, maiestatea sa ieșea întotdeauna prin altă parte. În cele din urmă, s-a ajuns la o înțelegere ca Lady Chandos să ofere un dineu de gală, la care regina s-o întîlnească pe lady Leicester. Totul era gata ; caleașca regală aștepta ; lady Leicester stătea la intrare cu o bijuterie frumoasă, valorînd 300 de sterline, în mînă. Dar regina trimise vorbă că nu va veni. Essex, care zăcuse toată ziua, s-a ridicat din pat auzind cele întîmplate, și, în halat de casă, a dat ordin să fie transportat la regină printr-o intrare dosnică. Totul a fost inutil, regina a refuzat să se deplaseze, iar dineul lady-ei Chandos a fost amînat fără a se preciza data. Apoi, pe neașteptate, Elisabeta s-a înduplecat. Lady Leicester a primit îngăduința să vină la Curte ; a apărut în fața reginei, i-a sărutat mîna, i-a sărutat pieptul, a îmbrățișat-o și a fost la rîndul ei sărutată. A fost o împăcare plină de drăgălășenie : dar cît aveau să dureze aceste zile frumoase ?

Între timp, Cecil întîmpinase un eșec tot atît de total în Franța ca și De Maisse în Anglia. Se înapoie, fără să fi realizat ceva, și, pe la începutul lunii mai, inevitabilul se produse — Henric al IV-lea rupse cu foștii aliați și, prin tratatul de la Vervins, încheie pace cu Spania. Comentariile Elisabetei n-au mai cunoscut moderația. Regele Franței, spunea ea, era Anticristul ingratitudinii ; ea îl ajutase să se urce pe tron, și acum o părăsise ; era foarte adevărat — dar șiretul bearnez, ca oricare, își făcea propriul joc. Burghley, însă, avea convingerea că situația impunea ceva mai mult decît izbucniri injurioase. El dorea pacea și credea că nu e prea tîrziu pentru a urma pilda lui Henric ; Filip, era el de părere, va fi foarte dispus să cadă de acord în fața unor condiții acceptabile. Acestea erau vederile lui Burghley, dar Essex se opunea cu violență. El susținea o politică exact contrară — o ofensivă viguroasă — un mare efort militar, care avea să îngenunche Spania. Pentru început, propuse un atac imediat asupra Indiilor ; drept care Burghley făcu o blîndă aluzie la expediția în insule. Și așa

a luat naștere din nou o lungă și crîncenă luptă între conte și cei doi Cecil — o luptă care prefăcea masa Consiliului în cîmp de bătălie, unde marile probleme ale păcii și războiului, destinele Angliei, și ambițiile unor miniștri ostili, se ciocneau și se izbeau de-a valma, în timp ce regina stătea în fotoliul ei înalt din capul mesei, ascultînd, aprobînd, împotrivindu-se cu înverșunare, schimbînd pătimaș direcția de la unii la alții, și nehotărîndu-se niciodată.

Săptămînă după săptămînă lupta continua. Cartea tare a lui Essex era Olanda. Se cade, întreba el, să jucăm olandezilor aceeași festă pe care ne-a jucat-o nouă Henric ? E cazul să-i lăsăm pe aliații noștri protestanți la mila duioasă a spaniolilor ? Burghley riposta că olandezii se puteau alătura și ei pacificării generale ; și răspundea printr-o contralovitură ridicînd problema Irlandei. Sublinia că unica speranță de a pune capăt efectiv la rana veșnic deschisă a răscoalei irlandeze, care seca resursele Angliei, era de a încheia pace cu Spania, lipsindu-i astfel pe rebeli de banii și întăririle spaniolilor, și în același timp permițînd Angliei să-și consacre toate energiile unei cuceriri complete a țării. Desfășurarea evenimentelor a conferit pondere cuvintelor sale. Lordul Locțiitor Borough murise subit ; la Dublin domnea confuzia ; iar Tyrone [1], șeful rebelilor din Ulster, după o pace provizorie, redeschisese ostilitățile. În iunie s-a aflat că începuse asediul fortului de pe rîul Blackwater, unul dintre principalele bastioane engleze din nordul Irlandei, și că garnizoana de acolo se afla într-o situație dificilă. Nu fusese numit un nou lord Locțiitor ; cine urma să fie ales pentru această funcție de grea răs-

[1] *Hugh, O'Neil, al doilea conte de Tyrone* (1540—1616), cel mai puternic șef ulsterian după 1593, cînd s-a aliat cu Spania. În 1598 obține o victorie asupra englezilor la Yellow Ford ; în 1599 încheie un armistițiu cu Essex, neacceptat de Elisabeta. Capitulează în fața lordului Mountjoy în 1603. În urma certurilor cu vasalii săi, e obligat să părăsească insula în 1607 ; se refugiază în Olanda, apoi la Roma, pînă la sfîrșitul vieții.

pundere ? Elisabeta, profund îngrijorată, nu izbutea în ruptul capului să se hotărască. După toate aparențele problema irlandeză promitea să devină tot atît de intolerabilă ca și cea spaniolă. Pe măsură ce zilele de vară se făceau mai fierbinți, discuțiile Consiliului de Coroană deveneau și ele mai aprinse. Se produceau explozii de mînie de o parte ca și de alta. Într-o zi, după ce Essex ținuse un discurs febril pe tema sa favorită — infamia unei păci cu Spania — Burghley scoase o carte de rugăciuni din buzunar și arătă cu deget tremurător un pasaj din psalmul cincizeci și cinci. „Oamenii setoși de sînge și înșelători, citi Essex, nu vor trăi mai mult de jumătate din viața ce le e dată." Împinse cu furie în lături acuzația ; dar toți au rămas adînc impresionați ; iar unii și-au amintit mai tîrziu, cu înfricoșată venerație și uimire, textul profetic al bătrînului lord Trezorier.

Avînd sentimentul că nu e înțeles, Essex compuse un pamflet pentru a-și explica vederile. Textul era scris cu eleganță, dar n-a convins nici o persoană care să nu fi fost convinsă dinainte. Cît despre regină, ea încă mai șovăia. Olandezii trimiseră o delegație, oferind importante sume de bani în cazul cînd ea continua războiul. Era o propunere care merita să fie luată în seamă ; păru că se alătură în sfîrșit unei politici antispaniole ; dar a fost o aparență și nimic mai mult ; își schimbă din nou atitudinea, într-o nehotărîre totală.

Nervii tuturor erau ca niște corzi întinse ; reacțiile, primejdios de tăioase. Totul, era limpede, convergea către unul din acele alarmante momente de criză, cu care toți cei de la Curte se obișnuiseră demult ; și, pe cînd așteptau îngroziți, inexorabila criză izbucni. Dar de astădată, într-un fel pe care nu l-ar fi conceput imaginația nici unuia dintre curteni : cînd nemaipomenita întîmplare le-a ajuns la urechi, parcă li s-a deschis pămîntul la picioare. Problema numirii în postul din Irlanda devenise presantă, iar Elisabeta, înțelegînd că trebuia neapărat soluționată chestiunea,

revenea mereu la acest subiect, cu orice prilej, fără nici un rezultat. În cele din urmă găsi cu cale să ia hotărîrea că Sir William Knollys, unchiul lui Essex, era omul potrivit. Se afla în sala Consiliului de Coroană, împreună cu Essex, cu lordul amiral, cu Robert Cecil, și cu Thomas Windebank, diac al peceții, cînd menționă acest nume. Cum se întîmpla adesea, stăteau toți în picioare. Essex, care nu dorea să piardă sprijinul unchiului său la Curte, propuse în locul acestuia pe Sir George Carew, un adept al celor doi Cecil, a cărui îndepărtare în Irlanda avea să-l incomodeze, socotea el, pe primul secretar. Regina nici nu voi să audă, dar Essex stărui ; amîndoi erau sîcîiți, și fiecare insista pentru candidatul lui ; vocile lor răsunau tot mai stridente și mai zgomotoase, în cele din urmă regina declară ritos că, orice ar spune el, Knollys va pleca. Essex, în culmea iritării, cu disprețul în privire și în gest, îi întoarse spatele. Pe negîndite, regina îi trase o palmă. „Să te ia dracul !" a strigat ea, într-o explozie de mînie. Și atunci imposibilul s-a întîmplat. Dementul tînăr și-a pierdut firea cu desăvîrșire și, cu o răsunătoare vorbă de ocară, și-a dus repede mîna la sabie. „E o jignire gravă, i-a răcnit suveranei în față, pe care n-o voi răbda. N-aș fi răbdat-o nici din partea tatălui tău." A fost întrerupt de Nottingham, care l-a împins înapoi. Elisabeta nici nu s-a clintit. A urmat o tăcere apăsătoare ; apoi Essex a ieșit în goană din încăpere.

Oricît de fără precedent fusese comportarea lui Essex, Curții engleze îi era rezervată încă o surpriză, căci reacția reginei n-a fost mai puțin ieșită din comun. Ea n-a luat absolut nici o măsură. Închisoarea Tower — execuția pe butuc — cine știe ce altă pedeapsă exemplară — erau lucruri la care lumea s-ar fi putut aștepta în mod firesc. Dar nu s-a întîmplat absolut nimic. Essex s-a făcut nevăzut la țară, iar regina, învăluită într-un mister de nepătruns, și-a reluat obișnuita rutină de muncă alternată cu recreare. Ce se petrecea în capul ei ? Suferise un șoc în urma căruia

rămăsese ca paralizată ? Era covîrșită de efectul pasiunii ultragiate ? Aștepta momentul potrivit pentru o răzbunare groaznică ? Era cu neputință de ghicit. Trecea maiestuos pe drumul ei, pînă cînd... s-a produs, într-adevăr, o întrerupere. Sunase ceasul inevitabilei, marii nenorociri : Burghley își trăia ultimele clipe. Uzat din pricina vîrstei, a gutei și a grijilor muncii sale de răspundere, slăbiciunea îl tîra văzînd cu ochii spre mormînt. Fusese sfetnicul ei cel mai de încredere timp de peste patruzeci de ani, din vremea — de necrezut cît de îndepărtată ! — cînd nu era regină a Angliei. Spiritul ei, așa îl numise ea întotdeauna ; și acum „spiritul ei" o părăsea pe veci. Suverana nu se mai putea ocupa de nimic altceva. Spera dincolo de orice speranță, înălța rugăciuni, se ducea mereu să-l viziteze, zăbovind cu nobilă afecțiune — cu solicitudinea vreunei ciudate fiice vîrstnice din țara zînelor — lîngă patul morții sale. Sir Robert îi trimitea tatălui său vînat, dar el era prea slăbit ca să-și mai ridice mîncarea la gură, și atunci regina îl hrănea ea însăși. „Te rog, punea el să i se scrie fiului său, să-i dai a înțelege cu zel și eficacitate maiestății sale cît de mult bunătatea ei unică îmi depășește puterea de a mă plăti față de ea, care, nefiind mamă, se dovedește totuși, hrănindu-mă cu propria ei mînă regească, plină de duioșie, ca o doică ; și, de voi putea fi înțărcat ca să mă hrănesc singur, voi fi și mai bucuros să o slujesc pe pămînt ; dacă nu, nădăjduiesc să fiu în cer slujitorul ei și al bisericii Domnului. Și-ți mulțumesc pentru potîrnichi."

Cînd veni sfîrșitul, Elisabeta plînse mult și amar ; și lacrimile încă nu i se uscaseră — era doar la zece zile după moartea lui Burghley — cînd o altă calamitate se abătu asupra ei. Se întîmplase un dezastru înspăimîntător în Irlanda. Sir Henry Bagenal, mărșăluind în fruntea unei puternice armate spre a veni în ajutorul fortului de pe Blackwater, fusese atacat de către Tyrone ; armata i-a fost nimicită, și el însuși ucis. Întreaga Irlandă de nord, pînă

sub zidurile Dublinului, se afla la discreția rebelilor. Era cel mai grav eșec pe care îl suferise Elisabeta în tot cursul domniei.

Știrea a ajuns repede la Whitehall ; ea a ajuns repede și la Escurial. Agonia regelui Filip se apropia de sfîrșit. Ravagiile îngrozitoarelor sale boli îl biruiseră cu totul ; acoperit de sus pînă jos cu răni cangrenoase, zăcea muribund în chinuri de nedescris. Patul îi fusese transportat în oratoriu, pentru ca ochii lui încețoșați de negura morții să-și poată odihni privirea pînă la urmă pe înaltul altar din biserică. Era înconjurat de călugări, preoți, rugăciuni, imnuri religioase și sfinte moaște. Timp de cincizeci de zile și cincizeci de nopți s-a prelungit această scenă fără seamăn. Murea așa cum trăise — într-o pietate absolută. Conștiința îi era curată : își făcuse totdeauna datoria ; fusese nespus de harnic ; existase pe pămînt numai pentru virtute și pentru gloria divină. Un singur gînd îl neliniștea : nu cumva fusese neglijent în arderea ereticilor ? Arsese mulți, firește ; ar fi putut să ardă însă și mai mulți. Poate din cauza aceasta nu avusese el parte de reușită chiar în măsura în care dorise... Era, fără îndoială, ceva de nepătruns — nu izbutea să înțeleagă — ceva nu mergea cum trebuie în imperiul său — niciodată nu ajungeau banii — olandezii — regina Angliei..., și, în timp ce medita, sosi o hîrtie. Era o depeșă din Irlanda, anunțînd victoria lui Tyrone. Căzu îndărăt pe perne, cu chipul radiind de bucurie ; totul mergea bine, rugăciunile și virtuțile îi fuseseră răsplătite ; în sfîrșit, mersul evenimentelor se schimbase. Dictă o scrisoare de felicitare și încurajare adresată lui Tyrone. Făgăduia ajutor imediat ; prezicea distrugerea ereticilor și pieirea reginei eretice. O a cincea Armada... mai mult nu mai fu în stare să dicteze, și se cufundă într-o stupoare torturată. Cînd se trezi, se lăsase noaptea și se auzeau cîntări de la altarul de dedesubt ; o lumînare sfințită a fost aprinsă și pusă în mîna sa, iar flacăra, în timp ce mîna i se încleșta tot mai tare, îi arunca

umbre cadaverice pe față ; și astfel, în extaz și supliciu, în absurditate și grandoare, fericit și jalnic, oribil și sfînt, regele Filip s-a dus dintre cei vii ca să întîlnească Treimea.

XI

Essex plecase la Wanstead, și rămăsese acolo, pradă zbuciumului, nesiguranței și nefericirii. Contradicțiile alternative ale stărilor lui sufletești deveniseră mai excesive ca niciodată. Erau momente cînd simțea că trebuie să se arunce la picioarele stăpînei sale, că, orice s-ar întîmpla, trebuie să-i cîștige din nou afecțiunea, prietenia, și toate laturile agreabile ale situației care-i aparținuse numai lui atîta vreme. Nu putea — nu voia — să reflecteze că el era cel vinovat ; ea îl umilise într-un fel pe care nu-l putea îndura ; și atunci, meditînd la cele întîmplate, i se aprindea mînia în piept ca o vîlvătaie. Îi va spune ceea ce gîndea despre ea. Oare nu totdeauna făcuse astfel — încă din seara aceea, cu mai mult de zece ani în urmă, cînd o certase cu atîta patimă, în timp ce Raleigh stătea la ușă ? O va certa și acum, nu mai puțin pătimaș, dar, după cum se cuvenea, pe un ton mai profund și mai trist. „Doamnă, scria el, cînd mă gîndesc cum am prețuit frumusețea voastră mai presus de orice pe lume, și n-am simțit plăcere mai mare în viață decît prin sporirea bunăvoinței voastre față de mine, mă întreb ce motiv poate exista care să mă țină departe măcar o singură zi. Dar cînd îmi amintesc că maiestatea voastră, prin nedreptatea de neîndurat pe care ați săvîrșit-o față de mine și de voi înșivă, ați călcat nu numai legile afecțiunii, dar însăși onoarea sexului feminin, socotesc orice loc mai bun decît cel unde mă aflu, și aș înfrunta orice primejdii, numai să-mi pot smulge din gînd amintirea plăcerilor mele false, nestatornice și amăgitoare... N-am fost niciodată orgolios, pînă în clipa cînd

maiestatea voastră a căutat să mă înjosească prea mult. Și acum, de vreme ce acesta mi-e destinul, disperarea îmi va fi așa cum mi-a fost dragostea — fără căință... Mă văd nevoit să mă încredințez judecății Celui ce judecă toate sufletele, de vreme ce pe pămînt nu aflu dreptate. Dorind maiestății voastre toate mîngîierile și bucuriile de pe lume, și nu altă pedeapsă mai mare pentru greșelile față de mine decît aceea de a cunoaște credința celui pe care l-ați pierdut, și josnicia celor pe care îi păstrați,

Al maiestății voastre preasmerit slujitor,

R. ESSEX“

Cînd vestea dezastrului de pe Blackwater i-a parvenit și lui, a trimis o nouă scrisoare, oferindu-și serviciile, și s-a grăbit să vină la Whitehall. N-a fost primit de către suverană. „Destul mi-a speculat sentimentele, a fost remarca Elisabetei, acum am de gînd să-l joc eu cîtăva vreme, și să-mi arăt față de el măreția cum și-a arătat el îngîmfarea.“ Essex scrise o lungă epistolă de reproșuri, cu citate din Horațiu, și jurăminte de credință. „Mă aflu în acest loc cu unicul scop de a sta la dispoziția ordinelor maiestății voastre.“ Regina i-a trimis drept răspuns un mesaj verbal. „Transmite contelui că prețuiesc persoana mea tot atît de mult pe cît se prețuiește el pe sine însuși.“ El scrise din nou : „Mărturisesc că am fost, ca bărbat, mai robit de frumusețea voastră naturală, decît, ca supus, de puterea monarhului“. A obținut o întrevedere ; regina nu s-a arătat lipsită de amabilitate ; privitorii au presupus că totul mergea iarăși bine. În realitate nu era așa, și Essex s-a întors la Wanstead mai supărat ca oricînd.

Era limpede că Elisabeta aștepta scuze, sub o formă sau alta. Cum nu se ivea nimic de felul acesta, se ajunsese aparent la un impas, de aceea personalitățile moderate de la Curte au socotit că era momentul să facă un efort spre a-l determina pe conte să-și dea seama de esența situației. Lordul Egerton, Păstrătorul sigiliului, i-a adresat deci un

apel, întocmit cu multă grijă. Oare nu înţelegea Essex, întreba el, că drumul pe care mergea acum era plin de primejdii ? Nu vedea că îşi încuraja duşmanii ? Oare îşi uitase prietenii ? Îşi uitase ţara ? Era un singur lucru de făcut — trebuia să-i ceară iertare reginei ; dacă el avea dreptate sau nu, asta nu avea nici o importanţă. „Ai adus o jignire şi totuşi socoteşti că dumneata ai suferit un afront ? În acest caz, tot ce poţi face e încă prea puţin pentru a da satisfacţie. Ai fost dumneata cel ofensat ? Fie ca prudenţa diplomatică, sentimentul datoriei şi religia să te constrîngă să cedezi şi să te supui suveranei ; între ea şi dumneata neputînd să existe comparaţie în privinţa obligaţiei de a manifesta respect." Şi Egerton conchidea : „Dificultatea, bunul meu lord, constă în a se birui pe sine, ceea ce reprezintă punctul culminant al valorii şi tăriei morale, spre care au tins toate acţiunile dumitale onorabile. Procedează la fel şi acum, şi Domnul va fi mulţumit, maiestatea sa se va simţi satisfăcută, ţara va folosi, iar prietenii dumitale vor avea linişte ; dumneata însuţi vei primi onoruri ; iar duşmanii, dacă ai din aceştia, vor fi dezamăgiţi în speranţele lor perfide."

Răspunsul lui Essex a fost cu totul remarcabil. Într-un stil nu mai puţin elaborat decît al lordului Păstrător al sigiliului, îi respingea toate argumentele. Tăgăduia că ar aduce vreun prejudiciu fie prietenilor, fie lui însuşi ; conduita reginei, afirma el, făcea cu neputinţă ca el să ia oricare altă atitudine. Cum mai putea să-şi servească ţara cînd ea „îl silise să ducă o viaţă particulară", cînd îl concediase, îl destituise şi îl declarase inapt ? Şi continua : „Obligaţia indisolubilă pe care o am faţă de maiestatea sa e numai datoria de loialitate, şi pe aceasta nu o voi trăda, nu pot s-o trădez, niciodată. Datoria de a fi mereu la dispoziţie nu e o obligaţie imprescriptibilă. Îi datorez maiestăţii sale serviciu în calitate de conte şi lord mareşal al Angliei. Am fost mulţumit s-o slujesc pe maiestatea sa chiar şi ca diac, dar n-o pot sluji niciodată ca un nemernic şi un rob." Pe măsură ce-şi aşternea gîndurile, se înfierbînta. „Dar, spui dumneata, e necesar ca eu să cedez şi să mă supun ; nu pot să cedez recunoscînd că sînt vinovat, sau că acuzaţia ce mi se aduce e dreaptă... Mă întrebi dacă am adus o jignire, şi totuşi mă simt ofensat cînd eu sînt vinovatul ? Nu, din parte-mi n-a fost nici o jignire... Eu îndur totul cu răbdare, dar sînt foarte sensibil la tot ce am primit atunci cînd mi s-a făcut acel afront. Ba mai mult — şi acum nu se mai putea stăpîni — cînd mi se face cea mai josnică umilire, mă sileşte oare religia să vin să implor iertarea ?" Era foc şi pară de indignare. „Îmi cere asta Cel-de-sus ? E o impietate a n-o săvîrşi ? Cum adică, suveranii nu pot comite greşeli ? Supuşii nu pot suferi nedreptăţi ? Există vreo putere sau autoritate lumească fără limite ? Te rog să mă ierţi, bunul meu lord, nu voi subscrie niciodată acestor principii. Bufonul lui Solomon n-are decît să rîdă cînd e lovit ; n-au decît cei ce înţeleg să profite de pe urma principilor să arate că sînt insensibili la insultele acestora ; n-au decît să recunoască absolutul fără margini pe pămînt cei ce nu cred în absolutul infinit din ceruri. Cît despre mine, am primit o ofensă, şi o resimt dureros. Cauza mea e dreaptă, o ştiu ; şi, orice s-ar întîmpla, nici o putere din lume nu poate arăta mai multă statornicie şi tărie în a oprima decît pot arăta eu în a îndura orice îmi va fi impus."

Strălucite cuvinte, fără doar şi poate, dar primejdioase, de rău augur, şi deloc înţelepte. Ce bine putea rezulta din fluturarea unor sentimente republicane sub nasul unui flegmatic monarh din dinastia Tudor ? O asemenea oratorie venea ori prea devreme, ori prea tîrziu. Hampden [1]

[1] *Hampden, John* (1595—1643), om politic din timpul domniei regilor Iacob I şi Carol I Stuart ; adversar al monarhiei. Locţiitorul lui John Pym, şeful Parlamentului lung din 1640. S-a făcut celebru prin opoziţia lui faţă de perceperea impozitului pentru construcţia corăbiilor. A luat parte activă la războiul civil care a dus la decapitarea lui Carol I.

s-ar fi făcut ecoul ei ; în realitate, însă, prin pana mînicasă a lui Robert Devereux vorbea mai degrabă trecutul decît viitorul. Sîngele celor o sută de baroni care nu-l luaseră în seamă pe „unsul lui Dumnezeu“ pulsa în inima lui. Într-adevăr ! Dacă era o chestiune de origine, de ce trebuia ca moştenitorul vechii aristocraţii engleze să se încline în faţa coborîtoarei nu ştiu cărui paracliser de episcop din Ţara Galilor ? Astfel de simţăminte furtunoase îl bîntuiau — ultimele luciri de extravaganţă ale Evului Mediu pîlpîind în acest nobil din plină Renaştere. Faptele se estompau ; închipuirea lui rănită prefera să le alunge. Căci, la urma urmei, ce se întîmplase de fapt ? Doar atît : se purtase nepoliticos cu o doamnă în vîrstă, care mai era şi regină, şi primise o palmă. Nu erau implicate nici un fel de principii, şi nu se putea vorbi de nici un fel de persecuţie. Era doar o chestiune de iritare şi pică personală.

Un observator realist ar fi văzut că, la drept vorbind, nu existau decît două alternative pentru un om în situaţia lui Essex — o elegantă prezentare de scuze urmată de o reconciliere veritabilă cu regina, sau o retragere completă şi definitivă din viaţa publică. Nu odată gîndul lui a înclinat — ca şi deseori înainte — către a doua soluţie ; dar el nu era un realist, ci un romanesc — pasionat, plin de neastîmpăr, lipsit de luciditate — şi închidea ochii la ceea ce apărea mai evident : că, aşa cum stăteau lucrurile, dacă nu se putea împăca cu ideea de a fi unul dintre cei ce „înţeleg să profite de pe urma principilor“, trebuia să se hotărască pentru o viaţă de lecturi şi vînătoare la Chartley. Iar cei din jurul lui nu erau mai realişti decît el însuşi. Francis Bacon îi evita compania de multe luni ; Anthony rămăsese acelaşi devotat entuziast ; Henry Cuffe era pripit şi cinic ; surorile lui erau roase de ambiţii, iar mama lui judeca prea părtinitor, după conflictul ei de-o viaţă întreagă cu Elisabeta, pentru a putea acţiona ca o forţă restrictivă. Doi alţi adepţi completau cercul său

intim. Soţul mamei sale — căci lady Leicester se căsătorise a treia oară — era Sir Christopher Blount. Ostaş îndîrjit şi romano-catolic, el îşi slujise fiul vitreg cu credinţă mulţi ani de zile şi, era limpede, avea să continue pînă la sfîrşit, orice s-ar fi întîmplat. Mai îndoielnică, din toate punctele de vedere, era poziţia lui Charles Blount, lord Mountjoy. Înaltul tînăr cu păr castaniu şi chip frumos, care cîştigase favoarea Elisabetei la luptele cu lancea în turniruri, şi care se bătuse în duel cu Essex pentru piesa de şah din aur dăruită de regină, înaintase în rang şi prosperase odată cu anii. Moartea fratelui său mai mare îi adusese moştenirea titlului de nobleţe al familiei ; se distinsese ca locţiitor al lui Essex în toate expediţiile acestuia, şi nu pierduse niciodată favoarea Elisabetei. Dar îl lega de Essex şi altceva pe lîngă camaraderia de arme : o poveste de dragoste mai aparte decît altele. Sora favorită a contelui, lady Penelope, fusese acea Stella pe care Sir Philip Sidney o iubise zadarnic. Se căsătorise cu lordul Rich, în timp ce Sidney o luase în căsătorie pe fiica lui Walsingham, care, la moartea lui Sir Philip, devenise soţia lui Essex. Penelop nu fusese fericită ; lordul Rich era un soţ nesuferit, iar ea se îndrăgostise de lordul Mountjoy. A luat naştere o legătură amoroasă durabilă, pentru toată viaţa — una din acele legături de netăgăduit şi totuşi ambigue, care sînt totodată recunoscute şi ignorate de către societate — între prietenul lui Essex şi sora lui Essex. Astfel Mountjoy, legat de două ori faţă de conte, devenise — sau aşa se părea — cel mai fidel dintre aderenţii săi. Micul grup — Essex, lady Essex, Mountjoy şi Penelope Rich — era unit prin cele mai adînci sentimente de dorinţă şi afecţiune ; în timp ce deasupra lor plutea, în pios cavalerism, umbra lui Sir Philip Sidney.

Aşa se făcea că nici o barieră nu-l mai reţinea pe Essex de la nebunie şi neînfrînare ; dimpotrivă, caracteristicile ambianţei sale — devotament personal, orgoliu

de familie și zel militar — toate conspirau ca să-l îndemne înainte. Influențe mai depărtate acționau în același sens. Pe tot cuprinsul țării popularitatea contelui era o forță crescîndă. Cauzele acestui fenomen erau vagi, dar nu mai puțin reale. Figura lui de erou cucerise imaginația populară ; era generos și plin de curtoazie ; îl dușmănea pe Raleigh, pe care nu-l agrea nimeni ; iar acum i se refuza favoarea regală și părea că nu mai e folosit în nici o funcție. Puritanicul City londonez, mai ales, tinzînd, ca întotdeauna să aibă sentimente ostile față de Curte, dădea dovadă de un incompatibil devotament pentru nelegiuitul conte. Mergea vorba că reprezintă un stîlp al protestantismului, iar Essex, care se arăta dispus să fie orice pentru oricine, nu se dădea înapoi să accepte acest rol. Mărturia unui alt fel de stimă a ieșit la iveală cînd, la moartea lui Burghley, Universitatea din Cambridge l-a ales imediat pentru a ocupa locul vacant de rector. El a fost deosebit de măgulit de acest omagiu, și în semn de recunoștință a dăruit universității o cupă de argint cizelată într-o formă rară. Ciudatul pocal se află și astăzi pe masa vice-rectorului, spre a readuce în mintea trecătoarelor generații de englezi zbuciumările trecutului ca și placida continuitate a istoriei.

Instigat de pasiunile domestice și de trecerea de care se bucura în rîndurile maselor, refractarul nobil își vărsa focul, în momentele-i de exaltare, dînd drumul unor ciudate izbucniri de mînie și revoltă. Sir Christopher Blount se găsea de față la Wanstead cu un asemenea prilej, și, cu toate că vorbele fiului său vitreg veneau nedeslușit, ca o vijelie, ele i-au revelat cu neașteptată intensitate o stare sufletească pătrunsă, cum s-a exprimat ulterior, de o „primejdioasă nemulțumire." Dar momentele de exaltare treceau, pentru a fi urmate de posomorîre și șovăială. Ce era de făcut ? Nu găsea satisfacție pe nici o cale ; retragere,

supunere, sfidare — una era mai nefericită decît alta ; iar regina nu se manifesta în nici un fel.

În realitate, desigur, și Elisabeta șovăia. Își menținea o atitudine exterioară neînfricată ; îi asigura pe toți, inclusiv pe ea însăși, că de astădată avea de gînd să fie cu adevărat hotărîtă ; dar știa foarte bine de cîte ori cedase în împrejurări similare, iar experiența arăta că viitorul se va asemui trecutului. Ca de obicei, retragerea acelei prezențe luminoase îi devenea insuportabilă. Se gîndea la Wanstead — atît de aproape și totuși atît de departe — și aproape capitula. Și totuși nu, nu va face nimic, va continua să aștepte ; numai că așteptarea va fi ceva mai lungă, poate, iar capitularea va veni din partea cealaltă. Și atunci deslușim ca printr-o negură că, în timp ce ea se oprea pentru o clipă zbătîndu-se în ezitări, un nou și sinistru element de nesiguranță începea să-și facă loc pentru a-i spori fluctuațiile gîndurilor. Neîntrerupt, ochii și urechile ei stăteau la pîndă ; avea un simț extrem de acut al curentelor de sentimente și opinii, și se găseau în jurul ei destui care erau chiar prea dispuși să-i povestească lucruri neplăcute despre favoritul absent și să lungească vorba despre tot mai marea — nemăsurata — lui popularitate în întreaga țară. Într-o zi a ajuns în mîinile ei o copie a scrisorii adresată de Essex lui Egerton. A citit-o, și o durere i-a săgetat inima ; și-a ascuns sentimentele cu scrupulozitate, dar nu și-a mai putut ascunde față de ea însăși gîndul de alarmă care i se insinua printre celelalte neliniști. Dacă aceasta era starea lui de spirit — dacă o asemenea poziție lua el în țară... nu-i plăcea cîtuși de puțin. Eroina cu inimă de leu a tradiției n-ar fi stat în cumpănă în astfel de împrejurări — ar fi limpezit situația dintr-o lovitură îndrăzneață și decisivă. Ar fi fost, însă, un fel de a fi cum nu se poate mai depărtat de cel al Elisabetei. „Poltronerie morală", notaseră ambasadorii spanioli în rapoartele lor ; un diagnostic grosolan ; în realitate, forța

care o impulsiona în fața pericolului sau a ostilității era predispoziția înnăscută de a se eschiva. Dacă exista într-adevăr o primejdie în direcția Wansteadului, ea nu se va duce să o înfrunte — o, nu! — o va îmblînzi, își va adormi temerile pînă la insensibilitate, va amîna, va amîna mereu. Așa o îndemna instinctul; și totuși, în cutele contradictorii ale caracterului ei putea fi percepută o altă și total opusă înclinație, care — de așa natură e straniul mecanism al sufletului omenesc — sfîrșea prin a duce la același rezultat. În ascunzișurile profunde ale ființei ei, o stăpînea un curaj nemaipomenit. Stătea ce stătea în cumpănă, iar dacă, într-o bună zi, descoperea că-și exercita prodigiile de agilitate pe sîrmă, deasupra unei prăpăstii — cu atît mai bine! Știa că poate fi la înălțimea oricărei situații. Toate aveau să meargă bine. Ea savura totul — și minimalizarea riscurilor și dominarea lor; și își continua, într-un fel cu totul aparte, îndeletnicirea vieții ei, care consta... din ce? Din a stinge flăcări? Sau a se juca cu focul? Rîdea: nu era treaba ei să hotărască.

Astfel s-a întîmplat că, atunci cînd inevitabila reconciliere a avut loc, ea n-a fost totală. Detaliile ne-au rămas necunoscute; nu cunoaștem condițiile păcii; știm numai că pretextul a fost un nou dezastru în Irlanda. Sir Richard Bingham fusese trimis să ia comanda operațiilor militare, dar pe la începutul lui octombrie, îndată după sosirea sa la Dublin, și-a dat obștescul sfîrșit. Totul se găsea din nou în dezordine; Essex și-a oferit din nou serviciile, și de astădată i-au fost acceptate. Curînd, regina și favoritul ei petreceau tot atît de mult timp împreună ca totdeauna. S-ar fi zis că trecutul fusese șters din memorie, și că Essex — după obiceiul lui — își redobîndise triumfător vechea poziție, ca și cum n-ar fi avut loc niciodată o dispută. În realitate lucrurile se prezentau altfel; situația avea un caracter nou; încrederea reciprocă dispăruse. Pentru prima oară, fiecare din ei păstra ceva ascuns în sinea lui.

Oricare ar fi fost vorbele, privirile, chiar și trecătoarele stări sufletești ale lui Essex, în minte îi rămăseseră înrădăcinate sentimentele de jignire și de sfidare care-i dictaseră scrisoarea adresată lui Egerton. Revenise la Curte tot atît de puțin disciplinat, tot atît de nehotărît ca și înainte, atras orbește de momeala puterii. Iar Elisabeta, la rîndul ei, nu uitase nicidecum cele întîmplate; scena din sala Consiliului încă îi rodea inima; percepea ceva fals în declarațiile lui; și, în timp ce conversa și cocheta cu el ca și altădată, vigilența îi rămînea neadormită.

Dar era greu să consideri ca sigure asemenea subtilități, în vîrtejul zilelor care se scurgeau la Whitehall și Greenwich și Nonesuch; și nici chiar Francis Bacon nu putea da un verdict asupra celor ce se petreceau. Poate că Essex se afla, într-adevăr, din nou în ascensiune; poate că, după moartea lui Burghley, steaua lui Cecil mergea spre declin; ar fi însemnat o dovadă de neînțelepciune a adopta o atitudine prea sigură. De peste un an de zile, apropiindu-se treptat de cei doi Cecil, se ferise din calea contelui. În scrisori repetate îi adusese omagii primului secretar, și în cele din urmă eforturile îi fuseseră răsplătite într-un mod cît se poate de mulțumitor. Un nou complot în vederea unui asasinat fusese dat la iveală — o nouă conspirație catolică; suspecții fiind arestați, Bacon primise sarcina de a asista guvernul în elucidarea cazului. Acest gen de muncă îi convenea de minune, deoarece, pe lîngă faptul că-i oferea un admirabil prilej de etalare a inteligenței sale, îl punea în strînsă legătură cu personalități mai de vază decît îi fusese dat pînă atunci. Și se întîmpla că tocmai atunci avea în mod deosebit nevoie de un astfel de sprijin. Nu găsise posibilitatea de a-și aranja situația financiară. Îi scăpaseră din mînă atît funcția de director al arhivelor la Înalta Curte, cît și căsătoria cu lady Hatton; și fusese obligat să se mulțumească doar cu reversiunea

la slujba de diac al Camerei înstelate [1] — cu perspectiva, în loc de realitatea, unei remunerații. Totuși, păruse pentru o clipă că perspectiva i se oferea pe neașteptate la îndemînă. Actualul diac fiind acuzat de delapidare, lordul Egerton, Păstrătorul sigiliului, a fost desemnat, împreună cu alții, să cerceteze cazul. Dacă diacul era îndepărtat, Bacon îi succeda în funcție; el îi adresă lui Egerton o scrisoare secretă; făgăduia că, în acea eventualitate, ar ceda fiului lui Egerton postul său, pe baza înțelegerii ca lordul Păstrător, la rîndul său, să depună toate eforturile pentru a-i obține o situație corespunzătoare. Proiectul a eșuat, întrucît diacul n-a fost destituit, iar Bacon n-a intrat în drepturile sale prin reversiune decît zece ani mai tîrziu. Între timp sărăcia îl încolțea în chip îngrijorător. Se împrumuta mereu — de la fratele său, de la mama sa, de la dl. Trott; situația devenea tot mai gravă; ba într-o zi, pe cînd se întorcea de la Tower după o cercetare a deținuților implicați în complotul de asasinare, a fost chiar arestat ca datornic. Robert Cecil și Egerton, la ajutorul cărora a făcut imediat apel, au reușit însă, punînd umăr la umăr, să-l scoată din încurcătură, iar îndatoririle sale publice n-au mai suferit nici o altă întrerupere.

Dar dacă primul secretar era util, contele putea fi util și el. Acum că se întorsese la Curte, nu strica să-i scrie. „Faptul că înălțimea voastră, i se adresa Bacon, se află *in statu quo primo* [2] nu bucură pe nimeni mai mult decît pe mine; cu atît mai mult cu cît mă încredințez că eclipsa aceasta, după cum a fost cea mai lungă, va fi și ultima." El spera că „în legătură cu cele survenite, experiența va putea să descopere o mai desăvîrșită cunoaștere, și pe baza cunoașterii o mai sinceră consimțire... Așadar, avînd față de înălțimea voastră, dintre toate personalitățile oficiale, după maiestatea sa, al doilea legămînt de datorie, am simțit îndemnul de a vă comunica afectuoasele mele felicitări."

[1] Înaltă instanță juridică răspunzătoare numai față de suveranul englez pînă în anul 1641.
[2] În aceeași situație ca și la început (lat.).

Pînă aici toate bune; dar acum norii unei noi furtuni se vedeau îngrămădindu-se la orizont, răspîndind dezorientare și tulburare printre curtenii de la Whitehall. Era absolut necesar să fie numit cineva în postul de lord Locțiitor al Irlandei. După zdrobitoarea înfrîngere din vară, nu se mai întreprinsese nimic; chestiunea era urgentă; de soluționarea ei depindeau multe, foarte multe! Regina considera că găsise omul potrivit — pe lordul Mountjoy. Afară de faptul că înfățișarea lui îi plăcea enorm, avea o înaltă părere despre competența lui. Vorbindu-i-se de această misiune, s-a constatat că era dornic să și-o asume. Un scurt răstimp impresia generală a fost că lucrurile s-au aranjat în chip fericit — că Mountjoy era un *deus ex machina* care va aduce pace nu numai Irlandei, dar și la Whitehall. Vîntul începu însă din nou să sufle în sens contrar. Essex protestă și de astădată împotriva numirii unuia dintre partizanii săi; Mountjoy, declară el, era nepotrivit pentru acest post — era mai mult cărturar decît general. Se părea că acel cerc vicios al refuzului și al recriminării era pe punctul de a reîncepe. Pe cine, atunci, a fost întrebat Essex, propunea el? Cu vreun an înainte, Bacon îi scrisese o epistolă de povețe tocmai în legătură cu problema Irlandei. „Eu sînt de părere, spunea omul atitudinilor diplomatice, că, dacă înălțimea voastră ar miza pe reputația sa în acest caz — adică *ați pretinde* că acceptați postul — eu socot că acest lucru l-ar determina pe Tyrone să caute o înțelegere, și v-ar aduce gratuit onorurile victoriei." Exista o singură obiecție, socotea Bacon, la această linie de conduită. „Înălțimea voastră e prea grăbit să treacă, în asemenea cazuri, de la simulare la sinceritate." Nu putem descoperi urmele tuturor mișcărilor — complicate, tăinuite, febrile — care s-au

petrecut la masa Consiliului de Coroana ; dar pare cu putință ca Essex, solicitat insistent să numească un înlocuitor pentru Mountjoy, să-și fi amintit de sfatul lui Bacon. Ca din partea sa își dădu părerea, ne spune Camden, că „în Irlanda trebuie trimis un reprezentant de prim rang al nobilimii, care să se impună din punct de vedere al autorității, al faimei și al bogăției, să fie iubit în lumea militară, și să mai fi fost și înainte generalul unei armate ; astfel că părea să se arate cu degetul pe sine însuși". Primul secretar, cu aerul său de blîndă conștiinciozitate, ședea tăcut la masa Consiliului. Care-i erau gîndurile ? Dacă pleca într-adevăr contele în Irlanda — însemna o hotărîre riscată ; dar dacă o dorea el însuși — poate că ar fi preferabil. Scruta viitorul, cîntărind posibilitățile atent și circumspect. Era de conceput că, în definitiv, contele simula, poate ; că înțelegea cît de primejdios ar fi să părăsească Anglia, și că făcea doar un act de paradă. Dar Cecil cunoștea, la fel de bine ca și vărul său, punctele slabe ale acestui caracter brav — știa ce magnetism exercită asupra sa armele și acțiunea — îi cunoștea tendința de a „trece de la simulare la sinceritate". Avea impresia că vede ceea ce avea să se întîmple. „Lordul Mountjoy, îi scria unui corespondent confidențial, este numit ; dar dumitale îți destăinui, nu ca secretar ci ca prieten, că, după părerea mea, contele de Essex va fi Locțiitor al regatului." Ședea și scria ; nu-i cunoaștem celelalte mișcări imperceptibile. Știm numai că, în cadrul Consiliului, au fost unii care au mai stăruit încă pentru numirea lui Mountjoy, că intenția contelui de a se indica pe sine a întîmpinat opoziție sau n-a fost luată în seamă, și că pe urmă a fost reactualizată pe neașteptate candidatura lui Sir William Knollys.

Opoziția îl făcea totdeauna pe Essex să-și piardă capul. Se înfurie ; numirea lui Mountjoy îl contraria grav, iar reluarea lui Knollys însemna ultima picătură. Tună și fulgeră împotriva unor asemenea idei, și, pe nesimțite, lunecă

— după propunerea făcută de el însuși, tranziția era facilă, aproape inevitabilă — spre afirmarea propriilor sale pretenții. Unii dintre consilieri îl sprijiniră, declarînd că totul va merge bine dacă se va duce acolo contele ; regina era impresionată ; Essex se angajase într-o bătălie înfierbîntată — își măsura puterile cu Knollys și Mountjoy și trebuia să învingă. Francis Bacon profetizase cum nu se poate mai exact — necugetatul conte trecuse într-adevăr „de la simulare la sinceritate". De învins, a învins. Regina, punînd capăt discuției, și-a anunțat hotărîrea ; de vreme ce Essex era convins că poate pacifica Irlanda, și de vreme ce era atît de doritor să obțină această funcție, o va avea ; îl va face lordul ei Locțiitor. Jubilînd, cu pași lungi și ochi scînteietori, el părăsi încăperea în triumf ; cu mers tîrșit și priviri de blîndă politețe, ieși apoi și Robert Cecil.

Tîrziu a început Essex să-și dea seama pe de-a-ntregul ce se întîmplase. Sentimentul victoriei, atît pe moment cît și în anticipare — atît în țară cît și în Irlanda — îl transporta, înviorîndu-l. „I-am biruit pe Knollys și pe Mountjoy la Consiliu, îi scria el prietenului și adeptului său, John Harington [1], și jur că-l voi bate pe Tyrone pe cîmpul de luptă ; căci încă nu s-a săvîrșit nimic vrednic de faima maiestării sale."

Cum era și firesc vechea poveste s-a repetat, și lungul, obișnuitul șir de dificultăți, dezamăgiri și tărăgănări se prelungea la nesfîrșit. Elisabeta se tîrguia cu privire la fiecare detaliu, schimba de la o zi al alta dimensiunile și natura forței armate pe care o echipa, și se certa aprig cu privire la sfera autorității cu care noul lord Locțiitor urma să fie investit. Pe măsură ce săptămînile treceau în ciorovăieli mînioase, Essex se afunda încet din exaltare în

[1] *Harington, Sir John* (1561—1612), scriitor de la Curtea Elisabetei a I-a. I se datorează traducerea poemului *Orlando furioso* de Ariosto (1591), poemul *Metamorfoza lui Ajax*, epigrame publicate postum, și note referitoare la starea de lucruri din Irlanda, publicate abia în secolul al XIX-lea.

mohorîre. Poate că acționase un mod imprudent ; îl năpădeau regretele ; viitorul era întunecos și dificil ; spre ce se îndrepta oare ? Se simțea copleșit de sentimente jalnice ; dar acum era prea tîrziu pentru a mai da înapoi, și trebuia să înfrunte inevitabilul cu curaj. „Plec în Irlanda, îi spunea tînărului conte de Southampton, care-i devenise discipol devotat ; regina a decretat acest lucru în mod irevocabil, membrii Consiliului presează cu înflăcărare, iar pe mine mă obligă propria mea reputație să nu fac uz de tergiversări ; și, dacă ar fi contrar bunei cuviințe să mă eliberez de această îndatorire acum, la fel ar fi și *minime tutum* [1] ; căci Irlanda ar fi pierdută, și chiar dacă ar pieri prin forța destinului, numai eu aș fi cel învinuit, pentru că am văzut focul arzînd și am fost chemat să-l sting, dar n-am izbutit să fiu de nici un ajutor." Era foarte conștient, adăuga, de neajunsurile absenței — „prilejuri de a-ți face dușmani" și a da loc la „răstălmăcirile suveranilor, în ochii cărora *magna fama* [2] e mai primejdioasă decît *mala* [3]". Își dădea seama de dificultățile unei campanii irlandeze și le enumera. „Toate aceste lucruri, declara el, pe care, probabil, le voi vedea, le prevăd de pe acum." Totuși, la fiecare obiecție posibilă, își dădea silința să găsească răspuns. „«Un insucces prea dezastruos te pune în primejdie», n-au decît să se teamă de asta cei ce admit scuzele, sau sînt încîntați să supraviețuiască onoarei. «Un succes prea strălucit îți aduce invidia», nu-mi voi renega niciodată bravura de teama ostracizării. «Curtea e centrul», dar, după părerea mea, e o alegere mai onestă a comanda armate decît a stăpîni toanele altora... Acestea sînt problemele intime, conchidea el, și controversele nocturne, pe care dumitale nu ți le pot ascunde, socotindu-te un alt eu însumi."

[1] În caz de minimă siguranță (lat.).
[2] Glorie, mare faimă (lat.).
[3] Mala (fama) — nume rău, proastă reputație (lat.).

În răstimpuri tristețea se risipea, și renăștea speranța. Regina era zîmbitoare ; neînțelegerile dispăreau și în aer plutea iarăși ceva asemănător cu vechea și fericita încredere. În Noaptea Regilor a anului 1599, s-a dat o mare recepție pentru ambasadorul danez, iar suverana și contele au dansat mînă în mînă în fața întregii Curți adunate. Imagini din acea altă Noapte a Regilor, cu cinci ani în urmă — apogeul fericirii — vor fi trecut ca umbra prin amintirea multora dintre cei prezenți. Doar cinci ani — și ce abis ticsit de evenimente între atunci și acum ! Și totuși, acum ca și atunci, cele două figuri se aflau împreună, învăluite în pasiune și mister, în timp ce violele cîntau arii melodioase, iar giuvaerurile sclipeau la lumina torțelor. Ce se petrecea ? În acea stranie alăturare își mai făcea loc, poate, bucuria și plăcerea, ca altădată... și pentru ultima oară.

Elisabeta avea multe motive de tulburare — Irlanda, Essex, eterna problemă a războiului și a păcii — dar ea le îndepărta pe toate pentru a petrece ore în șir traducînd *Ars poetica* [1] în proză engleză. Cît despre Irlanda, se obișnuise cu ideea răzvrătirilor de-acolo ; iar Essex, deși într-o stare de agitație, părea preocupat numai să se împăuneze cu titlul de lord Locțiitor — ea își putea îngădui să nu mai țină seama de neplăcutele bănuieli de acum cîteva luni. Mai rămînea războiul spaniol, dar și acela părea să se fi rezolvat destul de satisfăcător. Fusese lăsat în voia valurilor, într-o completă ambiguitate, în timp ce se vorbea la nesfîrșit despre pace, fără nici un fel de lupte și cheltuieli ; un război care nu era, de fapt, război — exact ceea ce convenea gustului ei.

[1] *Arta poetică* a poetului latin Horațiu (65—8 î.e.n.) face parte din Cartea a II-a a *Epistolelor* sale, scrise spre sfîrșitul vieții. Spre deosebire de *Poetica* lui Aristotel, concepută în spirit didacticist, opera lui Horațiu e o cozerie familiară și sclipitoare, în care se amestecă precepte de estetică literară și sfaturi morale despre rolul poetului.

Într-o zi, însă, avu parte de o puternică zguduire sufletească. Îi căzu în mînă o carte : o Istorie a lui Henric al IV-lea ; o răsfoi— era acolo o dedicaţie către Essex în limba latină. „Preailustrului şi onoratului Robert conte de Essex şi Ewe, conte mareşal al Angliei, viconte de Hereford şi Bourchier, baron Ferras de Chartley, lord Bourchier şi Louen" — ce însemnau toate acestea ? Aruncă o privire fugară peste pagini şi descoperi că volumul cuprindea o minuţioasă relatare a înfrîngerii şi a detronării lui Richard al II-lea — un subiect pe care ea îl dezaproba în mod special, pentru faptul că implica posibilitatea înlăturării unui suveran de la tronul Angliei. Era adevărat, fireşte, că episcopul de Carlisle era pus să ţină o minuţioasă cuvîntare împotriva răsturnării regelui ; dar de ce era nevoie, oricum, să aduci în faţa publicului acel eveniment ? Care putea fi scopul acelei rău inspirate cărţi ? se uită din nou la dedicaţie şi, pe cînd o scruta, un val de sînge îi zvîcni în creier. Tonul exprima o linguşire slugarnică, dar asta nu era totul ; exista acolo o frază căreia i se putea da o interpretare condamnabilă în cel mai înalt grad. „Preailustrule conte, dacă numele tău ar împodobi fruntea lui Henric al nostru, el s-ar înfăţişa în faţa poporului mai fericit şi mai sigur." [1] Autorul ar pretinde, fără îndoială, că acel „Henric al nostru" făcea aluzie la cel din carte ; dar nu exista şi o altă interpretare, foarte posibilă ? — anume că, dacă Henric al IV-lea ar fi posedat numele şi titlurile lui Essex, dreptul său la tron ar fi fost mai întărit şi mai general recunoscut. Asta însemna trădare ! Trimise după Francis Bacon. „Acest om — acest John Hayward — n-ar putea fi urmărit în justiţie pentru trădare ?" îl întrebă ea. „După părerea mea, nu pentru trădare, maiestate, a fost răspunsul, ci pentru un delict de drept comun." „Cum aşa ?" „A furat

[1] *„Ilustrissime comes, cujus nomen si Henrici nostri fronti radiaret, ipse et laetior et tutior in vulgus prodiret* (lat.).

nenumărate pasaje din Tacit..." „Eu am cele mai grave suspiciuni. Îl vei sili să spună adevărul. Roata..." Bacon şi-a dat toată osteneala s-o liniştească, dar regina nu s-a calmat decît în parte ; iar nefericitul Hayward, deşi a scăpat de tortură, a fost închis la Tower, unde a rămas pentru tot restul domniei.

Bănuielile Elisabetei, aprinse în această neaşeptată vîlvătaie, s-au domolit din nou, şi, după ce i-a făcut o scurtă scenă lui Essex, a semnat în sfîrşit numirea lui ca lord Locţiitor. El a părăsit Londra la sfîrşitul lunii martie, trecînd pe străzi în aclamaţiile cetăţenilor. După aşteptările maselor populare, totul avea să meargă bine în Irlanda, acum cînd contele protestant plecase acolo să îndrepte lucrurile. Dar la Curte existau persoane a căror viziune asupra viitorului îmbrăca un aspect cu totul diferit. Printre acestea se afla şi Bacon. El urmărise cu interes şi uimire fluctuaţiile numirii în postul din Irlanda. Era oare cu putinţă ca omul acesta nesăbuit să se arunce aşa, cu ochii deschişi, într-o asemenea capcană ? Constatînd că, într-adevăr, lucrurile se prezentau astfel, şi că Essex, oricît ar fi părut de ciudat, pleca, îi scrise o epistolă calmă, încurajatoare, fără a-şi exprima în vreun fel temerile sau îndoielile. Altceva nu-şi mai avea rostul ; însăşi intensitatea convingerilor lui intime făcea orice avertisment inutil şi cu neputinţă de formulat. „I-am văzut la fel de limpede, scria el mai tîrziu, căderea legată prin lanţul destinului, ca să zic aşa, de plecarea aceea, pe cît îi e posibil unui om să-şi întemeieze o judecată pe împrejurări viitoare."

XII

Situaţia din Irlanda nu era chiar atît de rea cum s-ar fi putut întîmpla să fie. După dezastrul de pe Blanckwater, răscoala izbucnise sporadic pe tot cuprinsul insulei ; regiu-

nile periferice se aflau pretutindeni în stare de revoltă fățișă ; dar Tyrone nu profitase de acest moment prielnic, nu înaintase asupra Dublinului, ci își irosise în trîndăveală și nehotărîre lunile în care inamicul îl lăsase neturburat. Era un om mai expert în artele dilatorii ale negocierilor — tocmeală vicleană, uneltire prelungită, făgăduieli judicios făcute și călcate — decît în activitățile viguroase ale războiului. De origine irlandeză, englez prin educație, pe jumătate sălbatic și pe jumătate gentilom, catolic, dar și sceptic, un intrigant, un pierde-vară, un aventurier, dar și un vizionar, ajunsese în cele din urmă, nu se știe cum, după ani întregi de popularizare abilă, să devină conducătorul unei națiuni și unul dintre pivoturile în jurul cărora se învîrtea politica Europei. Ceea ce-și dorea el era o viață tihnită — așa declara ; o viață scutită de intoleranța protestantismului ca de barbaria războiului ; și, fapt destul de ciudat, o viață liniștită i-a fost sortit să aibă la sfîrșit. Dar sfîrșitul nu venise încă, și între timp totul era frămîntare și nesiguranță. Nu izbutise să-și asimileze titlul nobiliar englez cu rolul de conducător militar deținut de membri familiei O'Neil [1]. Încercările sale șovăitoare de a rămîne un vasal loial al saxonilor au cedat în fața presiunilor patriotismului local ; a început să țeasă intrigi și să orgniazeze răscoale, devenind protejatul regelui Spaniei. Nu odată englezii l-au avut la discreția lor, i-au acceptat supunerea și l-au repus în drepturi, redîndu-i onorurile și proprietățile. Nu odată, după ce le-a exploatat linia politică schimbătoare, de severitate și moderație, el a întors în chip perfid împotriva englezilor puterea și influența pe care izbutise s-o

[1] Familia nobiliară irlandeză, scindată în două ramuri, din care cea din nord (Ulster) a jucat un rol activ în viața politică a Irlandei pînă în secolul al XVII-lea.

obțină grație protecției lor. La vrajba oficială se adăugau și animozități personale. Tyrone o sedusese pe sora lui Sir Henry Bagenal, o răpise și se căsătorise cu ea, împotriva voinței fratelui. Ea murise într-o sărăcie neagră, iar Sir Henry, înaintînd cu armata ca să-l întîmpine pe rebel la rîul Blackwater, fusese învins și ucis. După o asemenea catastrofă, părea evident că singura soluție posibilă era aceea de a recurge la măsuri extreme. De astădată guvernul englez nu va admite nici un compromis, iar Tyrone trebuia zdrobit definitiv. Tyrone, însă, avea alte păreri ; el era contra măsurilor excepționale ; zăbovea pe undeva prin Ulster ; vechiul sistem al rezistenței, tocmelii, compromisului, supunerii și reconcilierii de care făcuse uz de atîtea ori, se putea dovedi încă o dată util.

Un lucru, însă, era limpede : dacă guvernul englez dorea o grabnică distrugere a lui Tyrone, nu putea alege un altul mai doritor să-i sprijine scopurile decît pe noul lord Locțiitor. Pentru Essex, era vădit, o victorie asupra irlandezilor avea o importanță vitală. Va reuși s-o obțină ? Francis Bacon nu era singurul observator de la Curte cu vederi pesimiste în această privință. Nori prevestitori de furtună pluteau în aer. Cînd John Harington, comandînd un corp de cavalerie, se afla pe punctul de a-și urma protectorul în Irlanda, primi de la o rudă a sa, Robert Markham, care deținea o funcție la Curte, o importantă misivă de sfaturi și instrucțiuni. Harington era rugat să păstreze o conduită prudentă ; se vor găsi iscoade în corpul expediționar irlandez, care vor raporta totul unor persoane sus-puse și răuvoitoare. „Ascultă-l pe lordul Locțiitor fără a crîcni, scria Markham, dar nu-ți da părerea ; s-ar putea să fie auzită în Anglia." Situația generală, socotea Markham, era amenințătoare. „Observă-l, spunea el, pe omul care comandă, și totuși e stăpînit el însuși de pasiuni ; nu pleacă să slujească regatul, ci

să-și satisfacă setea de răzbunare... Dacă lordul Locțiitor, continua scrisoarea, înfăptuiește pe cîmpul de luptă ceea ce a făgăduit în Consiliu, totul va fi bine ; dar, deși regina i-a acordat iertare pentru felul cum a înțeles să se poarte de curînd în prezența ei, nu știu ce trebuie să gîndim în privința asta. După toate aparențele, ea și-a pus încrederea în omul care nu demult a meritat alt tratament din partea ei ; cîteodată avem impresia că lucrurile merg într-un fel, cîteodată în altfel ; ce se va întîmpla cu lordul Locțiitor e cunoscut numia de Atotștiutorul ; dar cînd un om are atîția prieteni care se arată pe față, și atîția dușmani care nu se dau de gol, cine-i poate cunoaște sfîrșitul pe acest pămînt ?... Sir William Knollys nu e mulțumit, regina nu e mulțumită, Lordul Locțiitor are satisfacția clipei de față, poate, dar mă tem amarnic de cele ce se pot întîmpla în viitor."

Acestor sfaturi, Harington — un băiat de viață, care îl tradusese pe Ariosto în versuri engleze și compusese un panegiric în stil rabelaisian despre vespasiene — nu le-a dat, fără îndoială, prea mare atenție ; în realitate ele exprimau esența situației. Expediția aceasta însemna un joc de noroc. Dacă Essex cîștiga în Irlanda, cîștiga și în Anglia ; dar zarurile îi erau potrivnice, și dacă pierdea... De la bun început, semnele i-au fost neprielnice. Armata de șaisprezece mii infanteriști și o mie cinci sute călăreți, care fusese strînsă în vederea expediției reprezenta, pentru epoca elisabetană, o forță bine echipată și eficientă ; dar aici era începutul și sfîrșitul avantajelor lordului Locțiitor. Relațiile sale cu guvernul englez erau departe de a fi satisfăcătoare. Elisabeta nu avea încredere în el — se îndoia de capacitatea lui și, poate, chiar de intențiile lui ; iar primul secretar, care acum domina Consiliul de Coroană, îi era rival, dacă nu dușman. I se

contracarau în mod permanent dorințele, și se trecea peste hotărîrile luate de el. O ceartă gravă izbucni chiar înainte de a părăsi Anglia. Îl numise pe Sir Christopher Blount membru în consiliul său de război, și pe contele de Southampton, general de cavalerie ; ambele numiri au fost anulate de către Elisabeta. Obiecțiile ei împotriva lui Sir Christopher ne sînt necunoscute — e posibil ca ea să fi considerat catolicismul acestuia ca o piedică la deținerea unei funcții înalte în Irlanda ; dar Southampton, care o nemulțumise la culme angajîndu-se într-o aventură amoroasă cu Elizabeth Vernon, una dintre doamnele ei de onoare, și apoi cutezînd s-o ia în căsătorie — Southampton, pe care, într-un acces de furie, îl întemnițase cu mireasa împreună — ca Essex să fi îndrăznit să-l numească pe acest tînăr desfrăbălat la o comandă înaltă, i se părea o faptă care aducea a impertinență deliberată. A avut loc un schimb de scrisori vehemente, dar regina a rămas fermă pe poziție ; cei doi l-au urmat pe Essex doar ca prieteni apropiați, și lordul Locțiitor a sosit la Dublin — era aprilie 1599 — într-o stare de spirit de posomorîre și iritare.

A trebuit să facă față din prima clipă unei probleme strategice de importanță hotărîtoare. Era cazul să pornească imediat spre provincia Ulster și să-l lichideze pe Tyrone, sau trebuia mai întîi să reprime nemulțumirile care mocneau în celelalte părți ale insulei ? Consiliul englez întrunit la Dublin a recomandat al doilea mod de a acționa, iar Essex a fost de acord. Va fi mai ușor, socotea el, să combată forțele principale ale răscoalei, după ce va fi nimicit trupele de ajutor. Poate că a avut dreptate, însă hotărîrea implica o executare rapidă, plină de fermitate ; a pierde timp și energie cu operații minore însemna cea mai gravă nesocotință. Faptul era evident, dar supunerea cîtorva șefi recalcitranți cu o armată engleză

puternică părea un lucru destul de simplu. Essex pătrunse în marș în provincia Leinster, încrezător că nimic nu-i putea rezista — și într-adevăr nimic nu i-a putut sta împotrivă. S-a lovit însă de ceva mai primejdios decît rezistența — de atmosfera molatică, insidioasă, cu acțiune de subminare, a acestei țări pradoxale care, cu un pătrar de veac în urmă, îl adusese pe tatăl său la disperare și moarte.

Îl înghițea ciudățenia care plutea în aer. Strania țară — fermecătoare, sălbatică, mitică — îl prindea în mreje cu o îngăduitoare naturalețe. Străbătea triumfător o lume nouă, aparte, a neînchipuitului și a irealului. Cine sau ce erau acești oameni, cu mantiile și goliciunea lor, cu lungi șuvițe de păr atîrnîndu-le peste față, cu strigăte sălbatice de luptă și vaiete groaznice, cu acești *kerns*[1] și *gallowglass*[2], cu saltimbanci și barzi ai poporului? Cine erau strămoșii lor? Sciții? Spaniolii? Sau galii? Ce orînduire socială era aceasta, în care șefii se înghesuiau în aceeași mulțime cu țiganii vagabonzi, în care femei despletite ședeau toată ziua la vorbă și rîs, tolănite pe sub gardurile vii, bărbați jerpeliți jucau între ei la noroc pînă și zdrențele de pe trup, pînă și cîrlionții de pe frunte, pînă și... alte părți și mai de preț; în care vrăjitorii zburau pe spinări de vînt, iar șobolanii erau mînați la pieire cu versuri? Totul era vag, contradictoriu și inexplicabil; iar lordul Locțiitor, înaintînd tot mai adînc în verdea pustietate, începu — ca atîția alții înaintea lui și după el — să se molipsească de vicierea înconjurătoare, să-și piardă solidul simț al realităților, și să învălmășească plăsmuirile cu faptele.

Armata lui cuceritoare era întîmpinată cu bucurie pretutindeni de către imigranții englezi. Orașele îi deschideau porțile, i se adresau discursuri în latină, rostite de primari încîntați. Trecu din Leinster în Munster — mereu victorios. Dar timpul zbura pe nesimțite. Zile după zile erau folosite pentru cucerirea unor castele neînsemnate. Essex nu dăduse niciodată dovadă de geniu militar — numai de predilecție pentru viața militară; iar acum avea prilejul să-și satisfacă gustul mai mult ca oricînd prin lupte de hărțuială încununate de succes, escapade romanești, gesturi nobile și glorie personală. Toate acestea avea să le plătească scump. Pierduse din vedere scopul principal într-un păienjeniș de incidente nesemnificative. Și paralel cu acest joc cu timpul, efectivele i se împuținau. Sub influențele conjugate ale pierderilor suferite sub formă de morți și răniți, ale dezertărilor, bolilor și întăririi cu garnizoane a avanposturilor depărtate, armata se topea văzînd cu ochii. În cele din urmă, în iulie, se pomeni înapoi la Dublin, după ce irosise aproape trei luni cu operațiuni îndoielnice, executate departe de forța reală a inamicului, și cu efectivele de sub comanda sa scăzute la jumătate.

Atunci vălul iluziei s-a destrămat, și a privit în față tristul adevăr. Mai era cu putință să fie sigur că-l va zdrobi pe Tyrone, în clipa aceea tîrzie, cu o armată slăbită? Într-o stare de cumplită agitație își cîntărea șansele și nu știa pe ce cale să apuce. Oriunde își întorcea privirile parcă i se deschidea o prăpastie sub picioare. Dacă eșua în fața lui Tyrone, era fatal! Dacă nu întreprindea nimic, cum s-ar mai fi acoperit de ridicol! Incapabil să-și recunoască vina de a fi lăsat să-i scape prilejul, căuta ușurare în accese de furie, la nimereală, în crize de disperare neagră, și în scrisori pătimașe către Elisabeta. Un detașament de cîteva sute de oameni dăduse dovadă de lașitate pe cîmpul de bătaie; i-a degradat pe toți ofițerii și i-a băgat la carceră, a executat un locotenent, și a ordonat deci-

[1-2] Infanteriști irlandezi.

marea tuturor soldaţilor. Apoi se îmbolnăvi, şi parcă-i dădea tîrcoale moartea ; ar fi primit sfîrşitul cu împăcare. Sculîndu-se de pe patul de suferinţă, îi adresă o lungă scrisoare reginei, cu explicaţii şi reproşuri. „Dar de ce vorbesc eu de victorie ori de succes ? Nu e ştiut că din Anglia nu primesc nimic altceva decît mîhnire şi răni sufleteşti ? Nu se vorbeşte în armată că favoarea maiestăţii voastre s-a îndepărtat de la mine, şi că proorocirile sale despre mine şi oastea mea sînt rele de pe acum ?... Nu deplîng cei mai credincioşi supuşi ai maiestăţii voastre, acolo ca şi aici, faptul că un Cobham sau un Raleigh — mă abţin să-i citez pe alţii de hatîrul funcţiilor pe care le ocupă — se bucură din partea maiestăţii voastre de atîta trecere şi bunăvoinţă, cînd ei doresc nereuşita celei mai de seamă acţiuni militare a maiestăţii voastre ?... Îngăduiţi-mi să-mi sfîrşesc în cinste şi pietate o viaţă apăsătoare. Să-şi ducă alţii viaţa în plăceri înşelătoare şi nestatornice. Să cadă asupra mea tot greul luptei, şi să mor vrednic de laudă... Pînă atunci, declar solemn în faţa Domnului şi a îngerilor săi, rămîn un admirator devotat, care se află izolat de toate afară de datoria şi misiunea mea... Acesta e scrisul celui care a trăit ca slujitorul cel mai drag, şi va muri ca slujitorul cel mai credincios al maiestăţii voastre."

În Connaught s-a produs fără veste o răscoală care a trebuit să fie înăbuşită ; rebelii au fost învinşi de Sir Christopher Blount ; dar trecuse şi luna iulie, iar lordul Locţiitor se afla tot la Dublin. Între timp, în ţară, pe măsură ce se scurgea timpul, şi din Irlanda, nu sosea nici o ştire despre vreo acţiune decisivă, gîndurile oamenilor erau împărţite între îndoială şi speranţă. La Curte, tonul era cinic. „Lumea se minunează, scria una din gurile rele la 1 august, că Essex a înfăptuit atît de puţin ; zăboveşte şi

acum la Dublin." Decimarea soldaţilor „n-a fost tocmai agreată", iar cînd a sosit ştirea că lordul Locţiitor făcuse uz de puterile cu care îl investise în mod special regina pentru a crea nu mai puţin de cincizeci şi nouă de cavaleri, au fost destule hohote de rîs şi înălţări din umeri. Dar în alte straturi sociale sentimentele se deosebeau profund. Poporul londonez nutrea încă mari speranţe pentru eroul său iubit — speranţe pe care Shakespeare le-a exprimat într-o piesă reprezentată chiar atunci la Teatrul Globe. Southampton era prietenul şi protectorul dramaturgului în ascensiune, care a profitat de acel prilej pentru a face o elegantă aluzie la propriul protector şi prieten al lui Southampton.

„...Şi-acum priviţi,

. . . .

Mulţimile ce Londra le revarsă !"

Astfel vorbea Corul din *Henric al V-lea*, descriind întoarcerea victorioasă a regelui din Franţa —

„Aşa va fi (asemuirea-i pală,
Dar scumpă noua azi) cînd generalul
Prea graţioasei noastre suverane
Va fi rentors (şi se va-ntoarce-odată)
Din insula Irlandei, aducînd
Înfiptă-n vîrful spadei răzvrătirea :
O, ce de lume-n cale-i va să iasă
Din paşnica cetate, să-i ureze
Un bun sosit !" [1]

Pasajul a fost, fără îndoială, aplaudat, şi totuşi se poate percepe şi aici, sub optimismul emfatic al versurilor, o oarecare nelinişte.

---

[1] Prolog la actul V din *Henric al V-lea*. Traducere de Ion Vinea, Editura pentru literatura universală, Bucureşti, 1964.

Elisabeta, așteptînd cu neastîmpăr o depeșă care să-i anunțe înfrîngerea lui Tyrone, și primind în schimb numai scrisori după scrisori cu jeluiri mînioase și strigăte de disperare, începu să-și piardă răbdarea. Nu-și reținea comentariile față de cei din anturajul ei. Nu-i plăcea nimic, afirma ea, din tot ceea ce se făcea în Irlanda. „Îi dau lordului Locțiitor o mie de sterline pe zi pentru ca să înainteze." Într-o misivă își exprima tăios nemulțumirea pricinuită de această întîrziere și îi ordona să pătrundă în marș în provincia Ulster. Răspunsul lui a fost că armata era în mod catastrofal sărăcită de resurse — că numai patru mii de oameni mai rămăseseră din cei șaisprezece mii cu care plecase din Anglia. Ea îi trimise o întărire de două mii de soldați, dar cheltuiala a durut-o în suflet. Ce sens avea risipa și temporizarea aceasta ? O împresurau gînduri sinistre. De ce, de pildă, făcuse atîția cavaleri ? Îi scrise din nou lui Essex, dîndu-i ordinul categoric de a-l ataca pe Tyrone și de a nu părăsi Irlanda mai înainte de această acțiune. „După ce ne vei fi certificat sub ce formă ai orînduit lucrurile în nordul insulei... vei primi cu toată graba mandatul nostru, fără de care îți cerem, întrucît te afli la dispoziția noastră, să nu cutezi a ieși din hotarele acestui regat în virtutea oricărei alte autorizații prealabile."

Frămîntarea ei se întețea pe zi ce trece. Odată, la Nonesuch, întîlnindu-l pe Francis Bacon, îl trase deoparte. Îl știa ager la minte, prieten cu Essex, și se gîndi că ar putea scoate de la el ceva care să arunce o lumină asupra situației. Care era părerea lui, îl întrebă, despre starea de lucruri din Irlanda, și — îi aruncă o privire iscoditoare — despre acțiunile și gesturile lordului Locțiitor ? A fost un moment de emoție pentru Bacon. Onoarea era mare și neașteptată — simți că e luat pe sus și plutește. Fără să dețină

vreo poziție oficială, era consultat în felul acesta intim, care presupunea o înaltă încredere. Ce trebuia să răspundă ? Cunoștea toate clevetirile, și avea motive să creadă că, după convingerea suveranei. Essex acționa într-o manieră ce putea fi calificată nu numai ca nefericită și negîndită, dar „disprețuitoare și nu fără a urmări un anumit scop personal." Cu aceste informații în minte, dădu un răspuns admirabil. „Maiestate, spuse el, dacă Lordul Essex ar fi aici cu un baston alb în mînă, cum avea lordul Leicester, și l-ați păstra în preajma voastră drept companie, și ca o cinste și o podoabă a anturajului și a Curții în ochii poporului, precum și în ochii ambasadorilor străini, atunci el s-ar afla în adevăratul său element. Căci a-l nemulțumi așa cum faceți, și totuși a-i pune arme și putere în mîini, înseamnă un fel de ispitire de a-l face stingheritor și nesupus. Așadar, dacă l-ați chema și i-ați da satisfacție acordîndu-i loc de cinste lîngă maiestatea voastră, dacă treburile țării — de care nu am cunoștință — îngăduie aceasta, socotesc că ar fi cea mai bună cale." Ea îi mulțumi și trecu mai departe. Așa stăteau lucrurile, prin urmare ! „Arme și putere... ispitire... stingheritor și nesupus !" Bacon suflase peste jăraticul mocnit al bănuielilor ei, și acum ardea incandescent.

La puțină vreme după aceea, Henry Cuffe sosi din Irlanda cu scrisori și mesaje către suverană din partea lordului Locțiitor. Ceea ce avea de relatat nu era nicidecum încurajator. Armata, slăbită în continuare de pe urma bolilor și dezertărilor, se afla într-o stare nesatisfăcătoare ; intemperiile îngreunau deplasarea ; iar consiliul de război de la Dublin se pronunțase din nou cu vehemență împotriva unui atac asupra Ulsterului. Elisabeta adresă o misivă plină de biciuitoare ironie „vrednicului de încredere și mult iubitului văr" [1], o misivă în care nu mai dădea

[1] Titlu cu care se adresau odinioară regii persoanelor de același rang sau de rang foarte înalt.

ordin[illegible] numai să fie informată despre cele ce avea e[illegible] de gînd să întreprindă. Nu-și putea închipui, spunea ea, care era explicația comportării lui ? De ce nu se făcuse nimic pînă atunci ? „Dacă motivul este îmbolnăvirea soldaților, de ce nu s-a trecut la acțiune cît timp armata se afla într-o stare mai bună de sănătate ? Dacă e apropierea iernii, de ce s-au irosit lunile de vară iulie și august ? Dacă primăvara a sosit prea repede, iar vara următoare a fost petrecută într-altfel, și toamna care a venit după aceea a fost lăsată cu nepăsare să treacă, atunci în mod inevitabil trebuie să deducem că nici unul dintre cele patru anotimpuri ale anului nu va fi bine venit pentru ca dumneata și acel consiliu să vă înțelegeți spre a-i purta război lui Tyrone — aducînd la îndeplinire misiunea încredințată de noi." Apoi, în mijlocul unei lungi și severe argumentări, împlînta o frază bine calculată pentru a produce un efect neplăcut asupra corespondentului ei. „Îți cerem să cîntărești dacă nu avem un motiv puternic să gîndim că scopul dumitale este acela de a nu pune capăt războiului." Era hotărît să-l facă să-și dea seama că îl urmărea cu atenția și că era pregătită pentru orice eventualitate.

Între timp, la Dublin, momentul hotărîrii finale se apropia rapid. Alternativele unei teribile dileme îl încleștau tot mai strîns pe nefericitul lord Locțiitor. Trebuia să se supună reginei și să riște totul împotriva propriului său discernămînt și a sfaturilor date de consiliul său ? Sau să-i calce ordinele și să-și recunoască neputința ? Iarna bătea la ușă, și, dacă urma să dea lupta, trebuia s-o dea fără întîrziere. Cu mintea rătăcită, și într-o stare de zbucium chinuitor, încă mai șovăia, cînd i-au sosit noi misive din Anglia. I se comunica știrea că Robert Cecil fusese numit în lucrativa funcție, la care el însuși rîvnise, de Șef al închisorilor. Atunci, dezlănțuirea unui acces de furie i-a covîrșit toate celelalte sentimente. A năvălit la Blount și la

Southampton. Hotărîrea era luată, le spuse ; nu va pătrunde în Ulster, ci în Anglia, în fruntea armatei sale ; își va afirma puterea ; îi va înlătura pe Cecil și pe partizanii săi, și se va asigura ca, pe viitor, regina să acționeze așa cum se cuvenea și cum dorea el.

Rostise cuvinte de disperare, dar atîta a fost totul. Viziunea delirantă s-a șters și, pînă s-a terminat consfătuirea, au triumfat alte păreri mai calme. Sir Christopher a atras atenția că propunerea contelui — de a conduce mica armată, cu un asemenea scop, din Țara Galilor pînă la Londra — însemna război civil. Ar fi mai înțelept, spunea el, să treacă marea cu o gardă personală de cîteva sute de însoțitori încercați, și să efectueze un *coup d'Etat* [1] la Nonesuch. Dar și acest plan a fost îndepărtat. Schimbîndu-și brusc părerea, Essex s-a hotărît să execute instrucțiunile Elisabetei și să-l atace pe Tyrone în Ulster.

Ca o acțiune preliminară, îi dădu ordin lui Sir Conyers Clifford, în fruntea unor trupe cam istovite, să efectueze o diversiune înaintînd în marș împotriva rebelilor dinspre Connaught. El însuși se pregătea să se urnească din loc cu armata, cînd se petrecu o nouă catastrofă : Clifford, surprins de inamic pe un dig de trecere peste un teren mlăștinos, a fost atacat, învins și ucis. Dar era prea tîrziu ca Essex să mai dea înapoi, și la sfîrșitul lui august părăsi Dublinul.

În acel moment compuse și expedie o scurtă scrisoare către regină. Niciodată nu i-au fost cuvintele mai pline de strălucire și cadența frazelor mai mișcătoare ; nicicînd n-au fost mai sentimental îmbinate suferința, dojana și devotamentul.

„Dintr-un cuget găsind desfătare în tristețe, dintr-un moral ruinat de trudă chinuitoare, griji și durere, dintr-o

[1] Lovitură de stat (fr.).

inimă sfîșiată de patimă, de la un om care se urăște pe sine și tot ce-l mai ține în viață. ce roade ale slujirii mai poate culege maiestatea voastră ? De vreme ce serviciile aduse de mine în trecut nu merită altă răsplată decît alungarea și surghiunul în cea mai blestemată dintre țări, cu ce speranță și cu ce țintă a vieții să mai trăiesc ? Nu, nu ; trufia și izbînzile răsculaților îmi vor da mijlocul de a găsi salvarea — a sufletului vreau să spun — în afara odioasei temnițe a trupului. Și de se va întîmpla astfel, maiestatea voastră poate fi încredințată că nu va avea pricină să nu-i placă felul morții mele, cu toate că mersul vieții-mi nu-i este pe plac. De la slujitorul exilat al maiestății voastre, ESSEX."

Era minunat, emoționant, adorabil ! Dar urmarea n-a fost tocmai așa. Dacă într-adevăr, copleșit de disperare, cavalerul s-ar fi aruncat în ghearele morții printre săgețile barbarilor... dar ceea ce s-a petrecut a fost cu totul altfel. Peste cîteva zile a luat contact cu armata lui Tyrone, care, deși o întrecea pe a sa din punct de vedere numeric, a refuzat să dea bătălia. Au avut loc cîteva mișcări de trupe, o ambuscadă, și pe urmă Tyrone a trimis un sol, cerînd tratative. Essex a consimțit. Cei doi bărbați s-au întîlnit singuri, călare, la vadul unui rîu, în timp ce armatele urmăreau scena din ochi de pe ambele maluri. Tyrone, reluîndu-și vechea tactică, a oferit condiții — dar numai verbale ; prefera, a afirmat el, să nu se angajeze în scris. A propus un armistițiu, care să se încheie pe timp de șase săptămîni, putînd fi reînnoit pe perioade de cîte șase săptămîni, cu interdicția de a fi întrerupt fără un preaviz de două săptămîni. Essex a consimțit din nou. Totul se terminase. Campania luase sfîrșit.

Dintre toate încheierile posibile, aceasta era, fără putință de tăgadă, cea mai doveditoare de slăbiciune din cîte

se puteau închipui. Grandioasa expediție, nobilul general, eforturile, nădejdile, fanfaronada — totul s-a redus în cele din urmă la o zadarnică umilire, la o suspendare a ostilităților pe termen nelimitat — obișnuitul triumf echivoc al lui Tyrone. Essex își jucase acum toate cărțile — le jucase cît se putea de rău, și nu-i mai rămăsese în mînă nimic. În mod inevitabil, pe măsură ce lamentabila întorsătură a acțiunii sale îi pătrundea mai limpede în conștiință, starea de spirit a deciziilor disperate îi revenea. Hotărî că un singur lucru mai putea salva situația — trebuia s-o vadă pe regină. Dar — la asemenea înnebunite fluctuații ajunsese spiritul său — n-ar fi putut spune dacă avea să-i apară înainte ca supus venit s-o implore sau ca stăpîn : știa doar că nu mai putea suporta șederea în Irlanda. Cu sugestia lui Blount privitoare la un *coup d'Etat* rătăcindu-i vag prin minte, îi adună în jurul său pe toți membrii casei sale nobiliare, și însoțit de aceștia și de un mare număr de ofițeri și gentilomi, se îmbarcă la Dublin, la 24 septembrie. În zorii zilei de 28, ceata sosea în galop la Londra.

Curtea se afla încă la Nonesuch, în Surrey, la vreo șaisprezece kilometri spre sud ; Tamisa tăia drumul ; dacă era vorba să se dea un atac, cavalcada trebuia să treacă prin City și să traverseze fluviul pe London Bridge. Dar între timp ideea de violență deliberată devenise ceva himeric, cedînd locul unicei și subjugătoarei dorințe de a se afla lîngă regină în timpul cel mai scurt. Calea cea mai rapidă era aceea de a lua bacul de la Westminster pînă la Lambeth, și Essex, lăsînd grosul însoțitorilor să se disperseze în Londra, trecu fluviul pe podul plutitor împreună cu șase prieteni aleși dintre cei mai apropiați. La Lambeth, obosiți, luară caii pe care i-au putut găsi și porniră mai departe călare. Curînd trecu pe lîngă ei lordul Grey de Wilton, un membru al grupării Cecil, care, pe un cal mai

odihnit, se ducea și el la Curte în dimineața aceea. Sir Thomas Gerard dădu pinteni calului ca să-l ajungă. „*My lord*, vă rog să aveți bunătatea de a vorbi cu contele." „Nu, a fost răspunsul lordului Grey, am treabă la Curte." „Atunci vă rog, a spus Sir Thomas, să-l lăsați pe lordul Essex să treacă înainte, pentru ca să aducă singur vestea reîntoarcerii sale." „E dorința sa ?" a întrebat lordul Grey. „Nu, a zis Sir Thomas, și nici nu cred că va dori ceva din partea dumitale." „Atunci am treburi care mă cheamă", a spus lordul Grey, și a pornit în goană și mai mare. Cînd Gerard a povestit prietenilor cele întîmplate, Sir Christopher St. Lawrence a strigat, cu o vorbă de ocară, că va goni calul și-l va ucide pe lord Grey, și după el pe primul secretar. Posibilitatea unei soluții rapide, dramatice, ireparabile, flutură pentru o clipă în fața grupului de gentilomi înfuriați. Dar Essex nu-și dădu încuviințarea ; însemna un simplu asasinat ; va trebui să-și încerce norocul.

De îndată ce lordul Grey ajunse la Nonesuch se înfățișă la Cecil și-i comunică uluitoarea noutate. Primul secretar își păstră calmul ; nu luă nici o măsură și nu trimise vorbă reginei, care se îmbrăca în camera ei de sus — ci rămase liniștit pe scaun să aștepte. Un sfert de oră mai tîrziu — era ora zece — contele ajunsese la poartă. Trecu în grabă mai departe fără să șovăie o clipă ; urcă în goană treptele — o ! cunoștea drumul prea bine ! — pînă în sala de recepție, și, de-acolo, în camera consiliului privat ; camera de dormit a reginei se afla de partea cealaltă. Era plin de noroi și într-o ținută neglijentă după lunga cale străbătută, în straie simple și cizme de călărie ; dar neluînd seama la nimic din toate acestea, dădu buzna în iatacul reginei. Și acolo, aproape de el, era Elisabeta printre doamnele ei de onoare, într-un lung capod, nefardată, fără perucă pe cap, cu părul încărunțit atîrnîndu-i în șuvițe pe lîngă obraji și cu ochii căscați de mirare.

XIII

Era surprinsă, era încîntată — acestea au fost reacțiile ei imediate ; dar apoi, într-o clipă, o năpădi un al treilea sentiment — îi era teamă. Ce înțeles avea această întoarcere neanunțată, interzisă, și această neobișnuită irupție ? Ce fel de suită adusese cu el din Irlanda și unde se afla ? Ce se petrecuse ? Nu cumva chiar în acel moment ea se găsea în puterea lui ? Orbecăind în întuneric, căută pe loc refugiu în disimularea care-i era o a doua natură. Plăcerea instinctivă pe care o simțea în prezența lui, admirația sinceră pentru manierele și felul lui de a se exprima, serveau minunat scopului ei, și, toată numai zîmbete, asculta în timp ce el își revărsa declarațiile și istorisea o versiune personală despre cele întîmplate — asculta cu un acompaniament lăuntric de calcule făcute cu iuțeala fulgerului, cîntăriri de posibilități fugare și surprinderi de aluzii echivoce. Foarte curînd ghici că n-o amenința nici un pericol imediat. Îl pofti rîzînd să se ducă să-și schimbe hainele, pînă cînd își va termina ea toaleta ; el se supuse, și, la întoarcere, conversația se prelungi timp de o oră și jumătate. Coborî la dejun într-o foarte bună dispoziție, cochetă cu doamnele, și mulțumi cerului în gînd că după atîtea furtuni prin locuri străine, găsise un liman de pace și tihnă acasă. Dar liniștea n-a durat mult ; după dejun o văzu iar pe regină și constată că se anunța o furtună. Suverana făcuse anumite investigații și, avînd o evaluare destul de precisă a situației, se hotărîse asupra modului de a acționa. Începu prin a pune întrebări neplăcute pe un ton dezagreabil ; la răspunsurile lui, deveni mînioasă ; în sfîrșit, declară că era necesar ca el să dea lămuriri în fața Consiliului de Coroană. Se întruni Consiliul, care, după ce contele dădu socoteală despre felul cum procedase, amînă ședința cu vagi expresii de politețe. Poate că totul mergea

bine — așa s-ar fi zis ; dar, în mod evident, regina era încă supărată și inaccesibilă. La ora unsprezece, în seara aceea, contele primi un mesaj din partea maiestății sale ; i se dădea ordin să nu-și părăsească locuința.

Toată lumea era dezorientată, și cele mai fantastice speculații începură să circule. La prima vedere s-a presupus că Essex triumfase pe toată linia — că dintr-o singură lovitură îndrăzneață redobîndise favoarea și puterea care-i scăpaseră printre degete. Bacon îi trimise o scrisoare de felicitări. „Sînt al dumitale mai mult decît al oricui, și mai mult decît oricare altul", scria el. Ceva mai tîrziu, vestea despre nemulțumirea reginei strecură îndoieli ; totuși nu părea cu putință să i se întîmple ceva foarte grav contelui, care, în definitiv, comisese doar unele greșeli în Irlanda, ca atîția alții înaintea lui. Între timp, însă, regina își continua planul. După ce mai lăsă să treacă o zi, în cursul căreia nu sosi nici o știre despre vreo mișcare suspectă în Londra, consideră că poate lua o nouă măsură. Îl încredință pe Essex în custodia lordului Păstrător Egerton, la a cărui locuință — York House, în cartierul Strand — a fost transferat de îndată. Totul rămase mai departe în liniște și ordine, iar Elisabeta era satisfăcută : Essex se afla acum întru totul la discreția ei. Putea decide fără grabă ce dispoziții să dea.

În timp ce ea medita asupra cazului său, contele se îmbolnăvi. Se aflase într-o stare gravă de cîtva timp înainte de a părăsi Irlanda, iar oboseala celor trei zile în care străbătuse Anglia călare, urmată de emoțiile și dizgrația de la Nonesuch, se dovedise a fi o încercare prea aspră pentru starea precară a sănătății sale. Totuși, în timp ce stătea în captivitate la York House — deși proclama din cînd în cînd că nu dorea altceva decît o viață obscură la țară — nu renunțase la o eventuală revenire a favoarei regale și chiar

la o reintegrare în poziția de lord Locțiitor. Îi scrise reginei epistole pătrunse de supunere ; dar ea refuză să le primească și nu-i trimise nici un cuvînt. John Harington, unul dintre cei pe care contele îi ridicase la rangul de cavaler în Irlanda, se întoarse în Anglia tocmai atunci, și Essex îl ruga să fie purtătorul unei noi misive, plină de căință și adorație. Dar veselul cavaler preferă să nu se expună vreunui risc. Fusese amenințat cu arestarea în momentul sosirii la Londra, și avea senzația că abia dacă va găsi mijlocul să-și vadă de propriile interese ; cămașa e mai aproape decît haina, spunea el, și nu dorea să „naufragieze pe coasta Essex." Nici conștiința nu-i era tocmai curată. Avusese curiozitatea să-i facă o vizită lui Tyrone, după pacificare, și se purtase, poate, cam prea prietenos și familiar cu contele renegat. Scosese un exemplar din versiunea sa după Ariosto, citise cu glas tare cîteva pasaje favorite, dăruise cartea celui mai mare dintre fiii lui Tyrone — „doi băieți buni și ascultători, îmbrăcați ca niște fii de nobil englez, cu veste de catifea și dantelă din fir de aur" — și, în cele din urmă, stătuse la ospăț și petrecere cu rebelii, în fața „unei mese așternute pe ferigă, sub baldachinul măreț al cerului". Poate că unele zvonuri despre astfel de fapte ajunseseră la urechile Elisabetei, care nu fusese prea încîntată. El avea, totuși, convingerea că-i va corecta impresia dacă reușea să obțină o audiență. Știa că ea nutrea o anumită simpatie pentru el ; îi era fin — îi fusese apropiat din copilărie, ba chiar se înrudea, în chip nelegitim, cu familia regală, mama lui vitregă fiind fiica naturală a lui Henric al VIII-lea. I se comunică, într-un tîrziu, că regina îl va primi ; sosi la Curte într-o stare de profundă agitație și, de cum intră în sala de recepție, mulțumi Domnului în sinea sa că refuzase să transmită orice mesaj din partea lui Essex.

N-a uitat toată viaţa scena grozavă care a urmat. De-abia îngenunchease în faţa ei că suverana a păşit spre el, l-a apucat de centură şi, scuturîndu-l, a exclamat : „Isuse Hristoase, nu sînt eu regina ! Omul ăsta e mai presus de mine ! Cine i-a ordonat să se întoarcă aici atît de curînd ? Eu l-am trimis la alte treburi." În timp ce poetul îngrozit bolborosea un fel de răspuns, ea se îndepărtă într-un acces de furie, „umbla repede încoace şi încolo," iar „trăsăturile feţii îi erau alterate." „Isuse Hristoase !" exclamă din nou, sînteţi toţi nişte slugi nemernice, şi Essex e cel mai păcătos !" El încercă s-o îmbuneze, dar „mînia îi întunecase judecata," nu mai voia să asculte nimic şi, în vijelia de invective, parcă uitase că nefericitul ei fin nu era, în definitiv, lordul Locţiitor. În cele din urmă, însă, se domoli, puse întrebări, făcu haz de micile glume şi istorisiri ale lui Harington, şi nu mai ţinu seamă de împrietenirea lui cu Tyrone. I-l descrise, deci, pe rebel, în mijlocul ciudatei sale Curţi — cum „garda sa se compunea în cea mai mare parte din tineri imberbi, fără cămăşi, şi care, pe vreme geroasă, sînt deprinşi să se scalde în rîu ca nişte prepelicari de apă". Şi adăugă : „Cu ce vrăji un asemenea stăpîn se face iubit, nu ştiu ; dar dacă le porunceşte să vină după el, vin ; dacă le spune să plece, pleacă ; dacă le comandă să execute un lucru, îl fac". Regina zîmbi, apoi, schimbîndu-şi brusc fizionomia, îi porunci să plece acasă. El n-a „aşteptat să i se spună de două ori", ci a dat pinteni calului pînă la locuinţa sa din Somersetshire „de parcă toţi rebelii irlandezi l-ar fi fugărit de la spate".

Autorul *Metamorfozei lui Ajax* nu era un confident potrivit pentru o suverană lezată şi nevoită să iasă dintr-o dilemă. Elisabeta căută în altă parte un sfătuitor, sau măcar un interlocutor, şi găsi ceea ce dorea în Francis Bacon. Reamintindu-şi de conversaţia din timpul verii, ea profită

de faptul că Bacon se găsea în slujba ei în mod oficial pentru treburi judiciare, ca să revină la tema contelui. Găsi că răspunsurile lui erau pertinente ; reluă acest subiect de discuţie, şi astfel începu o serie de ciudate dialoguri în care, timp de mai multe luni, în secret, soarta lui Essex, cu toate implicaţiile ei ascunse de politică şi pasiune, deveni punctul de întîlnire al acestor două minţi cu totul deosebite. Elisabeta era, ca de obicei, nesigură cum să trateze situaţia în care se găsea : urma să acorde iertare sau să aplice o pedeapsă ? şi, în al doilea caz, ce fel de pedeapsă ? Dezvăluind puţin, ea întreba mult. Cît despre Bacon, se găsea în elementul său. Avea impresia că-şi poate croi drum printre complicaţiile care-l înconjurau cu perfectă decenţă. A armoniza cerinţele recunoştinţei personale şi ale datoriei de cetăţean, a împăca sentimentele omului de stat cu cele ale prietenului, a ţine cumpăna între cinste şi ambiţie — alţii ar fi găsit dificile, dacă nu insolubile, asemenea probleme ; dar pe el nu-l înspăimîntau ; intelectul său făcea faţă la încercări şi mai grele. În timp ce stătea de vorbă cu Elisabeta, executa variaţiuni pe această temă complexă cu delectarea profundă a unui virtuos. Hotărîse demult că, după toate probabilităţile omeneşti, Essex era un om ruinat ; îi datora ceva contelui — chiar mult ; dar ar fi absurd să prejudicieze propriilor sale şanse de succes aderînd la o cauză pierdută ; era esenţial să-i cîştige bunele graţii lui Robert Cecil ; iar acum, se ivea acest prilej picat din cer — pe care ar fi fost o nebunie să-l irosească — de a dobîndi ceva cu mult mai important : încrederea reginei. În plus — acum nu se mai putea îndoi — Essex era un personaj cu intenţii rele, şi ale cărui activităţi însemnau o primejdie pentru stat. În timp ce era constrîns, bineînţeles, să-l ajute atît cît putea ca particular, nu avea, fireşte, nici o obligaţie de a promova întoarcerea

la putere a unui asemenea om ; avea chiar datoria să strecoare în gîndul reginei sentimentul pe care-l nutrea el însuși despre gravitatea situației. Și astfel, cu o subtilitate sigură pe sine, a prins să țeasă pînza agerei sale gîndiri. Nu era muncit de nici un fel de îndoieli în ceea ce-l privea — absolut de nici una ; cîțiva ani mai tîrziu, cînd, sub presiunea dezaprobării publice, a scris o dare de seamă despre felul cum procedase, încă i se părea că o relatare a conduitei lui reale era suficientă drept justificare.

Elisabeta asculta cu interes tot ce avea el de spus — era cu neputință să faci altfel, în orice împrejurare. Se arătă darnic în exprimarea simpatiei și a atașamentului său față de conte ; dar, trebuia neapărat s-o spună, existau unele funcții pentru care îl socotea necorespunzător ; a-l trimite înapoi în Irlanda, de pildă — „Pe Essex !" îl întrerupse regina. Cînd îl voi trimite pe Essex vreodată înapoi în Irlanda, să știi că mă căsătoresc cu dumneata. Poți să-mi pretinzi acest lucru. Nu, nu la asta se gîndea ea — nici pe departe ; mai curînd intenționa să-l defere justiției ; dar ce proces să i se intenteze ? Ea înclina pentru o dare în judecată în fața Camerei înstelate. Bacon, însă, obiectă. Ar fi, spunea el, un mod primejdios de a acționa ; se putea dovedi dificilă producerea de probe convingătoare, în public, despre abaterile de la datorie ale contelui ; iar popularitatea lui era atît de mare încît o pedeapsă aspră bazată pe mărturii insuficiente putea da naștere la consecințe foarte grave. Suverana îi aruncă o căutătură cruntă și îl concedie. Sfatul o impresionase neplăcut, dar cuvintele i s-au întipărit în minte, schimbîndu-i ideile cu privire la o urmărire publică în justiție.

Căci, pe măsură ce timpul trecea, totul părea să demonstreze că avertismentul lui Bacon era justificat. Faptul că masele îl iubeau și îl admirau pe conte nu putea fi pus la îndoială. Boala lui intensifica acest sentiment, iar cînd s-a zvonit că zăcea pe moarte în captivitate, indignarea publică s-a făcut auzită. S-au tipărit clandestin și s-au difuzat pamflete care îl apărau pe conte, atacîndu-i dușmanii. În sfîrșit, pînă și zidurile albe ale palatului au fost acoperite cu mîzgîlituri insultătoare. Vina lui Bacon a fost anume scoasă în evidență ; era un trădător care otrăvea cugetul reginei împotriva binefăcătorului său. După propria lui declarație, Bacon primise amenințări de asasinare. Era cît se poate de neplăcut, dar un anumit folos putea rezulta de aici : se putea servi de ele pentru a îndepărta orice bănuială cu privirea la loialitatea sa față de primul secretar. Îi scrise vărului său, în legătură cu acele amenințări de violență, împotriva cărora, zicea el, „am cămașa de zale a unei conștiințe împăcate". El le privea ca „o manifestare de profundă pică împotriva onorabilei dumitale persoane, pe care unii socotesc că o pot împroșca, prin mine, ca rudă apropiată, cu noroiul defăimării".

Cecil avu un ușor zîmbet cînd citi scrisoarea, și trimise după vărul său. Dorea să-i arate cît se poate de lămurit care era propria lui atitudine. Auzise, într-adevăr, începu el, că Francis făcuse unele aluzii în dauna lui Essex, dar... el personal nu credea una ca asta. Apoi adăugă : „În ceea ce mă privește, eu rămîn pasiv și nu iau nicidecum parte activă la această acțiune ; eu o urmez pe regină, și încă fără tragere de inimă ; nu eu o determin... Regina e suverana mea, iar eu sînt creatura ei — nu o pot leza ; și aș dori să urmezi aceeași cale."

Așa își explică el atitudinea, iar explicația era perfect adevărată. Robert Cecil era realmente pasiv, urmînd doar acțiunea reginei, cu tristețea pe care experiența oamenilor i-o infiltrase în suflet. Dar pasivitatea poate însemna și ea un fel de acțiune — se poate dovedi uneori mai bogată în

consecințe decît acțiunea însăși. Numai un om al calmului și al deziluziei putea înțelege acest lucru, care rămînea ascuns pripitelor vlăstare ale vigoarei și ale speranței. Rămînea ascuns pentru Walter Raleigh, printre alții. El nu era în stare să priceapă ce făcea primul secretar ; îngăduia să-i scape printre degete un prilej de aur ; o lăsa pe regină în voia ei — era o nebunie — tocmai acum ar fi fost momentul să lovească. „Nu sînt destul de înțelept, îi scria lui Cecil, pentru a te povățui ; dar dacă socotești că e un îndemn cuminte să te înduioșezi față de acest tiran, te vei căi cînd va fi prea tîrziu. Intențiile lui criminale sînt nestrămutate și nu se vor risipi datorită conduitei dumitale blînde. Căci răzgîndirea o va atribui poltroneriei maiestății sale și nu firii dumitale bune : știind că lucrezi conform capriciilor ei și nu din vreo afecțiune față de el. Cu cît îl vei face mai neînsemnat, cu atît va fi mai puțin capabil de a-ți dăuna dumitale și celor ce-ți sînt devotați. Iar de va fi lipsit de favoarea maiestății sale, va redeveni un om obișnuit... Nu pierde situația de superioritate ; altminteri, îți citesc destinul. Al dumitale pînă la sfîrșit, W.R.“ Spunea adevărul — nu era „destul de înțelept“ spre a-i da sfaturi lui Cecil. Oare nu vedea că mișcarea cea mai sfioasă, încercarea cea mai slabă de a exercita presiuni asupra reginei, însemna un gest fatal ? Cît de puțin îi înțelegea caracterul încăpățînat, labirintic ! Nu ! Dacă era ceva de înfăptuit, ea și numai ea, în felul ciudat care-i era propriu, și cu bizara ei voință, trebuia să înfăptuiască acel lucru. Iar secretarul ședea nemișcat — așteptînd, observînd, ținîndu-și respirația.

Neîndoios, era cazul ca Elisabeta să fie urmărită cu toată atenția. Pentru moment părea absorbită exclusiv de preocupări frivole. Ceremoniile prilejuite de aniversarea urcării ei pe tron îi acaparau tot interesul ; ședea ore întregi în arena turnirurilor — unde Essex strălucise de atîtea ori în plină glorie — nepăsătoare și amuzată ; iar cînd, în ultima zi, ca o surpriză grotescă, lordul Compton a intrat, după descrierea unui martor ocular, „travestit în pescuitor, urmat de șase oameni îmbrăcați în haine pestrițe, cu cioltarul calului numai din plasă, și fălindu-se că a prins o broască“, bătrîna suverană s-a strîmbat de rîs. O săptămînă mai tîrziu a ajuns la o decizie neașteptată : va justifica în fața lumii felul cum îl trata pe Essex printr-o expunere a prevaricațiunilor sale care să fie citită de către consiliul Camerei înstelate. El personal nu putea fi de față — se simțea prea bolnav. Dar era oare bolnav cu adevărat ? Ea nu-și putea da seama cu toată siguranța ; mai transformase el și înainte o toană de bosumflare într-o maladie diplomatică ; voia să verifice cu ochii ei. Și astfel, în amurgul zilei de 28 noiembrie, însoțită de lady Warwick și de lordul Worcester, regina coborî în ambarcația ei cu vele și se lăsă condusă la York House. Mai mult nu cunoaștem. Essex era într-adevăr foarte bolnav — inconștient, se pare. Și-a dat seama de vizita ei ? S-au rostit cuvinte ? Ori ea a venit să privească, și a plecat fără ca el s-o vadă ? Întrebări fără răspuns ! Noaptea de noiembrie coboară, împresurînd-o în văluri de întuneric.

A doua zi Camera înstelată s-a întrunit și raportul asupra delictelor lui Essex a fost citit cu glas tare. Se stabilea acolo că operațiile militare din Irlanda le condusese greșit, că tratatul încheiat cu Tyrone era dezonorant, și că se întorsese în Anglia împotriva ordinelor exprese ale reginei. S-a admis participarea unor persoane din public, dar Francis Bacon nu s-a aflat de față. Elisabeta, parcurgînd lista celor prezenți, a remarcat faptul. I-a trimis un mesaj, întrebînd care era explicația. El a răspuns că socotise mai înțelept să se țină deoparte, din cauza amenințărilor de

violență asupra persoanei sale. Suverana, însă, n-a fost impresionată de această scuză, și nu i-a mai adresat cuvîntul timp de cîteva săptămîni.

Declarația Camerei înstelate n-a dus la nimic. Săptămîni și luni se scurgeau, iar Essex era tot prizonier ; seara fatală a sosirii lui la Nonesuch s-a dovedit a fi începutul unei captivități care a durat aproape un an. Și nu se putea vorbi despre o detenție blîndă. Nici unuia dintre intimii contelui nu-i era îngăduit să-l vadă. Timp de mai multe luni i s-a interzis să-și vadă soțul pînă și ladyei Essex, care tocmai dăduse naștere unei fete, și care venea mereu pe la Curte în veșmintele de doliu mare ale celui ce adresează o rugă fierbinte. Supărarea Elisabetei luase o formă mai haină ca niciodată. Era și acum o ceartă între amanți ? În acest caz, avea un aspect cum nu se poate mai straniu. Căci de astădată disprețul, frica și ura ajunseseră să-și picure veninul în băutura mortală a pasiunii dezamăgite. Cu un resentiment inalterabil, pe măsură ce lunile se tîrau alene, suverana își întreținea mînia ; îl va face să sufere pentru incompetența, insolența și nesupunerea lui ; își închipuia oare că farmecele și atracțiile lui sînt irezistibile ? Se dezgustase de ele, și avea să-l facă să înțeleagă că se înșelase.

Odată cu noul an — ultimul din acel veac — s-au petrecut două evenimente. Essex a început să se restabilească, iar spre sfîrșitul lui ianuarie și-a redobîndit sănătatea normală. În același timp, regina a făcut o nouă încercare de a combate situația din Irlanda. Însuși Tyrone pusese capăt armistițiului din septembrie și reîncepuse intrigile împotriva englezilor. Ceva trebuia întreprins, și Elisabeta, revenind la alegerea ei anterioară, îl numi pe Mountjoy lord Locțiitor. El încercă zadarnic să scape de odioasa funcție ; n-a fost chip : Elisabeta era hotărîtă, și el a trebuit

să plece. Totuși, înainte de plecare, a ținut o consfătuire împreună cu Southampton și cu Sir Charles Davers, un alt partizan devotat al lui Essex, despre felul cum putea să-l ajute mai bine pe întemnițatul conte. S-a făcut o propunere neobișnuită. De cîțiva ani, Essex intrase în legătură cu regele Iacob al Scoției, și însuși Mountjoy, în timpul campaniei din Irlanda, îi scrisese regelui — nu e sigur dacă făcuse asta cu știrea sau fără știrea lui Essex — cerîndu-i să acționeze într-un fel oarecare în favoarea contelui. Răspunsul lui Iacob dovedindu-se nesatisfăcător, chestiunea a căzut ; acum, însă, a fost reactualizată într-un fel surprinzător și mult mai categoric. Se știa că scopul principal al politicii regelui Scoției era acela de a-și asigura moștenirea tronului Angliei. Mountjoy a propus să i se trimită regelui Iacob un mesaj informîndu-l că partidul lui Cecil era ostil succesiunii sale, că unica sa șansă consta în reintegrarea lui Essex, că, dacă ar trece la acțiune în favoarea lui Essex, Mountjoy ar traversa, la rîndul său, marea Irlandei cu o armată de patru sau cinci mii de oameni, și că, alăturîndu-și forțele, ar putea dicta atunci guvernului englez. Southampton și Davers au aprobat proiectul, și nu încape îndoială că Essex și-a dat și el asentimentul, deoarece conspiratorii găsiseră mijlocul de a transmite scrisori la York House și a lua răspunsuri de-acolo. Mesagerul a fost trimis grabnic în Scoția, iar Mountjoy a plecat intr-adevăr să preia conducerea Irlandei cu acest proiect de trădare disperată în minte. Iacob, însă, era o fire prudentă : răspunsul său a fost vag, vădind o tendință de temporizare. Informația fiindu-i comunicată lui Mountjoy, întregul plan a fost părăsit.

Nu pentru multă vreme, însă. Căci în primăvară, Southampton a plecat în Irlanda, iar Essex a folosit prilejul pentru a-i trimite o scrisoare lui Mountjoy, presin-

du-l să-i aducă la îndeplinire intenția inițială și să-și conducă armata în Anglia, cu sau fără sprijinul lui Iacob. Mountjoy, însă, se răzgîndise. Irlanda avusese un efect și asupra lui — un efect neașteptat. El nu mai era Charles Blount cel de altădată, mulțumit să meargă pe urmele strălucitului său prieten , dintr-odată își descoperise vocația. Nu mai era omul de încredere al altuia, era un conducător ; avea sentimentul că el va realiza ceea ce nu izbutise nimeni înaintea lui ; va pacifica Irlanda, îl va învinge pe Tyrone. Nici chiar Penelope nu-l va reține de la acest destin. Răspunsul lui a fost politicos, dar hotărît. „Pentru a satisface ambiția personală a lordului Essex, el nu se va angaja într-un asemenea plan."

Între timp, Elisabeta, necunoscînd acele intrigi, se întreba, învăluită în sumbre tristeți, ce urma să facă. Închisoarea Tower ? În linii mari, nu considera că e cazul ; greșelile erau mari — dar nu chiar atît de grave. Totuși, îl va transfera pe vinovat de la York House. Bietul lord Păstrător nu putea deveni temnicer pe vecie ; astfel că Essex fu trimis în propia sa casă — după ce Anthony Bacon și toți ceilalți prieteni se mutaseră de-acolo — urmînd să fie menținut în aceeași stare strictă de arest. Apoi gîndul i se duse iarăși la Camera înstelată. Îl provocă pe Bacon care, o dată mai mult, o sfătui să renunțe la această idee ; o dată mai mult îi atrase atenția — nu că delictele contelui n-ar fi meritat o atît de aspră urmărire — dar că influența lui în rîndurile poporului era așa de puternică încît putea deveni primejdioasă. De asemenea suverana îi împărtăși punctul de vedere, și hotărî să înființeze un tribunal disciplinar inventat de ea însăși. Va trebui să se facă multă paradă, iar ticălosul să fie admonestat, foarte sever admonestat, obligat să-și ceară iertare, să fie înspăimîntat puțin, și apoi — să i se dea drumul. Așa orîndui ea lucrurile, și toți au fost de acord cu planurile ei. Niciodată nu s-a manifestat într-un fel mai bizar glacialul paternalism al Tudorilor. Essex era un băiat neastîmpărat, care se purtase rău, fusese trimis în camera lui, la pîine uscată și apă, iar acum urma să fie chemat la părinți și, după o săpuneală zdravănă, să i se spună că nu va mai fi bătut cu biciul.

Ceremonia a avut loc (5 iunie 1600) la York House și a durat unsprezece ore fără întrerupere. Essex a îngenuncheat la picioarele mesei în jurul căreia lorzii întruniți în consiliu s-au așezat cu toată gravitatea. După cîtva timp, arhiepiscopul de Canterbury a propus să i se îngăduie contelui să stea în picioare, ceea ce i s-a acordat ; mai tîrziu i s-a dat voie să se reazime, și în sfîrșit să șadă. Avocații coroanei s-au ridicat unul după altul ca să-i denunțe actele ilegale, care, cu unele adăugiri, erau cele specificate în declarația Camerei înstelate. Printre acuzatori se afla și Bacon. Îi adresase contelui o ingenioasă scrisoare, rugînd să fie iertat pentru faptul că lua parte la procedurile judiciare, dar adăugînd că, în cazul cînd maiestatea sa dorea acest lucru, el nu putea refuza. Cum era și firesc, maiestatea sa a dorit acest lucru, iar Bacon a fost instruit să atragă atenția lorzilor asupra încălcării etichetei de către conte cînd a acceptat dedicația lui Hayward la istoria lui Henric al IV-lea. Își dădea perfect seama de neseriozitatea acuzației, dar a făcut cum i s-a poruncit. Totul mergea bine, și Essex tocmai se pregătea să ceară iertare cu profundă părere de rău, cînd demnitatea scenei a fost tulburată de surescitarea țîfnoasă a lui Edward Coke, Procurorul general. Essex s-a văzut atacat atît de violent, încît nu și-a putut stăpîni răspunsurile mînioase ; Coke a rispotat, și procedurile erau pe punctul de a degenera într-o altercație, cînd a intervenit Cecil cu cîteva observații

pline de tact. Apoi Curtea și-a dat sentința. Pentru o clipă, contele a simțit deasupra capului său amenințarea închiderii la Tower și a unei enorme amenzi ; dar după ce a citit cu glas tare o abjectă recunoaștere a delictelor sale, urmată de o rugăciune de milostivire, i s-a spus că se poate întoarce acasă, așteptînd acolo bunul plac al reginei.

A așteptat o lună de zile pînă să se întîmple ceva ; în cele din urmă gărzile au fost îndepărtate, dar i s-a ordonat să nu-și părăsească încă domiciliul. Abia la sfîrșitul lui august i s-a acordat completă libertate. Elisabeta se îndupleca încetul cu încetul, dar într-un fel cît mai dezagreabil cu putință. În vara aceea a avut mereu schimburi de vederi cu Bacon, care își luase acum rolul de intermediar între regină și conte. Îi trimisese lui Essex o scrisoare de scuze pentru rolul jucat la York House, iar Essex i le acceptase cu mărinimie. Acum, compuse două scrisori bine studiate, ca din partea lui Essex, adresate reginei și implorîndu-i iertarea. Ba mai mult. Inventă o scrisoare din partea fratelui său Anthony către Essex, precum și răspunsul contelui — scînteietoare compoziții, în care stilul fiecăruia era imitat cu un talent prodigios, și de unde afecțiunea devotată a contelui față de regină se desprindea în chip admirabil ; pe urmă arătă aceste opere suveranei. Întîmplător, erau acolo multe detalii care-i făceau cinste lui Francis Bacon ; dar efectul scrisorilor a fost slab. Poate că Elisabetei îi erau prea familiare stratagemele intriganților din dramele epocii pentru a nu avea nici un fel de bănuieli cînd se repetau în viața regală.

Dar Essex nu depindea de intervenția lui Bacon ; îi scrise el însuși reginei, în mai multe rînduri. Pe tonuri diferite își exprima durerea, implora iertarea fără rezerve, ruga să mai fie primit odată în prezența ființei iubite. „Acum, după ce am auzit glasul justiției maiestății voastre,

smerit rog cu ardoare să aud glasul vostru adevărat de clemență, sau, dacă nu, să aibă îndurare maiestatea voastră să mă trimită în altă lume." „Nu primesc nici un semn de grație, maiestatea voastră nu-mi arată îndurare. Dar dacă maiestatea voastră va binevoi să-mi acorde favoarea de a mă prosterna o singură dată la picioarele ei și a-i privi ochii frumoși și plini de îngăduință, chiar de n-ar ști asta nimeni pe lume afară de mine, cel hotărît de maiestatea voastră a pătrunde în acel paradis — da, chiar dacă maiestatea voastră m-ar pedepsi după aceea, m-ar întemnița, sau ar pronunța sentința de condamnare la moarte împotriva mea — aș spune că maiestatea voastră e cum nu se poate mai milostitvă, și aș fi fericit." Așa scria, dar nu se adresa în scris numai Elisabetei. Chiar și atunci cînd își descărca sufletul de regrete și declarații, gîndul i se întorcea mereu la Irlanda. Într-o zi trimise după Sir Charles Davers și-i ceru să facă apel încă o dată la fidelitatea lui Mountjoy. Davers știa prea bine care va fi răspunsul ; dar îi era devotat trup și suflet contelui, care — așa a mărturisit Davers mai tîrziu — „mi-a salvat viața, și într-un chip foarte nobil ; a suferit pentru mine, și m-a obligat la recunoștință prin toate mijloacele prin care un om îl poate îndatora pe altul ; putea dispune oricînd de viața pe care mi-o salvase, de proprietatea și de veniturile mele" ; de aceea vasalul adorator plecă imediat călare la drum ca să execute ceea ce dorea stăpînul său.

Se apropia un moment de criză, care, după cum își dădea seama Essex, avea să dezvăluie adevăratele gînduri ale Elisabetei. Monopolul vinurilor dulci, pe care suverana i-l acordase pe timp de zece ani, se încheia de Sfîntul Mihail, la 29 septembrie ; oare i-l va reînnoi ? Îi aducea un venit însemnat, iar dacă regina îi tăia această sursă de cîștig, îl arunca într-o grea strîmtorare. Favoare și spe-

ranță — dizgrație și ruină — acestea erau alternativele ce păreau să depindă de hotărîrea ei în acea privință. Ea însăși își dădea perfect de bine seama. Îi vorbi lui Bacon. „Lordul Essex, îi spuse ea, mi-a scris cîteva epistole pline de supunere, care m-au mișcat ; dar — și avu un rîs sinistru — ceea ce luam drept un belșug al inimii am constatat că nu era decît o cerere pentru arenda vinurilor dulci."

O singură scrisoare, totuși, a mișcat-o poate mai mult decît celelalte. „Grăbește, petec de hîrtie, către acea fericită prezență, de unde numai eu, nefericitul, sînt surghiunit ; sărută acea mînă frumoasă și pedepsitoare, care pune feși proaspete peste rănile mele mărunte, dar nu aplică nimic pe rana cea mai gravă. Spune că vii de la cel care dorește cu înfocare, tînjește și disperă — ESSEX." A găsit ea că era greu să te împotrivești unor asemenea cuvinte ? Tot ce se poate. Unele expresii dintr-o altă scrisoare ne fac să credem că a avut loc, într-adevăr, o întîlnire ; dar dacă așa a fost, a sfîrșit în mod catastrofal. În toiul frazelor lui fervente, o înfiorătoare amărăciune i-a înecat sufletul; i-a poruncit să plece și, cu propriile-i mîini, l-a împins afară.[1]

Regina a ezitat timp de o lună, apoi s-a anunțat că beneficiile de pe urma vinurilor dulci vor fi rezervate pe viitor Coroanei. Efectul asupra lui Essex a fost înfricoșător; parcă era un om posedat. Davers îi adusese răspuns de la Mountjoy că hotărîrea lui era de nezdruncinat. „El și-a

[1] „Aceasta e doar una dintre nenumăratele scrisori pe care, de cînd am văzut-o pe maiestatea voastră, le-am scris fără a le trimite... Cîteodată mă gîndesc să alerg în arenă... (la turniruri) și pe urmă îmi amintesc ce s-ar petrece dacă aș veni triumfător în acea prezență din care am fost izgonit cu glasul vostru și împins afară cu mîinile voastre." Essex către regină. Nedatat.

exprimat dorința ca *my Lord* să aibă răbdare, să redobîndească prin mijloace obișnuite favoarea obișnuită a reginei ; și chiar dacă n-o va mai obține în măsura în care o avusese pînă atunci, să se mulțumească cu o astfel de situație." Răbdare ! Să se mulțumească ! Timpul pentru asemenea vorbe trecuse ! Tuna și fulgera ; pe urmă, dînd înapoi brusc, se blestema singur de disperare. „Trece, scria Harington, care i-a făcut în acel moment o scurtă și înspăimîntată vizită, de la păreri de rău și penitență la furie turbată și răzvrătire într-un fel atît de neașteptat, încît ori e lipsit de judecată sănătoasă, ori de minte zdravănă... Rostește cuvinte stranii, învecinate cu scopuri atît de ciudate încît mă face să-l părăsesc cu toată graba... Cuvintele lui despre regină nu șed bine nici unui om care are *mens sana in corpore sano*[1]. Are sfătuitori funești și mult rău a decurs de-aici. Regina se pricepe să umilească un spirit plin de trufie, spiritul orgolios nu știe să cedeze, și astfel sufletul acestui om pare săltat încoace și încolo, ca valurile pe o mare furtunoasă.",

„Cuvintele lui despre regină" erau într-adevăr cuvintele unui dement. Cu un prilej oarecare s-a vorbit în prezența lui de „condițiile maiestății sale". „Condițiile ei ! a exclamat Essex. Sînt tot atît de strîmbe și sucite ca și scheletul ei umblător !" Inadmisibila expresie i-a parvenit Elisabetei și nu și-a mai revenit în fire niciodată.

Poate că și suverana își pierduse mințile. Nu vedea oare că plutește spre dezastru ? Că dăruindu-i libertate și azvîrlindu-l în sărăcie, dizgrațiindu-l și totuși lăsîndu-l nestrivit, îl trata în felul cel mai primejdios care putea fi inventat ? Pasiunea ei de-o viață pentru jumătăți de măsură, care-i adusese întreaga glorie, devenise acum o manie,

[1] Minte sănătoasă în trup sănătos (lat.) Vers din *Satira a X-a* de Juvenal.

și avea să se dovedească pricina propriei distrugeri. Ca lovită de o bizară paralizie, ea refuza să vadă soarta care se apropia.

Dar primul secretar nu pierdea nimic din vedere. El vedea ce se întîmplă și ce era sortit să urmeze. Știa totul despre întrunirile de la locuința contelui de Southampton, la Drury House. Observa figurile noi sosite recent de la țară, mulțimile neobșinuite de gentilomi care se plimbau cu un aer fudul în vecinătatea cartierului Strand, ca și atmosfera de agitație și pregătiri febrile, și era gata pentru momentul critic, oricînd ar fi survenit.

XIV

Căci Essex, într-adevăr, se lăsa acum în voia celor mai nesocotite linii de conduită. Nemaivăzîndu-l pe Anthony Bacon, asculta numai de sugestiile mamei sale și ale Penelopei Rich, de mînia zgomotoasă a lui Sir Christopher Blount și de sfaturile necruțătoare ale lui Henry Cuffe. Deși Mountjoy îl abandonase, tot mai ducea corespondență cu regele Scoției, și tot mai nădăjduia că i-ar putea veni salvarea din direcția aceea. Pe la începutul noului an (1601), îi scrise regelui Iacob cerîndu-i să trimită un sol la Londra, care să ia înțelegere cu el în privința unei acțiuni comune. De astădată Iacob căzu de acord; îi ordonă contelui de Mar să plece în Anglia, trimițîndu-i în același timp lui Essex o misivă de încurajare. Scrisoarea sosi înaintea ambasadorului, și Essex o păstră într-o mică pungă de piele neagră, pe care o purta ascunsă în jurul gîtului.

Explozia finală a urmat curînd după aceea. Partizanii contelui clocoteau de entuziasm, de neliniște și de ură. Zvonuri fără sens circulau de la unul la altul, iar ei le răspîndeau în întregul City. Primul secretar, se spunea, era prieten cu spaniolii; ba chiar uneltea ca infanta Spaniei să urmeze la tronul Angliei. Dar și mai primejdios era nesuferitul acela de Raleigh. Toată lumea știa că ambiția lui nu cunoaște nici un fel de scrupule, și că e un om care nu respectă legea, fie ea omenească sau divină; și jurase — așa se povestea din gură-n gură — să-l ucidă pe conte cu propria lui mînă, dacă nu exista altă cale de a scăpa de el. Dar poate că dușmanii contelui atîta îi pervertiseră mintea reginei încît asemenea măsuri violente nu mai erau necesare. În prima săptămînă a lui februarie se zvoni că urma să fie închis imediat la Tower. Poate că însuși Essex avea această convingere; sfătuindu-se cu intimii săi, li se păru tuturor că ar fi necugetat să mai aștepte sosirea lui Mar; că venise momentul să lovească, pînă nu li se lua puterea de inițiativă. Dar ce aveau de făcut? Unii preferau planul unui atac asupra Curții, de aceea s-a întocmit o schemă amănunțită prin care urma să se asigure supravegherea suveranei cu minimum de violență. Alții considerau că planul cel mai bun era să ridice întregul City în favoarea contelui; avînd populația din City la spatele lor, puteau fi siguri că vor intimida Curtea. Essex nu se hotăra în nici un fel; oscilînd mereu fără noimă, este de închipuit că, și acum, ar fi amînat la infinit ambele proiecte și ar fi recăzut în obișnuita-i stare de neputință delirantă, dacă nu s-ar fi întîmplat ceva care să-i dea un impuls spre acțiune.

Acel ceva poartă toate însemnele geniului blajin al lui Cecil. Cu un instinct infailibil, primul secretar văzu că venise momentul prielnic de a dirija lucrurile spre un deznodămînt, și procedă în consecință. Impulsul dat a fost cea mai ușoară atingere posibilă. În dimineața de sîmbătă 7 februarie un mesager din partea reginei sosi la Essex

House, invitîndu-l pe conte să ia parte la ședința Consiliului. A fost deajuns. Conspiratorilor li s-a părut evident că era o încercare de a-l prinde pe conte și că, dacă nu treceau imediat la acțiune, totul era pierdut. Essex refuză să se deplaseze; trimise răspuns că se simțea prea bolnav ca să părăsească patul; prietenii se adunară în rînduri strînse în jurul lui și se luă hotărîrea ca ziua următoare să aducă sfîrșitul domniei primului secretar.

Regina însăși — cine putea fi atît de josnic sau de nebun ca să pună faptul la îndoială? — urma să rămînă intangibilă. Essex făcea în mod constant această afirmație; și totuși, aparent, se găseau unii, în acea mulțime impetuoasă, care se uitau cu ochi profani pînă și la divina Gloriana. S-a petrecut un episod ciudat în acea sîmbătă după-amiază. Sir Gilly Merrick, unul dintre cei mai focoși aderenți ai contelui, a traversat fluviul cu un grup de prieteni, pînă la trupa de actori de la Southwark. Era hotărît, zicea, să-i arate poporului că un suveran al Angliei poate fi detronat, și a cerut actorilor să joace în seara aceea piesa *Richard al II-lea*. Actorii protestau: drama era veche, și aveau să fie în pierdere dacă o reprezentau. Dar Sir Gilly stărui; le oferea patruzeci de șilingi dacă-i făceau pe plac; și în aceste condiții piesa fu jucată. Un fapt izolat, nelipsit de ciudățenie! Sir Gilly trebuie să fi fost mai cunoscător în materie de istorie decît în literatură; căci, altfel, cum ar fi putut să-și închipuie că spectacolul pateticei năruiri a acelui erou shakespearian, mai mult poet minor decît rege, ar fi putut întări curajul vreunui bărbat de pe pămînt să ridice mîna, pentru o lovitură reală, împotriva unei cîrmuitoare făurită dintr-o altă plămadă?

Guvernul, la curent cu totul, își luă precauțiunile necesare, iar duminică dimineața gărzile au fost dublate la

Whitehall. Sir Charles Davers trecu pe-acolo dis-de-dimineață în recunoaștere și se întoarse cu știrea că nu se mai putea lua prin surprindere Curtea; îi recomandă contelui să fugă în taină din Londra, să ajungă în Țara Galilor și acolo să ridice steagul revoltei. Sir Christopher Blount era pentru o acțiune imediată, și vorbele lui dobîndiră autoritate datorită mulțimii tot mai numeroase de oameni înarmați care, din zorii zilei, nu încetase să se reverse în curtea palatului Essex. Pînă la orele zece, se strînseseră trei sute de oameni, iar Essex se afla în mijlocul lor cînd s-a auzit un ciocănit la poartă. A fost deschisă intrarea secretă, și patru înalți demnitari — lordul Păstrător al sigiliului, contele de Worcester, Sir William Knollys și lordul președinte al Înaltei Curți de Justiție — și-au făcut apariția. Slujitorii lor au rămas afară, fiind primiți numai ei singuri. Veniseră, a spus Egerton, din partea reginei, să întrebe care era cauza acelei adunări și să comunice că, în cazul cînd luase naștere din pricina vreunei nemulțumiri împotriva unei persoane, oricare ar fi aceea, tuturor plîngerilor li se va da ascultare și se va face dreptate. Zgomotul și zarva erau atît de mari, încît conversația nu putea continua, și atunci Essex i-a poftit pe falnicii, dar neliniștiții trimiși ai suveranei să urce împreună cu el în biblioteca sa. Așa au și făcut, dar nici n-au ajuns bine în acea încăpere că mulțimea a năvălit după ei. Unii au strigat: „Ucideți-i! ucideți-i!“ iar alții: „Încuiați-i sub lacăt!“ Contele era înconjurat de partizani care răcneau și gesticulau. Încercă să ia cuvîntul, dar ei îl întrerupeau. „Fugiți, *my lord*, vă înșeală, vă trădează, vă duc la pieire; pierdeți vremea!“ Se găsea neputincios în mijlocul lor, și, în timp ce lorzii din Consiliul de Coroană îi conjurau să depună armele și să plece liniștiți, Essex se văzu purtat spre ușă de valul mulțimii. Îl invită pe

Egerton să rămînă împreună cu ceilalți, pe loc, făgăduind că se va întoarce în scurt timp pentru a merge cu toții la regină. După ce ieși, ușa fu zăvorîtă ; consilierii erau „băgați la închisoare." Ca un puhoi, gloata coborî scările și se răspîndi în curte într-o stare de frenezie. Apoi marile porți se deschiseră și toți se năpustiră în stradă. Dar chiar și acum, în acest ultim moment, s-a simțit o anumită șovăială. Unde urmau să se ducă ? „La Curte ! la Curte !" strigau unii, așteptînd ordine de la Essex. Dar el, cu o mișcare bruscă de hotărîre, se întoarse către City. Către City, prin urmare, porniră. Neavînd cai pentru atîția oameni se văzură nevoiți să meargă pe jos. În fața lor se desfășura „Strandul", și pe această arteră apucară în grabă, agitîndu-și armele de-asupra capetelor. În fruntea tuturor pășea Sir Christopher Blount, cu silueta sa înaltă și întunecată. „Săriți ! Săriți ! Săriți ! Trădare ! Trădare !" striga el, încercînd cu gesturi nestăpînite și exclamații incoerente să ridice populația Londrei alături de conte.

Insurgenții pătrunseră în City prin Lud Gate ; dar guvernul le-o luase înainte. Li se comunicase preoților să spună cetățenilor să rămînă în casele lor, înarmați, pînă la noi ordine ; iar cetățenii s-au supus. De ce ar fi făcut altfel ? Contele era eroul lor ; dar ei erau supuși credincioși ai reginei. Total nepregătiți pentru această neașteptată izbucnire, nu-i puteau înțelege cauzele ; pe urmă s-a răspîndit vestea că Essex fusese proclamat trădător ; iar acest cuvînt teribil împreună cu lugubra pedeapsă pe care o implica le umplu inimile de groază. Pe la prînz Essex și ceata celor ce-l urmau ajunseră la biserica Sfîntul Paul, dar acolo nu se vedea nici urmă de vreo mișcare populară. El mergea mai departe, strigînd în gura mare că s-a făcut un complot contra lui ca să fie asasinat, și că tronul fusese vîndut infantei Spaniei. Dar totul era zadarnic ; cuvintele lui nu întîlneau nici un ecou ; nu i s-a mai alăturat un

singur om. Cei care se aflau pe stradă rămîneau locului tăcuți, în timp ce prin deschizăturile ușilor și ale ferestrelor, de-o parte și de alta, chipuri înspăimîntate îi aruncau privire furișe, neștiind bine ce atitudine să ia. El nădăjduise să țină o cuvîntare la răspîntia bisericii Sfîntul Paul, dar într-o asemenea atmosferă un discurs pregătit dinainte era nelalocul lui ; afară de asta, încrederea în sine îi dispăruse cu totul. Pe cînd înainta prin cartierul Cheapside, toți puteau vedea limpede că-l cuprinsese disperarea ; fața, cu trăsăturile desfigurate de spaimă, îi era udă de sudoare ; abia acum își dădea seama : era înfrînt ; întreaga-i viață se sfărîmase în acest oribil fiasco.

Pe strada Gracechurch intră în casa unuia dintre prietenii săi, șeriful Smith, pe al cărui sprijin se bizuia. Dar șeriful, deși plin de înțelegere, nu voia să se manifeste ca supus neloial față de guvern, de aceea se retrase sub pretextul că trebuie să se consulte cu Lordul Mayor. După ce mai prinse puteri gustînd ceva în fugă, Essex ieși din nou pentru a descoperi că mulți dintre partizanii săi se făcuseră nevăzuți unul cîte unul, în timp ce forțele guvernului strîngeau cercul în jurul său. Se hotărî să se înapoieze la Essex House ; dar la Lud Gate constată că i se tăiase calea. Episcopul de Londra și Sir John Leveson adunaseră cîțiva soldați și cetățeni plini de zel, care întindeau lanțuri de-a curmezișul îngustei intrări. Rebelii încercară să atace, fiind însă respinși. Sir Christopher fu rănit, un paj ucis, alții primiră leziuni mortale. Essex coborî spre Tamisa, luă o barcă și vîsli pînă la palatul său, unde intră pe la stăvilar. Între timp, consilierii fuseseră eliberați, reîntorcîndu-se la Whitehall. După ce-și distruse în grabă o grămadă de documente acuzatoare, inclusiv conținutul pungii de piele neagră de la gît, se apucă să-și baricadeze locuința. Foarte curînd, trupele reginei, cu lordul amiral în frunte, veniră să atace ; a fost adusă artileria, și era

limpede că orice rezistență nu-și mai afla rostul. După un scurt răstimp de parlamentări, Essex s-a predat fără condiții, fiind condus de îndată la Tower.

XV

Guvernul nu se aflase, de fapt, nici o clipă în primejdie, deși la Whitehall au existat, probabil, unele momente de neliniște. Era de închipuit că populația din City putea să răspundă la instigațiile contelui și că avea să urmeze o luptă violentă, dar Elisabeta, căreia nu-i lipsea curajul personal, a așteptat desfășurarea evenimentelor cu un desăvîrșit sînge rece. Cînd au sosit vești că totul merge bine, și a știut că se poate bizui pe loialitatea poporului, nu și-a mai făcut nici un fel de scrupule. A dat ordin ca Essex și acoliții săi să fie trimiși imediat în fața judecății.

Aproape o sută de persoane au fost reținute în custodie, iar Consiliul a început fără întîrziere să-i ancheteze pe șefii răsculaților. Foarte curînd, întreaga desfășurare a intrigilor din ultimele optesprezece luni, inclusiv corespondența cu Iacob și complicitatea cu Mountjoy, a fost dată la iveală. S-a stabilit ca procesul celor doi conți, Essex și Southampton, să aibă loc în fața unei comisii speciale de pairi, la 18 februarie. Ce linie urma să adopte urmărirea judiciară ? S-a luat în grabă hotărîrea să nu se facă nici un fel de referire la Scoția, iar elementele compromițătoare pentru Mountjoy, ale cărui servicii în Irlanda erau indispensabile, să fie suprimate. Se vor găsi din belșug dovezi de trădare fără să se intre în asemenea amănunte delicate și stînjenitoare.

Bacon fusese utilizat în cercetarea preliminară a unora dintre prizonierii mai puțin importanți, iar acum i se cerea

să îndeplinească funcția de acuzator public. Nu l-au tulburat nici un fel de reticențe sau îndoieli. Alte conștiințe s-ar fi simțit în încurcătură într-o asemenea împrejurare ; el însă putea face distincție cu perfectă claritate între revendicările contelui și prevederile justiției. Prietenia și binefacerile particulare erau un lucru ; datoria publică de a se achita de sarcina ceurtă de către Stat și a deferi justiției un criminal era altul. Nu el, ca individ, își asuma dreptul de a judeca pe alții ; el va sluji doar ca om al legii — va prezenta doar speța în numele Coroanei, dîndu-și întreaga măsură a facultăților sale intelectuale, în fața pairilor. Propriile sale opinii, propriile sale sentimente, nu aveau nici o legătură cu problema. Era adevărat, fără îndoială, că luînd parte la procedurile judiciare avea să culeagă avantaje considerabile. Privită numai din punct de vedere financiar și însemna, nici vorbă, o mană cerească, această misiune, căci încă mai avea datorii presante ; în plus, îi oferea prilejul de a intra și mai mult în grațiile omului care, fără putință de tăgadă, era la acea oră personajul cel mai puternic din Anglia — vărul său, Robert Cecil. Dar putea fi acesta un argument pentru a refuza sarcina ? Era o absurditate să judeci astfel. Pentru că unui avocat i se plătește onorariul, urmează de aici că mobilurile sale sînt lipsite de onestitate ? Mai exista și o altă complicație. Era limpede că-i va fi util guvernului să-l numere în mod special pe Francis Bacon printre sprijinitorii săi activi. Contele fusese protectorul său, și, dacă el se arăta acum dispus să apară ca unul dintre acuzatorii contelui, efectul asupra publicului, dacă nu chiar asupra judecătorilor, va fi profund, firește ; va fi greu să nu se tragă concluzia că probele împotriva lui Essex trebuie să fie foarte grave, de vreme ce însuși Francis Bacon lua parte la judecată. Dacă, pe de altă parte, refuza, însemna

să-și atragă în mod sigur nemulțumirea reginei, ba chiar să se expună riscului unei sancțiuni ; putea să însemne sfîrșitul unei cariere. Ce urma de aici ? Numai un naiv ar mai fi stat să-și frămînte creierii. Răspunderea pentru actele guvernului o avea exclusiv guvernul ; nu era el indicat să-și pună întrebări despre scopurile acestuia. Și dacă, împlinindu-și datoria, scăpa de ruină — cu atît mai bine. Poate că alții nu sînt în stare să facă deosebirea între beneficiile întîmplătoare și tentațiile criminale : pentru el totul era clar ca lumina zilei.

Niciodată nu i-a funcționat intelectul cu o precizie mai admirabilă, mai aducătoare de satisfacție. Argumentarea era desăvîrșită ; în realitate avea un singur cusur : însuși faptul că o concepuse. Un naiv ar fi gîndit mai bine, căci ar fi intuit în mod instinctiv aspectele esențiale ale situației. Împrejurarea era accesibilă înțelegerii largi a umanității comune, și nu tăișului de brici al unei inteligențe subtile. Bacon rămînea orb ; el nu era în stare să vadă că îndelungata prietenie, nesfîrșitele atenții, nobila generozitate, precum și emoționanta admirație a contelui înfierau o participare la ruina lui ca pe un lucru lamentabil și degradant. Sir Charles Davers nu era un om isteț ; dar devotamentul fără margini pe care i l-a închinat binefăcătorului său are și azi mireasmă de floare rară în mijlocul veștejitelor putreziciuni ale istoriei. În cazul lui Bacon nici măcar nu se cerea un eroism nesocotit ; o simplă abținere ar fi fost de ajuns. Dacă, înfruntînd nemulțumirea reginei, el s-ar fi retras la Cambridge, și-ar fi redus cheltuielile excesive, l-ar fi concediat pe acel Jones, și s-ar fi consacrat științelor pentru care simțea o adevărată pasiune... dar nu era cu putință. Nu-i sătea în fire, sau nu-i era scris în soartă. Îl aștepta scaunul de lord Cancelar. Inspirat de ingenioasa grandoare a șarpelui, trebuia neapărat să-și desfășoare pe de-a-ntregul opulența solzilor. Urmărim cu ochi fascinați lucitoarea ispită ; zadarnic am vrea să întoarcem capul.

Un proces de stat nu însemna mai mult decît o formalitate dramatică. Verdictul era hotărît dinainte de către conducere, și fiecare dintre cei interesați știa bine că așa se prezintă lucrurile. Semnificația pe care o aveau procedurile judiciare era de natură politică ; ele permiteau celor ce dețineau puterea să dea expresie publică probelor lor împotriva condamnatului — să expună în fața poporului motivele de care doreau ei să se creadă că fuseseră impulsionați. În acel caz nu exista nici un fel de îndoială, din punct de vedere strict juridic, asupra vinii. Curtea pairilor se consultase cu judecătorii, care se pronunțaseră că, în ziua de duminică 8 februarie, comportarea lui Essex și a adepților săi, oricare le-ar fi fost intențiile, constituia prin ea însăși un act de trădare, astfel că sentința putea fi dată imediat după ce se făcea dovada formală a acelei conduite. Dar faptul că o plimbare pe jos prin City putea atrage după sine consecințe atît de înfricoșătoare avea să rănească sentimentele publicului ; de aceea obiectul acuzării a fost să demonstreze că Essex se făcuse vinovat de o primejdioasă și deliberată conspirație. Faptul că detaliul cel mai grav al speței — intriga cu regele Scoției — urma să fie suprimat constituia un hadicap pentru avocații Coroanei ; totuși poziția lor era cît se poate de avantajoasă. Acuzaților nu li se îngăduia să aibă apărători ; dreptul lor la interogatoriu contradictoriu era redus la minimum, iar probatoriul adunat de la cei mai importanți martori se prezenta sub forma unor depoziții citite cu glas tare în fața Curții — depoziții ce fuseseră smulse la Tower, și a căror autenticitate era cu neputință de controlat sau de verificat. Luînd totul în considerare părea sigur că, făcînd

uz de puţină iscusinţă, acuzarea va fi capabilă să înnegrească personalitatea şi comportarea deţinuţilor în aşa fel încît să fie investită cu putere de convingere în momentul pronunţării sentinţei de condamnare.

Întîmplarea a făcut, însă, că tocmai iscusinţa era ceea ce-i lipsea avocatului principal al Coroanei, Edward Coke. Cu acest prilej mult mai grav, Procurorul general a repetat erorile tactice pe care le comisese la York House. A procedat cu un atît de grosolan abuz de autoritate faţă de antagoniştii săi, încît a stîrnit simpatia publicului în favoarea lor, şi s-a lăsat dus de curent în nişte discuţii aprinse care au întunecat adevăratele litigii ale procesului. În timpul acelor dezbateri Essex a avut nu o dată prilejul de a purta război în tabăra inamicului. A susţinut cu furie că Raleigh avusese intenţia să-l asasineze, şi atunci Raleigh a fost adus pe banca martorilor ca să dezmintă această acuzaţie fără nici un raport cu procesul. Ulterior Essex a pus pe tapet povestea cu moştenirea tronului vîndută spaniolilor de către primul secretar. A urmat o scenă remarcabilă, cu totul neaşteptată. Cecil, care ascultase desfăşurarea procedurilor dindărătul unei draperii, a apărut în sală spre surpriza tuturor şi, îngenunchind, a cerut îngăduinţa de a spulbera calomnia. S-a căzut de acord să fie audiat, şi, după o lungă altercaţie cu Essex, Cecil a dat în vileag că informatorul pe ale cărui vorbe se întemeia acuzaţia era Sir William Knollys, unchiul contelui. La rîndul său a fost chemat Knollys, şi mărturia sa l-a disculpat pe primul secretar al reginei. Toată întîmplarea, a spus el, se reducea la faptul că Cecil îi menţionase o carte în care titlul de infantă era preferat oricărui alt titlu. Acuzaţiile lui Essex se prăbuşiseră ; dar procurorii, după un mare număr de ore, nu înaintaseră cu nimic spre dovedirea intenţiilor lui criminale. Degeaba striga şi teroriza Coke. „Ai avut drept

scop, vocifera, ameninţîndu-l pe Essex cu degetul, nu numai să iei cu asalt Turnul Londrei, dar şi palatul regal, şi să ataci însăşi persoana suveranei — da, şi să-i iei viaţa !" Astfel de exagerări nu făceau decît să-i discretiteze propria cauză.

Bacon văzu ce se întîmplă şi socoti că era momentul să intervină. Adevărata problemă în discuţie — natura exactă a mobilurilor lui Essex — se înfăţişa, într-adevăr, sub un aspect complicat şi obscur. Mobilurile celor mai obişnuiţi muritori nu sînt niciodată uşor de descurcat, iar Essex era departe de a fi un om obişnuit. Spiritul său consta din extreme, iar temperamentului său îi lipsea echilibrul. Se repezea de la un punct opus la altul ; lăsa să-i încolţească în suflet şi să se dezvolte alături cele mai stranii contradicţii. Iubea şi ura — era un slujitor devotat şi un rebel furios — în acelaşi timp. Unui ochi nepărtinitor îi este cu neputinţă să găsească în conduita lui semnele unei intenţii bine determinate, oricare ar fi ea. Se lăsa tîrît încoace şi încolo de răbufnirile pasiunilor şi de împrejurări accidentale. Nutrea gînduri de trădare, şi în cele din urmă făcea chiar proiecte trădătoare, dar în mod intermitent, cu intervale de fidelitate sentimentală şi remuşcări nobile. Comportarea sa în Irlanda a fost tipică. După ce a propus o invadare a Angliei în fruntea trupelor sale, s-a întors în direcţia exact opusă şi şi-a condus armata împotriva lui Tyrone. Pe urmă a constatat că mersese prea departe ca să mai dea înapoi, şi, împins de propriii săi partizani şi de animozitatea reginei, s-a aruncat într-o acţiune disperată. Dar pînă în ultima clipă a fost nesigur, nehotărît, rătăcit. În firea lui nu exista o răutate înrădăcinată. E posibil ca el să fi fost convins de trădarea lui Cecil ; şi, de fapt, convingerea lui avea o anumită justificare, deoarece Cecil, cu toată loialitatea lui, accepta, într-adevăr, să fie stipendiat

de către spanioli. Încredințat de superioritatea scopurilor sale, nerealistul conte va fi visat în orele de optimism că va reuși să efectueze o revoluție fără vărsare de sînge ; că Cecil și Raleigh puteau fi dați la o parte fără prea multă brutalitate ; și că atunci calea îi va fi deschisă din nou pentru sincerta lui afecțiune și admirație, pentru adevărata lui ambiție — că pe viitor regina va fi a lui și el al reginei, în splendidă fericire, pînă la moarte.

Așa funcționa mecanismul său lăuntric, iar Francis Bacon era ultimul om de pe pămînt care să-l fi înțeles, acest mecanism fiind la antipodul sferei limpezi și strălucitoare a inteligenței sale pozitiviste în cel mai înalt grad. Oricît ar fi dorit, autorul volumului *Eseuri de morală și politică* n-ar fi putut înțelege niciodată o psihologie dominată de emoție și nu de rațiune ; dar, cu acel prilej, nici măcar n-a dorit-o. Simpatia n-avea ce căuta aici. Care erau faptele reale ? Numai prin fapte se putea judeca o conduită, iar Curtea, distrasă de acuzări reciproce și probleme fără pertinență, începea să le piardă din vedere. Îi revenea lui să respingă, cu calm, dar cu fermitate, scuzele și subterfugiile deținutului, și să concentreze atenția judecătorilor — și a publicului — asupra a ceea ce constituia cu adevărat tema esențială a întregului proces : semnificația faptelor sale.

Cu un tact desăvîrșit Bacon a adus un omagiu culturii nobililor ilustrîndu-și remarcile cu o întîmplare din antichitate. Întreaga istorie, a spus el, arată clar că „n-a existat vreodată trădător care să nu-și înfrumusețeze practicile cu o prefăcătorie plauzibilă". Essex își „alesese ca pretexte depărtarea unor mari personalități și consilieri de protecția maiestății sale, și teama în care se afla el personal față de niște pretinși dușmani ca nu cumva să-l asasineze în propria sa locuință. Pentru aceste motive afirmă că a fost constrîns să alerge în City după întăriri și ajutor." Nu se

deosebea, deci, „prea mult de Pisistrate [1], despre care se povestea în vechime cum s-a spintecat și s-a rănit, alergînd astfel prin cetatea Atenei și strigînd că viața-i este primejduită și gata să-i fie curmată ; închipuindu-și că și-a înduioșat poporul, ca să aibă milă de el și să-i ia partea prin asemenea vătămări și primejdii falsificate ; în timp ce țelul și intenția lui erau să pună mîna pe cîrmuire și să-i schimbe forma. Cu astfel de false motive de pericol și amenințare fizică a pătruns contele de Essex în Cetatea Londrei." În realitate, „nu-l amenințau nici un fel de dușmani sau primejdii". Faptele erau clare ca lumina zilei, „de aceea, *my lord*, a spus el întorcîndu-se către inculpat, tot ce ați putea găsi ca răspuns n-ar reprezenta decît simulacre. Și ca atare consider că ar fi preferabil să mărturisiți, și nu să justificați."

Essex n-a fost niciodată capabil să distingă limpede între o personalitate și o argumentare. „Îl provoc pe dl. Bacon împotriva domnului Bacon", a replicat el ; apoi a relatat Curții cum, numai cu cîteva luni mai înainte, acuzatorul de azi compusese scrisori în numele său, pentru a fi arătate reginei, și unde cazul era expus „tot atît de disciplinat și cuviincios față de mine cum l-aș fi expus eu însumi". „Digresiile acestea, a replicat Bacon cu răceală, nu-și au locul aici, nici nu se cuvine să fie tolerate" ; scrisorile erau inofensive și, a adăugat el, „mi-am petrecut mai multă vreme străduindu-mă zadarnic să fac din conte un bun slujitor al reginei și al statului decît cu oricare altă ocupație".

Apoi s-a așezat, și desfășurarea procesului a trecut din nou sub conducerea lui Coke. Au fost citite mărturisirile

---

[1] Tiran al Atenei (600—527 î.e.n.), izgonit de partizanii lui Lycurg și ai lui Megacles. Și-a recucerit puterea în două rînduri. În timplu său au fost publicate epopeile homerice.

celorlalți conspiratori ; dar nu exista nici o ordine în procedură ; punct după punct era luat în discuție și lăsat să cadă ; în cele din urmă, cînd Procurorul general, după o vorbărie întreagă despre necredința acuzatului, s-a oferit să aducă dovezi în acest sens, pairii au refuzat audierea lor. Din nou se produsese confuzie, și din nou Bacon s-a ridicat pentru a fixa atenția asupra obiectului principal al procesului. „Nu am mai văzut în nici un alt caz juridic atîta bunăvoință arătată unui inculpat, a spus el, atîtea digresii, o asemenea prezentare fracționată a probelor, și o apărare atît de nepricepută a unor acte de trădare atît de importante și notorii." Apoi a citit opinia judecătorilor din punct de vedere al jurisprudenței, și a continuat : „A elabora un plan în secret, a-l aduce la îndeplinire, a alerga împreună cu un grup numeros de oameni înarmați — care poate fi scuza ? A fi avertizat de lordul Păstrător al sigiliului, de un mesager regal, și totuși a persista. N-ar lua toate acestea drept trădare orice om simplu ?" Essex a întrerupt : „Dacă aș fi avut gînduri împotriva altora decît a dușmanilor mei personali, nu m-aș fi pus în mișcare într-o tovărășie atît de neînsemnată." Bacon a făcut o scurtă pauză, apoi a replicat adresîndu-se direct contelui. „Nu e vorba de grupul de oameni ce vă însoțea, ci de sprijinul la care ați sperat în City, și în care v-ați pus încrederea. Ducele de Guise [1], în «Ziua baricadelor» și-a făcut loc prin mulțimea de pe

[1] *Henric I, duce de Guise* (1550—1588), catolic înfocat, unul dintre instigatorii masacrului protestanților din noaptea Sfîntului Bartolomeu. După victoria de la Vimory împotriva germanilor și de la Auneau împotriva protestanților, a intrat triumfător în Paris, bucurîndu-se de o largă popularitate. Neștiind să profite de revolta locuitorilor din capitala Franței („Ziua baricadelor"), s-a dus să negocieze cu șovăielnicul rege Henric al III-lea, la Blois, unde din ordinul acestuia, a fost asasinat.

străzile Parisului, așa cum era, în pieptar și pantaloni, urmat numai de opt gentilomi, și a găsit în populația orașului acel ajutor care (Domnul fie lăudat) dumitale ți-a lipsit aici. Și ce a urmat ? Regele a fost silit să se deghizeze în straie negre de pelerin și, astfel îmbrăcat, să scape de furia catolicilor intransigenți. Identică, a încheiat el întorcîndu-se către pairi, a fost prezumția lordului de Essex ; iar subterfugiul același : un «trăiască !» urmat de sărutări din vîrful degetelor către populația Cetății Londrei. Dar scopul era trădarea, după cum a fost îndeajuns dovedit."

Lovitura era, într-adevăr, tăioasă ; dar cuvintele lui Bacon nu erau adresate numai Curții și publicului. Paralela cu ducele de Guise, a cărui răzvrătire era încă proaspătă în amintirea celor care trăiau, avea în ea o actualitate cu mult mai intensă decît savanta aluzie la Pisistrate. Nu putea exista decît un singur scop în alegerea ei : era calculată ca să impresioneze spiritul reginei în punctul cel mai sensibil. A-l prezenta pe Essex în fața ochilor ei cu atîta veridicitate, sub aparența omului care răsculase Parisul împotriva lui Henric al III-lea, a fost o capodoperă de detractare. Cuvintele, fără îndoială, aveau să-i parvină Elisabetei ; dar ele erau adresate, de fapt, altcuiva — auditorului nevăzut, care, după acea dramatică apariție, se întorsese la locul său, îndărătul draperiilor. Intelectul cu calități înrudite al primului secretar apreciase din plin subtilele implicații ale discursului ; vărul său își îndeplinea rolul în chip admirabil. Contele a rămas tăcut. Sarcina lui Francis Bacon se încheiase. Limba despicată de șarpe lovise, și lovise tare.

Ambii deținuți au fost găsiți, în mod inevitabil, vinovați, și revoltătoarea sentință a fost pronunțată după ritualul obișnuit. În timpul grelei încercări a procesului, Essex se arătase îndrăzneț, demn și stăpînit ; dar acum, reîntors

la Tower, a fost cuprins de un violent reviriment ; chinurile sufletești și accesele de groază îi întunecau mintea. Un preot puritan, trimis să-i dea ajutor spiritual, a profitat de împrejurare ca să-i zbuciume conștiința și să-i umple închipuirea cu teama de pedeapsa iadului. Essex s-a pierdut de tot cu firea. Încrederea în sine, respectul față de sine au fost înecate de potopul unor amare lamentații. Dorea, a spus el, să facă o destăinuire lorzilor din Consiliu. Au venit, și a declarat în fața lor că era un păcătos nenorocit, tîrîndu-se în genunchi cu inima zdrobită dinaintea judecății divine. Și-a plîns cu hohote păcatul de neiertat ; ba a făcut chiar mai mult : a denunțat gîndurile mîrșave, sfaturile nefaste și nelegiurile asociaților săi. Și ei erau trădători și ticăloși, nu mai puțin decît el. Îi ocăra și-i blestema pe toți — pe socrul său, pe Sir Charles Davers, pe Henry Cuffe — unul era mai rău ca altul ; îl ademeniseră la acele odioase uneltiri, iar acum trebuiau să se afunde laolaltă sub osînda comună. De asemenea sora lui ! Să n-o uite — fusese printre cei mai haini ! Nu avea ea și alte păcate pe conștiință ? „Fiți cu băgare de seamă, a ridicat el glasul, fiindcă nu-și încape în piele de trufie !" — adăugînd apoi vorbe urîte despre Mountjoy, prietenie falsă, și legăminte de căsătorie călcate în picioare. Pe urmă, în timp ce gravii consilieri ascultau într-o tăcere stingherită, a revenit la propriile sale fapte. „Îmi cunosc păcatele, a spus, față de maiestatea sa și Dumnezeul meu. Trebuie să vă mărturisesc că sînt cel mai mare, mai infam și mai nerecunoscător dintre toți trădătorii acestei țări."

Pe cînd la Tower aveau loc aceste penibile scene de slăbiciune și umilință, Elisabeta se retrăsese în cea mai strictă solitudine la Whitehall. Gîndurile tuturor se îndreptau către ea — cu ipoteze, cu speranțe, cu spaimă ; fatalul viitor se afla acum, în tremur înfiorat, la îndemîna temutului ei gest.

Nu e greu să bănuim etapele prin care a ajuns la concluzia finală. Primejdia reală prin care trecuse trebuie să-i fi părut — în ciuda aluziei lui Bacon — cel mai neînsemnat element din tot procesul. Răzvrătirea fusese un act de nebunie, sortit de la început unui eșec rușinos — o acțiune atît de slabă și de ineficientă încît, luată în sine, abia dacă se putea spune că merita pedeapsa capitală. Dacă, din alte motive, ea înclina către iertare, existau ample justificări pentru a privi cu indulgență cele întîmplate și pentru a comuta pedeapsa cu moartea în închisoare și confiscarea averii, de pildă. E adevărat că intriga cu Iacob al Scoției îmbrăca un aspect mai grav ; dar se dovedise o încercare ratată, rămăsese neștiută tuturor afară de cîteva persoane sus-puse, și putea fi îngropată în uitare. Existau, deci, însă, motive de clemență ? Bineînțeles că da. Ele nu erau, însă, motive juridice, și nici politice ; erau motive pur personale, și, fără îndoială, tocmai în acest fapt le stătea tăria.

A șterge, într-o clipă, nefericitul trecut apropiat — a ajunge din nou la o reconciliere ; a redobîndi, cu un farmec proaspăt, vechea fericire — ce putea împiedica o asemenea rezolvare ? Nimic, desigur ; ea avea puterea unui act de acest fel ; își putea afirma voința, extinzînd grațierea regală așa cum credea ; după o scurtă eclipsă, el s-ar afla lîngă ea din nou ; nici un glas nu s-ar ridica împotrivă-i ; Cecil însuși, era sigură, ar accepta situația fără murmur ; și astfel — nu va fi totul cum e mai bine ? Viziunea era cerească, și se lăsa purtată cu deliciu de șuvoiul dorințelor. Dar nu multă vreme. Nu-i plăcea să stăruie în lumea himerelor ; simțul realității își făcea simțită prezența — insinuant și precumpănitor ; cu degete necruțătoare prefăcea în țăndări palatele trandafirii ale iluziei. Simțea din nou sub picioare stînca dură, goală de vegetație. Vedea limpede că nu va mai putea avea niciodată încredere în el, că viitorul va repeta necontenit trecutul, că, oricare ar fi sentimentele ei, ale lui vor rămîne împărțite, primejdioase,

profund refractare, și că, dacă acest deznodămînt nenorocit ar fi înlăturat printr-o lovitură de baghetă, un altul, și mai grozav, ar urma.

Și totuși, în definitiv, de ce să nu-și asume riscul ? Iubise îndrăzneala jocului de noroc toată viața ; nu mai avea mulți ani de trăit ; de ce să nu și-i petreacă în stilul de odinioară, lăsînd loc hazardului — corabie schimbînd mereu direcția și manevrînd cu furie pînzele împotriva vîntului ? N-are decît să se țină de uneltiri cu Iacob al Scoției, avea ea ac de cojocul lor ! Să comită fapte și mai rele — ea va fi și atunci la înălțime, se va lupta cu el, îl va domina, îl va ține la discreția ei, și-l va ierta — cu mărinimie, cu încîntare — îl va ierta mereu ! Iar dacă nu va da greș, ei bine, va fi o experiență nouă, și — de cîte ori nu repetase ea ! — *per molto variare la natura è bella.* Da, ea și natura erau cu adevărat înrudite — variabile și frumoase... O amintire oribilă i se înfipse ca un cui în minte : vorbe grele de ultragiu îi răsunau în gînd. „Schelet strîmb" — deci așa o vedea el ! În timp ce-i turna dulcegării de adorație, îi era silă de ea, o disprețuia, nu simțea decît repulsie. Să fie cu putință ? Întreaga poveste a legăturii lor nu era, atunci, decît o lungă și infamă înșelătorie ? Să fi fost totul doar amărăciune și orbire ? Poate că odinioară a iubit-o cu adevărat... Odinioară ! Dar trecutul se încheiase, și timpul era inexorabil. Fiecare moment lărgea prăpastia fără nădejde dintre ei. Asemenea visuri erau sminteală curată. Prefera să nu se mai privească în oglindă — și de ce ar fi făcut-o ? Nu mai era nevoie ; era prea conștientă și fără asta de ceea ce se petrecuse cu ființa ei. Ajunsese o biată femeie bătrînă de șaizeci și șapte de ani. Recunoștea în sfîrșit adevărul — întregul adevăr.

Imensa ei vanitate — citadela sentimentalismului reprimat — se prăbuși, iar pe ruine își înfipseră steagul furia turbată și ura. Animozitatea care-i mocnise atîta

vreme în suflet se aprinse acum înălțînd flăcări triumfătoare și năpustindu-se asupra autorului chinurilor și dezonoarei ei. O trădase în toate chipurile cu putință — cu gîndul, cu inima și cu trupul — ca regină și ca femeie — în fața lumii și în cele mai dragi tainițe ale ființei lui. Și cutezase să-și închipuie că se putea sustrage de la dreapta osîndă ce urma unei asemenea crime — visase să se ridice împotriva ei — confundase ezitările forței cu slăbiciunile unui caracter servil. Tristă-i va fi trezirea la realitate ! Va descoperi că ea era cu adevărat fiica unui tată care se pricepuse cum să cîrmuiască un regat și cum să pedepsească perfidia celor pe care-i iubise cel mai mult. Și într-adevăr, simți cum retrăiește în ea spiritul propriului ei tată ; o furie sălbatică îi răscoli străfundurile întunecate ale ființei, și în acea clipă își condamnă iubitul la moartea mamei ei. În tot ceea ce se întîmplase zăcuse ascuns ceva de neînlăturat, o groaznică satisfacție ; destinul tatălui, printr-o voință secretă, se repeta în propria ei ursită ; era o supremă potrivire ca Robert Devereux s-o urmeze pe Anna Boleyn la butuc. Tatăl ei !... dar într-un adînc și mai neștiut se petreceau în ea frămîntări încă mai ciudate. Exista o deosebire, ca și o asemănare ; în definitiv, ea nu era bărbat, ci femeie ; și nu însemna aceasta o răzbunare, poate, și nu o repetiție ? După îndelungații ani ai vieții ei, și în această înfricoșătoare încheiere, oare nu ieșise la iveală înăuntrul ei mama cea ucisă ? Roata își împlinise învîrtitura completă. Bărbăția — acea fascinantă și odioasă entitate, cu care dăduse ochii prima oară într-o splendoare galben-aurie la sînul tatălui ei — bărbăția era în sfîrșit răsturnată, și în persoana acelui trădător va trebui să fie smulsă din rădăcini. Poate chiar în sens literal... cunoștea prea bine pedeapsa pentru înaltă trădare. Dar, nu ! Un surîs sardonic îi miji pe buze. Nu-l va lipsi de privilegiul rangului său. Va fi de-ajuns dacă va suferi cît suferiseră atîția alții înaintea lui — lordul amiral Seymour printre ei ; va fi destul dacă i se va tăia capul.

Astfel s-a întîmplat că, pentru o singură dată în viață, Elisabeta n-a mai șovăit. Procesul avusese loc la 19 februarie, iar execuția era fixată pentru data de 25. O scurtă ezitare tot a trebuit să fie — altfel n-ar fi fost credincioasă firii ei ; dar a trecut aproape neobservată. Pe ziua de 23 a trimis un mesaj să se amîne execuția ; a doua zi a trimis un altul să i se dea curs, și n-a mai intervenit în desfășurarea procedurii.

Mai tîrziu s-a înfiripat o istorisire romanțioasă, care făcea din tragedia finală o zguduitoare neșansă. Povestea e bine cunoscută : cum, în zilele fericite, regina i-a dăruit contelui un inel, cu făgăduiala că, oricînd i-l va trimite, ea îi va acorda iertarea ; cum Essex, aplecîndu-se de la o fereastră a închisorii Tower a încredințat inelul unui băiat, poruncindu-i să-l ducă lady-ei Scrope, cu rugămintea de a-l înfățișa maiestății sale ; cum acel băiat, din greșeală, a dat inelul surorii lady-ei Scrope, lady Nottingham, soția dușmanului lui Essex ; cum lady Nottingham l-a păstrat și n-a spus nimic. pînă cînd, pe patul de moarte, la doi ani după aceea, a mărturisit totul reginei, care a exclamat : „Dumnezeu să te ierte, doamnă, dar eu nu voi putea să te iert niciodată“ și cu aceste cuvinte a lăsat cortina peste finalul tragediei. O asemenea relatare își găsește locul potrivit acolo unde a fost prima oară prezentată pe larg : într-o mică nuvelă sentimentală [1] ; dar ea nu aparține istoriei. Improbabilitatea amănuntelor e prea vizibilă, iar mărturiile care le contestă sînt spulberătoare. În mod implicit, istorisirea e dezmințită de Camden, cea

[1] *Istoria secretă a prearenumitei regine Elisabeta și a contelui de Essex, scrisă de o persoană din înalta societate,* 1695. O referire la această legendă, în forma ei rudimentară, apare în *Procesul civil al diavolului* (circa 1620). Cf. *Operele lui John Webster,* ed. Lucas, II, 343.

mai mare autoritate între istoricii vremii ; e contrazisă explicit de către Clarendon, care, scriind în generația imediat următoare, se află în situația de a cunoaște faptele ; și a fost respinsă de autorii mai recenți, inclusiv de eruditul și judiciosul Ranke. Neîndoios, faptele stau mai bine în picioare în toată ferocitatea lor, fără ajutorul unor astfel de ornamente adiționale. Essex n-a făcut nici un apel. Ce rost ar fi avut să strige după îndurare ? Elisabeta n-ar fi plecat urechea la nimic, de vreme ce era surdă la bătăile propriei ei inimi. Sfîrșitul a venit în tăcere : tîrziu, în sfîrșit, a înțeles. Ca și celelalte victime ale ei, și-a dat seama abia cînd nimic nu mai putea fi schimbat că-i judecase firea în întregime greșit, că nu existase niciodată nici cea mai vagă posibilitate de a o domina, că uriașul dispozitiv ale ezitărilor și slăbiciunilor ei nu era decît o fațadă neînchipuit de elaborată, și că totul era oțel pe dinăuntru.

Un singur lucru a cerut — să nu fie executat în public ; și i-a fost acordat cu toată bunăvoința, întrucît păreau că există încă șansele unei mișcări populare în favoarea lui. Urma să fie decapitat, ca toți marii criminali de stat dinaintea lui, într-una din curțile interioare ale închisorii Tower.

Acolo, în dimineața zilei de 25 februarie 1601, s-au adunat toți cei care erau calificați să fie martori la ultima ceremonie. Printre ei se afla și Walter Raleigh. În calitate de căpitan al gărzii, era de datoria lui să fie prezent ; dar, cu gîndul că, poate, condamnatul va avea să-i spună cîteva cuvinte, s-a postat foarte aproape de butuc. În jurul lui s-au stîrnit murmure. Era oare așa cum se cuvenea ? Acum cînd ilustrul conte ajunsese atît de jos, se cădea să se îmbulzească dușmanii în preajmă-i, jubilînd disprețuitori ? Rușine ! Raleigh a auzit, și, în tăcere mohorîtă, s-a retras numaidecît. Suindu-se în Turnul alb, de la o fereastră a depozitului de arme, profetul de rău augur al imperialismului a cuprins cu privirea întreaga scenă.

N-a fost de scurtă durată. Obiceiul epocii cerea ca în asemenea împrejurări formalitatea să se desfășoare cu multă demnitate, și oribilul supliciu să fie precedat de o lungă serie de banalități împodobite și pioase. Essex a apărut cu mantie și pălărie neagră, însoțit de trei preoți. Pășind pe eșafod, și-a scos pălăria și a făcut o plecăciune în fața lorzilor adunați acolo. A vorbit mult și cu pătrundere — un discurs solemn, studiat, pe jumătate cuvîntare, pe jumătate rugăciune. Era tînăr, a spus el — se afla în al treizeci și patrulea an al vieții — și își „risipise vremea tinereții în destrăbălare, pofte trupești și necurăție". Fusese „plin de îngîmfare, rob al deșertăciunilor și al pornirilor spre plăceri lumești" ; păcatele îi erau „mai multe la număr decît firele de păr din cap". „Drept care, a continuat, rog umilit pe Mîntuitorul Hristos să-mi fie mijlocitor în fața Împăratului ceresc pentru iertare ; mai ales pentru acest din urmă păcat al meu, acest păcat greu, blestemat, strigător la cer și molipsitor, datorită căruia atîția alții, de dragul meu, au fost atrași să greșească în fața Domnului, a suveranei lor, și a lumii. Rog fierbinte pe Cel-de-sus să ne ierte — și să mă ierte și pe mine, cel mai nenorocit dintre toți." A înălțat o rugăciune pentru prosperitatea reginei — „și declar solemn că n-am avut niciodată gînduri de moarte sau de violență împotriva persoanei sale". A mărturisit că n-a fost niciodată ateu sau „papistaș", ci a nădăjduit „izbăvire de la Domnul numai prin îndurarea și meritele Mînuitorului meu Isus Hristos. În credința aceasta am fost crescut, și în ea sînt pregătit să mor, rugîndu-vă stăruitor pe toți să vă uniți sufletele cu mine în rugăciune." A tăcut, și era tocmai să-și scoată mantia, cînd unul dintre preoți i-a amintit că trebuie să ceară Domnului să-i ierte dușmanii. S-a supus, apoi, scoțîndu-și mantia și gulerul încrețit de la gît, a îngenuncheat în fața butucului, numai într-un pieptar negru. Un alt preot l-a

îmbărbătat împotriva fricii de moarte, iar el, cu gravă sinceritate, a recunoscut că nu o dată, în bătălie, a „simțit slăbiciunea cărnii, și de aceea în această grea încercare roagă pe Domnul să-l ajute și să-l întărească". Pe urmă, ridicînd ochii spre cer, s-a rugat cu și mai multă fervoare. A pomenit în ruga sa de toate stările regatului [1], și a recitat *Tatăl nostru*. Călăul, îngenunchind în fața lui, i-a cerut iertare, iar el i-a acordat-o. Preoții l-au pus să spună *Crezul*, și a repetat după ei, frază cu frază, pînă la sfîrșit. S-a ridicat, și-a scos pieptarul, rămînînd într-o vestă cu mîneci lungi, stacojie. Și așa — înalt, falnic, cu capul gol și, plete bălaie pe umeri — s-a înfățișat lumii pentru ultima oară. Întorcîndu-se, s-a aplecat în fața butucului și, spunînd că va fi gata atunci cînd va întinde brațele în lături, s-a lungit pe eșafod. „Doamne, îndură-te de servul tău plecat !" a strigat cu glas tare, și și-a culcat capul într-o parte pe butucul scund. „Doamne în mîinile tale îmi încredințez sufletul." Un scurt răgaz — și deodată brațele stacojii s-au întins în lături. Gîdele a învîrtit în sus securea și a prăbușit-o în jos, nu s-a văzut nici o mișcare ; dar violenta lovitură a fost repetată de două ori pînă cînd capul a fost despărțit de trup și sîngele a început să țîșnească. Omul s-a aplecat și înșfăcînd căpățîna de plete. a arătat-o privitorilor strigînd din răsputeri : „Domnul s-o apere pe regină !"

XVI

Southampton a fost cruțat. Tinerețea și devotamentul său sentimental față de Essex i-au slujit drept circumstanțe atenuante ale delincvenței sale, iar condamnarea la moarte

[1] Cele trei stări — sau clase sociale — ale Angliei : lorzii spirituali (ecleziaștii), lorzii temporali și poporul.

a fost comutată în întemnițare la Tower. Sir Christopher Blount și Sir Charles Davers au fost decapitați, în timp ce Sir Gilly Merrick și Henry Cuffe au fost spînzurați. S-au aplicat cîteva amenzi grele unora dintre conspiratori, dar nu s-au mai făcut alte execuții ; guvernul s-a arătat mai puțin răzbunător decît era de așteptat. Penelope Rich, care fusese reținută ca prizonieră la Essex House odată cu fratele ei, a fost eliberată. În ceasul triumfului, unica dorință a lui Cecil a fost aceea de a nu manifesta animozitate ; și-a dat frîu liber blîndeții lui instinctive și s-a comportat cu cea mai mare politețe posibilă față de dușmanii săi biruiți. Oferindu-i-se un prilej de a da dovadă de bunăvoință față de lady Essex, el l-a folosit imediat. Un oarecare Daniell, dintre slujitorii contelui, pusese mîna pe cîteva scrisori particulare ale acestuia și ticluise copii false după ele, șantajînd-o pe contesă cu amenințări că le va publica. Ea făcu apel la Cecil, care acționă cu propmtitudine. Ticălosul a fost arestat și adus în fața Camerei înstelate ; printr-o sentință elaborată, plină de elogii înflorite la adresa contesei, a fost condamnat să-i plătească două mii de sterline, să achite o amendă de o mie de sterline, și să fie întemnițat pe viață, și — „cu scopul ca amintitele delicte ale susnumitului Daniell să fie nu numai notificate publicului, dar să-i îndemne pe alții să se abțină de la comiterea lor de aci înainte, se dă ordin și se decretează ca, pentru aceleași delicte, el susnumitul Daniell să fie pus la stîlpul infamiei, cu urechile bătute în cuie de stîlp, și cu un bilet pe cap cu aceste cuvinte înscrise : «Pentru falsificare, înșelăciune și încercare de corupere, precum și alte practici josnice»". Lady Essex și-a manifestat recunoștința după cum se cuvine ; o scrisoare de mulțumiri adresată lui Cecil ne îngăduie să întrezărim fugar personajul cel mai misterios al acestei povești tragice. Figură învăluită în ceață, mișcîndu-se îndoielnic pe acea scenă scînteietor luminată, Frances Walsingham ne rămîne complet necunoscută. Putem doar bănui, după cum ne ajută imaginația, o frumusețe rară, un farmec neîntrecut — și încă ceva : o îmbelșugată vitalitate. Căci, doi ani mai tîrziu, văduva lui Sidney și a lui Essex s-a căsătorit a treia oară — cu contele Clanricarde. Și cu aceasta figura ei dispare.

Răzvrătirea a rămas fără repercusiuni în rîndurile poporului, dar guvernul a păstrat o ușoară neliniște. Era dornic să convingă publicul că Essex nu devenise un martir al intrigilor politice, ci fusese un criminal primejdios care-și primise dreapta pedeapsă. Preotul de la Sfîntul Paul a fost instruit să țină o predică în acest sens, și, ca și cum n-ar fi fost de-ajuns, s-a luat hotărîrea să se tipărească și să se publice o relatare a împrejurărilor, anexîndu-se extrase din probatoriul oficial. În mod evident, Bacon era omul care să îndeplinească această sarcină ; i s-au dat instrucțiuni, redactarea sa a fost supusă corecturii suveranei și a Consiliului de Coroană, iar rezultatul a apărut cu următorul titlu : *Declarație despre practicile și trădările defunctului Robert, fost conte de Essex, și ale complicilor săi... împreună cu adevăratele mărturisiri, și alte fragmente din probatoriu, luate cuvînt cu cuvînt după original.* Opusculul era scris cu concizie și claritate, și, după cum era de așteptat, exprima într-o formă mai detaliată punctul de vedere asupra cazului așa cum îl schițase Bacon în expunerile sale la proces. Se arăta că răzvrătirea fusese urmarea unei conspirații îndelung studiate și deliberat plănuite. Efectul a fost atins cu cea mai mare abilitate și acuratețe ; unele pasaje din mărturisiri au fost trecute sub tăcere, dar modificările probatoriului au fost reduse la minimum, și nu s-a făcut decît o singură specificare falsă. Data propunerii contelui de a invada Anglia cu armata din Irlanda e schimbată ; se afirma că propunerea fusese făcută după expediția împotriva lui Tyrone, și nu înainte ; astfel, una dintre cele mai clare indicații despre natura nehotărîtă și fluctuantă a lui Essex și a planurilor sale au fost nu

numai tăinuite, dar transformate într-o confirmare a tezei lui Bacon. Cu ajutorul unei iscusite serii de omisiuni din probatoriu, echilibrul faptelor din perioada imediat precedentă revoltei era total modificat; ezitările contelui — care, de fapt, s-au prelungit pînă la ultimul moment — au fost șterse fără urmă, dîndu-se aparența că marșul în City fusese bine stabilit cu mai multe săptămîni înainte. Atît de reduse și subtile au fost mijloacele prin care Bacon și-a atins scopul încît ne putem întreba dacă, în definitiv, le-a folosit în mod conștient. Totuși, o atît de echilibrată economie de mijloace putea oare să ia naștere fără cunoștința autorului? Cine ar fi în stare să spună? Șarpele lunecă ușor, îndepărtîndu-se cu taina lui.

Ca recompensă pentru serviciile sale, Francis Bacon a primit 1 200 de sterline din partea reginei. Și, foarte curînd, situația sa financiară s-a îmbunătățit și mai mult. La trei luni după execuție, Anthony Bacon și-a aflat odihna care în lumea aceasta nu-i fusese niciodată hărăzită. Dureroasa înlănțuire de evenimente — pierderea protectorului său, pierderea fratelui său, năruirea speranțelor, triumful nebuniei, al sentimentelor pătimașe și al răutății — i-a frînt ultimul reazem al sănătății sale șubrede: spiritul său aprig și neîmblînzit. S-a săvîrșit din viață, iar Francis i-a moștenit mica avere. Viitorul începea să se lumineze. Bunuri, prosperitate, nenumărate satisfacții, de ordin senzual și intelectual, o viață în care se alăturau strălucirea luxului cu erudiția și cu puterea — în sfîrșit, ajunsese oare să le aibă pe toate? Poate că da; însă cînd au venit, nu le-a împărtășit în cadrul unor bucurii de familie. O stranie sporovăială era singurul lucru care tulbura tăcerea de la Gorhambury. Căci bătrîna lady Bacon, către sfîrșitul vieții, avea mintea rătăcită. Bolborosind despre Dumnezeu și despre conte, despre fiii și nepotul Robert, despre focul iadului și destrăbălare, își petrecea zadarnicele zile într-o învălmășeală de rugăciuni și furii.

în delir, își bălăbănea pașii spre vîrsta senilității înaintate. Vălul uitării o acoperă.

Puterea efectivă ajunsese în mîinile lui Robert Cecil, dar era o putere temperată de neliniști și de vigilență. Abia dispăruse din arenă marele său rival că o nouă criză, de covîrșitoare importanță în viața sa, se abătu asupră-i. Contele de Mar sosi la Londra. Situația se schimbase total de la plecarea acestuia din Scoția și s-ar fi zis că emisarul lui Iacob nu mai avea acum mare lucru de făcut la Curtea engleză. În timp ce aștepta nehotărît, primi un mesaj din partea lui Cecil, cerîndu-i o întrevedere particulară. Primul secretar văzuse unde stătea cheia viitorului. A avut dibăcia să-l convingă pe contele de Mar că era în mod sincer devotat cauzei regelui Scoției. Numai să consimtă regele Iacob, a explicat el, să renunțe la politica de proteste și mașinații clandestine, numai să-și pună încrederea în el și să lase în seama lui conducerea detaliilor necesare, și va constata, atunci cînd va bate ceasul, că totul va fi bine, că tranzația se va înfăptui și coroana Angliei îi va aparține, fără nici cea mai mică dificultate sau primejdie. Contele de Mar, adînc impresionat, a reușit, întorcîndu-se la Edinburgh să-l facă pe Iacob să înțeleagă însemnătatea hotărîtoare a acestor avansuri. Un schimb secret de epistole începu între rege și primul secretar. Scrisorile, expediate, din precauție, printr-un intermediar din Dublin, l-au adus tot mai mult pe Iacob sub înțeleapta și blînda dominație a lui Cecil. Treptat, cu perseverență și infinită discreție, obstacolele din calea viitorului erau netezite, iar recunoștința regească se transforma în afecțiune și fidelitate, pe măsură ce se apropia inevitabilul moment.

Lui Cecil, care stătea vigilent în expectativă, o singură eventualitate i se părea mai îngrijorătoare decît toate celelalte. Prăbușirea lui Essex atrăsese după sine ridicarea lui Raleigh, pe care suverana îl numise guver-

nator al insulei Jersey și începuse să-l folosească și în diplomație ; unde aveau să ducă toate acestea ? Era oare de conceput ca rezultatul întregii drame să fie numai o schimbare de favoriți primejdioși — și încă o schimbare în rău, năvalnica incompetență a lui Essex fiind înlocuită cu forța sinistră a lui Raleigh ? Și chiar dacă era prea tîrziu acum pentru ca îndrăznețul acela să mai smulgă și alte avantaje de la Elisabeta, cine știe ce influență nefastă n-ar putea să exercite asupra romanțiosului și maleabilului Iacob ? Era un aspect de care trebuia să se preocupe ; și într-adevăr s-a preocupat. Spiritul regelui a fost contaminat, spre satisfacția sa, de sentimentele dorite ; Cecil personal a spus foarte puțin — numai un cuvînt incisiv, cu un singur prilej ; dar lordul Henry Howard, căruia, ca aliatul cel mai apropiat al lui Cecil, i s-a îngăduit să se alăture acelei corespondențe secrete, a infiltrat, în repetate rînduri, veninul avertismentelor și al acuzațiilor severe ; astfel că, în curînd, Iacob a nutrit față de Raleigh numai sentimente de repulsie și teamă. Cît despre Raleigh, el nu bănuia absolut nimic ; între el și primul secretar părea că există o caldă amiciție. Odată mai mult a fost victima nenorocului. Speranțele din anii tineri îi fuseseră spulberate de Essex ; iar acum, cînd Essex pierise, îi stătea în față un adversar și mai primejdios. În realitate, distrugerea lui Essex, pe care o dorise atît de aprig, avea să fie prologul propriului său dezastru. În timp ce privise din sala depozitului de arme execuția dușmanului său, își simțise ochii plini de lacrimi. Cît de ciudat îl înduioșase grandoarea acelei tragedii ! Era poate și un vag presentiment ? O nelămurită previziune a sfîrșitului care avea să fie, în cele din urmă, și al său ?

Marea domnie a mai continuat timp de doi ani, dar bătăile pulsului slăbiseră, și peste întreaga activitate publică plutea un nor de oboseală și nesiguranță. Într-un singur sector se mai înfăptuia încă istoria — în Irlanda.

Alegerea făcută de Elisabeta în persoana lui Mountjoy fusese pe deplin justificată. Cu neabătută energie și pricepere îi uzase forțele lui Tyrone. Zadarnic se ruga toată Europa catolică pentru rebel, zadarnic îi trimisese Papa o pană de fenix, zadarnic debarcaseră la Kinsale trei mii de spanioli. Mountjoy a repurtat o victorie într-un război de poziții ; spaniolii au fost siliți să capituleze ; Tyrone a fost împins înapoi, urmărit, hărțuit, pus în încurcătură. Din nou a cerut negocieri și a cedat, dar de astădată visul unei dominații catolice în Irlanda era definitiv risipit, iar triumful Elisabetei își găsise împlinirea. Totuși ciudata poveste a vieții lui Tyrone nu luase sfîrșit ; cîteva neașteptate fire de nisip mai zăboveau pentru el în clepsidra timpului. Redevenit mare senior pe moșiile sale din Ulster, bogat și semeț în mijlocul vasalilor care îl adorau, s-a vîrît, din senin, într-o nouă răfuială cu guvernul englez. Temîndu-se, a fugit fără veste din Irlanda. Multă vreme a rătăcit cu familia și cu suita sa prin Franța, Flandra și Germania — exilat adus la disperare, prodigios focar de intrigi dubioase, în veșnică bejenie. După mai multă vreme l-a primit Papa, acordîndu-i adăpost și o pensie ; aventurile lui contenesc fără zgomot. Se estompează și el — înecat de lungul val al anilor de pace, indolență și neînsemnătate — afundîndu-se în uitare odată cu fluxul monoton al după-amiezilor romane.

Elisabeta rezistase cu toată tăria la primele asalturi ale furiei și durerii, dar a urmat o inevitabilă reacție și, pe măsură ce conștiința deplină a celor petrecute i se impunea, sistemul ei nervos începea să cedeze. Firea ei era mai supusă capriciilor și schimbărilor bruște ca oricînd ; zile în șir ședea tăcută, într-o ursuză melancolie. Cu greu se putea hotărî să mănînce cîte ceva ; „o pîinișoară de grîu curat și supă de zarzavat cu cicoare“, ne spune John Harington, e tot ceea ce punea în gură. Ținea în permanență o sabie lîngă ea și, cînd o apuca un acces de nervi, o înșfăca în sus, călca îndesat încoace și încolo

și împungea furioasă tapiseriile. Sir John, cerînd o audiență, primi acest răspuns tăios : „Spune-i finului meu, care face pe spiritualul, să se ducă acasă ; nu e momentul să se țină de fleacuri pe-aici". Era prea adevărat, iar el se supuse, cu inima mîhnită. Uneori, ea se închidea într-o încăpere întunecoasă, într-un paroxism de plîns. Apoi reapărea la lumină, încruntată, descoperea vreo neglijență închipuită, și își ocăra slujnicele pînă cînd izbucneau și ele în lacrimi.

Se ocupa și acum de treburile zilnice ale cîrmuirii, deși, cîteodată apăreau indicii că deprinderile de o viață întreagă se destrămau ; devenea neatentă, începea să uite, cum nu i se întîmpla niciodată înainte. Celor ce-o urmăreau le făcea impresia că un resort intim se rupsese, și că mecanismul continua să funcționeze prin simpla forță a inerției. În același timp rezistența ei fizică dădea semne de alarmantă degradare. În octombrie, la deschiderea Parlamentului, s-a petrecut o scenă penibilă. Pe cînd stătea în veșmintele grele de ceremonie, în fața lorzilor și a Camerei comunelor, deodată s-a clătinat pe picioare ; cîțiva gentilomi s-au repezit s-o sprijine ; fără ei s-ar fi prăbușit la pămînt.

În realitate scînteierea minții de altădată nu era încă stinsă. Elisabeta era și acum capabilă să producă o impresie de grandoare. Mîna magicianului veteran tremura, poate, dar nu pierduse arta de a scoate uluitorul iepure din pălărie. Cînd a început sesiunea parlamentară, a constatat că existau mari și generale nemulțumiri pe tema monopolurilor. Aceste privilegii care acordau unor particulari dreptul exclusiv de a vinde diverse articole se înmulțiseră, fiind resimțite ca o oprimare. În timp ce se citea cu glas tare, în Camera comunelor, lunga listă a acestor articole, un membru a strecurat întrebarea : „Nu e și pîinea pe listă ?", iar un altul a replicat : „Dacă nu s-a primit decizie, se va primi pînă la sesiunea următoare". Monopolurile — unul dintre ele fusese arenda vinurilor dulci acordată lui Essex — erau metoda economicoasă de care făcea uz Elisabeta pentru a-și răsplăti favoriții și înalții funcționari ; a protesta împotriva lor echivala cu un atac indirect la adresa prerogativelor regale. Suverana nu fusese obișnuită să tolereze intervenții de soiul acesta din partea Comunelor : de cîte ori, pentru motive și mai neînsemnate, nu proferase ea invective, exprimîndu-și înalta nemulțumire față de membrii chemați în audiență, care plecau făcîndu-se mici de frică ! Astfel că nimeni n-a fost surprins cînd ea a trimis după președintele Camerei Comunelor, și bietul om se pregătea pentru o înfricoșătoare dojană. Dar mare i-a fost uimirea. Primindu-l cu multă afabilitate, i-a spus că își dăduse seama în ultima vreme de faptul că „diverse privilegii acordate de ea provocau adînci nemulțumiri supușilor ei", l-a asigurat că reflectase asupra acestei chestiuni „chiar și în mijlocul celor mai importante și grave împrejurări", și a făgăduit o reformă urgentă. Președintele Camerei Comunelor a plecat în culmea fericirii. Cu nedezmințitul ei instinct al realităților, ea înțelesese că dezbaterea din Parlament oglindea un sentiment al poporului, cu care ar fi fost necugetat să vină în conflict ; a văzut că tactica dicta o retragere prudentă ; de aceea s-a hotărît să folosească nefericita situație în felul cel mai rodnic. Membrii Camerei Comunelor au fost copleșiți cînd au aflat cele întîmplate ; nemulțumirea s-a transformat în adorație ; fluxul de simpatie a făcut ca popularitatea acumulată timp de o jumătate de veac să atingă punctul culminant. S-a trimis o delegație care să-și exprime recunoștința, și suverana a primit-o cu mare ceremonie. „Cu adînc respect și gratitudine, a spus președintele Camerei Comunelor, în timp ce întreaga delegație îngenunchea înaintea ei, prosternați la picioarele maiestății voastre, prezentăm omagiile cele mai credincioase și mai pline de recunoștință, și ultima suflare din pieptul nostru

să se reverse, să se înalțe, pentru siguranța maiestății voastre". A urmat un moment de tăcere, apoi glasul sonor s-a făcut auzit : „Domnule președinte, înțelegem că venirea domniilor voastre are drept scop să ne prezinte mulțumiri ; aflați că le primesc cu bucurie nu mai mică decît dragostea din care va fi izvorît dorința de a-mi oferi un asemenea dar, pe care-l cinstim mai presus de alte comori sau bogății, căci știm ce preț să le dăm acestora, dar loialitatea, dragostea și recunoștința le socotim neprețuite ; și, cu toate că Domnul mi-a hărăzit loc inalt, totuși consider că gloria coroanei mele este de a fi domnit cu dragostea poporului". S-a oprit și le-a spus să se ridice în picioare, deoarece avea să le vorbească mai mult. „Cînd am auzit, a continuat ea, gîndurile mele n-au găsit odihnă pînă cînd n-am adus această reformă, iar acei servi netrebnici, acele josnice persoane care au abuzat de mărinimia mea, vor afla că nu le mai tolerez profiturile. Și spuneți Camerei Comunelor, din partea mea, domnule președinte, că sînt infinit de recunoscătoare pentru faptul că încunoștiințarea despre aceste stări de lucruri mi-a venit de la membrii ei. Despre mine însămi trebuie să spun următorul lucru : n-am fost niciodată o hrăpăreață lacomă, nici o suverană rigidă și avară, dar nici o risipitoare ; n-am pus la inimă bunurile lumești, ci numai binele supușilor mei." Întrerupîndu-se o clipă, a continuat pe un ton mai profund. „A fi rege și a purta coroană e mai mult un prilej de fală, pentru cei ce privesc, decît o plăcere, pentru cel ce o poartă. Grijile și supărările regalității nu le pot compara mai potrivit decît cu leacurile unui doctor învățat care le dă gust și parfum de mirodenii, sau cu acele pilule aurite pe dinafară, ca să pară acceptabile, ori mai puțin dezgustătoare, fiind în realitate amare și greu de luat. În ceea ce mă privește, dacă nu m-ar îndemna glasul conștiinței să-mi îndeplinesc obligațiile pe care Domnul mi le-a impus, să-i păstrez

gloria eternă și siguranța voastră, după propria mea înclinare aș renunța de bunăvoie la locul pe care-l ocup în favoarea oricărui altuia, și m-aș bucura să mă eliberez de măreție ca și de trudă ; căci dorința mea e să nu trăiesc și să nu domnesc decît atîta timp cît viața și domnia mea vor fi spre binele vostru. Și, cu toate că ați avut și veți putea avea suverani mai puternici și mai înțelepți pe acest tron, n-ați avut și nu veți avea un altul care să vă iubească mai mult". Și-a îndreptat statura, într-un ultim efort ; în ochi i s-a aprins o scînteiere ; în sunet de trompete, a întors spatele și, cu lungile falduri ale rochiei măturînd podeaua — țanțoșă, teribilă — a ieșit.

XVII

Sfîrșitul se apropia lent, prin treceri neobservate — cu amînările care ajunseseră parcă un ceremonial de rigoare la aceea Curte a echivocului. Rutina obișnuită își urma cursul, și în al șaptezecilea an al vieții regina se ocupa de tranzacții, călătorea de la un castel la altul, și dansa în timp ce ambasadorii o priveau printre draperii, întocmai ca și odinioară. Vitalitatea descreștea cu încetul : dar în răstimpuri se producea o bruscă revenire ; sănătatea și voia bună inundau iarăși acel organism capricios ; spiritul era scăpărător ; familiarul hohot de rîs răsuna din nou prin saloanele de la Whitehall. Pe urmă ceasurile sumbre se reîntorceau — dezgustul de tot ceea ce putea oferi viața — izbucnirile veninoase — lamentațiile. Prin urmare la asta ajunsese ! Era prea limpede — neobișnuitul ei triumf nu-i adusese decît singurătate și ruină. Ședea retrasă, în pustiu și cenușă, lipsită de unicul lucru din lume pe care merită să-l ai. Și ea însăși, cu propria ei mînă, îl azvîrlise încolo, îl nimicise... dar nu

era adevărat ; fusese neputincioasă — o păpușă trasă de sfori, în mîinile unei puteri haine, în stăpînirea cine știe cărei influențe monstruoase, inerente în însăși structura realității ! Cînd se afla în asemenea dispoziții sufletești, cu regească nepăsare își descărca sufletul față de oricine se întîmplă să-i fie aproape — o doamnă de onoare, un ambasador, vreun bătrîn învățat care venise să-i arate cărțile. Cu oftaturi adînci și gesturi de jelire, rostea mereu numele lui Essex. Apoi îi concedia — ascultători de prisos — cu un semn al mîinii. Era preferabil ca adevărul lăuntric să fie exprimat de aparența însăși ; era mai bine să rămînă singură.

În iarna anului 1602, Harington a venit din nou la Curte, și de astădată a obținut o audiență de la nașa sa. „Am găsit-o, îi povestea soției sale, într-o stare vrednică de plîns". Tocmai atunci erau în curs tratativele cu Tyrone, iar ea, nemaiamintindu-și de conversația lor anterioară, l-a întrebat pe Sir John dacă-l văzuse vreodată pe rebel. „I-am răspuns cu profund respect că-l văzusem împreună cu lordul Locțiitor ; ea a ridicat ochii cu o expresie de mînie și durere, spunîndu-mi : «O ! acuma îmi amintesc că l-ai văzut în altă parte», și, în timp ce-i picura o lacrimă, s-a lovit cu mîna peste piept." Închipuindu-și că o va amuza cu cîteva divertismente literare, i-a citit vreo două dintre epigramele lui în versuri. Ea a avut un zîmbet palid. „Cînd vei simți cum timpul ți se strecoară tiptil pe poarta casei, i-a spus, bufoneriile astea nu te vor mai încînta atît ; mie mi-a trecut gustul pentru asemenea lucruri."

Odată cu Anul Nou s-a mai înviorat, și a luat parte la cîteva dineuri oficiale. Apoi și-a mutat reședința la Richmond, pentru schimbarea aerului ; și acolo, în martie, puterile i-au slăbit definitiv. Nu se observau simptome bine definite, afară de o debilitate fizică accentuată și o profundă depresiune nervoasă. Nu îngăduia nici unui

medic să vină s-o îngrijească ; mînca și bea extrem de puțin, zăcînd ore întregi într-un jilț. În cele din urmă, s-a văzut că era în pragul unei crize neobișnuite. Cu mari sforțări, a voit să se ridice, și neizbutind, și-a chemat slujitoarele s-o ajute. A stat, într-adevăr, în picioare. Refuzînd orice sprijin, a rămas nemișcată, în timp ce toți cei din jur o priveau în tăcere, pătrunși de teamă și venerație. Prea slăbită ca să mai poată umbla, avea încă tăria să se țină pe picioare ; dacă se întorcea la jilțul ei, știa că nu se va mai ridica niciodată de-acolo ; a continuat, deci, să stea în poziție verticală ; nu fusese totdeauna ținuta ei de predilecție ? Se lupta cu moartea, și o combătea cu nemaipomenită tenacitate. Înfiorătoarea bătălie a durat cincisprezece ore. Apoi s-a dat învinsă — deși tot se mai împotrivea să fie culcată pe pat. S-a prăbușit pe niște perne, întinse ca s-o primească ; și acolo a zăcut patru zile și patru nopți, fără grai, cu un deget în gură. În vremea aceasta, o atmosferă de coșmar și halucinații se abătuse asupra Curții. Spaima, sentința morții, pluteau greoi în aer. Una dintre doamnele de onoare, uitîndu-se sub un scaun, a văzut o regină de cupă bătută în cuie dedesubtul ramei de lemn. Ce însemna înfricoșătoarea prevestire ? O alta, părăsind camera reginei pentru un scurt răgaz de odihnă, a întrezărit, pe cînd trecea de-a lungul unei galerii, o umbră care se depărta ușor, în veșmintele familiare, de mare pompă, ale suveranei. Înnebunită de teamă, a făcut cale întoarsă, și, reintrînd grăbită în camera regală, a privit — și a văzut-o pe regină zăcînd liniștită pe perne, cu degetul între buze, așa cum o lăsase.

Personalitățile care-i stăteau aproape o implorau să-i asculte pe medici și să se lase transportată în patul ei — zadarnic. În cele din urmă Cecil își luă inima în dinți și spuse : „Maiestate, pentru a mulțumi poporul, trebuie să vă lăsați dusă în pat". „Omulețule, omulețule, a fost

răspunsul, cuvîntul *trebuie* nu se folosește față de suverani." Și-a manifestat dorința să audă muzică, și au fost aduși instrumentiști în cameră ; i-au cîntat cu duioasă melancolie, și pentru o vreme, a aflat ușurare. Mai rămîneau consolările religiei, dar ele nu însemnau decît formalități șterse pentru o natură iremediabil terestră ; o melodie la clavecin fusese totdeauna pe gustul ei mai mult decît o rugăciune. În sfîrșit a fost purtată pe brațe în propriul culcuș. Cecil și ceilalți consilieri s-au adunat în jurul ei ; avea anumite instrucțiuni, a întrebat primul secretar, în privința succesiunii la tron ? Nu s-a auzit nici un răspuns. „Regele Scoției ?“ a insinuat el ; iar ea a făcut un semn care indica încuviințarea — sau, cel puțin, așa i s-a părut lui. A venit apoi arhiepiscopul de Canterbury — bătrînul Whitgift, pe care, în zilele de voioșie, ea îl numea „soțiorul meu în straie negre“ — și a îngenuncheat alături. S-a rugat îndelung și cu fervoare ; iar acum, în chip neașteptat, suverana părea că simte plăcere să-l audă oficiind serviciul divin ; a recitat tot alte și alte rugăciuni, pînă cînd bătrînii lui genunchi au amorțit de durere, și a încercat să se ridice. Dar ea nu i-a îngăduit, și pentru un nou răstimp, intolerabil de lung, a înălțat rugăminți către cer. Abia noaptea, tîrziu, a fost eliberat, după ce a văzut că adormise. Și așa a rămas, cufundată în somn, pînă cînd — în zorii întunecați și reci ai zilei de 24 martie — a apărut o schimbare ; neliniștiții curteni, plecîndu-se peste patul ei, au înțeles că inexplicabilul spirit scăpase încă o dată de sub urmărirea lor. Dar a fost pentru ultima oară : o formă lividă era tot ceea ce mai rămăsese din regina Elisabeta.

Între timp, însă, într-una din încăperile palatului, singur, la masa de lucru, primul secretar scria. Toate eventualitățile fuseseră prevăzute, totul era orînduit, mai rămîneau doar ultimele ușoare retușuri. Însemnata tranziție avea să vină cu prodigioasă facilitate. În timp ce mîna alerga pe hîrtie, gîndurile alergau și ele, rătăcind cu tristețe peste vicisitudinile ființelor muritoare, meditînd la prefacerile regatelor, și visînd, cu senină claritate, la ceea ce aducea, chiar atunci, curgerea orelor : unirea a două națiuni, trimuful noilor cîrmuitori — succes, putere și bogăție — un nume peste vremuri — o spiță nobilă — o dinastie.

BIBLIOGRAFIE

Abbot, Edwin A. — *Bacon și Essex*, 1877.

Abbot, Edwin A. — *Francis Bacon*, 1885.

Aubrey, John — *Scurte biografii*. Editată de Andrew Clark, 1898.

Bagenal, Philip H. — *Vicisitudinile unei familii anglo-irlandeze*, 1925.

Birch Thomas — *Memoriile domniei reginei Elisabeta*, 1754. *Manuscrisele Birch*-British Museum.

Brewer, J. S. — *Studii engleze*, 1881.

Camden William — *Rerum Anglicarum et Hibernicarum Annales, regnante Elizabetha (Analele faptelor englezilor și ibericilor, în timpul domniei Elisabetei)*, 1625.

Cary, Robert — *Memorii*, 1759.

Cecil, Sir Robert — *Scrisori către Sir George Carew*, Camden Society, 1864.

Chamberlain, John — *Scrisori*, Camden Society, 1861.

Chamberlain, Frederick — *Caracterul reginei Elisabeta în viața particulară*, 1921.

Creighton Mandell — *Regina Elisabeta*, 1906.

Devereux, Walter Bourchier — *Viețile și scrisorile membrilor familiei Devereux, conți de Essex*, 1853.

Dicționar național de biografii.

Documentele Egerton — Camden Society, 1840.

Regina Elisabeta — *Corespondența cu Iacob al VI-lea al Scoției*, Camden Society, 1849.
Revista istorică engleză — Vol. IX, 1894.
Froude, James Anthony — *Istoria Angliei*, 1870.
Froude, James Anthony — *Istoria spaniolă a Armadei*, 1892.
Goodman, Goodfrey — *Curtea regelui Iacob I*, 1839.
Gosse, Edmund — *Viața și scrisorile lui John Donne*, 1899.
Harington, Sir John — *Nugae Antiquae (Glume antice)*, 1779.
Documentele Hatfield — Comisia manuscriselor istorice, 1906.
Haynes, Samuel — *Colecție de documente de stat*, 1740.
Hayward, John — *Prima parte a vieții și domniei regelui Henric al IV-lea*, 1599.
Herbert de Cherbury, lord — *Autobiografie*, 1770.
Hume, Martin — *Filip al II-lea al Spaniei*, 1906.
Hume, Martin — *Viața lui Sir Walter Raleigh*, 1904.
Hume, Martin — *Trădare și complot*, 1901.
Iacob al VI-lea — *Corespondență cu Cecil și cu alții*, Camden Society, 1861.
Jonson, Ben — *Conversații cu William Drummond de Hawthornden*, Editate de R. F. Patterson, 1923.
Mignet, M. — *Antonio Perez et Philippe II (Antonio Perez și Filip al II-lea)*, 1845.
Naunton, Sir Robert — *Fragmenta Regalia (Fragmente de mărturii și scrisori regale)*, 1641.
Nichols, John — *Bibliotheca Topographica Britannica*.
Prévost-Paradol — *Elisabeth et Henri IV*. Deuxième Edition *(Elisabeta și Henric al IV-lea. Ediția a doua)*, 1863.
Pollard, A. F. — *Istoria Angliei, 1547—1603*, 1910.
Raleigh, Sir Walter — *Prerogativele parlamentare în Anglia*, 1628.
Read, Conyers — *Dl. prim secretar Walsingham și politica reginei Elisabeta*, 1925.
Smith, Iogan Pearsall — *Viața și scrisorile lui Sir Henry Wotton*, 1907.
Spedding, James — *Scrisorile și viața lui Francis Bacon*, 1862.

Spenser, Edmund — *O privire generală asupra situației actuale în Irlanda*, Ed. Grosart, Vol. IX, 1882—1884.
Stebbing, Walter — *Sir Walter Raleigh*, 1899.
Strickland Agnes — *Viața reginei Elisabeta*, 1848.
Sully, Maximilien Béthune, duc de — *Mémoires des Sages et Royales Oeconomies d'Etat. (Memoriile înțeleptelor economii regale de stat)*.
Documentele Sydney, Editate de Arthur Collin, 1746.
Webster, John — *Opere*, Editate de F. I. Lucas, 1927.
Wotton, Sir Henry — *Reliquiae Wottonianae. (Relicvele familiei Wotton)*, Ediția a IV-a, 1685.

CUPRINS

CLUB COLECȚIA Povestiri Științifico-Fantastice

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

AVENTURA

SCORPIONUL

EDITURA "ION CREANGĂ"

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

COLECȚIA SFINX

